

Polgár Ernő

KOROK-DÍSZLETEK-EMBEREK

(Évezredek kultúrája)

Budapest
2004.

Polgár Ernő 1976-ban, 22 éves korában
Illés Árpád festőművész műtermében
(Illés Árpád felvétele)

Tartalom

I.

A civilizációk eredete

II.

A múlt tudósítói

III.

A civilizációk nyomában

IV.

Korok-emberek

V.

In memoriam Hegedűs Géza

VI.

A szerző életrajza, megjelent művei és információk a szerzőről

„Korok, díszletek változnak: az ember soha!” (Polgár Ernő)

I.

A CIVILIZÁCIÓK EREDETE

A civilizációk eredete nem más, mint a törzsfejlődést ismétlő egyedfejlődéssel születő ember tudatának ébredése. S mivel a mítoszok (hagyományok) és archetípusok (ősképek) az emberi tudat első teremtményei: a civilizációk eredete tehát nem más, mint az álmokban feléledő ősképek s azok borzongató világa. (P.E.)

„Az ember valójában kannibál maradt, csak kifinomultak az eszközei.”
(Polgár Ernő)

BEVEZETÉS A MÍTOSZOK ÉS A SZIMBÓLUMOK VILÁGÁBA

Galapagoszi mandala

Betűk! Alfától omegáig! A variációk úgy illeszkedik egymáshoz, mint a gének, amelyek színessé és változatossá formálják a teremtést.

Szavak! Születnek, csiszolódnak és elkopnak. Újak születnek s mondatokat, történeteket alkotva világítják meg az elénk táruló világot, mint a kozmosz csillagokkal tűzdelt lepedője a végtelen égboltot.

A mitikus idő maga a teremtés, amelynek kezdetén a káosz artikulációjából született az alsó, a középső és a felső világ, a föld, a víz, az ég, a Nap, az égitestek, a növények, az állatok és az ember. A hangok képzéséből jöttek létre a szavak, azokból a mondatok, és az intelligencia égitestként világító találmánya az írás, melynek ismerete és használata korokon át papi kasztok kiváltsága volt. Az egyiptomi hit szerint az írás istentől való: Ré mondotta, és Thot feljegyezte. Isteni eredetűnek vallja az írást az iszlám is: Allah találta ki a betűket, s tanította meg rájuk Ádámot. Írott szent szöveg a Tóra is: „Isten maga készítette a táblákat, az írás Isten írása volt, bele volt vésve a táblákba” – olvasható a Bibliában. A Teremtés könyve említi, hogy a világ számokból és betűkből áll. Eszerint az ábécé betűinek sorra vétele bizonyos értelemben azt jelenti, hogy bejárjuk a világmindenséget a kezdetektől végig, vagyis az aleftől a tauig (az alfától az ómegáig).

Mitoszelemzéseimet regiszteres füzetbe kezdtem írni betűrendben, de az évek alatt elsárgult oldalak beteltek, és a napló sorait be kellett írni a számítógépbe. A fájlok a titkokat és sorsokat úgy őrzik, mint a Galapagosz-szigetek a természet megismételhetetlen ősi formáit, „archetípusait”!

Amikor a Galapagosz-szigetekre érkeztem: édeni gőzfürdő vett körül és olyan ősi lények közelébe kerültem, amelyek azokkal az ősfarmákkal és ősképekkel azonosíthatók, amelyekről Jung svájci pszichológus és mítoszkutató írt. Jung megállapítása szerint az ősképek az emberi tudattalanunkban reprodukáló képek alakjában formálják képzeletünk aktivitását. Az özönvíz mítosza például egymással nem érintkező mitológiákban is kialakult, kívül a személyiség határán, az úgynevezett kollektív tudatalatti régióiban.

A Galapagosz szigetén látottak Charles Darwint A fajok eredete című művében az evolúció felismerésére és megírására készítette. A galapagosz-szigeteki ősi lényekkel való találkozás az emberi ősképek világát tárja elénk, az azonosíthatatlan múlt láthatatlan végtelenjét, a tudattalan parttalan horizontját.

A szálloda kertjében, amelyet a tengerpartra vezető, pálmafáktól árnyékolt sétány köt össze a Csendes-óceánnal, Agrából – sebészprofesszor édesapjával, festőművész édesanyjával és testvéreivel együtt – érkezett indiai kislány mandalát készített csillogó kavicsokból és formás kagylókból. A galapagoszi mandala az „érintetlenség földjén” maga volt a világmindenség tükörképe.

A kora délutáni fülledtségben, amikor az indiai szent mandala, az isteneknek felajánlott gyermeki áldozati ajándék készült, a közelben üldögélve magam a mitológiai, dramaturgiai és lélektani egybevetéseket jegyeztem le a laptop dokumentumainak tárgyszavai alá. S ez az aleftől tauig terjedő fájlnevekből kialakult füzér hozta létre azt a világmindenséget átfogó galapagoszi szómandalát, amely: ősfarmákat, ősképeket, archetípusokat fűz egybe, amelyek a tudattalanban felidéző, utánzó, újratereztető és újraalkotó képek alakjában formálják az embert és az emberi képzeletet.

A mítosz a tudat olyan fejlődési szakasza, amely megelőzi az írott irodalom kialakulását. Egyedfejlődésünk megismétli törzsfejlődésünk szakaszait, az ember pedig az emberré válás folyamatában „szellemi fogantatása” pillanatától, minden korban és kultúrában megalkotja mítoszáit. A mítoszt, amely benne él, kollektív tudattalanunk része, s olyan ősi talán, mint a galapagoszi élővilág.

A mítosz az emberi tudat ébredése. A mítoszok szereplői, az álmok és az emberi tudattalan ősképei pedig olyan titokzatosak, mint a galapagoszi élővilág.

Galapagosz (Ecuador) 2003.

A kultúrák ősképei és evolúciója (BEVEZETÉS A MITOLÓGIA DRAMATURGIÁBA)

A

ABLAK

Itt van mindjárt az ablak mint fontos jelkép, a fénynek, a világosságnak, a nagyfokú látás képességének szimbóluma. Ennek révén tud kapcsolatot teremteni az ember, az emberi lélek a Nappal, az égitestekkel, az Istennel... Az ablak a ház szeme, örökké éber tekintete, mivel az ablakon át belátható a környező terület, s kellő időben tudomást szerezhethetünk a közelgő veszélyről. Ha mitológiai szereplő nyitja ki az ablakot, lát mindent, egészen a Napig, s miképp a Teremtés könyvében olvasható, ha az Isten nyitja ki az égi ablakot a Nap és az eső előtt, „felfakadának ezen a napon a nagy mélység minden forrásai és az égi ablakok kitérülnek”.

Az ablakon át beszűrődő Nap és a fény a vitalitás eredője.

Az ember világában ezért a színtelen, a sötét, a súlyos és az áthatolhatatlan a kóros lehangoltság: a kedélybetegség. A depresszió. A természetben pedig a világtól elzárt sivár köreneteg.

A depressziós létezése pangás és tespedés, önmagát lényegtelen messzeségbe, esetleges helyre állítva érzékeli, kötődései értelmüket veszti, horgonyvetés nélkül hanyódik, megrögzül a félresiklottságban. A létezés beszűkülésével életét mintegy börtöncellában éli, szándékai, törekvései pedig elszegényednek. Az értékrend átalakul, a sötét megvilágítás és a semmibevesző távlat jut kifejezésre.

A megokolatlan optimista derű, a ragadós, másokat is könnyen megejtő jókedv és felhőtlen-sziporkázó vidámság, a kirobbanó indulatokkal terhes,

vad, izgatott öröm, a hangulat emelkedettsége a felhangolt kedélyélet, a mánia; amely mint az esőerdő: színes, fénylő, könnyed, mint a kolibri. Fáradhatatlan, kimeríthetetlen, könnyű, rugalmas, a tökéletes egészség kifejezője, a vitális érzelmek pozitív áradása hatja át egész lényét és látja el kiapadhatatlannak tűnő energiával tudatos cselekvéseit. Ez tölti fel motívumokkal, ez duzzasztja magasabb szintű érzelmeit. Az őserdőben is minden buja! És micsoda színek mindenütt!

Micsoda atmoszféra! Gyönyör, evés, ivás, agresszivitás. Feszültség, izgatottság, idegesség. A lelki működések élénkebbek, felgyorsultak, a felhangoltság a gátlások gyengülésével, megszűnésével kapcsolódik, ötlet, elhatározás és tett egyetlen egységes folyamattá válik, a mérlegelés munkája minimálisra csökken. Merész a kockázatvállalás, könnyű és határozott a döntés. Az észretevés terjedelme és részletezettsége növekszik, pontossága és mélysége viszont csökken. A gondolkodás tempója felgyorsul.

Naplemente után pedig minden megváltozik.

AKCIÓ

Akció a mitikus cselekmény megvalósulása a mitológiai szereplő játéka útján, vagyis a mitológiai szereplő fizikai és pszichikai mozgása a mítosz tartama alatt. Akciónak tekinthető a szövegmondás – dikció – is, a szöveg értelmező hangsúlyozása, tagolása, tempója és hanghordozása, de semmivel sem kevésbé fontosak a fizikai akciók, vagyis a mimika és a gesztus.

A mítoszok és a mitikus cselekmények megjelenítései alapjait képezték a színpadi művészetek megszületésének, időben és térben egymástól függetlenül kialakult ógörög, kínai és a középkori európai színházi kultúrának.

AZ ALAKVÁLTOZTATÁS

Az alakváltoztatás a mitológiai hős alakjának mágikus megváltozása. Ősi elv, hogy a valóság minden jelensége kölcsönösen átváltozhat egymásba. Az alakváltoztatás motívuma régtől fogva szerves része a mitológiai történeteknek. Átváltozott lényként szerepelhetnek emberré alakuló állatok, növények, egyes tárgyak, szellemek. Völegény, menyasszony könnyűszerrel veti le éjszakára állatbőrét: tollruháját, hüllőkülsejét.

És a személyiség is változhat. Elrajzoltta, torzzá, a személyiség karikatúrájává válhat. Aki fukar volt, az zsugorivá, aki kárörvendő, az szemtelenül gunyorossá, aki rosszindulatú, az ellenségessé és impulzív válnak. Az öregedés során a személyiség profilja élesebbé válik, a sajátos jellemzők előtérbe kerülnek. A takarékos ember zsugori alakká változhat, a pesszimista megkeseredetté, a mások örömét meg nem értő irigykedővé, a makacsból konok, a törtétebből nagyzás és hatalmaskodás rabja, a hiúból korlátoltan önző és gögös.

Az intelligencia előfeltételét képező emlékezet zavara egyaránt kiterjedhet a közvetlen és a régebbi emlékekre. A közvetlen emlékezés zavara a csökkent megjegyzőképességben jut kifejezésre: rövidesen elfelejtjük, amit észleltünk. A régebbi emlékek viszont tovább maradnak meg és idézhetők fel. Aggastyá-nokkal gyakran már csak a gyerekkorukról és a fiatal éveikről lehet beszélni.

Általában megfigyelhető, hogy az öregedő ember jobban gazdálkodik az erejével és az idejével. Módszeresebbé, pontosabbá, megbízhatóbbá válik, akkor is, ha nem energiájának csökkenése készteti erre. Elővigyázatosabb és türelmesebb, izlése kifinomult, figyelmét sokszor jobban tudja koncentrálni egy-egy feladatra, mint némelyik fiatal, akinek figyelmét lényegtelenebb dolgok is elvonják. Fegyelmezettek és higgadtak, érzelmeik és indulataik kevésbé sodorják el őket, mint fiatal éveikben.

A humanizmus gyakran öregkorra érik be igazán.

A valamitől és valakitől mindig függő személyiségű alakot önbizalom hiánya és a független, önálló döntésre, tevékenységre való képtelenség jellemzi. Elhatározásaiban rendszerint másokra hagyatkozik, azokra a személyekre, akiktől függ, mert nem kockáztatja, hogy ezek jóindulatát elveszítse. Házastársára, vallási vezetőjére hagyja a döntéseket, hogy kapcsolatát ezzel biztosítsa. Önmagát gyámoltalannak, ügyefogyottnak érzi.

A veleszületetten gyenge személyiség egyezik a függőével, de az erőtlenség, az energiahiány látszik inkább elsődlegesnek.

A passzív-agresszív személyiség hangsúlyos vonása az igénybevétellel szemben az inkább közvetett, mint közvetlen ellenállás. Az ilyen mitológiai hős inkább piszmog, halogat, ellenállását a huzavona, csökönyösség, önfejlőség, „feledékenység” határozza meg.

A narcisztikus személyiségű mitológiai szereplőt saját fontosságának, kivételességének és páratlanságának érzése és fantáziái töltik el. Határtalan hatalomról, sikerről, szépségről, ideális szerelemről álmodozik, állandó figyelmet követel és exhibicionista módon állandó csodálatra vágyik, ugyanakkor a feléje megnyilvánuló kritikával szemben vagy hidegen közömbös, vagy pedig harag, szégyen, megalázottság, vagy kisebbségi érzés támad benne.

Narciszz feljogosítva érzi magát arra, hogy különös előnyöket élvezzen, anélkül, hogy a kölcsönösség érzelme és lehetősége felmerülne benne. Bosszúsan

veszi tudomásul, ha mások nem azt teszik, amit ő szeretne, személyközi kapcsolataiban kizsákmányoló, kapcsolatait hol túlidealizálja, hol alábecsüli, beleérző képessége gyenge.

Kitérő személyiségről beszélhetünk, ha a mítosz szereplője visszautasítás, megalázás, szégyen eshetősége miatt húzódik vissza a társas kapcsolatoktól, noha ezekre nagyon is sóvárog. Az ilyen túlzott érzékenység mögött alacsony önbecsülés húzódik meg; már a rosszallásra utaló legkisebb célzás is leveri őket anélkül, hogy gyanakvóak lennének.

A skizoid figura komoly, érzékeny és/vagy közömbös; visszahúzódó, befelé forduló, intim baráti kapcsolatai alig vannak; merev, gyakran intellektualizáló, esetleg különc.

A melankolikus típust jellemzi: a magas igényszint, önmagával szemben szigorú morál, szorgalom, kötelességtudat, rendesség, szolgálat és segítőkészség, szokásokhoz való ragaszkodás, az ún. anális triász (takarékoság, önfejlés és a pedantéria), elmélyülésre és töprengésre való hajlam, erős igazságérzet és „egyenesség”.

A paranoid mitológiai szereplő gyanakvó, bizalmatlan, túlérzékeny, érzelmileg hűvös és merev. És humortalan. A hisztériás labilis és gyakran intenzív, viselkedése dramatizáló, kifejezéseiben túlzó, a mítoszok szereplői közti kapcsolataiban hiú, feltűnést keltésre vágyó, önző és valakitől vagy valamitől függő lény.

A mítoszok szereplőinek személyiségét jellemezheti pesszimizmus, értéktelenség, hiábavalóság, optimizmus, labilitás, szorongásosság, gyanakvás, befelé fordulás, félénkség, tartózkodás, közöny, érzékenység, sérülékenység, ingerlékenység, indulatoság, agresszió, érzéketlenség, lelketlenség, felelőtlenység, gyerekeség, gyámoltalanság, élheteretlenség, függőség és engedelmisség.

A személyiségi tulajdonságok megléte és hiánya a konfliktusok forrása is a mitológiai helyzetekben.

ALAPESZME

Summér-Héber istennő: Lilitu (Irak-Izrael 2300 i.e.)

Alapeszme az a fő gondolat, amelyet valamely mítosz kifejez, és amely annak tartalmi és formai motívumait meghatározó módon világítja meg és fogja össze.

ÁLLATOK

Az állatok szerepe is rendkívül nagy a mitológiában. Az emberiség fejlődésének korai stádiumában az állatok még nem váltak teljesen külön az emberi közösségektől, s a társadalmi hierarchiába tartoztak, s számos civilizációban tartoznak még ma is. Különösen elterjedt az állatoknak a világrészekkel, évszakokkal, természeti erőkkel való összekapcsolása. Kínában, Tibetben és Mongóliában állatokkal kódolják a megfelelő hónapokat. Az állatok már a legrégibb képzőművészeti emlékeken is az ábrázolás legfőbb tárgyai. Még a feltűnően emberi alakokat teremtő görög mitológiának is van egy meghatározó rétege, amely az állatokkal kapcsolatos: Zeusz bikává, Poszeidón lóvá változása. Vagy az istenek állatok alakjában való tisztelete (Athéné mint kígyó; Dionüszosz mint bika), illetve az istenek szent állatai és a bizonyos isteneknek szánt áldozat.

ÁLOMÁLLAPOT

A kifejlődött tudatzavar az álomállapottal mutat rokonságot. Az alakminőségek kötetlenül lebegnek, a tér-idő kategóriák feloldódnak, az érzelmi színezettség és feszültség uralkodóvá válik, az alakítás szabadsága megszűnik. Ezeknek megfelelően az érzéki csalódások és hallucinációs élmények, a figyelem zavara és a személyiség sajátos változásának tünetei jelentkeznek: a sámán, a varázsló, a transzállapotba került egyén nem tud „önmagához jutni”, nem tud „kész lenni magával”, nem tud élményeinek központjába kerülni és nem tud átállni az aktuális helyzet változásainak megfelelően, hanem „kiszakítottnak”, „visszavetettnek”, „elsüllyedtnek” érzi magát.

ÁLOMHOZ HASONLATOS TUDATÁLLAPOT

Ha a tudatállapot megváltozik s az álomhoz hasonlatossá válik, a tér- és idő-kategóriák felbomlanak, a fogalmi gondolkodás helyét a szimbolikus jelentőségű képek áramlása foglalja el. A valóság ezeknek a képeknek a szövetén, meghamisítva jelenik meg a mitikus transzállapotban, s a szereplő cselekvései sem célirányosak, hanem jórészt csupán expresszívek.

Homályállapotban lévő sokkal inkább irányul a külvilágra, a szituáció egészében, megfelelő módon történő megragadására azonban képtelen, a homályból nem tud kilépni, bár nem is fogja fel, hogy a homály eltakar előle valamit. Szorongásainak, félelmeinek megfelelően is könnyebben és határozottabban cselekszik.

Delíriumban viszont az élmények és a törekvések összefüggése laza és változó, a gyakran szüntelen mozgások nem állnak össze célcselekvéssé, hanem pusztá jelzésekként halnak el.

Ködös állapotban a tudatborulás kevésbé mély vagy hullámzó, az érzékcsalódások ritkábbak, mint delíriumban. Heves indulatok is létrejöhetnek.

Perzsa szufi szerzetes a dobok pergése és az extatikus tánc hatására nyelvét törrel vagdossa, s az álomhoz hasonlatos tudatállapotban önmagában is kárt tehet.

ALSÓ MITOLÓGIA

MANHARDT német néprajzkutató alkotta meg az „alsó mitológia” kifejezést: olyan lények tartoznak ide, akiknek nincs isteni státusuk, de – mint afféle démonok – beavatkoznak az emberek életébe, találkoznak az emberekkel, emberré változnak, s számos hagyományban nagyobb a jelentőségük, mint az isteneknek.

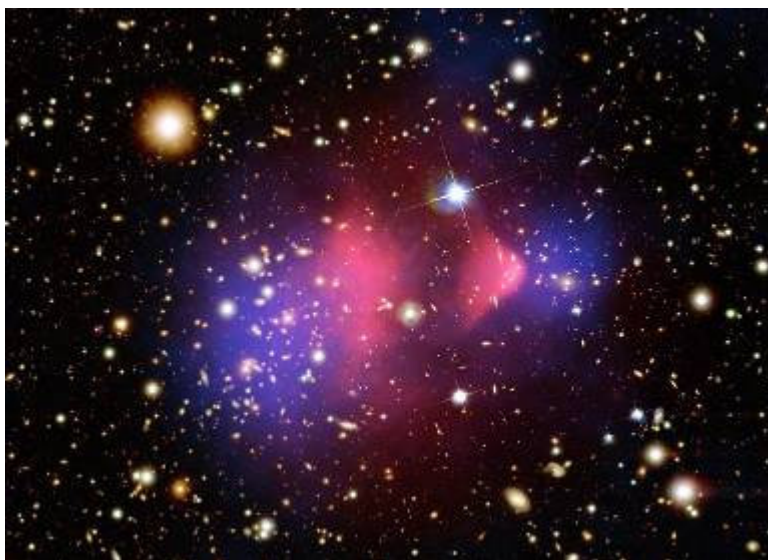
AMNÉZIA

Civilizációnk története mintha mindig újra és újra azonos jelmezben adná elő szerepét, átfestett díszletekben és mindig új közönség előtt.

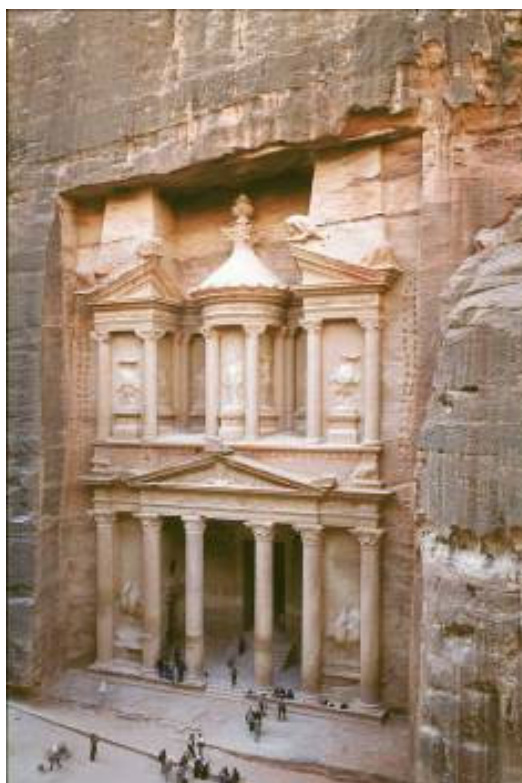
Mintha az elődök elfelejtették volna elmesélni a már látottakat.

ANTROPOGÓNIKUS MÍTOSZOK

Az ember eredetéről, teremtésről szólnak az antropogónikus mítoszok, amelyek néha az ember egyes szerveinek eredetét beszélik el. Többségükre jellemző, hogy kezdetben minden emberi külsejű: minden lényt, állatot, tárgyat és jelenséget – a Napot, a Holdat, a csillagokat, a törzs lakóhelyét, sőt az egész világegyetemet is – gyakran úgy írják le, mint amely az „első ember” testrészeiből keletkezett.

ARAB ŐSKÉPEK

Az Arab-félsziget északi és középső részén lakó arab népek hitvilága az iszlám kialakulásáig nem áll össze egységes rendszerré. Az arab törzsek északon kapcsolatba kerültek Szíria és Palesztina népeivel, és átvették tőlük az írott arámi nyelvet. Közös és lokális istenek egyaránt megtalálhatók a panteonjukban. Főistenük, Sara a világ ura... Sara, a nabateai főváros, Petra egyik részének neve. Petrában Sara főisten bálványa egy megmunkálatlan fekete kőkocka előtt mutatták be az áldozatokat. A kultusz Allahéval párhuzamosan élt. Allah a világ és az emberek megteremtője, az istenek vezetője és apja, akit az ég és az eső isteneként tiszteltek; Mekkában minden más istennél jobban.

A térség még őrzi az elámi, hettita, hurrita, jemeni és kasszita népek világnézetének emlékeit. A kassziták a mai Nyugat-Irán területén éltek az ókorban, és meghódították Babilont. Isteni származású ősükként Kassút tisztelték, s képzeletük az egész világot benépesítette démonokkal: vannak köztük félig ember, félig állat alakúak, szárnyas szfinxek, griffek.

Az ókori Jemen területén több állam állt fenn: Sába, Katabán és mások, ahol mesterséges öntözésen alapuló, földművelési kultúrában sémi népek éltek. Hitviláguk mezopotámiai és ókori arab hatást mutat.

Elám fővárosa Szúza volt, az elámiak világnézetére erősen hatott a sumerakkád mitológia. A hettita állam fővárosában, Hattusában – ma Bogazköy – főistenként a napistent tisztelték.

ARANYKOR

Az aranykor elképzelése az emberiség boldog és gondtalan állapotáról az antik világban alakult ki. HÉSZIODOSZ szerint Kronosz főisten uralma idején az emberek első nemzedéke teljes gyönyört élvezett: „Azok az emberek úgy éltek, miként az istenek, nyugodt és tiszta lélekkel, nem ismerték a bánatot, és nem ismerték a munkát. És a szomorú öregség nem mert ellátogatni hozzájuk... Úgy haltak meg, mintha álomba szenderednének... Dúsan termő földek maguktól adtak nagy és bőséges termést...”

Az aranykort azonban az ezüstkor követte, majd a rézkor, s mindegyik nehezebb és nyomorúságosabb volt az előzőnél. A negyedik volt a hőroszok kora, akik Trójáért küzdöttek, s végül beköszöntött a mai, a vaskor, a teljesen elrontott és kegyetlen világ.

ÁSVÁNYOK

Az ókori közel-keleti hagyományban számos olyan példát találunk, amelyekben az ásványok mint drágakövek mitologikus jelképekké váltak. Az értékes kövek jelentős szerepet játszanak a bibliai képes beszédben is. Izajás könyvében olvasható: „...és megmutatá nékem azt a nagy várost, a szent Jeruzsálemet, amely Istentől szállott alá a mennyből. Benne van az Isten dicsősége, és annak világossága vala a legdrágább kőhöz, úgymint kristálytisza jáspis kőhöz.”

Még szembeötlőbb szerepet játszanak az ásványok a délkelet-ázsiai és távolkeleti hagyományokban s kiváltképpen az ókori Kínában, ahol a jade-nak jut kitüntetett hely.

ASZTRÁLIS MÍTOSZOK

A csillagképekről, csillagokról, bolygókról szóló asztrális mítoszok elterjedt motívuma szerint a csillagok emberek, akik az égbe kerültek és ott csillaggá, vagy csillagképpé változtak. A görög mitológiában az égbe emelt istenek és nimfák alkotnak csillagképeket. A sumer-akkád asztrális mítoszok nagy hatással voltak más népek kultúrájára. Mitológiájukban minden istennek megfelelt a maga égiteste. Különös jelentőséget tulajdonítottak a Vénusz-bolygónak.

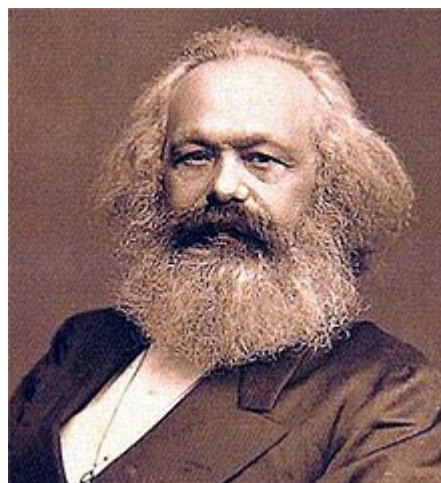

ÁTÉLÉS

Egyrészt a mítoszt előadó, másrészt a néző egyik lehetséges lélektani állapota a mítoszjáték folyamán. Az átélés folyamata és kérdése már az ókorban művészi probléma volt, és azóta is vita tárgya. A kérdés úgy merül fel, hogy a mítosz interpretálója érzi-e azokat az érzéseket, indulatokat, amelyeket ábrázol, vagy ismerve a különböző érzések, indulatok megjelenítésének lehetőségeit, szüntelenül magát figyelő tudattal illusztrálja az ábrázolt lélektani mozzanatok. A két lehetőséget, mint a színészi mesterségre vonatkozó alapvető dilemmát, Diderot állította egymás mellé, s ő maga az átéléssel szemben a tudatos illusztrációt kívánta a színésztől. Vele szemben Rousseau az átélést követeli szerepjátszás közben. Századunkban az átélés legerőteljesebb képviselője Sztanyiszlavszkij volt, az átélést szinte tiltó illusztrációé Brecht. Elméletben a két álláspont kibékíthetetlen, a művészi gyakorlatban rendszerint egymás mellett, egymással elvegyülve érvényesül.

ÁTVÁLTOZÁSOK

A történelem járja köreit, akár egy CD-ROM.

A kultúrák fejlődésének sajátossága az ember változtatási kényszere, céljainak megfelelően. Jézusnak, Schopenhauernak, Marxnak, József Attilának, ha lett is volna végrendelete, akkor is azt láthattuk volna, hogy Jézusét a jezsuiták kínzókamráiban, Marxét a szibériai haláltáborokban, Schopenhauerét Mengele jelenlétében, József Attiláét a munkásmozgalmi panteonban bontották volna fel.

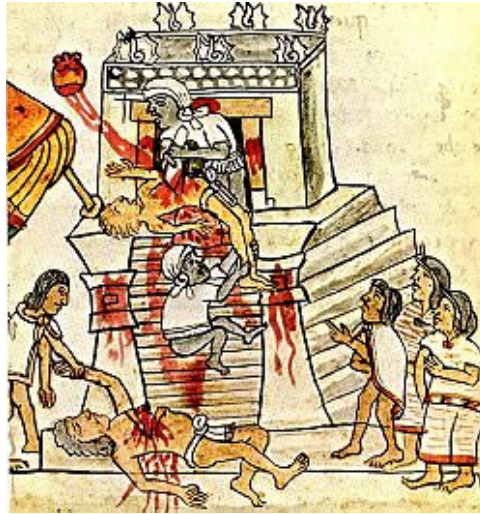
Minden reménykeltő eszme teremt és rombol tehát.

AUSZTRÁLIAI BENNSZÜLÖTTEK ŐSKÉPEI

Az ausztráliai bennszülöttek már a kőkorszak elején benépesítették ezt a földrészt, s korunkig megőrizték ősi kultúrájukat, amelyet át- meg átszönek az ausztráliai törzsek szertartásai, a totemkultusz és a beavatási rítusok. Felfogásuk szerint természetfeletti rokonság van egy bizonyos embercsoport, törzs és az úgynevezett totem között, amely valamilyen állat vagy növény. Egyes csoportok fantasztikus totemősöktől származtatják magukat, a történetek elmesélik e totemősök bolyongásait, amelyek rendszerint azzal végződnek, hogy ezek a lények visszavonulnak a föld alá, s eltűnésük helyén emlékül hagynak valamilyen követ, sziklát, vagy ilyen emlékkövé változnak át. Aztán szirtek, hasadékok, vizek szent helyé válnak a bennszülöttek számára, kultikus központtá, ahol titkos vallási szertartásaikat végzik, és őrzik megszentelt totemjelvényeiket.

AZTÉK-, MAJA-, TOLTÉK ŐSKÉPEK

Az aztékok a maják, a toltékok és a leigázott, szomszédos népek hiedelmeit vették át, amelyek szerint két kezdet, két őselem: – a világosság és a sötétség, a nap és a víz, az élet és a halál – örök harca figyelhető meg. Az ember élete pedig a természeti erőket megtestesítő istenek akaratától függ. Ezért kell az isteneket szüntelenül, egyeseket naponta táplálni embervérrel, ami nélkül elpusztulnának. Az istenek halála világkatasztrófát okoz, gondolták az aztékok. Isteneik tiszteletére templomot emeltek. Azokban állították fel az isten kőből vagy fából faragott szobrát.

Dél-Amerika tucatnyi indián népe nem ismerte az írást, hitük ezért csupán csak rekonstruálható. Jellemző, hogy a mai világ alkotóelemeinek megjelenését náluk valamilyen világméretű katasztrófa előzi meg.

B

BAL

A legtöbb mitológiára jellemző, hogy a „bal” fogalmát általában negatív értelemben használják, a „jobb” fogalmát pedig pozitív értelemben. A középkori misztériumjátékokban baloldalt jelenítették meg a poklot, jobbra a mennyországot.

BÁRÁNY

A mítoszokban a bárány szerepel leggyakrabban mint áldozati állat, rendszerint mint tiszta, a Napnak, a tűznek szánt áldozat – s megfordítva: a fekete bárány az alvilág isteneinek, gonosz szellemeknek engesztelésül szánt áldozat. Az ókori állattenyésztő népeknél nagy szerepet játszottak a bárányok a szertartásokban: a Bibliában sokszor szerepel áldozati állatként, leölik és elégetik. Az ókori Egyiptomban számos templomhoz hozzátartoztak a gazdasági hasznosításból kivont szent bárányok. Áldozati levágásukra felnőttkorukban került sor: bebalzsamozták és ünnepélyesen eltemették őket.

BARLANG

A hagyományokban a barlang is szimbólum. Belső és fedett, szemben áll a rajta kívül lévő világgal, miként a láthatatlan a láthatóval, a sötét a világossal. Platón az Államban az ember földi létét az olyan leláncolt rabok helyzetéhez hasonlította, akik a barlang mélyén lakoznak; minthogy arccal a fal felé fordulnak, csupán a barlang előtt elvonuló emberek árnyékait láthatják – mindössze ennyit tudnak a valóságos világról. A barlang képében gyakran összefonódik az élet, a halál és a feltámadás eszméje, s ez meg is magyarázza, hogy a barlangokat miért használták szentélynek, a korai keresztények pedig templomoknak.

BEAVATÁSI SZERTARTÁS

Beavatási szertartások gyakorlatilag minden olyan szövegben találhatók, amelyekben szerepel a hőssé válás epizódja. Az avatás során valaki az egyik státusból egy másikba kerül át: befogadja valamilyen zárt kör, teljes jogú tagja lesz a törzsnek, férfitársaságoknak, ezoterikus kultusznak, a papok, varázslók vagy sámánok körének, s az avatás ad formát ennek a státuszváltozásnak, amely lehet akár a felnőttkorba lépés, a házasulóképesség elérése. Az avatás a szertartásban a halállal és újjászületéssel egyenlő, ami azt a felfogást tükrözi, hogy az új állapotba kerülő egyén mintegy megsemmisül régi mivoltában.

A rituális avatások fontos eleme a próbatétel, amelyet a hősnek ki kell állnia a holtak birodalmában, az égben, gonosz szellemek, szörnyek lakta valamilyen más országban.

A hős bizonyosságát adja helytállásának, segítő szellemekre, mágikus erőre tesz szert, hatalmat nyer az elemek felett, megszerez valamit az embereknek, az ő békés életükre törő szörnyeket pusztít el. A mitológiai hős halálát a mítosz gyakran időlegesnek fogja fel, reményt nyújt, hogy az illető visszatér a holtak birodalmából, s a jövőben új életre támad.

BÉKA

A békának nem kis szerep jut az ember alkotta mítoszokban. Számos esetben kapcsolatban áll a termékenységgel, az alkotó- és nemzőerővel, az újjászületéssel vagy az alvilággal, dögvésszel, betegségekkel, halállal. A teknős-békához, halhoz vagy valamilyen tengeri állathoz hasonlóan egyes esetekben a béka is hátán hordozza a világot. A túlvilággal kapcsolatban álló termékenység-istennőt az ókori Egyiptomban békafejjel ábrázolták. Aiszóposz meséjében a békák királyt kérnek maguknak a viharistentől, más folklórban békakirályfi szerepel.

BELSŐ MONOLÓG

Franciául: monologue interieure – a mitologikus irodalom egyik ábrázolási módszere, amikor a mítosz valamelyik hőse tudatfolyamatát a színpadi monológhoz hasonló formában mondja el.

BIKA

A Bika is mitológiai állat: a sumér és egyiptomi hiedelemvilágban különféle kapcsolatokat találunk a bika és a neki megfelelő mitológiai alak között. A Gilgames és az égi bika című sumér dalban Innin istennő – mivel megharagudott Gilgamesre, aki visszautasította szerelmét – eléri, hogy az istenek megteremtsék az égi bikát, amely majd bosszút áll. A bika az égből száll alá az Eufráteszhez, és kiissza a folyót. Gilgames legyőzi a bikát: a jelenetet előkerült pecsétek ábrázolják. Zeusz bika alakjában rabolja el Európét. A bika az indiai Mahábháratában és a Rámájában is az istenség szimbóluma.

BIZALMAS

Franciául: confident – a francia tragédia egyik jellegzetes szerepe. De a mítoszok főszereplői mellett is gyakran jelenik meg állandó kísérő – barát, barátnő, dajka, szolga, beszélni tudó állat, kőszikla, fa –, akinek a mítosz

főszereplője kiönti szívét, megbeszéli vele örömét, bánatát, s aki így tulajdonképpen a monológ feloldását szolgálja.

BÓDÍTÓ ITAL

Bódító italok a legtöbb vallási hagyományban előfordulnak. Kimutatható az a törekvés, hogy ezek egyféle anyagból készüljenek: Mexikóban aloélevélből, az amerikai indiánoknál maniókából vagy kukoricából. A kínaiak rizsből készítik a pálinkát, Európában árpából vagy kölesből a sört, szőlőből a bort. A bódító italok hierarchiájában kitüntetett helyet foglal el a halhatatlanság itala, amely elfogyasztójának örök életet ad. Az élet vizével csak az istenek élnek és rendelkeznek szabadon. Jellemző példa az ilyen isteni eredetű élet vizére a görög mitológiában a nektár, ami legyőzi a halált, fenntartja az istenek halhatatlanságát. Ez termel vért az isteneknek, amely más, mint az embervér. A nektár gyakran szerepel együtt az ambróziával, az istenek eledelével.

Hallucinogén tulajdonságok jellemezték az ókori indiai rituális italt, a szomát, amelyet Szoma égi isten egyik megtestesülésének tartották.

BOR

Rómában a borral kapcsolatos valamennyi ünnepséget Jupiternek mint vallásistennek szentelték. A bor és borkészítés ógörök istene Dionüszosz, a villámszóró Zeusz fia, aki egészséget, erőt ad, elűzi a gondokat, a félelmet, a szenvedést, felvidámitja és örömmel tölti el a szívet. Számos civilizációra jellemző, hogy fokozott figyelmet szentel a „küszöbállapotnak”, amelynek átlépése után a szent és az isteni részegség átcsap az ellenkező állapotba.

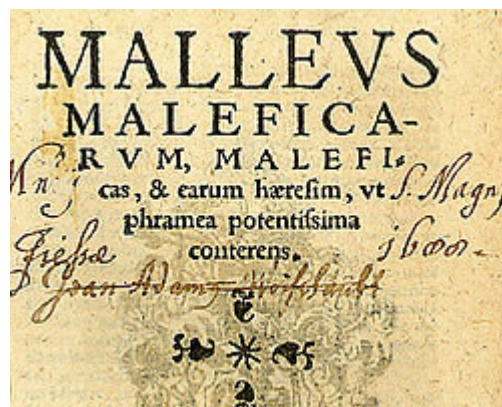
A bor a termékenység ősi szimbóluma. Vérrel való azonosságának korai tanúbizonysága az a hettita katonai eskü, amelyben a szertartást végző így kiált fel, miközben bort önt:

– Ez nem bor, ez a ti véretek!

Máté evangéliumában írja, hogy a borral töltött serleget felemelő Jézus így szólt:

– Ez az én vérem.

BOSZORKÁNY

A boszorkányok az ördöggel vagy más tisztázatlan erővel szövetségre lépő asszonyok, akik ezt a szövetséget természetfeletti képességek elnyerése érdekében kötik. A boszorkányüldözés Európában külön jogtudományt szült:

első kódexe, a Malleus maleficarum 1487-ben jelent meg. A boszorkányság mint eretnekség elkerülhetetlenül halálbüntetést vont maga után.

BOSSZÚVÁGY

A sumér nép örök időkre jósolt nekünk: – Elmégy, és elveszed az ellenség földjét, eljön az ellenség, és elveszi a földedet – szól intelmük ötezer év messzeségéből.

Az ember szeret nem hallgatni másokra, saját hibájából elköveti azt, amit elkerülhetett volna, hogy elveszi a másét.

Elmentek ők is, a sumérok, s elvesztek. Elmentek a perzsák, az egyiptomiak, a görögök, a rómaiak, a mongolok, a törökök, Hitler, Sztálin s ki tudja, majd még kik.

Történelmünk revánsok sorozata.

A tudást, melyet keservesen összeszedtünk, majd mindig összetörve, darabokban találtuk, s később újra összerakni, újrateremteni kényszerültünk.

BUDDHIZMUS

A buddhizmus élesen eltér valamennyi más vallástól. A különbség abból az alapelvéből adódik, hogy az ember – és csak az ember – különleges helyet foglal el az összes lény között! Egyedül az embernek van lehetősége arra, hogy a kezdet és a vég nélküli szanszára béklyóitól megszabaduljon, és elérje a nirvánát.

Buddha, azaz megvilágosult legyen.

A szanszára a létezést jelenti, amely elkerülhetetlenül összefonódik a szenvedéssel és az élőlények újjászületésével. Az élőlények haláluk után vagy saját korábbi szférájukban születnek újjá, vagy kedvezőbb, esetleg kedvezőtlenebb szférákban. Véghezvitt tetteiktől függően. Karmájuk szerint.

A karma a jó és rossz tettek összessége, amelyeket az egyén korábbi létformáiban hajtott végre, s amelyek az elkövetkezőkben megszabják sorsát. Az életben tanúsított magatartás meghatározza a későbbi alakban való újjászületést vagy nem születést. Aki életében ember, halála után istenként születhet újjá, esetleg a pokolbeli naraka lakójaként, de lehet préta, állat vagy aszura. Azok születnek újjá préta alakban, akik előző életükben mohók, kegyetlenek és falánkok voltak. Az aszurák pedig olyan lények, akik elkeseredett harcban állnak az istenekkel. Az újjászületések láncolatának nincs tehát kezdete. Vége azonban lehet.

A cél a nirvána: a szabadság, a gyönyör, a nyugalom állapota, amelyet csak ember érhet el. Az ember alakban való megszületés tehát különösen kedvező. Megvilágosodásra töre, azaz Bodhiszattva az, aki feltette magában, hogy Buddhává lesz. Az ilyen elhatározásra az indíthatja az embert, hogy ki akar kerülni a folytonos újjászületés láncolatából.

Buddha alakja a buddhizmus legfontosabb témája. Buddhák minden világban megjelennek, így számuk tehát mérhetetlenül sok. Különféle alakban testesülnek meg, jó cselekedeteket hajtanak végre, s amikor elérik a tökéletességet, hosszú időn át az egekben tartózkodnak. Amikor emberként születnek meg, születésüket sok csodás jelenség kíséri: megrendül a föld, virágosó hull az égből. Minden buddha rendelkezik olyan jegyekkel, amelyekkel minden más lényt felülmúl, beleértve az isteneket is. Csak a buddháknak van hatalmuk, hogy hassanak nemcsak a saját világukban, hanem a más világokban történő eseményekre is. Amikor elérik a nirvánát, a saját charmájukat hirdetik, azt a tanítást, amelynek segítségével az emberek elérhetik a nirvánát.

A buddhizmus sok tekintetben azonos a brahmanista és hindu hitelvekkel. Számptalan világot csoportosítanak világrendekbe, s ezekből több van, mint ahány homokszem a Gangeszben. Minden egyes világ korong alakú földdarab, a vízen lebeg, ez a levegőben nyugszik, a levegő pedig a térben foglal helyet. A világ közepén hatalmas hegy áll, a hegy körül kering a Nap, a Hold és a csillagok. A hegygerincek mögött négy világsgiget terül el, amelyek mindegyikét ötszáz sziget veszi körül, s valamennyinek a partját a világóceán mossa.

A buddhizmus Kínában, Tibetben, Koreában, Japánban, Mongóliában, Burjátöldön, Srí Lankán, Burmában, Thaiföldön, Laoszban, Kambodzsában és Vietnamban terjedt el. A vallás fő szakrális jelképe a mandala: a szertartásokban a meditációhoz használt sematikus világábrázolás. Szimbolikus jegyekből álló, kör alakú diagram. Az összetettebb geometriai jelek közé

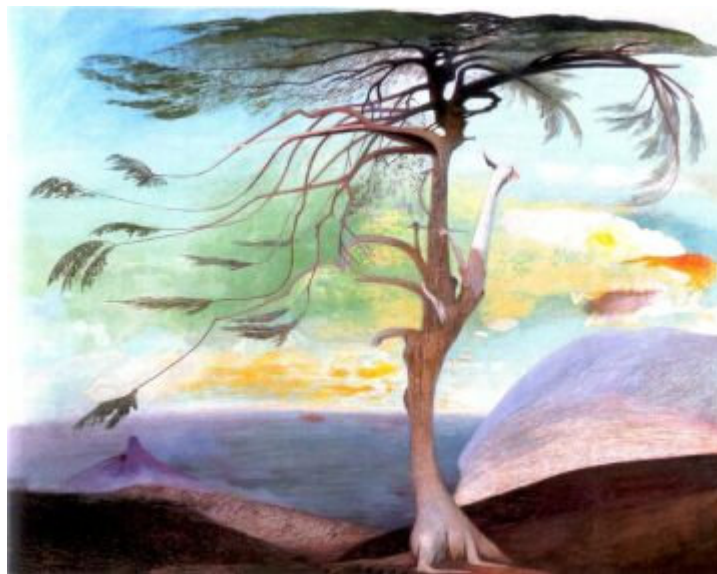

tartozik. Jellegzetes alaprajzát beleírt négyzettel ellátott külső köre adja, a négyzetben újabb belső kör található, amelynek területét rendszerint nyolcszirmú lótusz vagy kört tagoló nyolc osztóvonal alakítja ki. A négyzetet a világtájaknak megfelelően állítják be, az adott égtájhoz a legközelebbi térszögletnek megfelelő színe révén kapcsolódik. A belső kör közepén ábrázolják a tisztelet szakrális tárgyát. A mandalát kőből, fából, fémből, agyagból, homokból vagy téstáblából készítik, befestik, és szent helyeken, templomokban helyezik el vásznon vagy áldozati tálakon. Bizonyos értelmezés szerint a világmindenség modellje is.

A buddhizmus a világ kultúrájának egyik leggazdagabb és legváltozatosabb vallása. Önmegújító és állandó gazdagodásra való képessége széles körben elterjedté tette, s Tibetbe is eljutott...

C

CÉDRUS

A bibliai hagyomány szerint Salamon cédrusból épített templomot. A cédrus, a ciprusfélék, a boróka és más hasonló növények a halál s a halál leküzdésének, az új élet kezdetének jelképei. Zarathusztra követői áldozati tűzre hordták a tűlevelűeket. A cédrus Asszíriában a király jelképe, az ókori zsidó hagyományban a királyságé, a nemességé, a jó illaté. Később Krisztushoz kötődő jelkép lett.

COULEUR LOCALE

Francia szó. Helyi színezetet jelent. Különböző népek, országok, vidékek erkölcsének, szokásainak, viseletének és tájszólásának érzékeltetése a mitológia „díszletének”, „jelmezének” leírásában, a hős viselkedésében és kiejtésében, a cselekmény hitelességének és érdekességének fokozása céljából. Más a helyi színezete a kínai özönvíz elbeszélésének s más az Utnapistim-féle folyamközi változaté vagy Noé történetéé.

COUP DE THÉÂTRE

Francia kifejezés. A mítoszban is – nemcsak a színjátékban – a váratlanul bekövetkező fordulat, amely felborítja a cselekmény során kialakult helyzetet. A Rámájanában Ráma feleségét Szitát Rávana elrabolja.

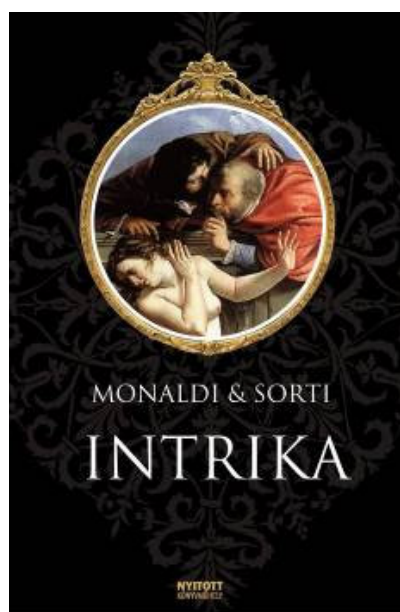
CSELEKMÉNY

Az a körülhatárolt és szerkesztett eseménysor, amely a mitológiai hősök cselekedeteinek formájában lezajlik. Arisztotelész szerint a cselekmény a játék legfontosabb eleme, éppen ezért jelentőségét a jellemek elé helyezte, annak ellenére, hogy mitológiai – de a drámai is – cselekmény cselekvő személyek nélkül nem képzelhető el. A mitológiai és a színpadi cselekmény abban különbözik a regénybelitől, hogy mindig a jelenben – a néző szeme előtt – játszódik, akkor is, ha a múltat eleveníti meg. Tagolása: expozíció, bonyodalom, válság (krízis), sorsfordulat, kibontakozás, katasztrófa ívében valósul meg. Pl. Ízisz és Ozirisz történetében az óegyiptomi mitológiában, amelynek során Széth megöli Ozirist.

Nem mindegyik mítosz követi ezt a szerkesztésmódot: analitikus vagy epikus cselekményépítkezés is megfigyelhető.

CSELSZÖVÉNY

Vagy intrika – olaszul: intricare. A régi magyar nyelvhasználatban ármány, fondorlat, dramaturgiai értelemben olyan mitológiai cselekmény, mozzanat vagy fordulat, amelyet a mítosz egyik szereplője – cselszövő vagy intrikus – céltudatosan és titokban bonyolít, s amely a mitológiai hős tragédiájához, bukásához vagy szerencsés megoldáshoz vezet.

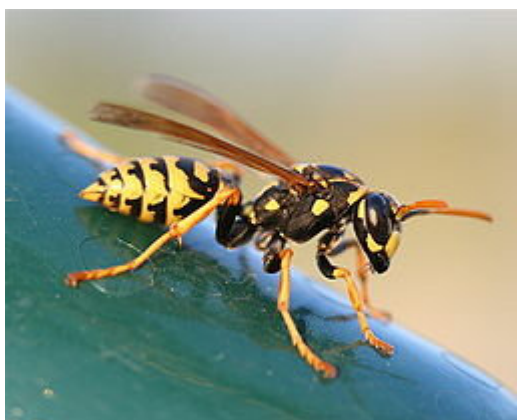
CSÓNAK

Az özönvíz csónakja Noé bárkája, amely a rajta összegyűjtött emberekkel, állatokkal egyedül vészelte át a pusztulást, s eszköze lett az eljövendő feltámadásnak. Az akkád Gilgames eposzban leírást olvashatunk az özönvíz csónakjáról, s itt ez a csónak felülről földdel borított óceánhoz hasonlít, a csónak és az alvilág azonos.

D

DARÁZS

A darázs szimbolikáját olyan tulajdonságai határozzák meg, mint ügyes repülése, kecsessége vagy erőszakossága, agresszivitása, mérges szúrása. Szibériai sámánkultúrákban a sámán lelke képes darázsba költözni, s ilyen alakban felszállni az égbe istenhez.

DEMIURGOSZ

A demiurgosz ógörög kifejezés: iparost, mestert, alkotót jelent. Szó szerint a „népnek alkotó” olyan mitológiai alak, aki a világmindenség elemeit, a tárgyakat és embereket megteremti. Tevékenysége hasonlít a valódi iparosokéhoz. Héphaisztosz, a kovácsisten olyan pajzsot készít, amely a világ modellje. Hnum egyiptomi isten fazekaskorongon formálja ki a világot és az embereket.

DIKCIÓ

A szöveg előadásmódja, a megformált szövegmondás. Az akció – cselekvés, mozgás, gesztus, mimika – mellett a mitológia legfontosabb kifejező eszköze. A dikció nem azonos a mítosz értelmes elmondásával vagy felmondásával,

hanem annak a drámai jellem és helyzet által meghatározott interpretációját jelenti.

Az áldozatot bemutató pap felemeli a serleget:

– Ez az én vérem, mely értetek kiontatik!

Az érthetőségen kívül a dramaturgiai indokoltságot és az érzelmi árnyaltságot értjük rajta, ami az élőszavas előadás hangsúlyozásában, tempójában, hangszínében, hangerejében, tagolásában, modulációjában és szüneteiben jut kifejezésre.

DUALISZTIKUS MÍTOSZOK

A dualisztikus mítoszok létrejöttének előfeltételei az emberi lélek sajátosságaiban gyökereznek. A világnak ellentétes kategóriákra osztása a gyermekek-nél is felfedezhető, hasonló osztályozást figyelhetünk meg a négy év körüliek játékaiban. Primitív szervezettségű törzsek a világot egymással szembeállított szimbólumok segítségével írják le: Nap-Hold, férfi-nő, jobb-bal. Ilyen kettősségre utaló jeleket találunk az egyiptomi mitológiában is, ahol a két egymással versengő isten: Hórusz és Széth párviadalával összekapcsolódik az ég és a föld, a föld és az alvilág, a jobb és a bal oldal, a fekete és a vörös, a hatalom és az erő, az élet és az uralkodás, a létezés és a valamivé válás szembeállítása. A világegyetemet úgy képzeltek el, mint kiegyensúlyozott ellentétpárok rendszerét. A kumráni szövegek tanúsága szerint a fény fiai harcban állnak a sötétség fiaival.

E

ÉG

Az ég a mitológiában a kozmosz fő része, a világegyetem lelke: meleget és nedvességet ad, aktív teremtőerő, a javak és az élet forrása, ha megnyílnak a csatornáik. Az ég az istenek lakóhelye, amelyet sokszor palotaként képzelnek el; a templom és a palota a földre lehozott égi világ. A lepel az ég tárgyi formáját adja: a pompeji színházban TACITUS szerint egyszer aranycsillagokkal díszített bíbor leplet feszítettek ki a nézők feje fölé, hogy védjék őket a tűző naptól. A lepelszerű ég utánzata a baldachin és a sátor, a viseletben pedig a köpeny, a talár vagy a palást.

EGÉR

Az egyiptomi Halottak könyvének egyes kézírataiban szerepel az egérfejű istennő, az alvilág és a halál megszemélyesítője. Más népek hitvilágában is különleges szerepet jutott az egérnek, széles körben elterjedt felfogás volt, hogy köze van a zivatarhoz, égzengéshez. SZTRABÓN szerint a perzsa mágusok az egeret leginkább a valláshoz kapcsolódó állatnak tekintették. Viselkedésükkel ugyanis elárulták, hogy milyen idő lesz, különösen zivatar előtt.

EGYSZARVÚ

Az egyszarvú mitikus állat; a görög és a római hagyomány valóságosan létező állatnak hitte, a középkori keresztény szerzők a tisztaság és a szüzesség szimbólumának tekintették. Ógörög leírás szerint csak tiszta szűz szelídítheti meg.

EGYIPTOMI ÓSKÉPEK

Hitük világát a himnuszok, a különféle vallásos szövegek, imák, sírkamrák belső falára vésett temetési szertartások szövegei fejezték ki. Köztük is jelentősek: az Óbirodalomban uralkodó fáraók piramisainak belső falára vésett gyászszertartások ősi szövegei; a Középbírodalom korának szarkofágjaira került koporsószövegek; az Újbirodalom korától kezdve pedig az ókori Egyiptom történetének végéig keletkezett Halottak könyve: a gyászszövegek gyűjteménye. Négyezer-hatszáz, négyezer-négyszáz évvel ezelőtt minden nomoszban, ma úgy mondanánk, hogy közigazgatási kerületben kezdett kialakulni az istenek kultusza.

Nagy szerepet játszottak a túlvilágról alkotott képzetek, amelyek szerint az e világi élet a túlvilágon, a sírban folytatódott. Ezért mumifikálták a holttesteket. Az elhunyt felett Ozirisz más istenekkel túlvilági ítéletet tartott.

Jellemző volt az állatok istenítese: a különféle istenségeket megtestesítő állatok közül a legnagyobb tiszteletnek örvendőkhöz tartozott a bika, a tehén, a kígyó, a krokodil, a macska, az oroszlán, a sakál, a sólyom és az ibisz. Az ó-egyiptomi állam fejlődésével módosultak a hitünkkel kapcsolatos elképzelések. Számtalan helyi istenség kultusza megőrizte a maga jelentését, de néhánynak a tisztelete túlterjedt az egyes nomoszok határain, sőt egyiküké-másikuké egész Egyiptomban általánossá vált. A legjelentősebbek a világ teremtéséről, a nap-istenségekről és az Oziriszról szóló tanítások voltak. Hitük szerint kezdetben kaotikus ősállapot létezett: a káoszból lettek az istenek, akik megalkották a földet, az eget, az embereket, az állatokat és a növényzetet. Az első isten a Nap – Ré – volt. Más változatok szerint a mindenség Ré szeméből keletkezett, vagy Hnum agyagból formálta ki korongján... Plutarkhosz leírásából megismerhető Ízisz és Ozirisz történetét! Plutarkhosz Jézus Krisztus születése után kétszáz évvel járt Egyiptomban, Hérodotosz pedig hatszáz évvel korábban. Mindketten segítő idegenvezetőik lehetnek a sírkamrák mélyén, a szarkofágok, sírfeliratok között. Embertestű és kosfejű istennek láthatjuk, két hosszú tollal meg napkoronggal a fején Amon napistent, aki azonosult Ré, Hórusz, Hnum és más istenségekkel. Amon-Ré minden létező megteremtője volt, vele függött össze a fáraók istenítese, akiket véréből való fiainak tekintettek. Anubisz sakál- vagy kutyafejű ember alakjában jelenik meg. Az elhunyt túlvilági megítélésénél mint bíró szerepelt. Apóphisz a sötétséget és a gonoszt megtestesítő hatalmas kígyóként jelenik meg: Ré vörös kandúr alakjában metszi le a fejét. A fény birodalmából való Hórusz, akit sólyomfejű ember, szárnyas nap alakjában ábrázoltak. Ízisz fia ő, Ozirisz egyetlen örököse... Ízisz a termékenység, a nőiesség, a családi hűség jelképe, a víz, a szél és a tengerhajózás istennője volt. Kultusza nagy népszerűségnek örvendett még Egyiptom határain túl is. Amikor Széth megölte Oziriszt, Ízisz megkereste férje holttestét, eltemette s halott férjétől megtermékenyülve fiút szült, Hóruszt, akinek majd bosszút kellett állnia Széthen. Ozirisz a természet teremtetőinek istene volt, a túlvilág uralkodója. Egyiptom uralkodójaként leszoktatta az embereket a vad életmódról, az emberevésről, megtanította őket a gabonafélék termesztésére, szőlőtelepítésre, kenyérsütésre, sör- és borkészítésre, réz- és aranybányászatra, a gyógyítás tudományára. Öccse, Széth, a sivatag gonosz istene át akarta venni hatalmát.

Ré, a sólyomfejű emberként ábrázolt napisten nappal az égi Níluson hajózott, megvilágította a földet, este átszállt egy másik bárkába, leereszkedett az

alvilágba, ahol a sötétség erőivel harcolva a föld alatti Níluson hajózott, s reggel újra megjelent a horizonton. Ré lánya, az oroszlánfejű Tefnut a nedvesség istennője volt. Amikor Ré reggel feljött a látóhatáron, Tefnut tüzes szeme csillogott a homlokán. Taurt, a gyermekáldás istenét viziló alakjában ábrázolták; az ibiszfejű Thot az írás, számolás istene volt; a kígyóként megjelenített Renenunet pedig a betakarított termés védelmezője; Nut az ég, Maat az igazság istennője. Ozirisz ítélkezéseiben a mérleg egyik serpenyőjébe az elhunyt szíve, a másikba Maat szobra került.

ÉLETCÉL

Az életcélok hármas seregének neve Indiában: a trivarga, amelyben a dharma, az artha és a káma egyenlőek egymással, és egymáshoz kapcsolódnak. A dharma, a vallási kötelesség és világi törvényesség; az artha, a haszon, gazdagság és pénzszerzés és a káma pedig a szerelem. Ha a hármas seregből az egyik nem segíti elő a másikat, akkor az önmagát és a másik kettőt károsítja. Aki az életcélok szerint haladva a szerelmet átlépi, az a következő lépést, a megváltást nem teheti meg. A hindu rítusokat termékenység kultuszok gazdagítják: gyermek után sóvárgó asszonyok, gyermeki szüzek és tiszta leányok áhítattól áthatva járulnak a szent lingamhoz: simogatják, illatozó kenőcsökkel kenetik, virágokkal díszítik. Csókolgatják. És bámulattal nézik a templomok falait díszítő erotikus domborműveket, amelyek az egyesülés módjait ábrázolják.

Ami másutt beteges nimfománia, az itt Káma lenyűgöző képzeletének dicséretel!

ÉLETFA

Az életfa mint a világfa képzetének egyik változata, számos hagyományban előfordul: az élet hordozóinak – növények, állatok, emberek – egymást követő megjelenését ábrázolják az életfa szimbólumával. Az élet alapvető sajátossága, hogy képes újratermelni önmagát, s a vallási rendszerekben hangsúlyt kapott az élet felfelé tartó vonala a születéstől a növekedés maximális stádiumáig: a virágzásig és a termés beéréséig. A legszemléletesebb képet erre a növényvilágban találták meg, az olyan fák között, amelyek élettartama jelentősen felülmúlja az emberét. Az életfa legismertebb képe a bibliai Teremtés könyvében található: „És az Úristen a földből mindenféle fát sarjasztott, ami tekintetre szép, és táplálkozásra alkalmas; azután kisarjasztotta az élet fáját a kert közepén, meg a jó és rossz tudásának a fáját.”

ELSŐ EMBER

Nem ritka az a felfogás, hogy a világmindenség az első ember testrészeiből jött létre. Találkozhatunk olyan szövegekkel is, amelyek szerint az első ember egyes testrészei jönnek létre a világmindenség megfelelő elemeiből, mégis gyakoribb, hogy az eredeti, a kiinduló anyagot az emberi test jelenti, s a világmindenség a másodlagos, a belőle megalkotott. Az iráni hagyományban is azonosnak tekintették az első ember testrészeit és a világ alkotóelemeit: húsa, csontja a földet, vére a vizeket, haja a növényeket, pillantása a tüzet, lélegzete a szelet adta. Ádám hatalmas termetű ember: a teremtés pillanatában teste a földtől az égig ér. Isten, látván, hogy félnek tőle az angyalok, összezsugorította. Rabbiniкус legenda szerint az első ember eredetileg kettős arculatú volt, később Isten megfelezte, s megteremtette belőle Évát. Az egyik változat szerint fejéhez a földet Jeruzsálemből, törzséhez Babilonból, egyéb

testrészeihez más országokból vette. Az ősi egyiptomi vallásban az első ember Ptah isten, az ő testrészeinek képzeltek a kozmosz egyes elemeire felügyelő isteneket. A kínai hagyományban Pan-Ku az első ember, az ősatya, akinek testrészeiből létrejött a világ.

EMBERI PARANOIA

Az ember mindenre képes: teremti és pusztítja önmagát.

Az aztékok mesterfokon tudtak kegyetlenkedni, s élő emberi testeket „transzírozni” hitük szerint teljes természetességgel, s fel is vetődik a kérdés, hogy Mengele, majd későbbi bolsevik leszármazottai vajon akkor az aztékok vagy az inkvizítorok átváltozásai?

Vagy inkább az emberi paranoia töretlen kultúrtörténete?

Már Démokritosz észrevette:

– Mi emberek a legfontosabb dolgokban az állatok tanítványai vagyunk...

EPIZÓD

A mítosz fő cselekményvonalával lazábban összefüggő, annak menetét lényegesen nem befolyásoló mellékesemény, jelenet, részlet, mely színesíti, élénkíti a művet, vagy kisebb jelentőségű, de önmagukban érdekes személyekkel ismertet meg. Pl. Odüsszeusz találkozásai különleges lényekkel, akik hazatérésének epizód szereplőivé válnak.

ERDŐ

Különböző népek hitvilágában az erdő elsősorban az állatvilággal van kapcsolatban, és az emberrel szemben álló erők fő tartózkodási helye. Egyes óceániai törzsek mítoszaiban az erdőn túl fekszik a Nap birodalma. Ovidius és Vergilius is említi, hogy Hádész föld alatti birodalmának kapuját járhatatlan és háborítatlan erdő veszi körül. Egyes hagyományokra jellemző, hogy mitológiai hős igyekszik ártalmatlanná tenni az erdő őrét. A Gilgames és a halhatatlanok hegye sumer epikus énekben Gilgames – városának ötven polgára és hét szörnyeteg dalia kíséretében – nagy nehezen elvergődik a cédruserdőhöz, kivágja a cédrusokat, s csodás erejű társainak segítségével elpusztítja a cédrusok urát, őrzőjét. Gyakori motívum, hogy a csodás módon született gyermeket az erdőbe küldik, hogy ott nevelkedjék. Az erdő sokszor maga a természet temploma.

ESCHATOLÓGIKUS MÍTOSZOK

A világvégét jósolják meg azok a történetek, amelyeket az ógörög eschatos – utolsó – szóval eschatológikus mítoszoknak nevez a mitológia. A hindu mitológiában a világmindenség akkor pusztul el, amikor Brahma elszenderedik, s beköszönt számára az éjszaka. Amikor megvirrad, újra megteremti a világot. Az apokalipszis, a végső világkatasztrófa elképzelése már a perzsákat is foglalkoztatta.

ESZKIMÓ ÓSKÉPEK

Szedna az eszkimók legjellegzetesebb és legjelentősebb istenalakja. Ő a fókák és más tengeri állatok úrasszonya. A tenger fenekén él, s az állatok fölött uralkodik, időről időre ad belőlük egyet-egyet az embereknek. Ha az emberek vétkeznek, bűnük piszokként tapad Szedna hajába, aki ilyenkor megharagszik, a fókákat és rozmárokat távol tartja a parttól, s az eszkimó telepeken éhínség tör ki.

Az alaszakai eszkimók szerint a holló borsóhüvelyből teremtette a férfit, s agyagból formázta meg az állatokat, majd lelket lehelt beléjük. A Kodiak-szigeti eszkimók mítosza szerint a holló hozta a fényt a világba, amikor is egy hólyag hullott alá, benne a férfival és a nővel, akik azután megteremtették a hegyeket, az erdőket, a tengert s az ezeket benépesítő állatokat.

ETIOLÓGIKUS MÍTOSZOK

Vannak olyan magyarázó – etiológikus – mítoszok, amelyek elmondják valamely természeti vagy társadalmi jelenség eredetét. Gyermekien naivak azok az ausztráliai bennszülöttektől származó vélekedések, amelyekkel az állatok tulajdonságait magyarázzák: a denevérek azért nem látnak nappal, mert egyikük egyszer beleesett egy fa odújába, s szemét ág sebezte meg.

F

FAGYÖNGY

A fagyöngy örökzöld növény egyes fák ágain, s az élet jelképe. Használata elterjedt a varázslásokban és a népi gyógyításban. Vergilius az Aeneisben elmondja, hogyan szerzi meg Szibilla tanácsára Aeneas az aranyos lombú gallyat, aranyágot, fagyöngy hajtását, s adja áldozatul Proserpiának, majd jut el a föld alatti birodalomba, hogy atyjával találkozzék.

FARKAS

A farkas számos európai és észak-amerikai nép hitvilágában elsősorban a harcosok csapatával, annak vezérével, a háború istenével és a törzs ősenek kultuszával áll kapcsolatban. Farkas neveli fel Romulust és Remust, de számtalan nép mítoszának hőse nevelkedik fel hasonlóképpen. A farkas mint a háború istene az indoeurópai hagyományokban is feltűnik. A farkascorda az összetartó sereg szimbóluma volt a kaukázusi térségben. Indoeurópai elképzelés szerint a súlyos bűnt elkövető ember farkassá változik, s egyidejűleg szerepel mint kitesztott, üldözött áldozat és mint gyilkos, üldöző ragadozó. Freud és más pszichoanalitikusok is vizsgálták az úgynevezett emberfarkas komplexust.

FAZEKAS

Sok nép hagyományában isteni alak a fazekas, aki agyagból formálja meg az embereket, az egész világegyetemet vagy annak egyes részeit. Brahma egyik

korábbi életében fazekas volt. Hnum egyiptomi termékenységisten fakoron-
gon agyagból mintázza meg az embert, egy későbbi változatban az egész
világot. A középkori Ceylonban és India számos részén a fazekasok kasztjá-
nak tagjai Brahmáig vezették vissza őseiket. A fazekasok munkáját rituális
előírások kísérték: Indiában a napi munkát a szentnek tartott phallosz
megmintázásával kezdték, amely előtt éppúgy, mint a fazekaskorong előtt,
fejet kellett hajtani, mert azt Siva isten jelképének tartották.

FECSKE

A fecske alakja igen széles körben elterjedt szimbólum. A görög mitológiában
Aphroditénak szentelt madár, az egyiptomi mítoszban Ízisz fecske képében
ered útnak, hogy megtalálja megölt és szétszabdalt férjét, Oziriszt. A fecskét
Jézus egyik megtestesülésének is tekintik. A jónak, a boldogságnak, a
kezdetnek a hírnöke, de a reménynek, a kedvező változásnak, az újjászüle-
tésnek, reggelnek, tavasznak, napkeltének is; emellett jelenthet szorgalmat,
otthoni kényelmet, atyai örökséget.

FÉMEK

Mitológiai szövegekben a fémek közül többnyire az arany, ezüst, réz és vas szerepel. Az arany a fénynek, a hajnalnak, a napnak a jelképe. A dicsőségé, a szerelemé. Az ezüst tehetséget, bölcs belátást, ékesszólást, emberi lelket, örömet, tudást, öregséget, kereskedelmet, pénzt szimbolizál. Az ősz színe a réz: a remény valóra válásával és a hanyatlással hozható összefüggésbe. A vas az állandóságot, keménységet, szilárdságot, erőt, kitartást, türelmet, durvaságot jelképezi.

FENTI ÉS LENTI VILÁG

A fenti és a lenti világ a legfőbb mitológiai ellentétpárok egyike. Túlnyomórészt három világot különböztetünk meg a felső és alsó elve alapján.

A földi világ mint alsó, ahol a közönséges emberek élnek, szemben áll a fenti világgal, az éggel, egekkel, amelyek ugyancsak lentiekre és fentiekre oszlanak. Ugyanakkor a földi világ fentinek tekinthető a föld alatti, vagy vízi világhoz képest.

FOLYÓ

Akármelyik kultúrkörben szakrálissá válhat, a mitológia szereplője lehet a világ bármely nagy folyója, mint a Mekong, a Gangesz, a Tigris, az Eufrátesz, a Volga, a Zambézi, a Mississippi vagy az Amazonas. A görög mitológiában Okeánosz a világ legnagyobb folyója, körülöleli a földet és a tengereket, otthont ad az égitesteknek, és belőle erednek minden vizek, közöttük a folyók is. Az egyiptomiak legnagyobb ünnepe a Nílus-ünnep volt. A föld alatti Nílus képzelete szorosan kapcsolódott a halálhoz, a holtak lelkéhez s a túlvilágon rájuk váró ítélethez.

Az óind Ganga, a hegyek királyának lánya az indiai Gangesz megszemélyesítője. A Visnu főisten ujjából kifolyó Ganga eleinte csak az égen élt, később azonban Bhagírata király kérésére leküldték a földre, hogy elmossa a király őseinek hamvait.

Azóta a Gangesz a földön folyik, s vize az óceánba ömlik.

FONAL

A hosszú élet, a fonás-szövés, valamint a féktelen képzelet és túlzás jelképe a fonál. A görög mitológiában az emberi élet felett a sorsistennők, a Moirák rendelkeznek. Klóthó fonja az élet fonalát, Lakheszisz húzza át a sors fordulóján, Atroposz vágja el a fonalat, s szakítja meg az életet.

FÖLD

A tűz, a víz és a levegő mellett a föld a világegyetem egyik őseleme, s a mitológiákban nemcsak az ég hitvese s a világteremtés résztvevője, hanem termőföld, talaj, sőt az alvilággal azonosnak felfogott mélység. A rómaiak földanyaként tisztelték a Tellus (vagy Terra) Matert.

A közép, a centrum jelképe a föld köldöke. Az antik görög felfogásban Delphoi volt a föld köldöke. Sztrabón szerint Delphoiban találkozott az a két sas, amelyeket Zeusz küldött keletről és nyugatról. Emlékeül ennek az istenadta központnak, a delphoi templom közepén felállítottak egy márványgömböt, két oldalán egy-egy aranyassal.

G

GALAPAGOSZI ŐSKÉPEK

Galapagosz szigetére, a föld e távoli pontjára elsősorban az állatok világa vonzza a látogatókat. A spanyol galapago szó a teknősök földjét jelenti. Az Ecuador fennhatósága alá tartozó Galapagoszi Nemzeti Parknak e kivételesen szép állat a jelképe. A számos állatfaj közül néhányan a jégkorszak óta változatlan külsővel rendelkeznek, mások pedig alkalmazkodtak a helyi körülményekhez.

A szigetvilág elszigeteltségének köszönhetően a madárvilág közel fele osztályán belül állandó, helyi jellegű, ún. endemikus. A hüllők, a tengeri teknősök kivételével, különlegesnek számítanak. Dél-Amerikából származónak tartják azt a páratlannak mondható növény- és állatvilágot, amely Galapagosz szigetein kialakult. A tenger- és a levegő áramlatai hozhatták a magvakat, a madarak odarepültek, a déli-sarki állatvilág egyedeit, köztük a pingvineket pedig a Humbold-áramlat sodorta melegebb vizek felé, ahol hosszú idő folyamán alkalmazkodtak a megváltozott körülményekhez...

Galapagosz Salvadortól kétezer kilométerre délre fekszik és Panamától ezerhatszáz kilométerre dél-nyugatra. Az Egyenlítő éppen a szigetvilág közel kétezer méter magasságú Farkas-vulkán vonulatát metszi. Öt nagy sziget, ötszáz négyzetkilométer feletti, nyolc középnyagyságú és számos kisebb sziget alkotja Galapagosz szigetvilágát. Cristobal szigetén élnek emberek, de ott is csupán kétezren. A lakosok számánál sokkal több a teknős, ezért Santa Cruz és Isabela szigeteit kell azoknak meglátogatniuk, akik tanulmányozni akarják ezeket a szép példányokat. Mindkét szigeten ezrével élnek. Iguánákat Santa Fe-, Santa Cruz-, Seymour, Isabela- és Fernandina-szigetének szikláin tekinthetünk meg, a forró és száraz partokon. A szigetek belsejében a klíma sokkal párásabb. Júniustól decemberig tart a hideg évszak, melynek során a Humbold áramlat dél-keletről hideget hoz, és keveredik a meleg trópusi levegővel. Felhők takarják el ilyenkor a főkák birodalmát is, Genovesa szigetétől Pintáig. Garua a neve a felhős égből ömlő esőzuhatagnak, melyek a magasabban fekvő területekre jellemzők. Darwin, angol kutató járt ott a Beagle fedélzetén. 1835-ben érkezett a térségbe, és harmincöt napot töltött el. Megfigyeléseket végzett. Négy évvel később tette közzé „A fajok eredete” című munkáját, amelyben tizenhárom pintyfaj leírását közölte, amelyek mindegyike táplálékának megszerzéséhez alkalmazkodott. Darwin leírta még, hogy az általa látott erdei fakopáncs itt kaktusz tüskéjét használva szedi ki a kukacokat az üregekből, hasadékokból, és ez az egyetlen szerszámot használó madár a világon. Darwin következtetése volt, hogy az elszigeteltség és az új feltételek járultak hozzá a gyors evolúcióhoz. A kormoránok közül az eltérés példaként említette meg a világon ott élő legnagyobb kormoránfajtát, melynek ott nem volt természetes ellenfele. Emiatt fokozatosan elkényelmesedett, repülési képességét és ügyességét elvesztette. Kényelmét és nyugalma a víz alatti búvárkodásban találta meg...

Galapagosz szigeteit olyan hüllők uralják, amelyek a dinoszauruszok kihalása előtti korszakra emlékeztetnek. Az óriás teknős egy faja él az Indiai-óceánban, s tizenegy figyelhető meg a galapagoszi szigetvilágában. A méteres nagyságot is elérő kagylón élő állat a kétszázharminc kilogrammot is megütheti, és kétszáz éves kort megér. Nedves területen, ahol dús növényzet alakult ki, sok a kagyló és kupacokban található a partokon, mint Santa

Cruz szigetén. Az óriásteknősnek könnyű tehát táplálékát megszerezni, ám szárazabb területeken szegényesebb az élet: ott a körülményekhez az állat úgy alkalmazkodott, hogy a lassan kifejlődő hosszabb nyakával és lábaival a homokból ássa ki a kagylókat.

Darwin az alkalmazkodóképességben látta az evolúció útját abban az érintetlen szigetvilágban, ahol amíg a teknősök élnek, élni fog a tenger.

És ha a tenger él: élni fog az univerzum is.

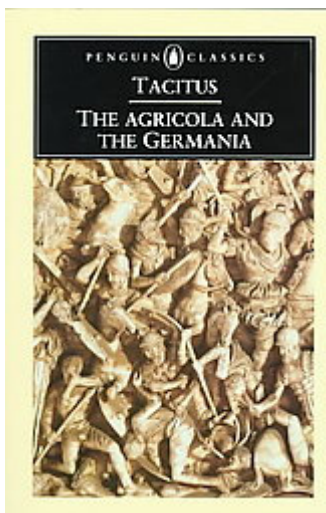
GEOMETRIAI SZIMBÓLUMOK

Geometriai szimbólumokkal gyakran találkozunk. A kombinációk közül a kör, a négyzet – mandala, kereszt, szvasztika – mellett külön figyelmet érdemelnek a sokszögek különféle fajtái. A háromszög a föld termőerejét, a házasságot, jólétet, lángot, Isten fejét, hegyet, piramist, a Szentháromságot, a hármas számot, a fizikai stabilitást, a születés-élet-halál, élet-halál-új élet, test-ész-lélek, apa-anya-gyermek hármását jelképezi. A pentagon, a szabályos ötszög csillag formájában az örökkévalóságot, az univerzumot szimbolizálja. Zsidóknál a jólét és siker jele, Salamon legendás kulcsa, a japánoknál a magas társadalmi rangé. A hexagon, a szabályos hatszög a bőség, harmónia, szabadság, házasság, szerelem és az ember jelképe – két láb, két kar, fej, törzs – is.

Ósi óind jelkép a szvasztika, áldást, szerencsét jelent: olyan kereszt, amelynek végei behajlanak. Századunkban a hitleri Németországban használták mint az „árja” elv jelképét.

GERMÁN-, KELTA ÖSKÉPEK

Tacitus Germánia című művében írta – ismertette a herceg –, hogy a germánok tisztelték Mercuriust, Marsot, Herkulest és Íziszt s e neveken valószínűleg Wodant, a skandináv Ódin, Tiut, a skandináv Tyr, Donart, a skandináv Tór és esetleg Freayát vagy Friját, a skandináv Frigg személyét értette. A mitológiai és hősi énekek gyűjteménye, a Verses Edda szerint Ódin a hatalom, bölcsesség, mágia ura, a harcosok pártfogója volt, Tór villámisten pedig az óriások és a világkígyó ellen vívott küzdelem fő harcosa, Tyr égisten, a katonai gyűlések és a párviadatok pártfogója, Frigg pedig a vadászat ura.

Hitük szerint az istenek emelték ki a földet az ósóceánból, amely körülölelte, és berendezték rajta a világnak a középső, emberek lakta részét, amelyet Midgardnak neveztek el.

A germán-skandináv és kelta kultúrkörből számos hőseposzt ismerünk. A kelta mítosz- és eposzhagyomány hőse Arthur, aki később a kerekasztal lovagjairól szóló középkori elbeszéléseknek, a Grál-mondakörnek és más mondáknak lett a szereplője. Arthur azzal szilárdította meg a hatalmát Britannia fölött, hogy az oltárra nehezedő kő alól ki tudta venni a varázserejű kardot, vagy a másik változat szerint meg tudta szerezni Merlin mágus segítségével a tó úrnőjének kardját, amelyet egy titokzatos kéz tartott a vizek felett. A kard neve: Excalibur.

Arthur rezidenciát alapított Caerleonban. Vára titokzatos és szinte megközelíthetetlen volt. Palotájában, Camelotban a híres kerekasztal körül ültek a király legkiválóbb lovagjai.

Gudrun, Szigurd – germán nevén Siegfried – felesége germán-skandináv hős, akit Attila hun királyhoz adtak férjhez. A hagyomány szerint a feledés italával itatták meg, mielőtt beleegyezett volna az új házasságba. Gudrun nem tudta visszatartani fivéreit attól, hogy Attilához menjenek, később pedig, amikor Attila kegyetlenül bánt velük, bosszút állt a hun királyon: tőle született gyermekeit elemésztette, a szívéből főzött ételt etette meg Attilával, majd őt magát is megölte...

Nibelungoknak nevezik annak a kincsnek a birtoklóit, amelyet később Siegfried szerzett meg. Ennek a kincsnek az az aranygyűrű is része volt, amely varázserejével meg tudta sokszorozni a kincset, de az átok szerint aki megszerezte azt: életével fizetett érte.

Szigurd – a Nibelung-énekekben Sigfried – feleségül vette Gudrunt – a Nibelung-énekekben Krimhildét –, és testvérbarátságot köt Gunnarral és Högnivel, akik Günther, illetve Hagen néven is ismertek voltak. Gunnar megkérte Brünhild kezét, de a lány korábban már esküt tett, hogy csak ahhoz megy férjhez, aki átjut a palotáját körülvevő tűzhegyen. Arra pedig csak Szigurd volt képes. Szigurd három éjszakát töltött Brünhilddel. Kivont, mérgezett kardot tett kettejük közé. Később, egy alkalommal, amikor Gudrun és Brünhild arról vitatkoztak, hogy melyikük férje a jobb, fény derült a házasság körüli csalásra. Brünhild haragra lobbant, és azt követeli Gunnartól, hogy ölje meg Szigurdot. A becsületében sértett asszony bujtogatására Gunnar rászánta magát a gyilkosságra.

A Nibelung-legendát Wagner A Rajna kincse, a Walkür, a Siegfried, Az istenek alkonya című operáiban is feldolgozta.

GNÓMOK

A gnóмок az európai népek hitvilágában kis termetű lények, amelyek a föld alatt, a hegyekben vagy az erdőkben laktak. Sokkal tovább éltek, mint az emberek, drágaköveket és nemesfémeket őriztek a föld mélyén, kiváló mesteremberek voltak, akik varázsgyűrűt – és kardot tudtak kovácsolni.

GOMBÁK

Számos kultúrtörténeti hagyományban kimutatható a gombák jelentősége. A görögöknél az istenek eledele, az aztékoknál az istenek húsa.

GYERMEK

A gyermek témája szorosan összefügg a csodálatos fogantatás vagy csodálatos születés motívumával. A gyermek magára hagyásának motívuma nagy jelentőségű az ókori világ elképzeléseiben. Az ilyen gyermeket gyakran elrejtik, kiteszik a folyóra, titokban nevelik fel vagy különösen megedzik.

GÖRÖG ŐSKÉPEK

Az ógörög istenek ádáz küzdelemben teremtették meg a világ szépségét... Az olümposziak megsemmisítették az ősi és diszharmonikus szörnyeket. Borzalom és szépség uralkodását írta le Hésziodosz, az Istenek születése című munkájában. Aphrodité a megcsonkított Uranosz égisten vércseppeiből fogant. Zeusz úgy szórta mennyköveit és villámain, hogy Hádész, az alvilág ura is beleremegett. Az Olümposz-lakók és a titánok – az előző istennemzedék – kősziklákat és hegyeket hajigáltak egymásra. Kozmikus katasztrófa volt ez: a korábbi istenvilág pusztulása.

Kínok között született Zeusz és a nagy hőroszok új birodalma, akik fegyverrel és bölcs ésszel új szépséget teremtettek. Ez törvényen és harmónián alapult, amelyet a múzsák – Zeusz kilenc lánya –, a Khariszok, jóindulatú istennők, a Hórák, az évszakok istennői, a tündöklő Apollón, Zeusz fia, a bölcs Athéné és az ezermester Héphaisztosz testesítették meg. Homérosz mitológiai leírásában a világ egyetlen hatalmas közösség.

Több mint félezerre becsülhető a görög istenek száma. Az olümposzi istencsalád feje Zeusz volt. Feleségei, leányai, fiai és a neki alárendelt istenek felvonultatása nem kis erőfeszítés lenne! A színre lépő istenhősök származásának, tetteinek izgalmas történetei pedig vég nélkül pereghetnének: a csodálatos szépségű Adonisz kalandjaitól Zeuszig, aki Gaia-Földanya és Ég-Uranosz tanácsára nyelte le első feleségét, Métiszt, hogy ne szüljön nála erősebb fiút. Zeusz második felesége Themisz volt, az igazságosság istennője. Leányaik, a Hórák ügyeltek az istenek és emberek életének szabályos rendjére, a Moirák pedig sorsistennők voltak, Zeusz akarátának végrehajtói: Zeusz Eurünométól származó leányai, a Khariszok örömet, derűt, bájít vittek az életbe. Déméter, Zeusz feleségeként már nem szörnyetegeket szülő föld volt, hanem a földművelés istennője. Mnemoszüné, az emlékezet istennője szülte Zeusznak a kilenc múzsát. Létó ajándékozta meg a főistent Apollónnal, a művészetek és a férfiszépség istenével. Valamint Artemisszel, a vadászat istennőjével...

Sorban a harmadik, jelentőségét tekintve elsőnek számító felesége Héra volt, a törvényes házasság istennője, a házastársi kapcsolatok védelmezője. Zeusz fokozatosan alakította át a világot: olyan isteneket teremtett, akik törvényeséget, rendet, tudományt, művészetet, erkölcsi normákat hoztak a földre. Köztük a sebezhetetlen Akhilleuszt, akit anyja éjjelente tűzben edzett; a harcias amazonokat; a hajós argonautákat; a gyógyítás istenét, Aszklepioszt; a bölcsesség és az igazságos harc istennőjét, Athénét; az égboltot tartó Atlaszt; a danaidákat, akiknek az alvilágban örökkön-örökké vizet kellett hordaniuk egy lyukas hordóba; a babérfává változtatott, szüzességét megőrző Daphnét, akit hiába ölelt át Apollón; a szőlőtermesztés istenét, Dionüszoszt; a szárnyas Erószt, a szerelem istenét, a mindennek felett és mindenütt uralkodó erőt...

Kiket teremtett még Zeusz?

Europét, akibe Zeusz beleszeretett, és vad bika képében elrabolta; Gaia fiait, a gigászokat, és megjelent a sötétség, az éjszakai látomások és a bűvölés istennője, Hekaté; a világ legszebb asszonya, Helené; a Nap istene, Héliosz; az utasok oltalmazója, a holt lelkek vezetője, Hermész; Kalüpszó, a nimfa, aki hét teljes esztendeig magánál tartotta Odüsszeuszt; a félig ember-, félig lótestű vad lények, hegyek és erdős ligetek szilaj és fékezhetetlen természetű

lakói, a kentaurok; az alvilág révésze, Kharon; Kronosz, a titán, Uranosz és Gaia fia, egyetlen szemmel homlokuk közepén a küklopszok és a szűz természetistennők, a nimfák, a természetet éltető és terméshozó erői; a híres dalnok és zenész, Orpheusz, aki játékaival és hangjával lecsendesítette a háborgó hullámokat, de megjelent a jóságos tengeri isten, Néereusz, leányai-val, a hajósokat segítő nereidákkal; Pandora, akinek szelencéjébe az istenek az emberi bűnöket és gondokat zárták, s Rheia ősiszennő, Uranosz és Gaia leánya, Kronosz felesége, Zeusz, Aidész és Poszeidón anyja. Életre hívta a lélek, a lehelet megtestesítőjét, Pszühkét; a jövőmondó szibillákat és termékenységdémonokat, a sziléneket; a csodálatos hangú sziréneket; a sziklát görgető Sziszüphoszt; az asszonyfejű és keblű, oroszlántestű, madár-szerű szörnyet, a szfinxet; a halál megszemélyesítőjét, Thanatoszt; a halál istenét, Thészeuszt; az első istennemzedék hat fivérét és nővérét, a titánokat. A görög mitológia szereplőinek élete és sorsa évezredek óta az emberi tudás és műveltség kimeríthetetlen forrása.

H

HAL

Számos kultúrában előfordul a hal szimbolikája. Sok esetben a holtak birodalmának megtestesítője. A bibliai Jónás egy cethal gyomrában élte át a halál és feltámadás élményét. Az ókori egyiptomi sírokban is láthatunk halábrázolásokat. Kinában és Indiában a hal az újjászületést jelképezi.

A kora keresztény hagyomány Krisztust néha hálnak tartja. Fennmaradt ilyen ábrázolása a katakombák művészetében. A görög ikhtész, hal szót rövidítésnek fogták fel, amelynek jelentése Jézus Krisztus, Isten fia, Megváltó.

HALÁL

A legősibb kultúrájú népeknél is előfordul a halál és az időszakosan meghaló és újjászülető hold analógiája. A fejlődésnek viszonylag alacsonyabb fokán álló népek mitológiai képzetei a halált általában nem személyesítik meg, a fejlettebb mitológiákban viszont a halál szelleme vagy istene gyakran megszemélyesített lény. A görögöknél Thanatosz, aki fivérével Hüpnosszal („álom”) tartózkodik az alvilágban, onnan azonban fel-feljön, hogy megtörje áldozatának lelkét, s jól teleigya magát a vérével.

HALHATATLANSÁG

Éosz, a Hajnal istennője halhatatlanságot kért férje, Tithónosz számára Zeustól, aki teljesítette kérését. Örök ifjúságot azonban elfelejtett hozzá kérni, így azután Tithónosz éppúgy megöregedett, mint a többi ember, és roskatag, összeaszott, nyomorult aggastyánként tengette halhatatlan életét mindaddig, míg az istenek könyörületből tücsökké nem változtatták.

A vénségnél tehát a halál is jobb.

HANGYÁK

Nagyon gyakori a hangyák mitológiai megjelenítése. Kínában az igazságosságot, egyenességet jelképezik, a buddhizmusban a fehér hangya a jámborság, önmegtartóztatás jelképe. A júdeai monda szerint a hangyák Salamon királyt bölcsességre és belenyugvásra tanítják, a muzulmán hagyományban a tíz égi állat közé tartoznak. Indiában a fekete hangyákat szentnek tartják. Az aztékok szerint fekete és vörös hangyák mutatták meg Kecalkoatlnak, hol terem a kukorica.

HATTYÚ

Számos változatban fordul elő a hattyú alakjának megjelenése a hagyományokban. A Léda szépségétől elbűvölt Zeus hattyúvá változott. Gyakori a hattyú átváltozása leánnyá és a leányé hattyúvá. Aiszhülosz és Cicero is

formába öntötte az antik legendát a haldokló hattyúról, amely halála pillanatában szárnyra kel az ég, a nap felé, s dalban adja ki a lelkét. A hattyú alakja a költőnek, dalnoknak, a költészet magasztosságának is jelképe.

HEGY

A hegy mitológiai funkciói változatosak. Gyakori motívum, hogy a hegy az istenek tartózkodási helye: Olümposz a görög, a Csomolungma az északi buddhista hagyományban. Fontos események kapcsolódnak egyik-másik hegyhez: a vízőzön az Araráthoz az Ószövetségben; a görög mitológiában az Olümposz és a Parnasszosz mellett, amely Apollón és a múzsák lakhelye. A hegy lábánál állt Apollón és Dionüszosz szentélye.

A hegyet gyakran a világ megtestesítőjének, a világegyetem modelljének tekintik. A világhegy hármas tagozódású: a tetején lakoznak az istenek, alsó részén a rossz szellemek, amelyek a halál birodalmába tartoznak, a középső szinten, a földön pedig az emberi nem. Az elképzelés legklasszikusabb típusa az indiai mitológiában szereplő óriási hegy, a Meru. A föld közepén található, a Sarkcsillag alatt, világóceán veszi körül, három csúcsán Brahma, Visnu és Siva lakik.

HÍD

Rendszerint valamilyen ismeretlen, csöppet sem garantált sikerű út jelképe a híd, amelyet díszítőmotívumokkal, oszloppal, szimbolikus jelekkel, őrző oroszlánokkal, griffekkel jelölnek meg. Összekötheti a földet az éggel. A szivárvány az égi híd egyik megtestesülése.

HINDU ŐSKÉPEK

Valamennyi hindu istennek megvan a feladata, a világ tevékenységének kiszabott körén uralkodtak, s a Nagy Törvény fenntartásán örködtek. Dévák-nak – Fényeseknek – nevezték őket, mert létük ragyogó volt, fényeskedő. A legfinomabb rezgésű anyagból felépült alkatukat kívánság szerint változtathatták, s egy időre bármely formát magukra ölthettek: emberek, sőt állatok képében is megjelenhettek.

Képzeljük el bevonulásukat!

A bevonuló istenek nagy nemzetségének élén Indra áll, az istenek királya. Indrának Szvarga, a mennyei hon a birodalma, onnan érkezett, a magasztos égi körből, ahol a többi isten is lakozott. A legfőbb istenek harminchárman vannak, de valamennyi Ragyogó számát talán maguk sem ismerik, mert a tevékenység útján magasra fejlődött lények, például a tisztultság tökéletes fokára jutott emberek mint istenek születhettek újra.

A legfőbb istenek mennyei párja, felesége vagy feleségei: Indra istenkirályé Szacsi istennő. Brahmá párja, Szaraszvati, a bölcsesség és a lét rejtelmeit szóba foglaló költészet istennője; Visnué Sri Laksmi, a tökéletes Szépség és a Jószerencse istennője; Siváé pedig a Hegy, az egekbe nyúló Himaván leánya, Párvatí. Szúrja, a Nap; Csandra, a Hold; Varuna, a Vizek istene; Váju, a Szélisten. Káma, a Szerelem istene, Jama, a Halál Ura; a két Asvin, a Hajnal lovas hírnökei, az Ikrek csillagzatának uralkodói; Brihaszpati, az istenek házipapja (a Jupiter bolygó ura); Mátali, Indra kocsihajtója és udvarnagya; Visvakarman, a mennyi művész és építőmester és még sok más istenség, mint Ganga istennő, Hanumán, az isteni majom, kinek ereje dombokat és hegyeket tudott a földből kiszakítani. Az istenek közül kiemelkedett, és szinte Indrával egyenrangú volt Agni, a ragyogó tekintetű Tűzisten. Ő fogadta és emésztette föl mind az isteneknek szánt áldozatokat, amelyeket a hívő emberek az oltár lángjában felajánlottak. A mennyei körben helyet foglaló bolygók istenei vagy istennői is, közöttük Privithi, a Föld úrnője. Siva és

felesége – a Világanya – két fia: Ganésa, az Akadályok Elhárítója, a mennyei hadak elefántfejű vezére, és Szkanda, a harc istene. A hét legelső ősbölcs, akik ama csillagzat uralkodójává emelkedtek, amelyet a „Hét Risi”-nek, „Nagymedvének” vagy „Göncöl szekérének” neveztek.

Az Aszurák – az ellenlábas istenek – s a tőlük származott démonnemzetségek, a maguk körében éltek, s világuk olyan volt, mint a mennyei kör homályos tükörképe, amelyben minden az ellentétes oldalra fordult. Féltékeny irigységgel figyelték az isteneket, s ahol csak tehették, akadályokat görgettek a Nagy Törvény útjába, melyen az istenek tiszte volt örködni.

Indiában Visnu, Brahmá és Siva mellett a hindi istenhármas, a trimurti főalakját látjuk, ahogyan középkori rajzok ábrázolták: álomba merül és a világóceánon úszó Sesa hétfejű sárkányon fekszik. Mikor felébred, új teremtetésre készül, köldökéből lótusz nő ki, amelyből Brahmá lép elő, s ő az, aki végrehajtja a világ teremtésének aktusát.

Visnu a világ létmódja. A Mahábhárata vízözönmítosza szerint minden jüga – világciklus – végén magába szívja a világmindenséget. A négy jüga közül az elsőben általános egyenlőség uralkodott, a másodikban az igazságosság fokozatosan hanyatlott, a harmadikban túlsúlyba jutott a vétek és a gonosz, végül a negyedikben kiteljesedett a gonoszság és a bűn. A Védákat elhanyagolták. A buddhizmus és a dzsainizmus – Mahávira alapította vallás – reformmozgalmi az ősi védikus brahmanizmust kiszorították uralkodó helyzetéből, s az a hinduizmus alakjában új életre kelt. Kialakulása a Mahábhárata és a Rámájana című eposzokban tükröződik. A legelterjedtebb változatukban a világ kozmikus tojásból való keletkezésének a Védákra visszamenő verziója maradt fenn: az ősvizekből származó tojásban született meg Brahmá, aki a tojás anyagából megteremtette a világmindenséget. Brahmá a világ teremtetőjeként szemben állt az azt fenntartó Visnuval, illetve elpusztító Sivával.

Brahmá mind a mennyekben, mind a földön királynak állította Indrát, a mennydörgés és villámlás istenét, a Védák legnépszerűbb alakját. Visnut pedig istennek.

A Mahábhárata számtalan nevét és halandó lényben való testet öltését sorolja fel. Az avatára – alászállás – során Visnu lejön a földre a törvény és az erények – dharma – visszaállítása, híveinek oltalmazása érdekében. Alászállásai során hal alakjában mentette meg az özönvíztől az összes növényi magot, teknősbékaként az elpusztult kincseket, vadkanként ezer évig tartó párbaj során végzett a démonnal, aki az óceánba süllyesztette a világot, félig ember, félig oroszlán alakot öltve mentette meg a földet a démon zsarnokságától, de alászállt törpeként, fehér lóként, illetve ő ölt testet Buddha, Krisna és Ráma alakjában is. Rámaként feleségül vette Szítát, akit Rávana elragadt tőle. Ráma majom- és medvesereg élén győzte le a ráksaszáknak nevezett szörnyeket, az emberek démonikus ellenfeleit, s végzett tízfejű királyukkal, Rávanával is.

Krisnában testet öltve Visnu megölte a gonosz királyt, Kanszát. A hagyomány szerint a föld az istenektől kért segítséget Kansza ellen, s Krisna, tehát maga Visnu helyreállította az igazságos hatalmat. Pásztorból harcoszá és államférfivá lett: megóvta az embereket a bosszúállásra készülő démonoktól. Ennek érdekében előbb nyolc asszonyt vett feleségül – az első Rukmini volt, Laksmí egyik megtestesülése, Káma anyja –, majd még 16 100-at. Olyan

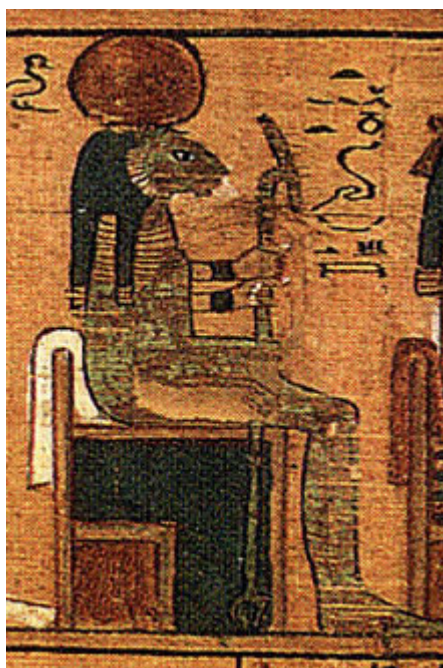
csodálatos képességgel bírt, hogy mindük mellett egyszerre tudott lenni, s népes utódsereget nemzett.

Főistenük Siva is, akinek teremő vonásai alapvető jelképében, a lingamban öltönek alakot. A női nemi szervet jelképező jónin álló kőoszlopként ábrázolt lingamok egész Indiában elterjedtek, és Siva kultuszának legfontosabb tárgyai. Teremő isten volta mellett Siva egyszersmind pusztító isten is, aki táncával tízezreket tud leigázni. A világ és az istenek elpusztítójának szerepe az övé minden kalpa végén. A kalpa, a hindu időszámítás, szerint egy Brahmá-nap és -éj, vagyis huszonnégyezer isteni év. S a földi élet ezer esztendeje teszi ki az istenek egy napját. Brahmá száz „saját” évet él, aztán következik be a nagy megsemmisülés, de a káosz fokozatosan elmúlik, új Brahmá születik, és új kalpaciklus kezdődik.

Úgy tartják, hogy Brahmá életének 51. esztendejében jár.

Siva felesége Párvatí. Hitük szerint Siva első felesége röviddel azután, hogy a szent tűzön elégette magát, Párvatí alakjában született újra. Tűzistenük pedig – már az ősi Rig-védákban is – Agni, aki az emberek és az istenek között közvetít. Az áldozati tűz lángnyelvei pedig az égbe viszik az áldozatot.

HOLDMÍTOSZOK

Elterjedtek a holdmítoszok, amelyekben a hold valamilyen kapcsolatban, viszonyban van a nappal. Az egyiptomi mitológiában Tefnut holdistennő és fivére, Su, a nap úgy is összetartoznak, mint a bal és a jobb szem. A nap és hold házassága számos elképzelésben öltött testet. De a hold és nap ellentéte is gyakorta megfigyelhető. A kínai hagyományban a holdat és a napot egymással ellentétes erőkkel hozták összefüggésbe: a napot a világos, meleg jang erővel, a férfiúi, pozitív és aktív princípiummal, a holdat pedig a női, passzív, sötét, hideg jin erővel.

HOLLÓ

Számos kultúrában feljegyezték azt a hiedelmet, hogy a holló bajt hoz. De említés történik a bölcsességéről is. Ovidius szerint Apollón a hollótól tudja meg, hogy kedvenc nimfája megcsalta, és fájdalmában változtatja feketévé. A hagyomány szerint holló jövendölte meg Cicero és mások halálát. A babiloni Gilgames-eposz özönvíz leírásában a holló nem röptül vissza Utnapistim bárkájába, mert szárazföldre lelt. A bibliai Noé a vissza nem térő holló után kiereszti a galambot is, s a hír hozója olajfalevéllel a csőrében tér vissza. Más mítoszokban a holló a pokolbéli erők megszemélyesítője lett.

HÓNAP

Egyes hagyományokban valamennyi hónap meghatározott mitológiai tartalommal bír. Széleskörűen elterjedt felfogás szerint a hónapok számát, egymásutánját, a közöttük és a bennük lévő határokat a Hold határozza meg. A rómaiak és a görögök éppen a holdhónapot tették meg időszámításuk alapjául. Egy-egy hónap kezdetét annak a napnak az estéje jelentette, amikor felkelt az újhold. Ezt a napot az attikai kalendáriumban Apollónak szentelték, de magával a hónappal is összekapcsolódtak szertartások és vallási ünnepek.

Még szorosabb szálak fűzik a mitológiához a római kalendárium hónapjait, amelyek az istenekről kapták nevüket, és az ő sajátos jellemvonásaik hordozói. Romolusról úgy tudják, hogy tíz hónapra osztotta fel az évet: március (Mars), április (Aphrodité), május (Maia, Mercurius anyja), június (Iuno); a továbbiak sorszámuk szerint kapták nevüket: quintilis (ötödik hónap, később Julius Caesar után júliusnak nevezték), sextilis (hatodik hónap, amelyet később Octavianus Augustus császár tiszteletére augusztusnak neveztek el), september (hetedik), october (nyolcadik), november (kilencedik), december (tizedik). A hagyomány szerint Numa Pompilius további két hónapot vezetett be: a januárt (Janus) és a februárt (februalia: nagy engesztelő áldozat az év végén). Az év kezdetének meghatározása egy pap feladata volt, aki a capitoliumi dombon álló kultikus épületből figyelte az újholdat, s beköszöntét ünnepélyesen jelentette be a népnek. A calare (kikiált) szóból eredeztethető a calendae és a kalendárium.

HŐS

A görög mitológiában egy istenség és egy halandó ember fia vagy leszármazottja a hős. A hérosz rendszerint óriási erővel és emberfeletti képességekkel rendelkezik, de halandó, mert a halhatatlanság az istenek privilégiuma. Ebből fakad az ellentét a halandó lény korlátozott lehetőségei és a hős ama törekvése között, hogy megszerezze magának a halhatatlanságot. Dionüszoszt, a szőlőtermesztés, bor, mámor és termékenység istenét az istenek közötti hősként képzeltek el. Athénban ünnepi összejöveteleket tartottak Dionüszosz tiszteletére, akinek kísérői kecskepatás szatírok voltak. A tragodia – szó szerint kecskeének – szertartásaiból fejlődött ki az ógörög tragédia.

I

ÍJ

Az íj a szerelem isteneinek eszköze. A görög Erósz, az indiai Káma nyilával lövi meg áldozatát, s ezzel szerelmi vágyat ébreszt benne. A görög Apolló, az indiai Indra gyógyító istenek, akik nyilukkal gyógyítják a betegségeket. A középkori Európában a járványok idején elkészítették Szent Sebestyén nyilát.

IKERMÍTOSZ

Csodálatos lényekről szólnak az ikermítoszok. Sokszor a fivérek egyike jó és hasznos, a másik rossz és haszontalan dolgokkal áll kapcsolatban. A különmemű ikrek vérfertőző házasságra is léphetnek számos ősi kultúrában,

mint az egyiptomiban Ízisz és Ozirisz. Sok nép visszataszítónak tartotta az ikreket, szüleiket pedig ijesztőnek és veszedelmesnek. Több afrikai kultúrában szokás volt az ikrek szüleinek a törzs többi tagjától való elkülönítése. De az ikreket és anyjukat olyan lényeknek is tekintették, akik valamely természetfeletti erővel érintkeztek.

INDIÁN TÖRZSI ÓSKÉPEK

Az irokéz, sziü, huron, dakota és még legalább ötven nyelvjárást beszélő észak-amerikai indián törzsek a természet jelenségeit ruházták fel mágikus erővel. A világ teremtéséről szóló mítoszok majdnem minden törzsnél rögzültek. Az irokézek szerint az emberek ősanját, Aténtsziket, aki az állatokkal benépesített felsőbb világból hullott le, a világtenger felszínén állatok (hódok, pénzmapocok, vidrák és teknőcök) csoportja tartotta fenn; a pénzmapocok lemerült, a fenékről felhozott egy maroknyi földet, és a teknősbéka páncéljára helyezte. A maroknyi föld lassan növekedett, és szárazföld lett belőle. A teknősbéka e hagyomány szerint a földet szimbolizálja.

INDONÉZ-, MALÁJ- ÉS DÉLKELET-ÁZSIAI ÓSKÉPEK

Bali szigetén a Csaturjoga című vallási műben leírt változat szerint kezdetben a semmi volt, nem volt sem föld, sem ég. Antaboga, a világkígyó meditációval megalkotta Vedavang teknősbékát, amelyen két kígyó feküdt. Ezek összefonódva képezték a világ alapját, amelyen domború kőfedél feküdt. E fekete kő alatt nem volt Nap, Hold, éj, ez volt az alsó világ, ahol Batara Kala és női megfelelője, Szeteszujjara uralkodott, és ahol a nagy óriáskígyó, Baszuki élt.

Batara Kala Siva isten földre hullott spermájából lett óriás, pusztító démon: ő teremtette a fényt és a mindenható földanyát. Ibu Pertivi a föld termékeny, életető erőinek istennője. Az istenek a többrétegű égben kormányoznak. A föld és a hegyek szikkadt sárból lettek. A világmindenség központjában a Gunung Agung világhegy áll, amely mintegy összeköti a föld alatti és az égi világot, s az istenek lakhelyéül szolgál. Bali jellemzője a szörnyalakok, démonok erősen népes köre. A két szörny: Rangda és Barong harcát misztériumjátékokon mutatják be, a bali hitvilág szereplői a régi és kortárs bali festészetben, szobrászatban és a vajang színház bábfiguráiban bukkannak fel.

Ami a hinduk környezetét illeti, színes képet mutat. Az Indonéziában, Malajziában, a Fülöp-szigeteken, Szingapúrban, Borneó és Timor szigetén élő malájok hitvilágának sajátossága, hogy ott a világ s az ember teremtését szent házasság eredményének képzelik el, amelyet az ég vagy a Nap köt a Földdel. Az ég addig fekszik a Földön, míg az meg nem szüli az élő természet jelenségeit, s olykor az első emberpárt is. Később aztán az ég s a Föld közé szorult emberek vagy fák fölemelik az eget, s ezzel megkapja külső formáját a mai világ...

A térség nyugati lakossága és Malajzia népeinek nagy része elveszítette eredeti mitológiáját a világvallások felvételekor. A hinduizmus és a buddhizmus az I. évezredben, az iszlám a XIV-XV. században, a kereszténység a XIX-XX. században terjedt el...

Más hatások is érik őket. Celebeszen a dajakok körében például a régi hagyomány szerint Lumimuut, az önmagát kőből létrehozó istennő a széltől termékenyül meg, majd vérfertőző házasságot köt a tüsszel, saját ősével. E házasságból valók az istenek s az emberek ősei.

INKA ŐSKÉPEK

A kecsua törzsek hite szerint a központi helyet az égistenek triásza: a nap, mennydörgés és a hold istene foglalja el. A nap fia az első inka, aki hűgával, egyben feleségével, apai parancsra alapítja meg államukat. A kecsuák a földet imádták, de megtalálható náluk a víz kultusza is. Az inka korban minden városban kultikus rendeltetésű medencéket alakítottak ki, ahol a rituális fürdést végezték. Az isteneknek áldozatokat mutattak be, elemi csapások után nagyobbakat. Embereket, gyermekeket, lámákat áldoztak.

INTELLIGENCIAKÖVETELMÉNY

A civilizáció haladásával megnövekszik az intelligenciakövetelmény.

A középkorban játékszernek tartottak még egy-egy gyengeelméjűt a királyi udvarokban, a reformátorok pedig, közöttük Luther Márton is úgy vélekedtek, hogy ezekben a furcsa teremtményekben az ördög ütött tanyát ott, ahol a léleknek kellene lenni, és elemésztésüket javasolták.

A fogyatékosok, először a vakok és beszédhibások oktatására és nevelésére a XIX. sz. elejétől kezdve törekedtek.

A természeti népek képviselője a fejlett civilizációkban gyengeelméjűnek minősülne, s civilizációnk küldötte pedig a még létező törzsi kultúrákban egyenesen az istenek küldöttének számítana.

A gyengeelméjűség legsúlyosabb formája az IDIOTIZMUS. Nem a malacát szoptató pápua asszonyt értjük rajta, hanem kultúránkban azt, aki mondatokat nem alkot, írni, olvasni soha nem tanul meg, minden kreativitásnak híjával van. Tevékenysége, saját teste és a keze ügyébe eső tárgyak örömforrásként való használatára korlátozódik. Földet, követ, fűvet, ruha- és rongydarabot vesz a szájába, ezt szopja, nemritkán ürülékével és vizeletével babrál, haját tépdesi, olykor fájdalomérzés szerez számára örömet, és súlyos

sérülést okoz saját magának. Önmaga ellátására képtelen, mindennapos fizikai veszélyekkel szemben sem tud védekezni. Képtelen az ízek megkülönböztetésére, mindent megeszik és megiszik. Szexuális ösztönük korán éled és intenzív.

Az IMBECILL és az idióta között nincs éles határ. Az imbecill megfelelő neveléssel megtanulhatja a nevét leírni, rövid szavakat elolvasni, tízig számokat összeadni és kivonni, környezete tárgyait megnevezni. Megtanulhatja, hogy a tűz éget, hogy megüti magát, ha kilép az emeleti ablakon, és hogy vigyázzon magára az utcai forgalomban.

Falusi környezetben a nyugodt természetű imbecilliseket gyakran egyszerű munkára, pl. pásztorkodásra alkalmazták. Ők voltak a gúnyolódás cél-táblájául gyakran szolgáló féleszüek, a falu bolondjai.

DEBILNEK az enyhe fokú gyengeelméjűt nevezzük. A debil önkontrollja csekély, saját impulzusainak és mások csábításának könnyen enged. Hajlamos arra, hogy önmagát túlértékelje, és alapjában egoista beállítottságú. Beszéde általában gyengén artikulált, modulációja gyakran hiányzik, szókincse szegényes, és a használt szavak értelmével sincs mindig tisztában.

Mai, civilizált embertől „debil” jelzőt kaphat a törzsi kultúrában élő bennszülött.

ÍRÁS

Az írás feltalálása, ismerete és használata korokon át papi kasztok kiváltsága volt. Az egyiptomi hit szerint az írás istentől való: Ré mondotta, és Thot feljegyezte. Isteni eredetűnek vallja az írást az iszlám is: Allah találta ki a betűket, s tanította meg rájuk Ádámot. Írott szent szöveg a Tóra is: „Isten maga készítette a táblákat, az írás Isten írása volt, bele volt vésve a táblákba” – olvasható a Bibliában. A Teremtés könyve említi, hogy a világ számokból és betűkből áll. Eszerint az ábécé betűinek sorra vétele bizonyos értelemben azt jelenti, hogy bejárjuk a világmindenséget a kezdetektől végig, vagyis az aleftől a tauig (az alfától az ómegáig).

Az írások, mint a kulturális hagyomány alapjai különleges megbecsülésnek örvendtek, néha szentként tisztelték őket. A Biblia vagy a Korán mellett Cirill és Metód műve is ilyennek tekinthető.

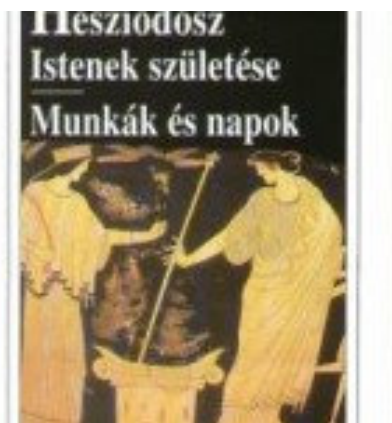

ISMÉTLÉS

A mitológiában is fontos dramaturgiai mozzanat. A figyelem ébrentartása, irányítása és fokozása érdekében egyes fontosabb motívumok különböző formában történő – olykor háromszori, mely az abszolút tökélyt jeleníti meg – ismétlése.

ISTENEK ÉS HŐSÖK

Az antik világ istenei és hősei a reneszánsz kor irodalmának és képzőművészetének főszereplőivé váltak, a görög mitológia népes panteonjának ismerete pedig az általános műveltség részévé. Megfigyelhettük, hogy a mítosz a tudat olyan fejlődési szakaszának kifejeződése, amely megelőzi az írott irodalom kialakulását. A mitológiai világfelfogás hatása él a görög tragédia világkorában, Aiszkhülosz, Szophoklész, Euripidész műveiben. Hésziodosz Az istenek születése c. művében kíméletlenül átdolgozta a mítoszokat: az értelem törvényei szerint építette rendszerbe őket. Vergilius az Aeneisben a mítoszokat a történelem filozófiai végiggondolására használta. Dante az Isteni színjátékban művészi egészé ötvözte a kereszténység, illetve az antikvitás mítoszait és az ember egyéni sorsát. Később Shakespeare, Milton, Goethe, Schiller, Thomas Mann, Kafka, Bulgakov és számos más író merített a hagyományból. Az irodalom egész története során kapcsolatban állt az

őskori és antik mitológiai örökséggel, amely Jung szerint a kollektív tudatalannak a megtestesülése, az archetípusok sajátos enciklopédiája. Jung analógiákat állapított meg az emberi képzelet egyes fajtái, a mítosz, költészet és az álmok között, s ezek archetípusok néven váltak ismertté.

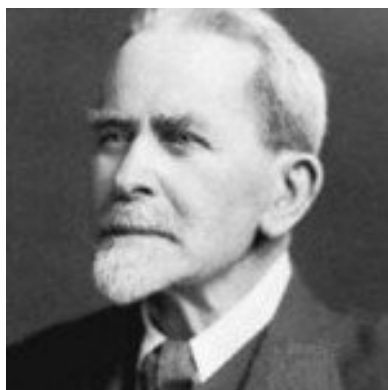
Nemcsak közös vonások, archetípusok léteznek a hiedelemvilágban, hanem ismétlődések is: a jelenben megismétlődik a múlt, a jövőben pedig a jelen. Püthagorasz szerint semmi új nincs a nap alatt, és minden, ami egyszer született, idők múltán újra megszületik. Platón olyan körforgásnak fogta fel a történelmet, amely hasonlatos az égtestek mozgásához.

ISTENANYA

Az istenanya a világ legtöbb népének mitológiájában a legfőbb női istenség, általában a teremtető isten felesége, aki részt vesz a teremtésben: rendszerint maga a föld. Így a görög mitológiában Gaia Uranosz felesége, a gigászok és a titánok anyja.

ISTENEK EREDETE

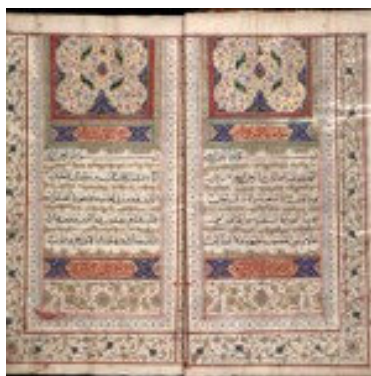

Számos gondolkodó foglalkozott az istenek eredetének kérdésével. Frazer szerint az istenek képzete akkor keletkezett az ember tudatában, amikor elvesztette hitét abban, hogy mágikus hatást gyakorolhat a környező világra, és kénytelen volt „felismerni”, hogy léteznek bizonyos felsőbb lények, akik a világot kormányozzák. Durkheim szerint az istenek az emberre ható, de számára érthetetlen társadalmi erők megszemélyesítői: minden társadalmi formának megvan a maga istenképzete.

Az istenek születése a törzsi létforma korszakába helyezhető, s amikor a legerősebb hódító törzs körül kialakult a törzsszövetség, amely utóbb létrehozta az államot, az egyes törzsi istenek egy körbe tömörültek. Kialakult a többistenhit, s az élre az uralkodó törzs istene került. Az ókori Egyiptomban az égiek feje a mindenkor uralkodó nomosz istene lett: Ré, Amon-Ré, Hórusz; a görögöknél Zeusz, a babiloniaiaknál Marduk, a brahmanizmusban és a hinduizmusban Brahma volt a legfőbb istenség, ám ez úgyszólván sehol sem vezetett a panteon többi, kisebb-nagyobb istenének elnyomásához.

A keresztény vallás szerint az Isten háromszemélyű – a Szentháromságot az Atyaisten, a Fiúisten és a Szentlélek alkotja –, de ettől függetlenül az egyistenhit a vallás alapja, mint a judaizmusban és az iszlámban is.

ISZLÁM

A muzulmánok számára Allah az egyedüli isten. Örök és mindenható. A Korán szövegét ő adta Mohamed szájába, s az iszlám szent könyv szerkezete Mohamed halála után, a VII. század közepére kialakult. A Korán száztizennégy szúrát – fejezetet – tartalmaz. Aszerint hogy Mohamed hol és mikor mondta, hol az első, hol meg harmadik személyben szóló isten és az iszlám ellenségei vagy az ingadozók közötti dialógus formájában. A Korán „istennek tetsző” életmódot és magatartást meghatározó vallási-jogi előírásokat és bizonyos szertartási gyakorlatra vonatkozó szabályokat is tartalmaz. Fontosnak számít az iszlám szent hagyománya, a szunna is, amely a hadiszokon – a hagyományokat is magába olvasztó, Mohamed életéről szóló történeteken – alapul.

A Korán tanúsága szerint Allah a világmindenség megteremtője: ő választotta szét az eget és a földet, és a vízből megteremtett minden élőlényt. Két nap alatt teremtette a Földet, hét nap alatt az eget. Megalkotta a hét eget sorra, azaz egyiket a másik fölé, megteremtette a Holdat fénylőnek, és megterem-

tette a Napot világítónak. A hetedik ég felett található Allah trónja. Az égből helyezkedik el a paradicsom, a dzsanna és a pokol, a dzshannam is. Az első embereket, Ádámot és feleségét, Havvát Allah a paradicsomba telepítette le, de ők megkóstolták a tiltott gyümölcsöt, Allah pedig a Földre száműzte őket. Havvá, aki évente fiút és leányt szült, hetven pár ikret hozott a világra, s így lerakta az emberi nem alapját.

Allah rendelkezéseit – több ízben is különböző népek – prófétái által juttatta le a földre. A hagyomány szerint 124 ezer próféta volt, köztük a legkiemelkedőbbek: Ibráhim, Músza, Isza, Suaib, Húd és Szálih. Számos muzulmán próféta megfelel az Új- és Ószövetség szereplőinek: Ádám (Ádám), Nűh (Noé), Ibráhim (Ábrahám), Músza (Mózes), Lút (Lót), Ajjúb (Jób), Harun (Áron), Isza (Jézus), Jahja (Keresztelő Szent János), Marjam (Mária), Zakarija (Zakariás).

A Korán szerint Isza megjósolta Mohamed prófétaságát. Mohamed Allah „követe” és prófétája, egyike azoknak a prófétáknak, akiket Allah már korábban is küldött az emberekhez. Mohamed „világító fáklya”, akit Allah arra választott ki, hogy elvigye az embereknek az igazságot: „Mondd: én csak hozzátok hasonló ember vagyok, azt a kinyilatkoztatást kaptam, hogy a ti istenetek az egyetlen isten”...

A mekkai kába után az iszlám második legjelentősebb szentélye Mohamed sírja Medinában. A szentek sorába tartoznak Mohamed családjának a tagjai. Felesége, Áisa és lánya, Fatima. Mohamed unokatestvére és fogadott fia, Ali vette feleségül Fatimát. Alit a síiták szentként tisztelik. Fatimára vezetik vissza származásukat a síita imámok és számos mohamedán ország uralkodó dinasztiája. A szenteknek külön kategóriáját alkotják a sahídok, akik a hitért meghalt vértanúk, vagy akiket ártatlanul öltek meg. A szentek jelentős része szúfi, aki csodatévő képességéről emlékezetes. Az iszlám szerint az emberek benső kapcsolatba kerülhetnek a dzsinnekkal, az emberek előtti teremtményekkel, akik képesek emberi külsőt is ölteni, s hajlamosak arra, hogy ártsanak az embereknek. Ellensúlyozásukra az embernek megadatott a „saját” angyla is, aki jó cselekedetekre buzdítja őt.

A síita tanok a hatalom rokonság alapján való öröklése elvének talaján keletkeztek. A muzulmán közösségek vezetésének jogát Mohamed családjára, azaz Alira és Fatimától való gyermekeire ruházták. A lelki öröklés tana szerint „Mohamed fénye” sorra a „szent imámokhoz” került. A szunnitáktól eltérően, ahol az imám a közösség tagjai által választott világi és szellemi vezető, a síitáknál Mohamed küldetésének örököseként szerepel, főpap, aki a benne megnyilvánuló isteni erő révén tévedhetetlen és titkos tudás birtokosa.

A síiták tisztelik a Koránt, bár meg vannak győződve arról, hogy belőle Ali említéseit Oszmán kalifa parancsára eltávolították.

J

JELLEM

Görögül: karakter. A mitológiai alakok emberi-társadalmi és drámai lehetőségeit meghatározó tulajdonságok összessége. Nem azonos a hétköznapi értelemben vett jellem fogalmával: a mitológiában a jellem az egész figurát átfogja, nemcsak pszichológiai készségeit, hanem társadalmi minőségét is jelzi. A jellem ugyanakkor nem azonos a típussal, mert a mitológiai jellem ezen belül foglal helyet más alkotóelemekkel együtt, részint túl is mutat azon.

JÓ ÉS A ROSSZ

A jó és a rossz szembeállítása fontos szerepet játszik a hagyományokban, ahol minden alak és szimbólum vagy a pozitív kategóriába tartozik, a jó hordozója, vagy a negatívba, a rossz megtestesítője. Megkülönböztethető a jó, az áldásos, illetve a rossz, a gonosz. Ez utóbbiak a sötétiséggel, a föld mélyével, az alvilággal állnak kapcsolatban. A jó princípiumának megtestesülése (isten) mellett feltételezik a rossz megtestesülését (sátán, Lucifer).

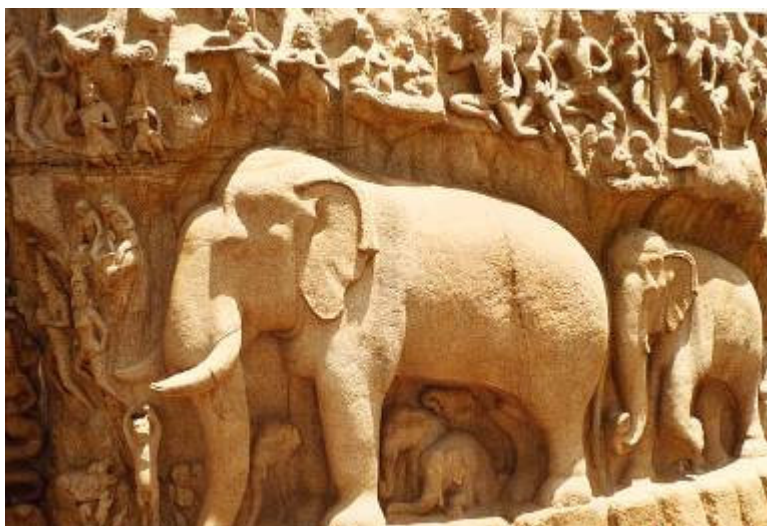
K

KAKAS

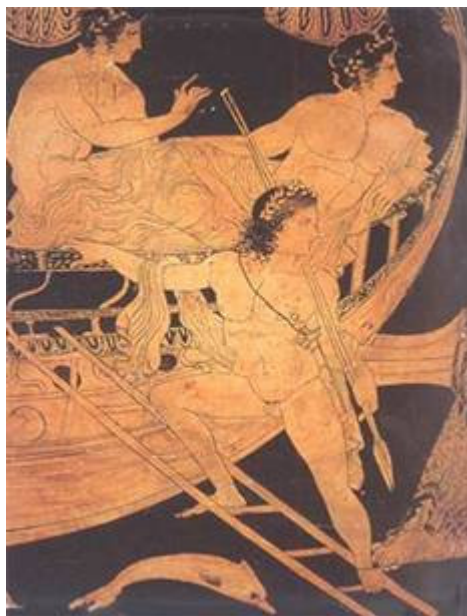
A kakas számos hagyomány szerint kapcsolatban áll a Nappal: a fény hírnöke, kukorékolásával eltávolítja a tisztátalan lelkeket. Egyben az istenek – Apollón, Mars – szent madara is.

KALPA

A kalpa, a hindu időszámítás szerint egy Brahma-nap és -éj huszonnégyezer isteni év, és a földi élet ezer esztendeje teszi ki az istenek egy napját.

KANNIBALIZMUS

A kannibalizmus, vagyis emberevés általánosan elterjedt motívum a mítoszokban. A görög mitológiában Tantalosz, Zeusz fia, hogy próbára tegye az istenek mindentudását, vendégségbe hívta őket, amelyen a saját megölt fia, Pelopsz húsából készült ételt tálalta fel nekik. Bűneiért az alvilágban a legszörnyűbb kínokat kell elszenvednie örök időkre. Egy tóban áll, nyakig érő vízben, s valahányszor kortyolni akar belőle, szája elől eltűnik a víz.

A rituális emberevés indoka az a felfogás, mely szerint abba, aki emberhúst eszik, átszállnak áldozatának tulajdonságai, kiváltképpen fizikai ereje. Szkíta harcosok a csatában legyőzött ellenség vérének ittak meg. Óceániai törzsek a megölt ellenség testrészeit azért eszik meg, hogy hatalmat nyerjenek annak lelke felett, beleértve e lélek teljes elpusztítását is.

Boccaccio Dekameronja írja le a történetet, amikor feslettség megbosszulása ad indokot a kannibalizmusra: a hűtlen asszony férje megöli a nő szeretőjét, s feltálatja neki kedvese szívét, amelyet az asszony gyanútlanul elfogyaszt.

KÁOSZ

A káosz kozmikus ősegységet jelent, amelyből megszületik a világegyetem, s amelyben feloldódik az egész lét. Káoszból emelkedik ki, majd ebbe merül el a világ.

KARD

Általában a legfelsőbb igazságosságot jelképezi a kard: pengéje a markolatával hasonlít az egyik legismertebb szimbólumhoz, a kereszthez. Egységet, szövetséget jelképez a kardra tett kézzel mondott eskü. Az éden kapuját kerub őrizte karddal Ádám és Éva bűnbeesése után. Jehova, Visnu, Arthur király kardja mítoszteremtő jelentőséggel bír.

KARMATAN

Minden tett, minden cselekvés meghozza a maga következményét, mint ahogy a magból kihajt a fa, s ebből kisarjad a gyümölcse. A tettek és következményeik idézik elő minden élőlény sorsát. Jó az, ami a törvény töretlen érvényesülését szolgálja, és elősegíti a folyvást magasabbra fejlődő kibontakozást; rossz az, ami ezzel ellentétesen, gátlóan hat. A helyes tevékenység jó, emelkedő, tisztuló sorsot eredményez; a rossz viszont hanyatló, zavaros, bukás felé sodró sors előidézője. Mert a jó egyúttal igaz és valóságos, a rossz pedig ennek a tagadása, hazug és valótlan. A helyes magatartással velejár a belső egyensúly nyugalma, a boldogság egyedüli forrása; a rossz azonban mohó vágyakozás, elégtelenség, tehát boldogtalanság, szenvedés okozója. S az élőlények újra meg újra megszületnek, majd elmúlnak, ismét megszületnek és így tovább, mindig azon a fokozaton, amelyet magatartásukkal, cselekedeteikkel előkészítettek, s ennek megfelelően szenvednek, vagy részesülnek a boldogságban. A jónak is el kell szenvednie a bűnhődést a rossz tetteért, amelyet valamelyik régi, elmúlt életében követett el. Csak az emelkedhet a jó és rossz fölé, aki már minden tartozását megfizette.

Ez a tettek következményeitől való végső szabadulás.

KARNEVÁL

Téltemetés, a tél kikísérésének ünnepe a karnevál. Az elnevezés valószínűleg annak a kultikus járműnek – „kerek hajónak” (latin *carrus navalis*”, „kocsihajó”) – a nevéből ered, amelyet Marduk, Babilon főistene, majd Dionüszosz és mások misztériumai alkalmával használtak.

KASZTOK

Brahma maga szabályozta az emberek világát. Létrehozta közöttük a négy alapvető rendet. Az első rendet a bráhmanok alkották, akiket azért hívtak így, mert közvetlenül Brahmából, az ő leheletéből születtek. A szellemi, értelmi feladatok hárultak rájuk: papok, törvényhozók, bölcsek, tanító-mesterek, tudósok és költők kerültek ki közülük.

A második rendbe a ksatriják, vagyis a harcosok, a nemesek tartoztak; hivatásuk volt a fegyverforgatás, az országok védelme, a nép jólétének védelme, a nép jólétének biztosítása s az uralmuk alá rendelték ellenőrzése. Közülük kerültek ki a királyok is. A harmadik, a vaisják rendje sokféle csoportból állott: kereskedők, iparűzők, gyakorlati célokért tevékenykedők tartoztak ide. A negyedik rendbe sorolták végül a sudrákat, a testi munka végzőit és a szolgákat. Földet azonban bármelyik rend tagjai művelhettek. A legfőbb kiváltság az első rendet illette, még a király is tiszteletben tartotta a bráhmanokat; azután a többi rend sorban mind kevesebb előjoggal rendelkezett, míg a negyedik rendre csupán a nehéz terhek hárultak. Minél magasabb volt azonban egy rend, tagjainak annál keményebb köteleességeket kellett vállalniuk, s abban állott a becsületük, milyen mértékben teljesítik.

A bráhmanok, a törvény ismerői, arra tanították az embereket, hogy ne legyenek elégtelenek a maguk helyzetével, mert a tettek és a tettekötvetkezmények értelmében ki-ki olyan körülmények közé születik, amelyet magatartásával a megelőző életei folyamán kiérdemelt, és a helyes törekvés bárkit magasabb helyre juttathat következő születésében.

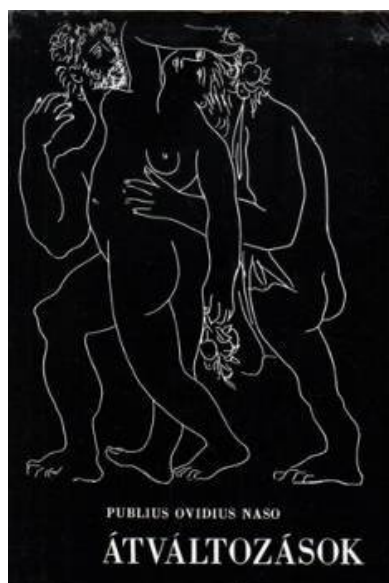

KECSKEBAK

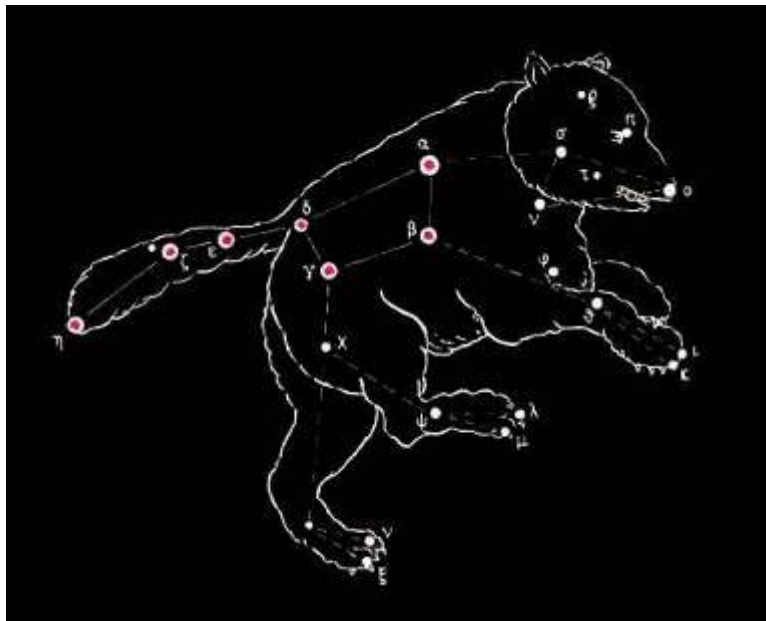
A kecskebak úgy jelenik meg a hagyományokban, mint a páratlan szexualitás – alantas formában kéjvágy – és a termékenység megfelelője. Pán a görög mitológiában a nyájak, erdők és mezők istene: kecskelábú, kecskeszarvú, testét szőr borítja. A szatírokkal és szilénekkal együtt a Dionüszoszt körülvevő termékenységdémonok csapatához tartozik. Szerelmi szenvedélytől fűtve egyre üldözi a nimfákat; egyikük félelmében nádszállá változott, amelyből Pán sípot faragott.

KÉPZŐMŰVÉSZET ÉS MITOLÓGIA

A képzőművészet és a mitológia viszonyát azért is kell tanulmányozni, mert számos műalkotás páratlan fantáziával ábrázolja a mitológiai hősöket és eseményeket. Elsődleges forrásnak mégis a fennmaradt írásos szövegeket kell tekintenünk. Antik, elsősorban görög, majd római és reneszánsz kori művészek alkotásai közelebb vihetnek bennünket a múlt rekonstrukciójához. Tiziano Vénusz és Adonisz című festménye alapján nem találhatnánk ki e két ember történetét, Ovidius Átváltozások című műve viszont nagymértékben segíti eligazodásunkat. Az antik világban széles körben elterjedt Venus, valamint meghaló és feltámadó szerelme, Adonisz kultusza. Adonisz föníciai-szíriai eredetű istenség a görög mitológiában. Anyja bűnös szerelemre lobbant saját apja iránt, s a szerencsétlen teremtetést az istenek mirhafává változtatták, amelynek meghasadó törzséből jön világra a csodálatos szépségű gyermek. A kisdedit Aphrodité (Venus) az alvilág istennőjére, Perszephonére bízta, aki később nem hajlandó megválni tőle. Az istennők vitáját Zeus dönti el: meghagyja, hogy Adonisz az év egy részét az alvilágban töltsen Perszephonéval, a másik részét a földön Aphroditéval. Ez utóbbit a rómaiak Venusszal azonosították.

KERÉK ÉS KOCSI

A kerék és a kocsi számos hagyományban előfordul: ismeretes Illés próféta szekere, napkocsit említ az egyiptomi Ehnaton fáraó himnusza; a Biblia elmondja, hogy Józsué király a bálványimádók elleni harcban „a Nap szekerét tűzbe vetette és elégette”. A szekérnek elképzelt Nagymedve (Göncöl-szekér) ismeretes az ókori Mezopotámiában, az antik görögöknél és az ókori Kínában.

KERESZT

A kereszt az egyik legelterjedtebb szimbólum a vallási rendszerekben, gyakran szerepel az ember vagy az ember alakú istenség modelljeként; mintha a kereszt széttárt karú emberre emlékeztetne, ugyanakkor kapcsolódik a kínszenvedés és a halál képzetéhez is, elsősorban mert kivégzési eszköz. Kínában, Indiában, Skandináviában viszont a kereszt az ég jele, a babilóniaiaknál, egyiptomiaknál, föníciaiaknál a tűz csiholására szolgáló két fadarabból összetett kereszt a jövő élet jelképe, Asszíriában meg az ókori Britanniában a teremtőerő és az örökkévalóság szimbóluma.

A KERESZTÉNYSÉG

A keresztények Istenről szóló tanítását az határozza meg, hogy a kereszténység örökölte az egyistenhitnek a judaizmus által kiérlelt eszméjét. Isten az abszolút jóság, tudás és hatalom hordozója, akinek oka önmagában van, az összes lény és dolog a legfőbb angyaloktól és az égitestektől az utolsó

fűszálig az Ő teremtménye: magán Istenen kívül semmi nincs, ami ne ő teremtetett volna. A Római martirológia azt írta, hogy a világ teremtésétől számított 5199., a Mózesről és Izrael fiainak Egyiptomból való kivonulásától számított 1510., a Dávid király megkoronázásától számított 1032. évben, a Dániel prófétálásától számított 752. évben, Augustus Octavianus uralkodásának 42. évében, amikor az egész világon béke uralkodott, Szűz Mária által emberi testet öltött Jézus Krisztus, az örökkévaló Isten és az örökkévaló Atya fia.

Az Atya, Fiú, Szentlélek szentháromságában Krisztus, a Fiú nem félisten, azaz nem félig isteni, félig emberi tulajdonságokkal rendelkező lény, aki kevesebb Istennél, de több az embernél. Isten megtestesülése nem enged meg semmiféle alakváltoztatást és visszatérést. Ezért van jelentősége a születés pillanatának.

Szent Ágoston Isten városáról című művében hat korszakra osztotta a történelmet, s azok a teremtés hat napjának felelnek meg. Az első korszak Ádámól a vízözönig terjed, a második Ábrahámig, vagyis az Istennel kötött „szövetségig”, a harmadik Dávid és Salamon júdeai-izraeli királyságáig, a negyedik e királyság bukásáig (babiloni fogság – Kr. e. 587), az ötödik Krisztus születéséig, a hatodik korszak még mindig tart; az elkövetkező hetedik pedig a világ végét hozza, azt a nyugalmat, amely megfelel a világ teremtését követő szombatnak.

A Messiás Isten népe mindenkori sorsának elrendezője, közvetítő isten és ember között. Király! A legnagyobb földi tekintély hordozója. Megváltó, aki a világi lét új, jobbított állapotát hozza magával. Dávid leszármazottja, vagyis az ősi dinasztia legitim örököse. Emberfia, vagyis közbenjáró Isten és az emberek között, a világ királya, szelíd uralkodó és ártatlan szenvedő, aki megváltja mások bűneit. A megtestesült, „emberré lett” Isten nemcsak megtapasztalja az emberi létet, hanem osztozik a különlegesen kedvezőtlen körülményekben is. Buddha királyi palotában jött világra, Krisztus istállóban. Buddha csendes és ünnepélyesen halt meg tanítványai körében, Krisztus, miután megkorbácsolták, megverték és leköpdösték, szörnyűséges és szégyenteljes halált halt. Megaláztatása olyan fokú volt, hogy a döntő pillanatban a lelkében nem talált kellő nyugalmat. Kegyetlen belső harcot folytatott a halálfélelemmel és amiatti kétségbeesésével, hogy égi atyja magára hagyta.

– Istenem, istenem, miért hagytál el engem? – kiáltott fel égi atyjához a keresztfáról.

Az evangéliumok szerint Krisztus többször jósolta meg erőszakos halálát és harmadnapon való feltámadását. A hagyomány szerint feltámadása után először Szűz Máriának jelent meg. Jelenései és tanítványaival folytatott beszélgetései negyven napon át tartottak, és mennybemenetelével értek véget.

Jézus földi életének leírása az Isten emberi testet öltésének első momentumától, az angyali üdvözlétől a kereszthalálig, feltámadásáig s végül a mennybemenetelig az evangéliumokban olvasható. Máté, Márk, Lukács, János evangéliumai galileai remekművek.

KÉSLELTETÉS

Latinul: retardáció. A mitológiai meseszövében az érdeklődés fokozására alkalmazott fordulat, amely abban áll, hogy a mitológiai mű kibontakozása előtt váratlan bonyodalom beiktatásával megszakad a cselekmény menete, s ezáltal egyrészt időben tolódik el a kifejtet, másrészt kétesnek tűnteti fel a várt megoldást.

KÉTNEMŰ LÉNYEK

A kétnemű lények, a hermafroditák és androgünök olyan mitikus ősök, akiken egyaránt megtalálhatók voltak a férfi és a női jegyek. A görög mitológiában Hermaphroditosz – Hermész és Aphrodité fia – személyében férfi és női vonások egyesültek. A rendkívüli szépségű ifjú egy forrásban fürdőzött, a forrás nimfája, Szalmakisz beleszeretett, de hiába könyörgött, szerelme Hermaphroditosznál nem talált viszonzásra. Szalmakisz kérésére az istenek egyesítették őket. Platón Lakomájában olvasható, hogy az emberek őseinek két arcuk volt, négy karjuk, négy lábuk és három nemük volt: férfi, nő valamint androgün; ez utóbbiak mindkét nem ismertetőjegyeivel rendelkeztek. Zeus kettévágta az arcukat s nemi szervüket. Az emberek azóta keresik elveszett felüket, s ha megtalálják, létrejön az erősz, a szerelem.

KÍGYÓ

Szinte valamennyi nép mitológiájában előfordul a kígyó, amely a termékenység, földdel, női teremőerővel, vízzel, esővel, a tűzzel, valamint a férfi nemzőerővel áll kapcsolatban. Alvilági lényként való elképzelésével függ össze a gazdagságra, kincsre utaló felfogás. A gyógyerejű föld természetfeletti vonásai mutatkoznak meg Aszklépiosznak, a gyógyítás görög istenének alakjában, akit gyakran kígyónak képzeltek el.

KÍNAI ŐSKÉPEK

Kína nagy területein szétszórta a miao-jao népcsoport, amelynek teremtésről szóló legendája szerint a föld és a vizek egykor együtt voltak, és sötétség borított mindent. A legfőbb szellem választotta szét a szárazföldet és a vizeket, és ezüstoszlopával alátámasztotta az eget, megteremtette az égiteket. Ezután agyagból formálta az emberi testet, megalkotta az állatokat és növényeket. Özönvízről ők is tudnak: az emberek a szűkössé vált földről létrán az égbe próbáltak jutni, ám az ég ura villámával sújtotta a felérőket.

Kínában úgy vélték, hogy az ég és a föld olyan, mint a tyúktojás belseje. Szétválásuk Pan-Ku növekedésével következett be. Ő az ősatya, az első ember a földön. Tizennyolcezer év alatt a fényes elemből, a jangból keletkezett az ég, a sötét elemből, a jingből pedig a föld. Pan-ku óriásira növekedett. Halála után testrészeiből keletkeztek az égitekek, a kozmikus jelenségek és a földfelszín elemei. Lélegzetéből lett a szél és a felhők, hangjából a mennydörgés, bal szeméből a Nap, jobb szeméből a Hold, négy végtagjából és testének öt részéből a négy égtáj és az öt szent hegy, véréből a folyók, ereiből az utak, húsból a föld, hajából és szakállából a csillagképek, testszörzetéből a fűvek és a fák, fogából és csontjaiból az arany és a kövek, csontvelejéből az igazgyöngy és a jade, verejtékéből az eső és a harmat. Pan-Ku halála után a testén élősködő rovarok emberekké váltak.

Más változat szerint a félig ember, félig kígyó őszanya, Nü-va földből és agyagból gyúrta az embereket. Egy következő elképzelés szerint Fu-Hszi volt az ősatya, aki tanította az embereket. Őt kezdték a legősibb uralkodónak tartani. Az I. évezred végére Kínában egyre inkább közeledtek egymáshoz a különféle mitológiai rendszerek, olyan vallási egység jött létre, amely a taoista, a buddhista és a népi mitológia alakjait foglalta rendszerbe, továbbá a konfucianus kultuszokat.

A konfucianizmus nem vallás volt, hanem a kultusz gyakorlásának elemeivel: etikai tanítás.

Lao-ce, a taoizmus legendás megalapítója nyolcvanegy évig volt anyja méhében, s a jobb oldali bordáin keresztül jött a világra. Közel kétszáz évig élt, s akkor egy fekete bivaly hátán nyugatra utazott. Őt tartják Az út és az erény című könyv szerzőjének. A taoista panteonban több ezer halhatatlan szentet, szellemet, démont, helyi kultikus istent, az emberi test harmincezer szellemét és más alakokat találunk. A csúcson eredetileg három misztikus szimbólum állt: „égi princípium”, „földi princípium” s a „hatalmas egyetlen”. E triász később Lao-ce, Huang-ti császár és Pan-ku ősatya alakját jelentette.

Kétezer évvel ezelőtt Indiából Közép- és Belső-Ázsián keresztül Kínába behatolt a buddhizmus, és vitte magával a kiterjedt mitológiai rendszert. A helyi viszonyokhoz alkalmazkodva tanításába a hagyományos kínai erkölcsi, etikai tanok néhány fő eszméjét, így a gyermeki engedelmesség eszméjét olvasztotta be. A buddhizmus hatására alakultak ki a kínaiak elképzelései a túlvilágról és a poklóról. Kína népszerű istenei közül ki kell emelnünk a védőisteneket! Kuan-ti a gyermekáldást osztó isten, Kuan-jin a gazdagságé és a hosszú életé. S nem utoljára a házi-istenek közül a kapuőristeneket és a tűzhely istenét, aki mindenre felügyel, ami a házban történik.

Az istenalakokat gyakran valóságos személyeknek tekintik, mindegyiküknek megvan a maga ünnepe, születésnapja, amelyet a holdnaptár szerint tartanak számon. A naptár a hónapokat a holdfázisok változásai szerint számolja. A kínai mitológia több mitológiai rendszer összessége, amely magában foglalja az ókori kínai, a taoista, buddhista és a kései népi mitológiákat.

KIRÁLY

A király a mitológia egyik központi alakja. Az ősi hagyományokban ő a közösség vezére, isteni származású nemzetségalapító, máskor épp az istenek királya. Egyes elképzelések szerint ő a világmindenség közepe: az életet testesíti meg, ezért nem halhat meg. Az indiai mitológiában Manu, az első király és az emberiség őszülője egyben a Napnak is gyermeke. Az egyiptomi Rét, az istenek és emberek első királyát is Napnak tartották. Diodórosz szerint Egyiptomban a Nap volt az első király, s a fáraó halála után elfoglalja a napisten trónját.

KONFLIKTUS

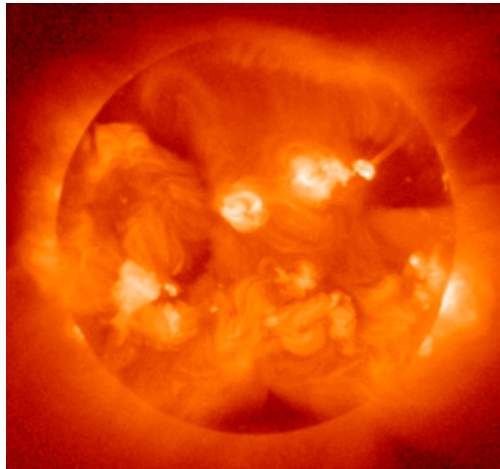
Összeütközés. A mitológiai drámai forma magva, műfaji sajátosságának gerince. Az összeütközés létrejöhet ellentétes csoportok, királyságok és figurák, uralkodók, istenek között, de akkor is találkozhatunk az egyes hősök belső ellentmondásaival, ha azok önmagukkal kerülnek ellentétbe.

KOVÁCS

Természetfeletti alkotóerővel megáldott szereplő a kovács, aki nemcsak szerszámot tud készíteni az isteneknek, hanem varázserejű fegyvereket is. Vulcanus a római mitológiában a pusztító és tisztító tűz istene volt, megfelel a görög Héphaisztosznak. Akhilleusz pajzsát Héphaisztosz készíti, ő a tűz őrzője is: Prométheusz tőle lopja el, hogy átadja az embereknek.

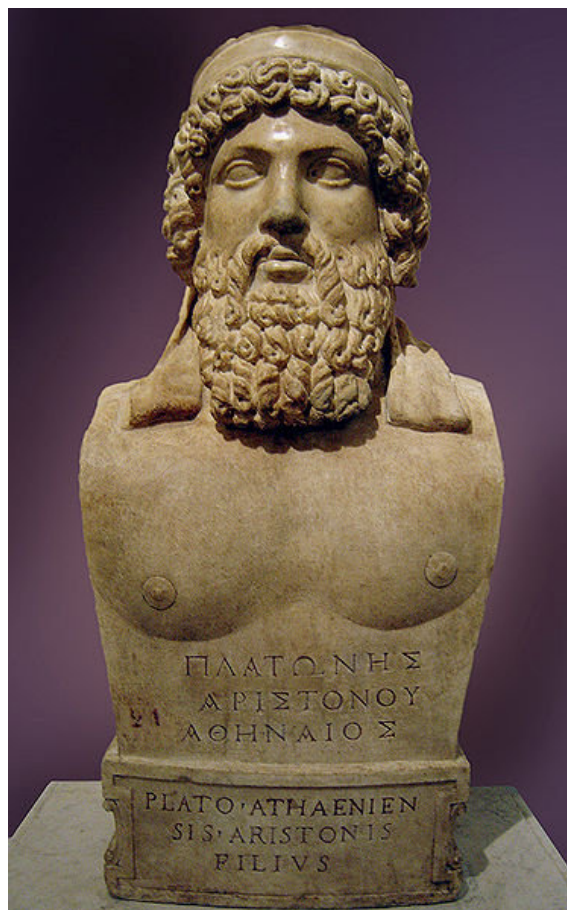
KOZMOGONIKUS MÍTOSZ

A világmindenség teremtését, keletkezését ismertető hagyományokat összefoglaló néven kozmogonikus mítoszoknak nevezzük. A teremtés rendje általában a következő sémáknak felel meg: káosz – ég és föld – Nap, Hold, csillagok – idő – növények – állatok – ember – annak háza és eszközei.

A változatok száma pedig végtelen.

KOZMOSZ

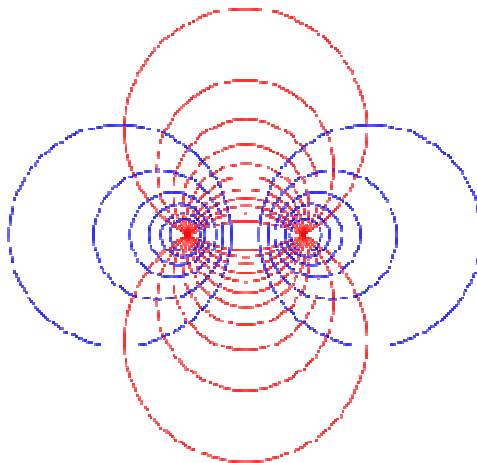
A kozmosz a mitológiai hagyományok szerint rendezett, bizonyos törvények, elvek szerint rendezett világmindenség. Platón azt írja róla, „minden létezők között a legszebb”. Még az ember elé is példaképül állítja, aki ugyanolyan modell szerint formálódik.

KÖLTŐ ÉS DALNOK

A költő és dalnok a rendkívüli látomásnak, a közösség isteni rangra emelt emlékezetének megszemélyesítője. A bibliai Dávid lantjátékával nyugtatta meg Sault, amikor a gonosz háborgatta. Orpheusz elbűvölte az állatokat, fákat és sziklákat, Veinemöinenen sámánköltő volt, Assisi Szent Ferenc a madaraknak prédikált. A költő az istenit emberivé formálja, s az emberit isteni szintre emeli.

KÖR

A kör – karika, kerék – az egység, a végtelenség és befejezettség, a legmagasabb rendű tökéletesség gondolatát fejezi ki. A Nap naponkénti és éves keringése az idő ciklikus voltát összekapcsolta a ciklikus térrel. Gyakran szerepel főistenként, amelynek jelképe a kör.

KRÍZIS

A mitológiai cselekmény kibontakozásának csúcsa (kifejlet), az a pont, ahol a hősöknek, korábbi tetteik következményeiként, „benyújtják a számlát”, ahol rá kell döbbeniük, hogy zsákutcába jutottak.

KULTIKUS MÍTOSZOK

Kultikus mítoszok minden népnél kialakultak, s magyarázatot adnak egy bizonyos szokásra vagy kultikus cselekvésre. Egyiptomban Ozirisz és Ízisz kultuszának bonyolult rituáléja újra és újra megjelenítette, hogyan kereste Ízisz a megölt Ozirisz testét, búszult miatta, és siratta a nép, majd hogyan támadt fel az isten, s töltött el az öröm mindenkit. A szőlészethez és borászathoz kötődő Dionüszosz-kultusz részei voltak olyan orgiasztikus megnyilvánulások, amelyek az ifjú Dionüszoszról szóló mitológiai történettel álltak kapcsolatban, s megjelenítették, hogyan szaggatták szét a titánok Dionüszoszt, majd hogyan támadt fel. Az istenség halálának és feltámadásának mítoszokban elmondott és szertartásokban, rítusokban újra és újra eljátszott hagyománya láthatóan megelőzte az evangéliumok gyakorlatát, amely Jézus Krisztus alakján keresztül az emberáldozat, a szenvedő és feltámadó isten történetét beszéli el.

KULTÚRHŐS

A kultúrhős, kultúrhérosz olyan szereplő a mítoszokban, aki elsőként szerzi meg vagy állítja elő az embereknek a különféle kulturális javakat: tüzet, kultúrnövényeket, munkaeszközöket, megtanítja őket a vadászatra, mester-ségekre, művészetekre, bevezet egy adott társadalmi rendszert, házassági szabályokat, mágikus előírásokat, rítusokat, ünnepeket. Tűzszerző az ókori görögöknél Prometheusz, csodás erejű kovács Héphaisztosz.

L

LEGENDA

A népköltészetben a legendák azért alkotnak külön csoportot, mert megvan bennük a csodálatos, fantasztikus elem, de ezt igaznak fogják fel, olyannak, ami a történelmi korokban valóban megtörtént. A legendák főleg a vallástörténet szereplőiről, a mondák a világi történelem hőseiről szólnak, s nem feltétlenül van bennük csodás elem.

LÉGY

A légy mitológiai szerepe kis méretéhez, szemtelenségéhez, piszkosságához kapcsolódik. Az ókori zsidók tisztátalan rovarnak tartották, Salamon templomában nem tűrték. A legyek terjesztette járvány tette néptelenné Lavantét, s a bibliai hagyomány a legyekhez hasonlítja az asszír vagy az egyiptomi

hadakat. Az iráni mitológiában a haláldémont undorító döglégynek képzeltek, amely a halál után jön el az emberhez lelkéért s testének bemocskolása végett. Rómában, Herkules templomában légyűző áldozatokat végeztek.

LÉLEK

A lelket, az élőlények testében lakozó „ikerlényt” – ahogy a néprajzos Taylor elnevezte az ember nem materiális, halhatatlan részét – azonosították az emberek, állatok vérével. Ezen alapul a Biblia szigorú tilalma a vérnek vagy kivéreztetetlen húsnak táplálékként való felhasználására.

LEOPÁRD

A leopárd alakja a Földközi-tenger keleti partvidékének régióiban széleskörűen ismert. Az ókori hettiták szerint az istenek állata a szent királyi állatkertekben élt, a termékenység női szimbóluma volt. Homérosz is beszámol leopárd- vagy párducbőrös hősökről.

LÉTRA

Jelkép a létra is, amely összekapcsolja a mennyországot és az alvilágot, az istenek, az emberek s a holtak vagy gonosz szellemek, démoni erők, természetfeletti tulajdonságokkal rendelkező lények világát. A létra megteremti annak feltételét, hogy a világok kapcsolatba kerüljenek egymással: Jákob létráján föl-le járnak az angyalok. A létra fokai megadhatják az istenek rangsorát is. A létra megfelelője a lépcső; az ókori egyiptomi piramisok lépcsőfokai számos kutató szerint azt szolgálták, hogy a holtak feljussanak az égbe.

LEVEGŐ

Akárcsak a tűz, a levegő is a világegyetem egyik alapeleme. A levegő könnyű, a szellemmel, a férfiprincípiummal kapcsolatos, ellentétben a földdel és a vízzel, amelyek többnyire a nehéz, materiális, női princípiumhoz kötődnek. Az óegyiptomi mitológiában Széth, a levegő istene szüli az eget és a földet. A hindu mitológiában Brahma kilégzése a világ teremtését, belégzése az elpusztulását jelenti.

LILIOM

A liliom, kiváltképpen a fehér liliom a tisztaságot, ártatlanságot szimbolizálja. Összefüggésben van Szűz Mária szeplőteleniségével. A sémi népek úgy vélték, hogy a liliom Éva könnyéből ered, amelyet akkor hullatott, amikor kiűzetett a paradicsomból. A liliomot a halállal és a túlvilággal is kapcsolatba hozzák.

LÓ

Több isten megjelenési formája a ló. Az istenek és a hősök lovon közlekednek mind az égben, mind egyik világból a másikba. Pégaszosz a görög mitológiában szárnyas ló.

LÓTUSZ

A lótusz a női teremtmő szimbóluma: öl, az élet születésének helye. Termékenység, felvirágzás, utódok, hosszú élet, egészség, életerő, dicsőség is. Az ókori Egyiptomban fennmaradt ábrázolásokon Hórusz isten látható a

lótusz virágán. Ízisznek, Ozirisznek trónul szolgált, s így a királyi hatalom jelképévé vált. A lótuškelyhekben ülő csecsemő alakja kedvelt téma volt egészen a római korig. Számos ábrázoláson az újszülött Nap lótušvirágon trónol, lótušvirágból születik meg Ré isten. Indiában a lótuš a női nemi szervet, a jonit idézte az emlékezetbe, és az istenanyát személyesítette meg. Gyakran trónol lótušon Buddha. A buddhista paradicsomot sokszor ábrázolták olyan helynek, ahol az emberek az istenekhez hasonlóan lótuš kelyhében születtek meg. A legtöbb hindu istenséget lótuš alakú trónon ülve vagy támasz mellett ábrázolták.

Kínában a lótušt szent növényként tisztelték már a buddhizmus elterjedését megelőzően. Itt a tisztaságot és a bölcsességet, a termékenységet és a termékenyítő erőt jelentette. A lótušszimbolika Egyiptomból, Indiából és Kínából eljutott a Földközi-tenger vidékére is. Ennek félreismerhetetlen nyomait őrzí a lilíom és a tulipán szerepeltetése a keresztény hagyományban.

M

MACSKA

A macska számos hagyományban a legfelsőbb istenségek testet öltött alakja. Az egyiptomi mitológiában Bášztet az öröm, vidámság istennője volt, akit rendszerint macskafejú nőalaknak ábrázoltak. Halállal bűnhődhetett, aki akaratlanul is ártott Bášztetnek szentelt macskáknak, s még inkább, ha megölte valamelyiket. A japán hagyomány gonosz szándékú és természetfeletti erővel megáldott lényt lát a macskában. Kínában pedig éppen ellenkezőleg, olyan lényt láttak benne, amely képes elűzni a gonosz szellemeket.

MADARAK

A madarak a vallási rendszerekben lehetnek istenek, kultúrhősök, átváltozott emberek, avagy istenek, sámánok, hősök házasállatai. De jelképei lehetnek: az isten istenség voltának, a szabadságnak, a költői ihletnek, a látnoki tudásnak, a léleknek, az élet szellemének.

Madárvonásokkal rendelkezik Pegazus, a szfinx, a szirének, a griffek. Väinämöinent egy sas mentette meg, Zeus és Dionüszosz sas képét öltötte magára, s Zeusz hattyúvá változott, amikor Lédát elcsábította.

Az ókori Egyiptomban hemzsegek a madarábrázolások, a madár alakú istenek. Hórusz sólyomként, Tot íbiszként, Ízisz galambként jelent meg. A sumer-akkád mitológiában is sok istenség volt madárkölsejű. A szent madarak tisztelete az ókori Kínában is elterjedt. Az ókori görög és az indiai hagyományban számtalan madárszimbólumot találunk. A hiedelmek világában nagy jelentőségük van a madárjelképeknek (lásd: gólya, galamb, stb.).

MÁK ÉS PIPACS

A mák és a pipacs az alváshoz és a halálhoz kapcsolódik. A görög mitológiában Hüpnosz, az alvás istene – Thanatosznak, a halál istenének iker-testvére – az alvilágban lakozik, s mákkal altat el mindenkit, ringat el édes nyugalomba. A római mitológia szerint Ceres nem leli nyugtát, s az istenek úgy rendezik, hogy léptei nyomán mákvirág fakadjon. Ceres összeszedi a virágot, egész csokorra valót, s végre elalszik. A pipacs a kiontott vér szimbóluma is. A keresztény irodalomban elterjedt felfogás szerint a keresztre feszített Krisztus véréből sarjadt ki a pipacs.

MANDRAGÓRA

A mandragóra vagy nadragulya megkülönböztetett szerepét az magyarázza, hogy ez a növény élénkítő tulajdonságokkal rendelkezik, gyökere pedig hasonlít az ember testéhez. Püthagorasz ember formájú növénynek nevezte. A régi füveskönyvek illusztrációi férfi- vagy nőalaknak rajzolják, amelynek fejéből levelek nőnek ki, lábánál néha leláncolt vagy lelkét kilehelő kutya fekszik. Mélyen élt a hit, hogy mandragórának ajzóereje van, s szerepet játszik a fogamzásban. E hiedelem a középkorban valóságos iparágat hozott létre. A mandragórát az őskortól fogva széleskörűen alkalmazták a népi gyógyászatban, illetve a varázslásban.

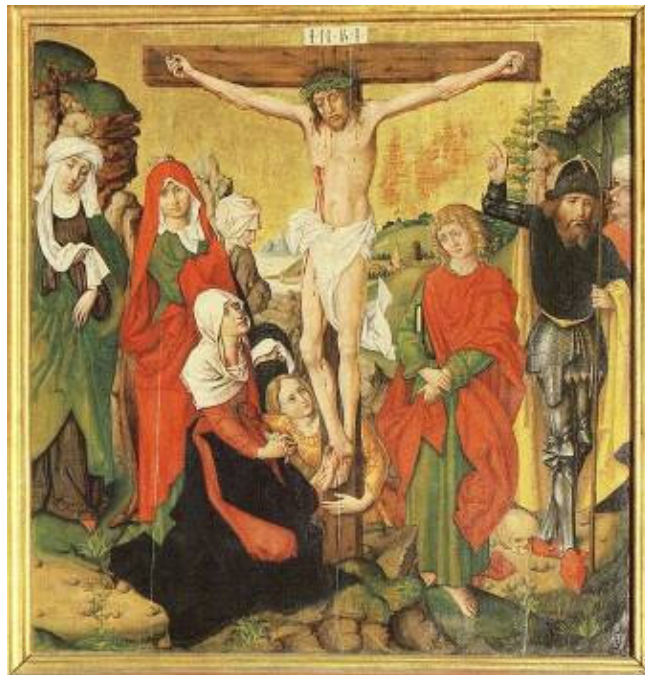
MEDVE

A medve egyik főszereplője az állateposzoknak, meséknek, történeteknek, daloknak, hiedelmeknek, ráolvasásoknak. Az ókori Keleten az ünnepi menetek „állatkíséretében” a leírások szerint a medvének az „állatok királyával” együtt kitüntetett szerep jut.

Számos hagyományban szerepel a medve meghaló és feltámadó istenként, nemzetségi ősként, kultúrhósként, gyógyító szellemként, az alsó világ uraként, a sámánok segítőtársaként, állatemberként. A görög mitológiában egy nimfa változott nőstény medvévé, később Zeusz fölvitte magához az égbe, s belőle lett a Nagymedve csillagkép.

MEGHALÓ ÉS FELTÁMADÓ ISTENEK

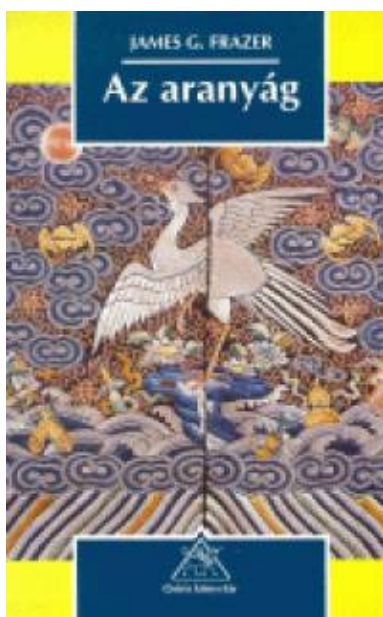

Meghaló és feltámadó istenséggel kapcsolatos mítoszok főleg az ősi mediterrán kultúrákban születtek. Az ókori Egyiptomban Ozirisz halálának és feltámadásának drámáját a Nílus áradásának tetőzéséhez időzített nagy

agrárünnepen játszották el. Sokszor alvilági erőkkel kapcsolatban álló valamilyen természetfeletti képességű ellenfél merényletet követ el a fél-istenszerű mitikus hős ellen. Gilgames, Odüsszeusz és Ráma valamennyien eljutnak az alvilágba, majdhogynem odavesznek, de végül is ők győznek.

Jézus Krisztus halála, feltámadása hasonlatos Jónásnak a hal gyomrában töltött háromnapos tartózkodásával, ahogy Máté írja evangéliumában: „Amint ugyanis Jónás próféta három nap és három éjjel volt a hal gyomrában, úgy lesz az Emberfia is három nap és három éjjel a föld szívében.”

MEGHALÓ ÉS FELTÁMADÓ VADÁLLATOK

A meghaló és feltámadó vadállatok mitológiai motívuma különösen a vadásznépek körében terjedt el. James Frazer angol etnológus, vallástörténész Az aranyág című munkájában megjegyzi, hogy az emberek szentnek hiszik azt az állatot, amelyre vadásznak, és speciális rítussal igyekeznek a medvét vagy bálnát kiengesztelni.

A MITIKUS IDŐ

A mitikus idő maga a teremtés, amelynek kezdetén a káosz artikulációjából született az alsó, a középső és a felső világ, a föld, a víz, az ég, a Nap, az égitestek, a növények, az állatok és az ember. A hangok képzéséből jöttek létre a szavak, azokból a mondatok, és az intelligencia égitestként világító találmánya az írás, melynek ismerete és használata korokon át papi kasztok kiváltsága volt. Az egyiptomi hit szerint az írás istentől való: Ré mondotta, és Thot feljegyezte. Isteni eredetűnek vallja az írást az iszlám is: Allah találta ki a betűket, s tanította meg rájuk Ádámot. Írott szent szöveg a Tóra is: „Isten maga készítette a táblákat, az írás Isten írása volt, bele volt vésve a táblákba” – olvasható a Bibliában. A Teremtés könyve említi, hogy a világ számokból és betűkből áll. Eszerint az ábécé betűinek sorra vétele bizonyos értelemben azt jelenti, hogy bejárjuk a világmindenséget a kezdetektől végig, vagyis az aleftől a tauig (az alfától az ómegáig).

Mítoszelemzéseimet regiszteres füzetbe kezdtem írni betűrendben, de az évek alatt elsárgult oldalak beteltek, és a napló sorait be kellett írni a számítógépbe. A fájlok a titkokat és sorsokat úgy őrzik, mint a Galapagosz-szigetek a természet megismételhetetlen ősi formáit, „archetípusait”!

Amikor a Galapagosz-szigetekre érkeztem: édeni gőzfürdő vett körül és olyan ősi lények közelébe kerültem, amelyek azokkal az őssformákkal és ősképekkel azonosíthatók, amelyekről Jung svájci pszichológus és mítoszkutató írt. Jung megállapítása szerint az ősképek az emberi tudattalanunkban reprodukáló képek alakjában formálják képzeletünk aktivitását. Az özönvíz mítosza például egymással nem érintkező mitológiákban is kialakult, kívül a személyiség határán, az úgynevezett kollektív tudatalatti régióiban.

A Galapagosz szigetén látottak Charles Darwint A fajok eredete című művében az evolúció felismerésére és megírására készítette. A galapagosz-szigeteki ősi lényekkel való találkozás az emberi ősképek világát tárja elénk, az azonosítatlan múlt láthatatlan végtelenjét, a tudattalan parttalan horizontját.

A szálloda kertjében, amelyet a tengerpartra vezető, pálmafáktól árnyékolt sétány köt össze a Csendes-óceánnal, Agrából – sebészprofesszor édesapjával, festőművész édesanyjával és testvéreivel együtt – érkezett indiai kislány mandalát készített csillogó kavicsokból és formás kagylókból. A galapagoszi mandala az „érintetlenség földjén” maga volt a világmindenség tükörképe.

A kora délutáni fülledtségben, amikor az indiai szent mandala, az isteneknek felajánlott gyermeki áldozati ajándék készült, a közelben üldögélve magam a mitológiai, dramaturgiai és lélektani egybevetéseket jegyeztem le a laptop dokumentumainak tárgyszavai alá, s ez az aleftől tauig terjedő fájlnevekből kialakult füzér hozta létre azt a világmindenséget átfogó galapagoszi szómandalát, amely: őssformákat, ősképeket, archetípusokat fűz egybe, amelyek a tudattalanban felidéző, utánzó, újratерemtő és újraalkotó képek alakjában formálják az embert és az emberi képzeletet.

A mítosz a tudat olyan fejlődési szakasza, amely megelőzi az írott irodalom kialakulását. Egyedfejlődésünk megismétli törzsfejlődésünk szakaszait, az ember pedig az emberré válás folyamatában „szellemi fogantatása” pillanatától, minden korban és kultúrában megalkotja mítoszáit. A mítoszt, amely benne él, kollektív tudattalanunk része, s olyan ősi talán, mint a galapagoszi élővilág.

A mítosz az emberi tudat ébredése. A mítoszok szereplői, az álmok és az emberi tudattalan ősképei pedig olyan titokzatosak, mint a galapagoszi élővilág.

MEGSZEMÉLYESÍTÉS

Számtalan megszemélyesítést vehetünk észre a mitológiákban: élőlények vonásaival ruházzák fel az élettelen tárgyakat és jelenségeket. Az emberek gyakran öltönek állatkülsőt, máskor az állatokat ruházzák fel emberi tulajdonságokkal. A vallásokban rettegett természetistenek jöttek létre. Nehéz megállapítani, hogy például a tenger urának ember formájú alakját tisztelték-e vagy magát a tengert. A görög mitológiában éles vonásokkal, plasztikusan megrajzolt, egyértelműen emberi vonásokkal felruházott isteneket látunk.

MÉH

A termékenységgel hozták összefüggésbe a méhet, amely sokszor az eszköz szerepét tölti be: szűrésével ébreszti fel a termékenység istenét. Szerepel az isten oldalán is a gonosz ellenfeleként. Még volt a szimbóluma Visnunak, Krisnának. Van olyan kép, amelyben Krisna méh alakban döngi körül Visnu fejét. A korai keresztény katakombaművészetben méh szimbolizálja a halottaiból feltámadó Krisztust és a halhatatlanságot. Egyiptomban a királyi hatalmat is jelképezte.

MÉRLEG

A mérleg az isteni igazságszolgáltatás szimbóluma. A keresztény hagyományban a halottak lelkét Mihály arkangyal méri.

MELANÉZIAI ŐSKÉPEK

A melanéziaiak körében erősen élt a manaképzet. Eszerint rendkívüli életerőt és potenciát tulajdonítottak embereknek, állatoknak és tárgyaknak. Azt tartották, hogy ilyen erővel rendelkeztek az ősök, ezen alapul az ősökkel való érintkezés mágikus gyakorlata. Az őskultusz részét képezték a sokféle elterjedt titkos társaságok, amelyeknek tagjai különleges rituális műveletek révén kapták meg a manát őseiktől, akik a személyi pártfogó és védelmező szerepét játszották. A melanéziaiaknak démonikus lényekről is voltak képze- teik: emberhalakról, akik vízbe fojtották a fürdőzőket, kis növésű, orr nélkü- li, egyszemű emberekről, akik könnyedén járkáltak a sziklákon és a sűrű erdőben.

Jellegzetes képze- teik alakultak ki a halálról, a holtak lelkéről: azt tartották, hogy a halott lelke újszülöttbe költözhet, testet ölthet nőben, állatban, ma- dárban, halban.

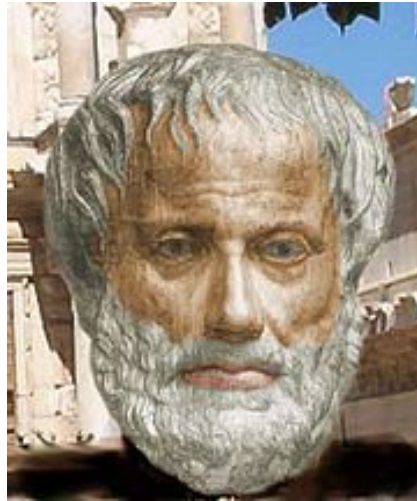
MIKRONÉZIAI ŐSKÉPEK

A mikronéziai hiedelemvilágra a teremtésmítoszok sokfélesége jellemző. Egy tengeri kagylóban például összeolvasztásra került az ég és a föld. Az elemeket, a viharokat, az áradásokat az ég és az alvilág istenei közösen hozzák létre. A szárazföld többféle módon keletkezett: az istenek homokot, földet, hamut, kókuszdiót, virágot szórtak a tengerbe.

Nauru szigetén ismert egy mítosz, amely szerint egy ember cápává változott. Az emberek öröktől fogva halhatatlanok, mint a fák, amelyek erdővágás után ismét kihajtanak.

MIMÉZIS

Görög szó: utánzást jelent. A valóság művészi reprodukciójának kategóriája. Eredetileg a görög mimosz az álarctalan színész mozgását jelentette. Arisztotelésznél vált a művészi reprodukció általános kategóriává. Nem egyszerű és szolgai reprodukció: nem a valóság utánzása, hanem lényegének feltárása. Arisztotelész Poetikájában ezt úgy fogalmazza meg, hogy a művészet nem azt ábrázolja, ami megtörtént, hanem azt, ami adott esetben megtörténhet a valóság belső szükségszerűsége szerint.

MITIKUS IDŐ

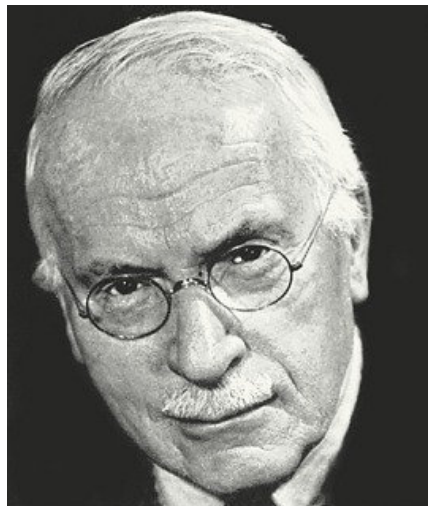
A mitikus idő megelőzi a „történelmi” időket, s ekkor teremődik a ma ismert világ. A káosz korszakának is tekinthetjük, amelyet a kozmosz erőinek kell rendbe tenniük. A mitikus idő tehát a teremtés ideje.

MITOLÓGIAI LÉNY

Egyes lények vagy tárgyak a mitológiákban képesek átváltozni másokká. Őseink gondolkodása szerint átváltozással lehet eljutni az élők világából a holtakéba. Átváltozás révén alakulnak ki a világegyetem és a föld egyes elemei. A mitológiai lény haja fává, virággá és fűvé, szeme forrássá, szája patakká, válla hegygé változhat. Az istenek alakváltoztatása is gyakori, metamorfózisuk csak ideiglenes, s hamarosan visszanyerik eredeti alakjukat. Ovidius Átváltozások című elbeszélő költeményében számos esetet mesélt el, amelyekben a szépséges Daphné babérfává, a szövő- és hímzőművészetéről híres Arakhné pókká, a szenvedélyes vadász, Aktaión szarvassá változik. Ovidius a többi átváltozásnál is hősei olyan tulajdonságait vagy jellegzetességeit domborította ki, amelyek érthetőbbé tették metamorfózisukat a köznap gondolkodás számára.

MÍTOSZ

A mítosz bennünk él. Az antik világ istenei és hősei a reneszánsz kor főszereplőivé váltak, a görög mitológia népes panteonjának ismerete az általános műveltség részévé.

A görög mitológia a világ megismerésének egyik legősibb formája. A világ szépségét az istenek ádáz küzdelemben teremtték meg, amikor az olümposziak megsemmisítették az ősi diszharmonikus szörnyeket.

Megfigyelhető, hogy a mítosz a tudat olyan fejlődési szakasza, amely megelőzi az írott irodalom kialakulását. Egyedfejlődésünk megismétli törzsfelődésünk szakaszait, az ember pedig „szellemi fogantatása” pillanatától, az emberré válás folyamatában, minden korban és kultúrában megalkotta mítoszait. A mítoszt, amely bennünk él, s kollektív tudattalanunk része.

Az istenhez sosem fohászkodó ember a műtő előszobájában várakozott. A múltó órák elviselhetetlen teherként nehezedtek rá. Vajon életben marad-e felesége? S aki még sosem imádkozott, imákat kezdett mormolni. Tudattalanjának mélyéből mint elemi erejű forrás tört elő a fohász.

Az irodalom egész története során kapcsolatban állt az őskori és antik mitológiai örökséggel, amely – Jung, a világhírű svájci pszichológus szerint – a kollektív tudattalan megtestesülése.

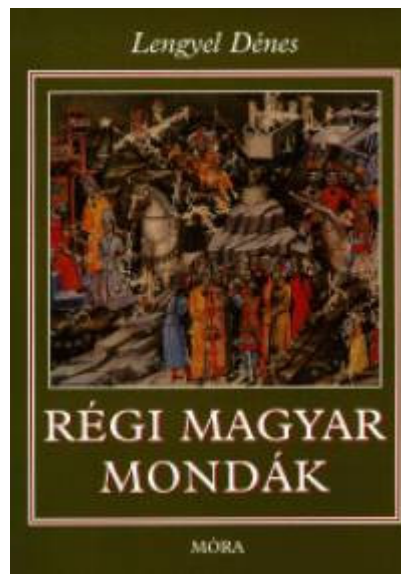
Az istenek eredetének kérdésével számosan foglalkoztak. A klasszikussá vált néprajzkutató, Frazer szerint az istenek képzete akkor keletkezett az ember tudatában, amikor elvesztette hitét abbéli képességében, hogy mágikus hatást tud gyakorolni a környező világra, és kénytelen volt elismerni, hogy léteznek bizonyos felsőbb lények, akik a világot kormányozzák.

MODULÁCIÓ

Eredetileg zenei kifejezés, s egyik hangnemből a másik hangnembe való átmenetet jelent. Más értelemben hangváltás, amely a mitológiai szöveg mögött rejlő lelki tartalmakat juttatja kifejezésre.

MONDÁK

A mondák szintén a hagyomány részei, amelyek nemzedékről nemzedékre élnek tovább, s a történeti emlékezet megőrzését szolgálják.

MONDATOK

*Scriptor
Műnktúra a Képes Krónikából*

Többnyire szóban, szójhagyomány útján történt a tudás, az ismeretek átadása nemzedékről nemzedékre. A szent hagyományt úgy fogták fel, mint a vallási tanítás szóbeli terjesztését szertartások, később prédikációk segítségével, ami az írás feltalálása óta párhuzamosan létezik a szentírással. A hagyomány is, az írás is a kinyilatkoztatást tartalmazza.

A Bajkál-tó környékén és az azon túl élő burjátok a pravoszláv vallás felvétele után is a sámánizmust követték, ami szerint az istenek és a szellemek jókra és gonoszokra oszthatók. A jó erők hozták létre, illetve változtatták meg a világot. Hitregéik elbeszélik a földnek a káoszból való megteremtését, az első emberek, állatok és égitestek megjelenését. Némelyik változatban a föld és az első élőlények megteremtője Ehe-burhán volt, ugyanő az anyja az első égitesteknek is. Jóságos lánya, Manzan Gürme teremtette a jó isteneket és általában minden jót. Gonosz lánya, Majasz Hara a gonosz isteneket, a gonoszság kútfőit... A jakutok hiedelemvilágában Jurjunh Aji Tojon, a fehér teremtmény úr a főisten, a mindenség feje. Tiszteletre méltó, drága prémebbe öltözött öreg, ő bocsátja ki a meleget és a fényt. Alakjával a napot személyesítették meg.

A világmindenség felépítéséről és keletkezéséről elterjedt elképzelés alig különbözik a többi mongol népétől: a föld, a víz, a tűz és a levegő a káosz szélében, a föld pedig a világóceán felszínén keletkezett. A kerek föld közepén áll a világhegy, amely a világóceánban úszó óriási teknős hátán álló elefánton nyugszik. A mongolok titkos története című, XIII. századi krónika szerint a mongolok tisztelték az eget és a földet. A világ ura Tengri, az eredet nélkül való, aki minden létező teremtménye. Az ég határozza meg az emberek sorsát, ő osztja a hatalmat. Etügen a földanya, Tengri az égitény. Tisztelték továbbá a napot, a hold anyját. Kormusza a legfőbb istenség: ő a föld, az egész látható világ és a benne lévő élőlények védelmezője. A középkorban Kormusta alakja egybeolvadt Tengriével, a sámánkultusz égboltistenségével, az örök éggel, s ekként mint Dzsingisz kán atyja vagy teremtménye szerepelt.

Napjainkban az egyetlen istenként tisztelt ég helyét az égi istenség csarnoka foglalja el, a tengriké, akik általában 99-en vagy 33-an vannak, és élükön

Kormuszta áll. A panteont a tibeti lámaista istenségek csoportja egészíti ki. A buddhizmus széles körű elterjedésével sok indiai, tibeti istenalak és történet olvadt be a hitvilágukba. A sámánkultusz szerint az ősök szelleme kapcsolatba lép a helyi szellemgazdákkal, és mágikus erőre tesz szert. Ezek a szellemek uralkodnak az elemeken, képesek betelepenni az emberbe, akinek egy „halhatatlan” és egy „testi” lelke van. A mongolok úgy vélték, hogy a démonok, a rosszindulatú szellemek rendszerint a nem természetes halált haltak és a bűnözők szelleméből keletkeznek. Kínai, perzsa és arab forrásokból ismerjük a török népek – törökök, azerbajdzsánok, türkmének, kazahok, kirgizek, üzbégek, ujugurok, tatárok – iszlám vallásra való áttérése előtti hiedelemvilágát. Úgy vélték, hogy kezdetben megteremtették a „kék ég” és a „fekete föld”, a „kettő közé az ember fia teremtetett”. Az ég „a világ teteje”, s rajta nap mint nap megszületik a nap és a hold. Megkülönböztetett tiszteletben részesítették a születő napot. A kagánok sátrának ajtaja keletre nyílt, a felkelő nap felé. Tengri, az ég, a fő istenség a felső világban lakozik. Éha más istenekkel karöltve rendelkezik minden fölött, ami a világon létezik, beleértve az emberek sorsát. Amikor leküldi őket a néphez, megparancsolja nekik, hogy büntessék az ellenszegülőket. Tengri felesége, Umaj a termékenység istennője. Ő pártfogolta a harcosokat és a kagán feleségét, aki külsejére hasonlatos Umajhoz. Jer Szu – föld-víz – a középső világ főistene volt. A törökök a pártfogójukat tisztelték benne. A török népek nagyobbik része az iszlám vallásra, kisebb hányaduk a buddhizmusra vagy a kereszténységre tért át.

MONOLÓG

Görög szó. Magánbeszédet jelent. A mitológiai hős – pl. Prometheusz – ilyenkor egyedül marad, s mintegy hangosan gondolkodik, számot ad vívódásairól, eseményeket összegez, reflektál rájuk, új elhatározásra jut, a cselekmény fordulatát jelzi, esetleg tájékoztat is.

MOTÍVUM

Valamely elhatározásnak vagy cselekvésnek mozgató indítéka; ebben a vonatkozásban beszélnek a mitológiai cselekménynek lélektani okokkal való alátámasztásáról, hihetővé tételéről, vagyis a motivációjáról.

N

NAPTÁR

JANUÁR

HET	HÉTFŐ	KEDD	SZERDA	CSÜTTÖRKE	PESTEK	SOMBAT	VALENKIN
1		1	2	3	4	5	6
2	7	8	9	10	11	12	13
3	14	15	16	17	18	19	20
4	21	22	23	24	25	26	27
5	28	29	30	31			

A naptár mindenütt szent, papok gyakorolnak fölötté felügyeletet. Az ősök életmódjának, szokásainak egy-egy mozzanatát őrzi meg az utókor számára, s a földi rend biztosítását segíti elő. Egyiptomban a trónra lépő fáraó esküt tett, hogy nem iktat be szökőnapokat, és semmiféle változtatást nem eszközöl

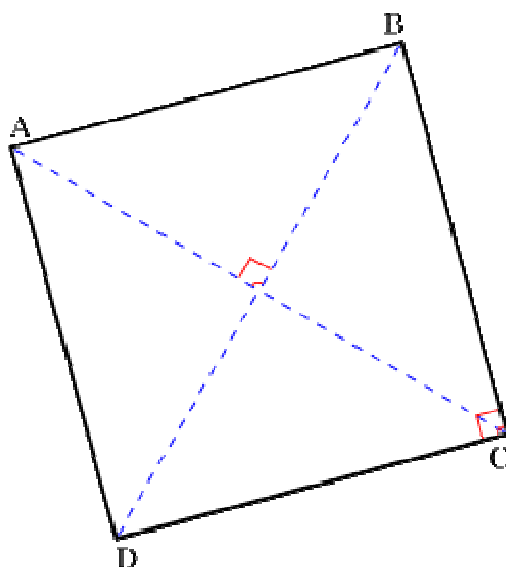
a naptáron. A logikusan felépített naptár a civilizáció vívmánya. Már az ősi kultúrákban érvényesült a törekvés, hogy tagolják az időt, s amennyire lehet, szisztematikus és szimmetrikus legyen a naptár, néha még gyakorlati pontosságának és használhatóságának rovására is.

NARRÁTOR

Latin szó. Elbeszélőt jelent. Drámai személyiséggel nem rendelkező, a mitológiai konfliktuson kívülálló szerep. Feladata, hogy bevezesse a cselekményt, a szükséges tudnivalókat közölje, áthidalja a cselekmény mozzanatait, ha ez szükséges az összefüggések megértéséhez, esetleg megjegyzéseket fűzzön a cselekmény megszakításával a mitológia egyes mozzanataihoz. Amennyiben a narrátornak drámai személyisége is van – tehát ha nem is befolyásolja a cselekményt, de jelen van a cselekményben –, akkor rezonőről beszélünk.

NÉGYZET

A négyzet minden időben elterjedt jelkép volt. Nemcsak a világ térbeli kiterjedésének leírását vagy az idő fő koordinátáinak megjelenítését segítette – ilyen a négy részből álló, huszonnégy órás nap, a négy évszak, a négy világkor stb. –, hanem társadalmi téren egész sereg négyelemű osztályozás elemeként is szolgált.

NEMZEDÉKEK

Egyfajta rendezési elvet képviselnek a mitológiában a nemzedékek. Az istenek nemzedékei az első lény, az első pár megjelenésével, a teremtés aktusával indulnak el hosszú, gyakran kacsaringós útjukon. Őket követik az emberek nemzedékei, majd a közbülső lényeké: a törpéké, szörnyeké, bár ez utóbbiak beletartozhatnak az istenek nemzedékeibe.

NÉVJEGYZÉK

Számos mitológia tartalmaz szinte egész névjegyzéket. A név sokszor a mitológiai lény tulajdonságát fejezi ki, de jelentheti azt is, hogy mi történik a név viselőjével. Buddha neve megvilágosultat, felébredettet jelent, az ő esetében az elnevezés a lelki fejlődés legmagasabb fokát elért lényre utal.

NÖVÉNY

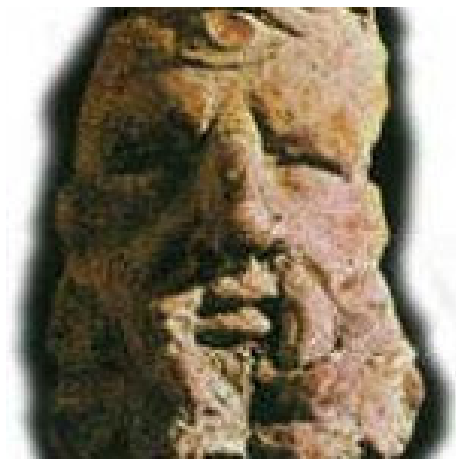

Egyes hagyományokban számos istenük van a növényeknek, illetve az azokat termő földnek és általában a termékenységnek, a kultúrnövények ugyanis rendkívül fontos szerepet játszottak az emberek életében. A mezőt gyakran képzeltek gyermekáldást váró asszonynak vagy holt magot magába rejtő sírnak. Nemcsak maguk a növények lehetnek mitológiai tárgyak, hanem külön a gyökerük, levelük, águk, viráguk vagy termésük is azzá válhat. A termés, a gyümölcs a legkülönbözőbb hagyományokban fejezi ki a bőség, termékenység, siker gondolatát.

S nemcsak a fák, a gabonafélék kaphattak mitológiai színezetet, hanem a fűvek, a moha és a növényvilág más, alacsonyabb rendű képviselői is. Számos hagyományban uralkodik az a felfogás, hogy a fű tulajdonképpen az első ember haja, és annak testéből lett a Föld meg a világegyetem.

O

ÓRIÁSOK

Gigászi méretű lények, óriások számos mitológiában előfordulnak. Az óriások legyőzése általában a káosz fölött aratott győzelmet és a kozmosz kialakulása felé tett lépést jelenti. Az óriások elpusztulása kapcsolatban áll az istenek nemzedékének kialakulásával. Létezésüket – mint sok más torz lényét – a teremtés befejezése előttre teszi.

OROSZLÁN

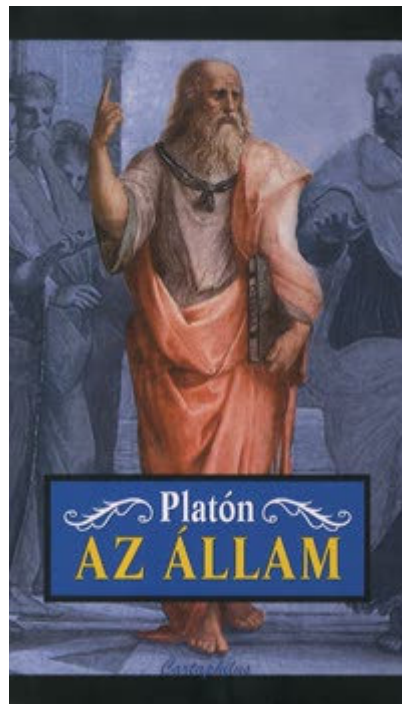
Számos afrikai és ázsiai nép mitológiájában és folklórájában az oroszlán a legfőbb isteni erő, a hatalom és nagyság, a Nap és a tűz szimbóluma. Az antik kultúrákban az oroszlán alakja a leggyakoribb jelképek közé tartozott, őrizőként is szerepel az ókori egyiptomi királysírokban és palotákban. Oroszlánszobrok őrzik az asszír és babiloni templomok, az indiai és kínai pagodák, buddhista szentélyek bejáratát.

ÖRDÖG

Az ördög a gonosz erők megszemélyesítője, aki szemben áll az istennel. A földi világban a varázslók és boszorkányok cinkosa, ihletője, a túlvilágon pedig a pokol uralkodója, ahol a bűnösök lelke gyötrődik.

ÖREGSÉG

Öregségét ki-ki a saját életével munkálja olyanná, amilyen. Ha korábban nem eszmélt életének értelmére az ember, akkor öregségében rákényszerül erre. Kettős végesség szorításába kerül. Öregségi hozománya a múltja, ami megváltoztathatatlan egyéni eseményekből, teljesítményekből és élményekből áll, jövője pedig szembenézés a halállal.

Platón „Állam”-ában a bölcs öregek gyakorolják a hatalmat. Véleménye szerint az ember legjobb adottságok és legjobb neveltetés esetén is csak ötven éves korára érik be.

Arisztotelész szerint testi és anyagi jólét nélkül nincs harmonikus öregség. Ötvenéves koráig az ember valóban a bölcs tisztánlátás elérése felé halad, ezután azonban hanyatlani kezd, tartózkodóvá, habozóvá, érzelmeiben és indulataiban langyossá válik, végül pedig „inkább az emlékezésben él, mint a reményben”.

ŐSKÁOSZ

Valamiféle anyaölszerepet tölt be az őskáosz, mert valaminek a megszületéséhez vezet. Az erről szóló legrégibb elképzelés a sumer és az egyiptomi. Az utóbbi szerint az őskáoszt mindennek a hiánya jellemzi: nincs sem ég, sem föld, sem teremtett világ. A piramisszövegekből azonban kitűnik, hogy erre az őskáoszra nem jellemző a rendezetlenség és félelmetesség. A bibliai hagyomány szerint a végtelen világegyetem nem öröktől fogva létező és nem a kezdetektől önállóan működő rendszer, hanem a Teremtő hozta létre. A kínai mitológiában az őskáosz elsősorban az a hely, ahol megszületik a kezdet, amely elvezet a világmindenség kialakulásához.

A világhatásztrófák – például az özönvíz – leírásai arra utalnak, hogy az őskáosz nincs teljesen kiiktatva, csupán háttérbe szorult. A földön visszamaradt őskáosz nyomait jelzi a sötétség, az éjszaka szülte rettegés és félelem. Az őskáosz tudományos fogalom is, belőle keletkezhetett az ősrobbanás.

ŐSÖK

Az ősök teremtéskori lények, akiknek közük van az ember származásához. Az ősök az „igazi emberek” létrehozása mellett kultúrateremtő tetteket is végrehajtanak. Más világok emberei, akik szellemekké változhatnak. Néha az őst, akitől az ember ered, az Isten teremti vagy az ő segítőtársa, küldötte.

Ősök az idősebb rokonok, élők vagy halottak, akiket tisztelet, kultusz övez. Rajtuk keresztül valósulhat meg a közösség kapcsolata a másvilággal, beleértve az élők által még meg nem hódított természeti erőket is. Az ősök segíthették utódaikat e természeti erők leigázásában, közbenjárhattak a nagyobb termékenység elérésére érdekében.

ÖZÖNVÍZ

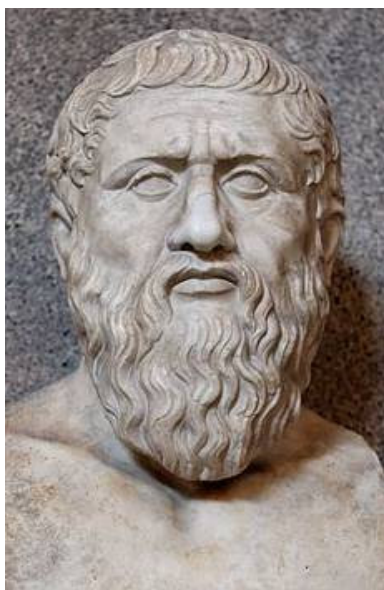
Világméretű katasztrófát jelent az özönvíz: elpusztul minden élőlény, vagy csak az a kevés marad meg, amely később újra feltámasztja az életet a földön. Az özönvízmondák széleskörűen elterjedtek: a sumer szolgált forrásul a babiloni és a bibliai változathoz. Zeusz is özönvízzel sújtja a világot, amely után megszületik a hellén civilizáció. Indiában van olyan változat is, amely szerint mind a négy világkornak – juga – a végén özönvíz pusztítja el a világot. Iránban is ismert az a felfogás, hogy a világnak víz és tűz, hideg és hó vet véget. A kínai hagyomány özönvízmondája rettenetes árvízről és az azt kísérő pusztulásról számol be. A maják hite szerint a világot többször is

elpusztította az özönvíz. Ebből is látható, hogy kollektív tudatalattinkba hasonló elképzelések, félelmek ivódtak be.

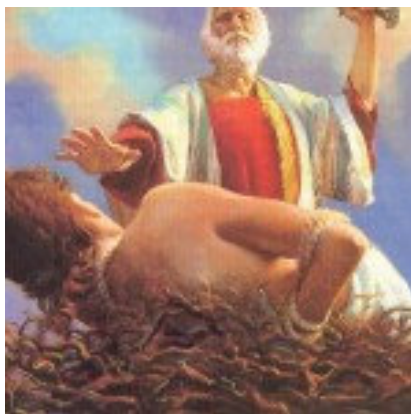
P

PÁRBESZÉD

Dialógus. A mítosz lényeges eleme. Értelemszerűen két személynek egymással folytatott beszélgetése, amelyet azonban több személy beszélgetésére is alkalmaznak. A monológgal szemben a mitológiai alakok érintkezésének eszköze, amellyel gondolati és indulati tartalmakat közölnek. A párbeszédnek egy szereplőre eső részét replikának nevezik. A párbeszéd drámai jellegét az adja meg, hogy tartalmát és formáját a jellemek és a helyzetek determinálják. A jó dialógus követelménye, hogy nagy modulációs és önkifejezési lehetőségeket nyújtson a beszélő mitológiai alaknak és hallgató partnerének.

PÁSZTOR

Láthattuk az eddigiekben, hogy a pásztor a hagyományokban gyakran pártfogó, védelmező, tápláló, útmutató, messiás, pátriárka, népének vezére, akiről vélhető, hogy a természet beavatta őt bölcsességébe, felruházta azzal az adottsággal, hogy érintkezni tudjon, az állatokkal és növényekkel, az égitestekkel s a túlvilággal. Az újkori zsidók istene maga is pásztor, a föld a legelő, az emberek pedig a pásztor őrizte nyáját alkotják. Pásztor volt Ábrahám is, a nyájak ura és a zsidó nép pásztora. Leszármazottai és utódai is pásztorok, s juhásztorból lett királlyá Dávid is. Az Újszövetségben a pásztor alakjának képes értelmezése vált uralkodóvá.

PÁVA

A páva külsejéből eredően vált mitológiai jelképpé. Egy perzsa mítosz szerint az Isten páva alakjában teremtette meg a világlelket, megnézte vele tükörképét egy varázstükörben, s a páva olyan nagyszerűt látott, hogy beleremegett a gyönyörűségbe, beleizzadt, verítékcseppjeiből lett azután minden más lény.

PÓK

A pók alakja a hagyományokban az alkotótevékenységhez, a munkaszere-
tethez kapcsolódik. Ismertek azok a történetek, amelyekben a pók megmenti
a gyermek Jézust Heródes kegyetlenkedéseitől. Dávid és Mohamed menekü-
lésének is hasonló a motívuma: a pókhálót sző a megmentésükre.

Arakhné a görög mitológiában pókká változik a vétkéért. Más esetekben, a
szövéshen jártas pók tanítja meg az embereket az első mesterségre. Az
óindiai hagyományban Brahma önmagából pókként megszövi a világ tör-
vényszerűségeinek hálóját, amely ebben az esetben a kozmikus szövődéknek
a jelképe.

POLINÉZIAI ŐSKÉPEK

Polinézok a csendes-óceániai szigetvilág középső részén elterülő szigetek ős-
lakói. Isteneik olyan tettek végrehajtásában jeleskedtek, mint az ég elválasz-
tása a földtől, a föld, az emberek, a kultúra megteremtése. Mint az elemek
urai, létrehozták az ellentéteket: világosság-sötétség, szárazság-víz, tenger-
erdő, béke-háború. Tangaroe az égi teremtmény isten, aki szemben áll Tanéval,
az erdő, a vadon növény fűfélék, az erdei vadak és madarak istenével. Rongo a
béke istene. Maui a polinézok hitvilágában a daliás hős, akit anyja rátett az
óceán hullámaira, az istenek gondozásukba vették, és mágikus tudással
ruházták fel. Maui csapdával fogta be a napot, megszelídítette a szelet, tüzet
hozott az embereknek.

PROGRAMHIBA

Az emberiség története meghatározóan inkább a tönkretételek, a rombolások, a pusztítás és a leigázások története. Amiből adódóan emberi történelmünk láthatóan állandó revánsok sorozata.

Az emberré válás folyamatába mintha programhiba telepedett volna.

Korok változnak – az ember valahol mindig ugyanaz?

R

RAB

A királyok gyakori ellenlábasa a mitológiában a rab vagy rabszolga. Sok mítosz, mesének, mondának a szereplői kitett gyermekek, akik származásukra nézve királyfiak, de rabokként vagy szolgákként nevelkedtek fel, végül azonban kiderül róluk az igazság, és elnyerik a birodalmat. Jézus egyszerre rab a földön s király az égen. Az égi király rabszolgahalált hal a földön.

RÍTUS

A rítus és a mítosz összefüggése nyilvánvalónak látszik: a rítus mintegy a mítosz eljátszása, a mítosz pedig voltaképpen magyarázata, értelmezése vagy megalapozása az eljátszott rítusnak. A bibliai történet, amelyben Keresztelő Szent János megkereszteli Jézus Krisztust, ha tartalmaz is valamit abból a versengésből, amely közöttük, a két prédikátor között zajlott, voltaképpen valamiféle vallási alapot épít a vízzel való rituális megtisztulás, megtisztítás gyakorlatához, amely számos népnél valószínűleg emberemlékezet óta élt.

Felvetődik a kérdés, hogy a szokás, a rítus alakult-e ki a mítosz alapján mint annak dramatikus megjelenítése szereplőkkel, avagy a mítosz jött létre mint a dramatizált rítus értelmezése. Melyik az ok és melyik a következmény a rítusok és a mítoszok kapcsolatában? Mi az elsődleges és mi a másodlagos? Uralkodóvá lett a rítus elsődlegességének nézete.

Kiemelkedő érdeme Frazernek, hogy Aranyág című könyvében rekonstruálta az ősi kultikus szertartásokat. Hiedelmek, tabuk, szertartások, szokások formájában összeáll az antik hitvilág egységes képe, amelyből kivehető számos, a termést adó föld befolyásolását célzó mágikus cselekmény, de a földművelést pártfogoló istenekhez intézett imák is megtalálhatók, és történetek a múltba vesztett istenekről. A szertartások sok esetben elveszítik rítus jellegüket, s népmulatsággá, templomi liturgiává alakulnak át.

RÓMAI ŐSKÉPEK

Mi volt a rómaiak hite és erejük titka?

Az itáliai népek – szabinok, latinok, umbriaiak – hitvilága szerint a világot titokzatos erők, szellemek, istenek népesítették be. Néha személytelen tömeget alkottak, néha többé-kevésbé kialakult férfi vagy női arculatuk volt. Különböztek a többi antik, elsősorban a görög mítoszoktól: nem beszéltek az istenek házasságairól és származásáról. A később kiformalódott római mitológia átdolgozott formában átvett számos itáliai mítoszt. Jelentőség tulajdonítható az etruszk és görög hatásnak is a népcsoportok összeolvadása után kialakult római vallásban, amelyben a fák és az erdők kultusza nagy szerepet játszott. Volt olyan mítoszuk, hogy a világot Janus teremtette – akit később háttérbe szorított Jupiter –, hogy az emberek tölgyfától erednek, eredetileg vadon élnek, s később tanították meg őket a civilizációra. Vergilius is beszámol erről az Aeneisben. Szentként tisztelték az egyes birtokokon, Róma dombjain álló ligeteket, fákat is. Róma szent helye volt az a fügefá, amelynek tövében Romulust és Remust táplálta az anyafarkas.

Romulus Róma alapítója és névadója. A latin szövetség feje Róma lett, s átvette a szövetségek isteneinek kultuszát. A capitoliumi templom vált kultikus központtá, Jupiter Capitolinus pedig a római hatalom és dicsőség istenévé. A rómaiak hite szerint az istenek világa úgy szerveződött, mint az embereké: volt királyuk Jupiter személyében, a legrangosabb isteneket, akár csak a szenátorokat, atyáknak nevezték, isteni szolgák álltak rendelkezésükre, s talán a Vesta-papnők analógiájára isteni szüzek is, akik az istenek házi tűzhelyét gondozták.

A Zeusszal azonosítható Jupiter közelében számos görög isten megfelelője foglalt helyet. Ceres a föld termékenységének, az anyaságnak és a házasságnak az istennője. Cupido – megfelel Ámornak – a szerelem istene; Diana a

növényzet istennője, a Hold megszemélyesítője; Dido királynő Karthágó megalapítója. Vergilius Aeneis című művében írta, hogy Aeneas – Venus fia – hajói útban Trója felé befutnak Karthágó kikötőjébe, s Dido Venus parancsára Aeneas szeretője lesz. Jupiter azonban elküldi Aeneashoz Mercuriust – a kereskedelem istenét – azzal a paranccsal, hogy hajózzék Itáliába, ahol az a sors várja, hogy Róma alapítóinak ősatya legyen. Dido képtelen elviselni a válást, önkézével vet véget életének, ám előtte megjósolja Karthágó és Róma viszályát...

Faunus a mezők, erdők, legelők, állatok istene; Flora a gabona, a virágok s a kertek virágzásának istennője. Fortuna a boldogságé, a szerencsée és a sikeré. Hercules megfelel Héraklésznak. Juno Jupiter felesége, a házasság, az anyaság, a nők és a női termékenység istennője. Justitiát gyakran ábrázolták mérleget tartó nőalakként, az igazságosság kultuszának templomai és papjai voltak. Mars a római panteon istenhármasában Jupiter és Quirinus – eredetileg a szabinok istene – mellett az egyik főisten, Romulus apja. Az etruszk eredetű Minerva személyében a kézműipar és a művészetek pártfogóját tisztelték. Neptunus kultusza mindig kapcsolatban állt a vízzel, Poszeidonnal azonosították. A párkák olyan sorsistennők voltak, mint az ókori görögöknél a moirák. Saturnus az egyik legősibb római isten, Jupiter apja, aki megtanította alattvalóit a földművelésre, és a civilizált életre. Silvanus az erdő és a vad természet istene; Tellus a tápláló földnek és a föld termőerejének istennője. Ámor anyja Venus, a szerelmi szenvedély istennője, de a rómaiak pártfogója is. Vesta lett a lakóház szent tűzhelyének istennője, Victoria a győzelemé. Vulcanus a pusztító és tisztító tűz istene volt, tiszteletére elégették a legyőzött ellenség fegyverét. És legyőzött ellenség akadt bőven! Csupán a berberék, a Szahara mélyeinek szabadlelkű nomádjai maradtak mindvégig legyőzetlenek.

ROVAR

Számos mitológiai történeten végigvonul rovarokká változott istenek vagy emberek alakja. Héra, Zeusz felesége bögölyé válik, úgy üldözi férje tehéné változott kedvesét. Némelyik ősi hiedelem szerint az emberi lélek pillangóvá válik.

Az európai kultúrában hosszú időn át érvényesültek a bibliai rovarmotívumok, a sáska, bolha, légy hatása. Erre vezethető vissza a sátán „légykirály” neve, a Belzebub.

RÓZSA

A rózsa az egyik legelterjedtebb mitológiai jelkép. Amikor Brahma a virágokról vitatkozott Visnuval, eleinte a lótuszt tette az első helyre, de amikor Visnu egy rózsát mutatott neki, beismerte tévedését, s ezzel Visnué lett a diadal. Az ókori világ az örömet kapcsolta a rózsához, később a titokzatos-ságot, a hallgatást s ugyanakkor a szerelmet is. Gyakran a szépség és a szerelem istennőjének szimbóluma. Rómában főleg Venus virága volt: számos változat szerint Venus könnyéből született meg.

S

SÁMÁN

A sámán az emberek, és a szellemek között közvetít, munkáját segítő szellemek támogatják, amelyeket a sámánénekek a sámán erejének neveznek. Gyakran madarak, halak vagy a szárazföldön élő állatok külsejét öltik magukra, s akkor a világegyetem különböző szféráit képviselik. A sámán legfontosabb társadalmi funkciója a gyógyítás. Amikor szertartását végzi, segítő szellemeivel szimbolikus utazást tesz a szellemek világában, eközben hol az egyik, hol a másik segítő szellemét hívja, megvívja küzdelmét a betegségdémonokkal, jövődőt mond, rábeszéli, és ráolvasással kényszeríti a gazdászellemeket, hogy teljesítsék kérését, s amikor kívánsága meghallgatásra talál, lehozza földi megbízójának azt, amire szüksége volt: a betegnek a gyógyulást, az újszülöttnak az életerőt, a vadásznak a szerencsét.

SÁRKÁNY

Különféle állatok elegyeként képzeltek el a szárnyas, repülő kígyót, sárkányt: a feje, teste rendszerint valamelyik csúszómászóé, és madárszárnyai vannak. Akárcsak a kígyó, a sárkány is többnyire a termékenységhez és a vízhez kötődik, gyakran ez utóbbi ura. Emellett kincsek őrzőjének tartották, amelyeket csak úgy lehet megszerezni, ha előbb megölik a sárkányt, mint tette Siegfried a germán mitológiában.

SAS

A sas az égi erő, a tűz, a halhatatlanság, az istenek jelképe és küldötte számos nép hitvilágában. Az antik Görögországban Zeusznak volt a szimbóluma, Rómában Jupitert jelképezte.

SÉMI ŐSKÉPEK

A nyugati sémi népek a Kr. e. IV-III. évezredtől lakták Szíriát, Föníciát és Palesztinát. A kánaáni-amorita-ugariti, föníciai, júdeai, izraeli, valamint az arameus csoportba tartozó népek körében Jahve (az egyistenhit) kultusza előtt nem alakult ki közös istenhit. Noha nyelvileg közel álltak egymáshoz, fő elemeiben közös volt a kultúrájuk, és állandóan érintkeztek egymással. A közös istenek mellett voltak saját, helyi istenségeik is. Az istenek nevét gyakran tabu védte. Általában jelzőiket, pótnevüket, megszólításukat használták. Baál isten, az ég urának kultusza széles körben elterjedt. Palesztinában a Kr. e. I. évezred első felétől kezdve a júdeai izraelita közösségekben kezdett kialakulni a Jahve kultuszán alapuló, egyistenhitű judaizmus.

SORS

A sors számos nép képzeletében olyan felfoghatatlan erő, amely meghatározza mind az egyes eseményeket, mind az ember egész életét. A görög mitológia sorsistennői, a moirák az éjszaka leányai. Ebből is megmutatkozik a sors ismeretlen és kiismerhetetlen volta.

A sors mindenható erejének hite gyakran párosul a lélekvándorlás gondolatával. Az indiai hagyományban a sors helyét a karma foglalja el. Eszerint az ember sorsa korábbi tetteitől függ, a karma készíteti az embert, hogy akarata ellenére is azt tegye, aminek alá van rendelve.

SUMER ÉS AKKÁD ŐSKÉPEK

Az ember valójában kannibál maradt, csak kifinomultak az eszközei.
(Polgár Ernő)

A sumerok ismeretlen eredetű törzsei hatezer évvel ezelőtt vették birtokukba a Tigris és Eufrátesz völgyét, s alapították meg az első városállamokat. Mezopotámia sumer periódusa mintegy másfél évezredet fog át. A Gilgames, Enkidu és az alvilág című szövegben ez áll: „Midőn ég a földtől elvált, akkor az eget An szerezte meg, a földet Enlil szerezte meg, s Ereskigalnak az alvilág ajándéku jutott.” A föld alatti birodalomról kialakított sumer elképzelések szerint az alvilág határait egy föld alatti folyó jelzi, amelyen révész visz át.

A Mezopotámiát megszálló keleti sémi népek, az akkádok időtlen idők óta a sumerok szomszédai voltak, és erős sumer hatás alatt álltak. Négy és félezer évvel ezelőtt a folyamköz déli részén fekvő Akkád városának uralkodója „sumer és akkád királyságban” egyesítette a területet, amelyet később, Babilon felemelkedése után Babilóniának kezdtek nevezni. A sumer és akkád nép összekeveredése tovább folyt, és a sumer nyelvnek az akkád (asszír-babilóniai) általi kiszorítása nem jelentette a sumer kultúra teljes megszűnését és az új, sémi kultúrával való fölváltását. Minden általunk ismert akkád isten sumer eredetű, vagy régóta sumer istennel azonosították. Így az akkád napisten, Samas a sumer Utuval azonosult, Istár istennő Ininnel és egy sor más sumer istennővel. Babilon felemelkedésével egyre nagyobb szerepet kapott a város istene, Marduk, de eredetét tekintve ez a név is sumer.

SZAMÁR

Már az ókori egyiptomi ábrázolásokon megjelent a szamár alakja. A szamár egyrészt szent állat, az istenség egyik megjelenési formája, kultikus tisztelet tárgya, másrészt az ostobaság, csökönyösség megtestesülését látták benne. A buddhizmusban az aszkézist, megalázkodást jelképezi, a régi zsidóknál a békét és a megváltást. Az ősi zsidó hagyományban a bírák, királyok, próféták szent állata volt. Szamárbőrből font korbáccsal büntették a vétkest. A kínai hagyományban a szamár az istenek hátasállata.

SZÁMOK

A számok fontos helyet foglalnak el a mitológiai rendszerekben. A három az abszolút tökélyt jelképezi: a szentháromságot, az istenhármast. Szemben ennek dinamikus teljességével a négy a statikus teljesség szimbóluma: négy világtáj, négy évszak, négy kor, négyzet. E két fő szám összege a mágikus hetes szám: a mesehősként szereplő fivérek, a hét napjainak száma, a zenében a hangoké... A szorzatuk tizenkettő, amely szerencsés szám.

SZARVASÁBRÁZOLÁS

Ősidőktől fogva ismerünk szarvasábrázolásokat vagy szarvas és ember együttes ábrázolását. A szarvas számos állatmese szereplője, gyakran a világ-mindenség megtestesülése: a sámán segítő szelleme vagy háta állata. Alakjában a sámánkultusz tárgyát láthatjuk, amit rituális vadászata is bizonyít.

SZELLEMEK

Régen az orvoslás alapjában véve azon a törekvésen alapult, hogy befolyásolja ama szellemeket, amelyek a betegséget előidézték, de nem feltétlenül eleve ártalmasak. Gyakran az okot kellett fölfedni, amely megharagította a szellemeket, majd ki kellett őket engesztelni. A sámánhit a segítő szellemek egész csapatát tartja számon. Számos mitológiában az a hit fejlődött ki, hogy az ősök szellemét ki kell engesztelni, hogy ne ártsanak az embernek. Külön kategóriába tartoztak a források, tavak, erdők, hegyek szellemei.

SZEM

Mágikus erő szimbóluma a szem, amelynek segítségével az istenség vagy mitológiai alak a látás képességével rendelkezik anélkül, hogy őt látnák. Sokuk félszemű. A mitológiai lény szemét gyakran vizet – könnyeket – ontó forrásként képzelik el.

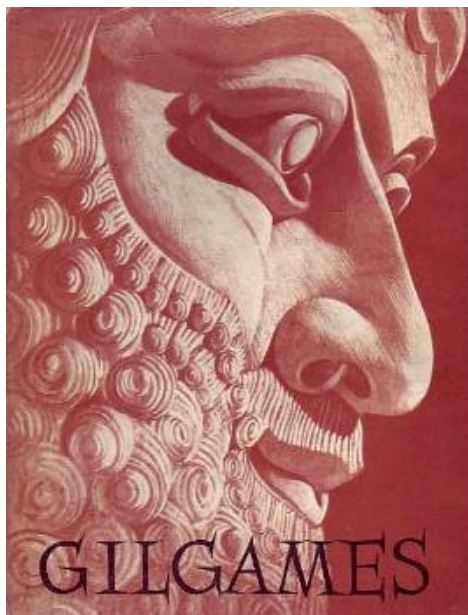

SZENT NÁSZ

A szent násznak, házasságnak több megjelenítési formája van. Számos hagyományban az ég és a föld nászából keletkezett a világ. Nagy jelentőséget tulajdonítottak az ősök s az istenek nászának, mivel ezáltal alakult ki közöttük a hierarchia. Említésre érdemes az égitegek – a Nap és a Hold – házasságának motívuma. Az indiai Rig-védában Szúrja a napmenyasszony, Szoma pedig a holdvőlegény. Az Énekek éneke is szent házasságra ad követendő példát.

SZEPLŐTELEN FOGANTATÁS

A szeplőtelen fogantatás képze a gyermeknek férfi közreműködése nélkül való születéséhez kötődik. A kínai mitológiában egy legendás uralkodó, Fu-Hszi császár olyan anyától született, aki egy óriási láb nyomába lépve esett teherbe. Lao-cét, a filozófust hullócsillagtól szülte az anyja, Konfuciust pedig egy szörnyeteg által hozott drágakőtől.

Az ókori Egyiptomban is számos legenda keletkezett a fáraók csodálatos születéséről. A babilóniai Gilgamest szűz leány szülte; a legendás Zarathusztra anyja egy növény szárától, egy középkori mongol legenda szerint Dzsingiz kán anyja „Isten pillantásától” esett teherbe. A görögök Platón és Nagy Sándor csodálatos fogamzásában hittek. A „szűz anyák” hosszú történelmi sorában foglal helyet Mária, aki a Szentlélektől szülte Jézus Krisztust. A szeplőtelen fogantatás hite tehát a Bibliánál régebbi hagyományokra nyúlik vissza.

SZISZIFUSZI SORS

Sziszüphosz kimerítő, hiábavaló és eredménytelen munkáját ma súlyos kényszerneurózisnak vélhetnénk, a görög királynak azonban az alvilágban volt a büntetése, hogy egy meredek hegyre egy súlyos sziklát kellett felgörgetnie, de feljutva a szikla visszazuhant.

A sziszifuszi sors emberi kultúránk szimbóluma.

SZOLÁRIS MÍTOSZ

A szoláris mítoszok főszereplője a Nap, megismerjük belőlük a nap születését is, amikor a mitikus kor kezdetén a nap – csakúgy, mint más égitestek – még hiányzik az égről. Az ősi mítoszok közé tartozik az is, amely a nap eltűnését, majd visszaszerzését beszéli el. Az egyiptomi hagyományban a legrégebbiek közé sorolhatók azok a történetek, amelyekben a csecsemő nap megszületik az égi istennő ágyékából, s amelyekben a nap (Ré) megív ellenfeleivel.

A napisten főistenné válik számos hagyományban.

SZÜLETÉS

A nő szülőképeségének eszméje és a születés gondolata a legősibb koroktól fogva általában szorosan összekapcsolódott a termékenységnek s szűkebben a föld termőerejének gondolatával.

A születéssel függ össze az a felfogás is, amely szerint semmilyen élőlény nem hal meg, csak időlegesen elhagyja ezt a világot, hogy majd ismételtlen megszülessék, és újra megjelenjék ezen a világon.

A csodás születések az istenek, hősök és királyok előjogává váltak egészen Jézus Krisztus csodás születéséig. Kifejlődött a reinkarnáció eszméje is, amely ismételt születést jelent emberi külsővel, legalábbis részben megőrizve az előző születések emlékét. Halál után a lélek átvándorol egy másik születő lénybe, a folyamatot személytelen erő – a karma – irányítja. Az emberek is, az istenek is részei a „végtelen újjászületések” láncolatának, a szanszárának.

A házasság, a terhesség, a szülés pártfogó istenségei általában a legnagyobb tiszteletnek örvendő istennők: Héra, Juno, Kannon...

T

TÁNC

A hinduk a templomokban virágot ajánlanak fel áldozatképpen az isteneknek, de ajánlják a zenét és a táncot is, mert azok az emberi lélek legszebb kifejezési formái.

Csak Indiában létezik táncoló istenség. Siva a Nátarádzsa, a táncosok királya, aki a Tudat Csarnokában táncol és ott alkotja meg a világegyetem ritmusát.

Már a Védákban is találunk utalást a táncra. A nagy eposzokban, a Mahábháratában és a Rámájánában mind gyakrabban említik. Ardzsuna, a Mahábhárata egyik hőse száműzetése idején Viráta királyának szolgálatában állt mint a hercegnők zene- és táncmestere. Ebből arra következtethetünk, hogy a táncművészet akkoriban nagy tiszteletnek örvendett. Előkelő hölgyek ugyanúgy művelték, mint a hivatásos táncosok. A tánccal foglalkozó legkorábbi munka a „Nátja Sásztra”, az indiai zene- és drámaesztétika nagy összefoglalása. Táncaikat négy fő klasszikus iskola jellemzi: a déli bhárata natjam, Keralában a kathákali, északkeleten a manipuri, északon a kathák. És mint minden indiai előadóművészetben, a táncban is a rásza, vagyis esztétikai hangulat áll a középpontban. A táncban a rászát a bháva, azaz kifejezés érvényesíti. A táncosnak úgy kell előadnia, hogy – ahol a kéz, ott a tudat is, ahol a tudat, ott a bháva, és ahol bháva van, ott van a rásza.

TEHÉN

A tehén a termékenység, a bőség, a jólét szimbóluma számos ősi vallásban. Az egyiptomi mítosz egyik változatában Ré napisten égi tehénen kel ki az óceánból. A görög mitológiában Zeusz szerelmes lesz Hérába, aki tehén alakját ölti magára.

THAI NÉPEK ŐSKÉPEI

Az egykor Angkort is felépítő mon-khmerek fenséges templomokat, ereklyesztúpákat, pagodákat, kolostorokat emeltek.

A thai népek elképzelése szerint a legősibb mitikus elem a tők, amelyből az ember és minden lény előjött az özönvíz után. Ugyanakkor számtalan szellem népesíti be a földet, a csillagokat és a távolabbi világokat. Itt minden földi szellemnek saját tevékenységi köre van. Az emberben lelkek – huonok – élnek, amelyek a szülőktől származnak, a testrészekben lakoznak, de lehet huonja a nevetésnek, bánatnak, sőt a készségeknek is.

Mintha a géneket fedezték volna fel!

TIGRIS

A tigris az állatok királya, az erdő ura számos felfogásban. Délkelet-Ázsiában a hegyek és barlangok szellemeként is ismerik. Kínában nemcsak az állatok királyát tisztelték benne, hanem a démonok, közelebbről a betegségdémonok rettegett ellenségét is.

TOTEMMÍTOSZ

A totemmítoszok alapját az a felfogás alkotja, hogy természetfeletti rokonság van egy bizonyos embercsoport – törzs – és a totem között, amely vagy valamilyen fajta állat vagy növény, ritkábban valamilyen élettelen tárgy vagy természeti jelenség. S a történetek fantasztikus totemősökről szólnak, akiktől egyes csoportok magukat származtatják. Megismerjük bolyongásaikat, a totemősök tetteit, amelyek vége rendszerint az, hogy ezek a lények vagy visszavonulnak a föld alá, s eltűnésük helyén emlékül hagynak valamilyen követ, sziklát, vagy ilyen emlékkővé változnak át. A totemősök útját jelző szirtek, hasadékok, vizek totemikus szent helyé váltak a bennszülöttek számára, kultikus központtá, ahol titkos vallási szertartásaikat végezték.

TÖRPE

Apró termetű mitológiai lények a törpék, akik éppúgy, mint az óriások, egész népet alkotnak, hol barlangokban, hol meg az erdőben, vizekben tanyáznak. Lehetnek emberevők, nőrablók, másrészt viszont eléggé ártalmatlan lények, akik csak ijesztgetnek. Olykor kincseket őriznek, vagy éppen mesterségre tanítják az embereket.

TÖRTÉNELEM ÉS A MÍTOSZ

A történelem és a mítoszok viszonyára jellemző, hogy amikor kezdenek megjelenni az első történeti leírások, még uralkodnak a mitológiai ihletésű szövegek, amelyeknek óriási jelentőségük van az adott kultúra létrejöttében.

Az antik görög hagyományban a korai történeti munkák epikus irodalmi műfajként alakultak ki, s a lehető legszorosabban kötődtek az eposzhoz, amely kétségtelenül mitológiai alapokon nyugszik.

Mitológiai és történeti tartalom jelenik meg változó arányban az indiai epikus költeményekben is, a Mahábháratában és a Rámájában.

A keresztény vallás első ízben és maradéktalanul a történeti időbe helyezte Istent, hangoztatta Jézus történetiségét: az ember itt már nem a mítosz szféráiban, hanem a történelemben él.

TUDÁS FÁJA

Már az óegyiptomi hagyomány ismerte mind az élet fáját, mind a tudás fáját. A Halottak könyve felszólítja a halottat, hogy madár képében repüljön fel egy fára, amelyen az élet gyümölcsei nőnek, s ily módon istenné lesz. A halál visszajuttatja az embert az istenek országába, ahonnan földi élete tartamára kiűzetett. A halott előtt feltárul a nagy titok: megismeri isteni lényegét, Rétől való származását. Az ókori Babilonban kétféle fát ismertek: az igazság fáját – a tudás fájának változata – és az élet fáját.

A Teremtés könyvének tanúsága szerint az első emberek engedtek a kígyó csábításának, megkóstolták a tudás fájának gyümölcsét, és felfedezték saját meztelenségüket.

S ez már az ember bűnbeesésének története.

TÜLVILÁG

A túlvilág, a síron túli világ a holtak vagy a lelkek tartózkodási helye. A túlvilághoz vezető út a felfogások szerint nehéz és veszélyekkel terhes: a messzi túlvilágot az élők világától folyók, hegyek választják el, szigeten, a föld mélyében vagy az egekben terül el. Az út megtételéhez a halottnak csónakra, lóra, kutyaszánra, kocsira, elnyűhetetlen lábbelire, útravalóra van szüksége, s ezt általában betették mellé a sírba. A túlvilág bejáratát örök őrizték.

A halál után folytatódó élet általános koncepciója a primitív kor és az antik világ felfogásában olyan nézetekkel bővült, hogy a különböző kategóriába tartozó holtakra más-más sors vár. A túlvilági élet a halál módjától függött: akiket meggyilkoltak, akik vízbe fulltak, természetes halállal múltak ki vagy gyermekkorukban haltak meg, a túlvilág más-más régiójába kerültek.

A lélekvándorlás, a reinkarnáció tana a hindu mitológiában és a buddhizmusban érte el fejlődésének csúcsát. Ezenkívül számos nép képzelte úgy, hogy a halott újjászületik utódjában, általában unokájában, ebből ered, hogy az újszülött öröklí egyik ősenek nevét. Ezekben az esetekben a túlvilág nem

utolsó állomása a halottnak, hanem kikerülhetetlen szakasz a halálon át megvalósuló újjászületések szakadatlan körforgásában.

TUDATHASADÁS

Ma tudathasadás, mi egykoron mártíromság volt.

Prometheusz titán. Szembeszállt a megmászhatatlan végzettel, a moirával. Ellopta a tüzet Zeusztól, és átadta az emberiségnek. Ezért a vakmerőségéért Zeusz a Kaukázus-hegység szikláihoz szegezte. Héphaisztosz, az istenek kovácsa súlyos kalapácsával dőngette Prometheusz mellét, de a büszke titán nem adta meg magát.

Aiszkhülosz tragédiája az ókor legforradalmibb alkotása.

– Nyíltan beszélek: minden istent gyűlölök... – kiáltja felénk a leláncolt mártír, kinek testéből dögkeselyűk lakmároznak, s szenvedése Krisztusé is lehetne.

A prometheuszi sors emberi kultúránk szimbóluma.

A TUDAT ÉBREDÉSE

A tudat ébredése: homályállapot. Pszichológiai értelemben: téves eszme, ám a mítoszok és ősképek rendszerét mégsem tekinthetjük annak. Azért talán, mert ahogy Hegel a Szellem fenomenológiájában írta: ...az, ami előző korszakokban a férfiak érett szellemét foglalkoztatta, a gyermekkor ismereteivé, gyakorlatává, sőt játékaivá süllyedt le, s a pedagógiai haladásban megismerjük majd a világ műveltségének mintegy árnyékképben utánarajzolt történetét.

S azért sem, mert Jung megfogalmazása szerint: az istenek léte az emberek közötti „megegyezés”.

TŰZ

A tűz csíholása és felhasználása a legszembeötlőbb és legegységesebb jele annak, hogy az ember kivált az állatok közül. Eredetéről számtalan mítosz terjedt el. Gyakori a tűz elrablásának motívuma, amikor valamilyen lény elrabolja a tüzet egy másik lénytől, és átadja az embereknek.

U

ÚT

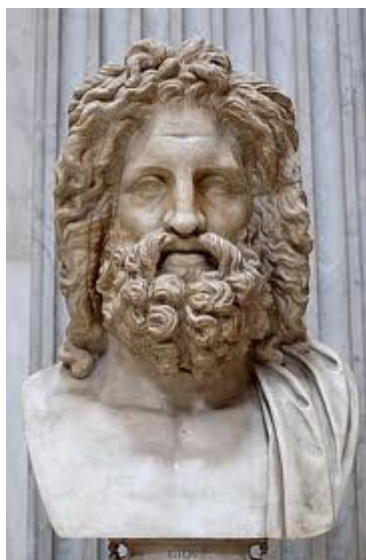

Az út számos vallási hagyományban metaforikus értelemben is előfordul. Buddha a maga tanítását középútnak nevezte, amelyet a mindennapi viselkedés tekintetében szembeállított a szélsőséges aszkézissel és hedonizmussal.

A Biblia szól az Úr, a szövetség, az élet, a bölcsesség, az igazság, a kegyesség, az igaz élet útjáról, de emlegeti a bűn, a törvénytelenység útját is.

V

VALLÁS

Szoros kapcsolat vehető észre a vallás és a mitológia között. A vallás abban gyökerezik, hogy az ember tehetetlen a vak természeti és társadalmi erőkkel szemben, a mitológia abban, hogy az emberi észnek elemi szükséglete a környező valóság megértése és magyarázása.

Az antik görögöknél igen magas fejlődési fokra emelkedett a mitológia, de hinni a mítoszokban nem volt kötelező. Számos művelt ember mosolygott a mítoszokon, s ezzel egyáltalán nem adott okot arra, hogy istentelenséggel vádolják mindaddig, amíg kellő tisztelettel viseltetett a várost pártfogoló istenek iránt, és elvégezte az előírt vallási szertartásokat.

A mítoszok a népi képzelet szülöttei voltak, naiv magyarázatot adtak a valós világ tényeire. Az emberiség természetes kíváncsiságából fakadtak, s ahogy gyarapodott tapasztalata, úgy tágult mitológiai képzeletének köre, s úgy vált összetettebbé a mítoszok tartalma. Noha a mitológia és a vallás különböző töről fakad, van bennük közös is: a megszemélyesítő képzelet.

VÁMPÍR

A vámpír az európai népek hiedelemvilágában olyan halott, aki éjszaka felkel sírjából, vagy denevér képében jelenik meg, és az alvó emberek vérért szívja, lidérces álmokat küld rájuk.

VÉRFERTŐZÉS

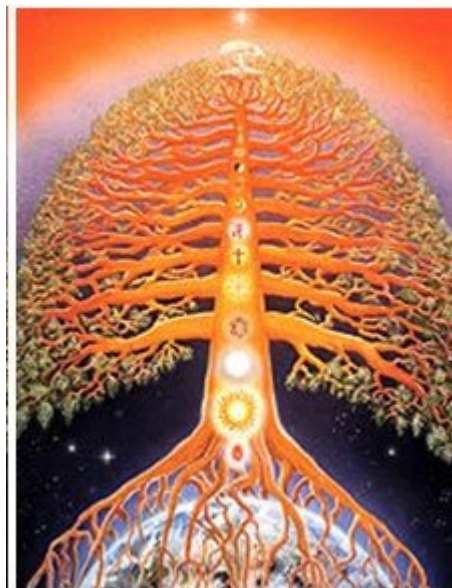
A vérfertőzés – incestus – vérrokonok közötti házasságot vagy nemi viszonyt jelent. Idetartozik a világon egyetlen emberpárként élő összülők házassága. Ez a „fajtalankodásnak” nem minősített vérfertőzés összhangban van azzal, hogy a legfontosabb rítusokban feloldják a házassági és egyéb tilalmakat, s ez a gyakorlat mintegy precedensül szolgál a vérfertőző házasságokra egyes királyi hagyományokban: fáraóknál, inkáknál.

VIETNAMI ÖSKÉPEK

A vietnami lakosság nagy részét alkotó viet nép nagy múlttal és fejlett államisággal rendelkezik: írásbeli kultúrájának sok évszázados hagyományai vannak. Buddhista, taoista tanításokkal keveredtek mítoszaik, amelyeknek központi alakja az eget alátámasztó szellem, aki rendet teremtett az őskáoszban, egy kőoszloppal elválasztotta az eget a földtől. Népdalok szólnak szellemekről, akik a csillagokat számba veszik, akik a fákat ültetik, akik a hegyeket kiemelik.

VILÁGFA

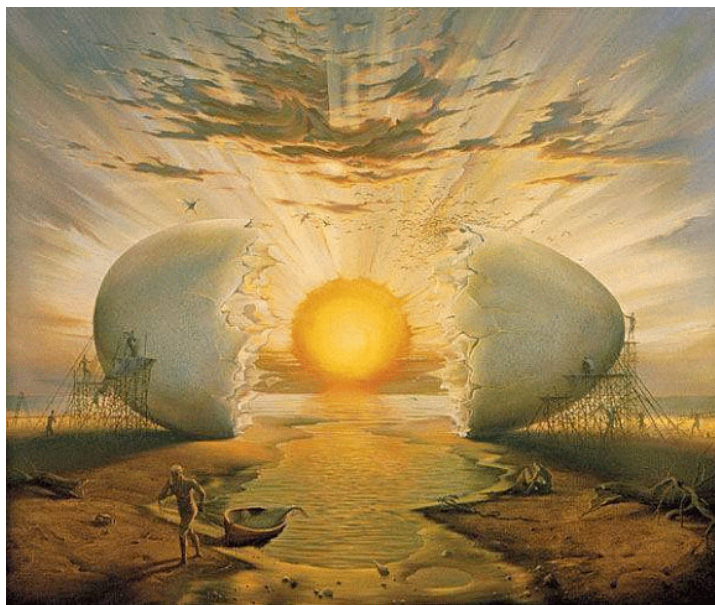
A világfa képe gyakorlatilag mindenütt ismert az élet, a termékenység, a tudás fájaként, amely mint a világ tengelye egybefoglalja a legáltalánosabb értelmi ellentétpárokat. A világfa függőleges tagolódásában különválnak az alsó (gyökérzet), középső (törzs) és a felső (ágak) rész. Függőleges irányban jelennek meg az ellentétpárok: fönt-lent, ég-föld, föld-alvilág, tűz (száraz), víz (nedves), amelyek kellő pontossággal azonosítják a mitológiai alakokat és azt a világot, amelyben cselekszenek. A világfa sokszor a világ közepe is, de a centrum, amelyen a világtenger áthalad, lehet más is. A görögök elképzelése szerint a föld köldöke Hellász szívében rejtőzött, Delphoiban Hesztiának, a tűz istennőjének a templomában volt. Úgy vélték, hogy a világ közepének harmóniateremtő szerepe van a világmindenségben. A harmóniateremtő közép pedig a rendnek és a tisztaságnak a forrása. A világmodell fogalma a hagyományokban gyakran abból indul ki, hogy a makro- és mikrokozmosz, a természet és az ember azonos: a hegynek, az asztalnak lába van, a pohárnak talpa, mintha minden az emberhez hasonlatos lenne.

VILÁGTENGER

A világtenger a hagyományokban olyan ősvíz, amelyből a Föld és tágabbban az egész kozmosz keletkezett. Sumer elképzelés szerint az egész világot beözönlötte a világtenger, nem volt sem kezdete, sem vége – örök volt. A babiloni változat szerint a végtelen világtengerben nem volt semmi egyéb, csak két szörny. Az egyiptomi teremtésmitológiában kezdetektől fogva létezik a világtenger. Számos ázsiai hagyomány a végtelen és örök ősvilágtenger eszméjéből indul ki. A görögök világtengere elsősorban óriási világfolyó vagy „folyam-áradat”, amely körülöleli a Földet. A folyó, források, tengeráramok eredetétől szolgál, lakóhelye a napnak, holdnak és csillagoknak, amelyek belőle kelnek, és belé nyugosznak le. Hésziodosz szerint az óceán a legidősebb titánnak, Uranosznak a fia Gaiától. Az istenek az óceánt – Okeánosz – mint vénséges vén szülőt tisztelik, gondoskodnak róla, noha elvonultan, magányban él. A víz a világegyetem egyik alapeleme: minden létező kiindulópontja, az őskáosz megfelelője.

VILÁGTOJÁS

A világtojtás, kozmikus tojtás lényegében jelkép. Számos hagyományban belőle keletkezik a világmindenség vagy valamilyen megszemélyesített teremttörő: a teremttő isten, néha maga az emberi nem. Egyiptomi mítosz szerint a „nagy gágogó” madár tojtta világtojtásból kel ki a Nap. Az indiai Védák szerint egy aranycsírából, a világtojtásból jött létre a teremttő, őbelőle pedig Brahma.

ZARATHUSZTRA

Óperzsa ékírásos feliratok és az Aveszta könyvek szent szövegei a fő forrásai a perzsák ősi vallása megismerésének...

Az Aveszta szerint a világ története a jó és a rossz, a teremttés ősi erői – Ahuramazda és Angro Mainju – egyetemes harcának a története.

A teremttés három periódusból állt: az aranykort felváltotta a jó és a rossz szellemek s földi híveik közötti kegyetlen harc korszaka. Ez a küzdelem világkatasztrófával végződött: a világvége előtt kegyetlen tél jött a földre, Azsi-Daháka sárkány elszabadult láncairól, és az egész világ tűz martalékává vált...

De később kezdetleges formában újjászületett.

Ahuramazda a halhatatlan szentek – amesa szpenta a nevük – főistene. Neve bölcs urat jelent, az istenség tiltott nevének helyettesítéseként szerepelt. Mazda, azaz bölcs megnevezése is ismeretes volt. A gondolkodás erejével vagy közvetítésével teremttette meg a világot, és megkövetelte magának a szellemi tiszteletet, valamint a szent tűz előtti imádságot. Az áldozati szertartások megszokott formái közül tiszteletére csak a haoma volt megengedett, a hallucinogén ital. Haoma és tej keveréke.

Mazda teste tűz, feleségei az égi vizek. Ellenlábasa Angro Mainju, a rossz, a sötétség és a halál erőinek ura, aki létrehozta a bűnt, a boszorkányságot, a telet, a halált, a betegségeket, az öregséget.

A halhatatlan szentek istenségei Mazda környezetéhez tartoztak: Vohu Manah az állatok, Asa Vahista a tűz, Hsatra Vairja a fémek, Armaiti a föld, Haurvatát a víz, Ameretát a növények oltalmazója, s mindegyiküket más-más virág jelképezte. Az állatok istenét a fehér vagy sárga jázmin, a föld istenét a futórózsa, a vizét a liliom szimbolizálta. Maga a főisten a szent elemek és az állatok oltalmazója is volt. Közte és az emberek közötti közvetítő volt Zarathusztra vagy Zoroaszterként is ismert próféta. Az Aveszta a főisten ki nyilatkoztatása, amelyet Zarathusztra a tanítványainak adott át. Igehirdeté-

sében a legfőbb tan, hogy a világrend és az igazságosság győzelme függ az ember szabad választásától a jó és a rossz világméretű harcában. A próféta szerint az erkölcsöt, vagyis a helyes gondolkodás, a helyes beszéd és a helyes cselekedetek hármását hirdetve Zarathusztra idealizálta az „igazhitű” gazdasági tevékenységet, amelyet szembeállított a szentségtelen nomád életmóddal. Írásai szerint azért küldték a földre, hogy az állattartásra tanítsa meg az embereket. Ahuramazda követőinek a halál utáni boldogságot ígérte, a rossz segítőit kínokkal, olvasztott fémmel és az utolsó ígérettel fenyegette, amelyet a világvégén Ahuramazda hajt végre.

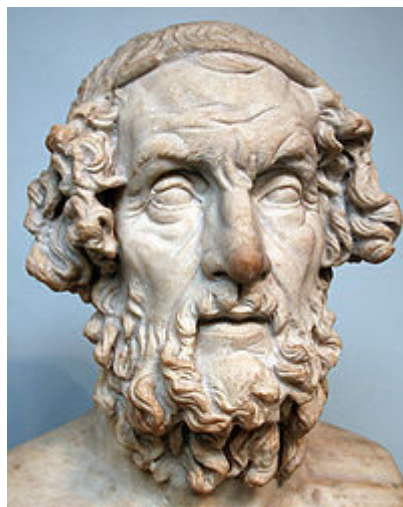
Görög közvetítéssel Zarathusztra alakja az európai kultúra részévé vált. A német Friedrich Nietzsche IMÍGYEN SZÓLA ZARATHUSZTRA című művében adta a próféta szájába a szellem szabadságát sajátosan értelmező kinyilatkoztatásait. Mitra napisten kultusza is széles körben elterjedt. Ahuramazda a világegyetem alkotóelemeit testesítette meg, Mitra viszont az emberek társadalmi szerveződését. Közvetítői funkciót töltött be ég és föld, isten és ember között. Kultusza Perzsia határain kívül is elterjedt, különösen a Római Birodalomban. Az iszlám térhódítása után az óperzsa mitológia számos alakja vonult be az újperzsa nyelvű klasszikus költészetbe, s őrződött meg a hagyományokban.

II.

A MÚLT TUDÓSÍTÓI

Jó írás olvasása közben megáll körülötted a világ.
(Polgár Ernő)

ODÜSSZEIA

Kultúrtörténetünk végtelen vizein bolyongunk mi is időtlen ideje már, mintha Odüsszeusz jelmezébe bújtunk volna, s az emberi tudás megszámlálhatatlan szigetét kémleljük fáradhatatlanul, de újra és újra feltűnik előttünk a végtelen horizont, a kiismerhetetlenség élménye.

Folytassunk most utunkat másképpen, s keressünk fel olyan lángelméket, akik írtak, színházat álmodtak, akik holtak, mégis örökké élnek.

Kharont is megkérhetnénk, vigyen át bennünket a túlvilágra, ladikjában mesélhetne élőkről és halhatatlanokról, s átkelve a Styx folyón feltárulna előttünk a Pantheon s a Parnasszus: Dante látom látomásához hasonló élményeink lennének az örökké élők világában.

Homérosz, Shakespeare, Molière, Dante és mások alakját így látni teremtmő képzeletünkkel sem lenne mindig egyszerű.

Aki örökké él, nem a holtak között található, hanem bennünk.

Mást tennék tehát!

Ha kimeríthetetlen fedezetű csekkel rendelkezhetnék, megvásárolnám a Kultúra Földjét, s itt, Kulturlandban felépíteném az elpusztult s majd elpusztuló értékeinket. Kicsinyített másolatban állna itt Bábel tornya, piramisok, a kínai fal, s Madame Tussaud panoptikumában, élethű viasmásolatban jelennének meg előttünk nagy elődeink korabeli otthonaikban, parkok, ligetek, szállodák harmonikus övezetében.

„Kharon ladikja” nevet viselné az óceánjáró, mely a turisták ezreit szállítaná e világörökség szigetére.

A milliárdos, ki e befektetést vállalná, csak ezután eszmélne rá, mekkora üzlet ez számára.

E „Disneyland”, melyet víziókkal építünk, talán elérhetetlen lenne számunkra, tudástörténeti utazásunk a képzelet vizein, hullámain is megvalósítható.

Bill Gates helyében én is megépíteném e tudás szigetét.

Áll is előttünk Homérosz (i.e. 8-9. sz.) sejtelmes alakja, akinek eposzai teremtették meg az elbeszélő költészetnek a formáját. Az Iliász főhőse Achilles. Az eposzban sohasem nyugszanak a fegyverek, az Odüsszeia főhőse az okos és ravasz Odüsszeusz. A harcok helyett a békés görög életet ismerjük meg.

Odüsszeusz a görög seregek egyik vezére, aki ravaszságát már Trója falainál megmutatta, hiszen az ő ötlete volt a katonákat rejtő faló készítése, hazafelé igyekszik a győzelmes ostrom után.

Monumentális játékfilm jelenetei mutathatnák be, hogy tizenkét hajóval indult el társaival, és tízévi bolyongás után egymaga érkezett haza királyságába, Ithakába. A Földközi-tengeren, melynek akkor ismeretlen vidékein a görögök képzelete csodálatos országokat mesebeli lakosokkal népesített be, rendkívüli kalandok érték. Járt lótuszevők között, a küklopszoknál, fortéllyal vakított meg egyszemű óriást, de Poszeidon, a tenger istene bosszút forralt, és nem engedte hazatérni a királyt. További bolyongásai folyamán ember-evőkhöz került, ahonnan már csak egyetlen hajóval folytatta útját. Egy évet töltött a szép Circe társaságában, leszállt az alvilágba is. Társai megrabolták az istenek gulyáját, s mindnyájan elpusztultak. Odüsszeusz Calupsónál, a gyönyörű nimfánál töltött hét esztendőt. Végre aztán hazakerült. Feleségét, a hűséges Penelopét kérők ostromolták éveken át, vagyonára és a királyi hatalomra pályáztak. Odüsszeusz fia, Télemakhosz segítségével számolt le kérőikkel.

– Tűrj, szív, türtél már hajdan te kutyábbat is ennél... – írja Homérosz, s még megállapítja: ...sok baj közt a halandó gyorsan öregszik.

Igaz. Miképp az is, Homérosz írásai nélkül a régészet talán soha nem ásta volna ki Tróját ezeréves nyugalmából.

A PÚPOS RABSZOLGA

Aiszóposz (i.e. VI. sz.) élete a legendák ködébe vész. Ha igaz, legrégebb prózaírónk. Zsidó rabszolga volt-e, aki talpraesett anekdotákban mondta ki a merész igazságot? Vagy csak legenda és népköltészet?

– ...mindig finomabb eszközt válassz, mert többet érsz el ésszel, mint erőszakkal – vallotta Aiszóposz, a püpos rabszolga, aki, egyes források szerint, Kis-Ázsiából származott. Sok elbeszélés szól róla, melyekben Aiszóposz mindig eszesebb és találékonyabb, mint urai. Haláláról az a történet járta, hogy a delphoi papok letaszították egy szikláról, mert kapzsiságukat a szemükre vetette.

Aiszóposz nevét a róla elnevezett mesegyűjtemény tette világhírűvé. Elképzelhető, hogy a mesék jó része régebbi a századokból származik, s a VI. században Aiszóposz vagy más, ismeretlen szerző nagyrészt csak összegyűjtötte, és rögzítette az anyagot. A gyűjtemény évszázadok folyamán tovább bővült, átdolgozták, versbe foglalták.

Az ezópusi mese azonban nem változott.

A rövid, kis történetekben, többnyire állatmesékben, csattanó tanulsággal népi bölcsesség található. Az akkori első társadalmi ideák sokszor állatmesék köntösébe burkolóztak, ami az egész prózai szépirodalom őse talán.

A bölcs Ezópusnak és másoknak fabulái és oktató beszédei, valamint azoknak értelme címmel jelent meg először magyarul a mesegyűjtemény, Heltai Gáspár szerkesztésében: 1566-ban.

Aiszóposz eredeti mesegyűjteménye nem maradt ránk, későbbi feldolgozások őrizték meg műveit. Az I. században Phaedrus, római író öt könyvben, versben rögzítette az ezópusi meséket. A középkorból is több feldolgozást ismerünk.

A magyar irodalomban, 1536-ban Pesti Gábor, 1566-ban Heltai Gáspár, 1788-ban Péczeli József jelentetett meg Ezópus-átdolgozásokat.

Az ezópusi mese motívumai bevonultak nyelvünk példatárába, közkinccsé váltak. Mindnyájan megértjük, ha hasonlatképpen a farkas és a bárány, a macska és az egerek, a róka és a holló...történetére hivatkozunk.

A mesék nagy sikerének egyik titka, hogy a szegényeket és a kiszolgáltatottakat óvatosságra inti a gazdagokkal és a hatalmasokkal szemben, s bölcs tanácsokat adnak. A farkas bekapja az ivóvizét zavaró bárányt, a rókával és a számmárral társult oroszlán egymaga fogyasztja el a zsákmányt, a macska minden magyarkodás ellenére felfalja a megragadott kakast...

A hatalmasok csellel, hízélgéssel akarják megnyerni a szegényeket.

Emberek és állatok tulajdonságai hasonlatosak.

A kiszolgáltatottak legjobb védekezése a ravaszság – hagyta ránk örökölni Aiszóposz mindazt, amit a nép bölcsessége az állatok viselkedéséből örök érvényűen megfigyelt.

Az ember éljen tehát eszével, és eszesen cselekedjék!

A paraszt ügyesen törbe csalja a hatalmas oroszlánt, a róka ravaszkodással megszerzi a sajtot az erősebb farkastól, a kakas a vizslák emlegetésével rászedi az állatok közötti békességről papoló rókát...

Mindezek emberi történetek is lehetnének!

Aiszóposz meséi halhatatlanságának másik titka, hogy rossz emberi tulajdonságaink ártalmasságát bizonyítják. A hiú, a kevély, a telhetetlen, az önhitt, a hazug, a csalárd mindig a rövidebbet húzza.

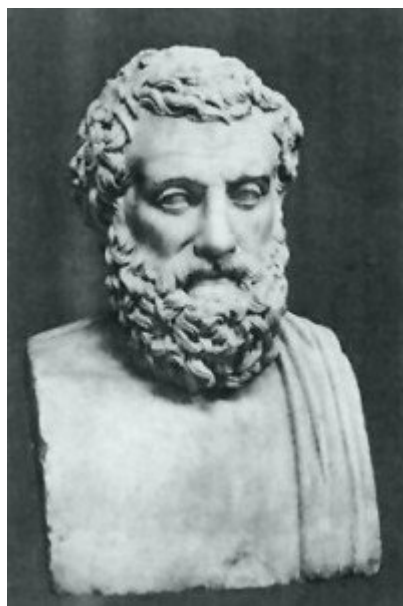
A mesék lázongásra, forrongásra nem bíztatnak. Arra tanítanak, hogy saját mivoltában mindenki megmaradjon, és legyen elégedett a természettől vett ajándékokkal. Munkáját becsületesen lássa el, és ne tűrje, hogy bárki erőszakkal vagy csalással megrövidítse.

Az ezópusi állatmese formájában, példákkal és hasonlatokkal, éles bölcseséggel a rabszolgák mondták ki a maguk igazát.

Írók és politikusok a későbbi időkben is sokszor felhasználták már ezt a formát, amikor az igazságot egyenesen nem lehetett kimondani.

Korok változnak – az ember valahol mindig ugyanaz?

A TRAGÉDIA ATYJA

Emberi kultúránk végtelen vizein megannyi világítótorony vezeti utunkat. Bizonyos, hogy a dráma kibontakozása „a líra szelleméből” Athénben – ahol most megállunk –, Aiszkhülosz (i.e. 525-456) hazájában történt.

Aiszkhülosz volt az első, aki két színészt, sőt később hármat alkalmazott egyszerre, hogy a színészek ne csak a karral felelgesse, hanem egymással is. A drámairodalom megteremtését a görögöknek köszönhetjük, de itt látnunk kell távolabbra is: a görög színjátszástól Indiában és Kínában is kialakult a színházművészet.

Az athéni Dionüszosz-ünnepek egész Görögország színpadi szenzációi voltak. Vallásos ünnepi játékokból fejlődött ki a tragédia és a komédia. A színházi kultúra virágkora volt ez a század. Minden nagyobb görög városban színház

épült, s évente több ünnepet ültek sorozatos színházi előadásokkal, a komédiák versenyével.

Az athéni Dionüszosz-ünnepeken a legjobb írók műveit játszották. Az előadásokat a szabadban tartották, nappali világítás mellett. A színészek álarcot viseltek, s arcjáték helyett taglejtésekkel, hangjuk elváltoztatásával fejezték ki az érzelmeiket. Magas talpú cipővel nagyították termetüket, a ruhák alatt párnával tömték ki magukat.

Az írók egyben a darab rendezői s kezdetben főszereplői is voltak.

Aiszkhülosz a három nagy tragédiaköltő (Aiszkhülosz, Szophoklész, Euripidész) közül a legidősebb, a „tragédia atyja”. Éleuszból származott, tanúja volt az athéni demokrácia megteremtésének, részt vett a perzsák elleni harcban, a salamisi és a marathoni ütközetekben.

Sokat változtatott a tragédia régi formáin. A szereplők számát emelte, a lényeges mondanivalót a kar helyett a szereplők mondták el párbeszédekben. Drámái történelmi eredményeket, hősök, törzsek, nemzetségek történetét dolgozták fel. A történelmi események alakították, megváltoztatták az emberek sorsát, de tudományos ismereteik nem voltak elegendők, hogy mindenre választ találjanak.

Akkor is, azóta is ilyenkor az ember mítoszokat teremt, istenhez fordul.

Aiszkhülosz gondolatai mélyek, gyakran rejtelmesek, nyelve merész, gazdag költői képekben, fordulatokban. Hősei külső és belső összeütközéseinek forrása az emberektől és istenektől egyaránt független végzet, a „moira”.

S ezzel sem az istenek, sem az emberek nem képesek megküzdeni, talán mert a genetikáról még nem tudtak, csak megérezték, hogy léteznie kell.

Aiszkhülosz *Oltalomkérők* c. drámájában Danaos ötven lányát unokafivéreikhez akarják férjhez adni, s ezért elmenekülnek Egyiptomból Argoszba. A Perzsák c. dráma a perzsa seregek vereségéről szól, a salamisi ütközetéről. A *Heten Théba ellen* s az *Oresteia* ismert művei, de a *Leláncolt Prometheusz* talán a legérdekesebb. Prometheusz titán. Szembeszáll a megmásíthatatlan végzettel, a moirával. Ellopja a tüzet Zeustól, és átadja az emberiségnek. Ezért a vakmerőségéért Zeusz a Kaukázus-hegység szikláihoz szegezi. Héphaisztosz, az istenek kovácsa súlyos kalapácsával döngeti Prometheusz mellét, de a büszke titán nem adja meg magát.

E tragédia az ókor legforradalmibb alkotása.

– Nyíltan beszélek: minden istent gyűlölök... – kiáltja felénk a leláncolt mártír, kinek testéből dögkeselyűk lakmároznak, s szenvedése Krisztusé is lehetne.

Ha pszichoanalitikus megvizsgálhatta volna, vajon elmeállapotát rendben találta volna?

Ma tudathasadás, mi egykoron mártíromság volt.

Sziszüphosz kimerítő, hiábavaló és eredménytelen munkáját ma súlyos kényszerneurózisnak vélhetnénk, a görög királynak azonban az alvilágban volt büntetése, hogy egy meredek hegyre egy súlyos sziklát kellett felgöngyeltetnie, de feljutva a szikla visszazuhant.

A sziszifuszi sors emberi kultúránk szimbóluma, a prométheuszi nemkülönben.

„Gyűlölni nem, szeretni csak születtem én”

Szophoklész (i.e. 496-406) tökéletes művész. Az írásművészet kivételes artistája: tehetsége kitörő és élő vulkán még ma is az ember teremtetten kultúra végtelen vizeinek szigetei között.

Kharon átvihette a Styx folyón, el is szállásolhatta a Parnasszus Himalája magasságú ormain, s ha így történt is, Shakespeare és Dante még ott is naponta meghajolnak nagysága előtt.

A múlt, akár a végtelen világmindenség, sokszor elrejti üzeneteit: régészeti lelet, úrkutatási eredmény adhatja csupán oly sok esetben megfejtésüket.

Szophoklész talán 130 darabot írt, sohasem nyert másodíknál kisebb díjat, s a nép társhadvezérnek választotta Periklész mellé, pedig ő maga vallotta, mennyire nem ért a hadvezetéshez.

Nincs érdekesebb, mint a szülők tekintete – írja az Oidipusz király c. tragédiájában, s e szeretet, melyről itt hitet tesz, élete része is volt. Athén egyik külvárosában, Kolonosban született. Családja a jómódúak rétegéhez tartozott, apjának fegyverkovácsműhelye volt. Gondos nevelést kapott. Huszonhét éves korában drámai versenyben győzte le Aiszkhüloszt, és ezzel megalapozta költői hírnevét. Az attikai tragédiáírók hármass csillagzatában (Aiszkhülosz, Szophoklész, Euripidész) elfoglalt középső helyét a kortársak a szalamiszi ütközethez kapcsolták: a 45 éves Aiszkhülosz személyesen vett részt a döntő csatában, amely megerősítette Athén tengeri hatalmát, Szophoklész a fiúk korában dicsőítette a győzelmet, Euripidész pedig a csata napján született.

Szophoklész a színműírók ünnepi versenyein több mint hússzor nyert első díjat, gyakran másodikat, de harmadikat soha. Kora legnagyobb férfiaihoz fűzte barátság, egész életében jómódban élt, tisztelte kora vallását, erkölcsit és hagyományait. Nagyra becsülték már életében is, állami tisztségekkel bízták meg, halála után pedig a „héroszok” közé sorolták.

Dramaturgiai újítása, hogy a második szereplő mellé a harmadikat is színre vitte, az előadás így elevenebbé vált, olvasása is élvezetesebb. Tragédiái súlypontja az emberábrázolás, az emberi döntések, tettek, küzdelmek megjelenítése.

Szophoklész jelentősége a világirodalom szempontjából mindenekelőtt jellem-ábrázoló művészetében rejlik. Oidipusz, Antigoné és Elektra váltották ki a legnagyobb érdeklődést, lélektani ismeretei még korunk nagy pszichoanalitikusai számára is alapul szolgáltak. Elegendő az Oidipusz- és az Elektra-komplekszus szakkifejezésekre gondolni, melyek tudat alatti anya- és apa-szerelem megjelölésére kerültek bevezetésre. Freud, Adler, Jung és Szondi is tanultak tőle.

Szophoklész legkiválóbb tragédiája az *Oidipusz király*. Ebben jut a végzet eszméje a legvilágosabban kifejezésre. A történet alapja Oidipusztól, Laiosz tébai királynak és feleségének, Iokaszténak fiáról szóló monda. Laiosz a jóshelyen az a jóvendölést kapta, hogy fia kezétől fog meghalni, és a fia saját anyját veszi majd el. Ezért, amikor fiuk születik, a szülők kiteszik a gyermeket a jegyekbe, és átfúratják a lábát. Polübosz korinthuszi király pásztora véletlenül rábukkan a gyermekre, Oidipusznak (dagadt lábúnak) nevezi el, és beviszi királyi urához, aki az ismeretlen gyermeket fiává fogadja. Oidipusz egyszer a delphoi jóshelyen megtudja, milyen végzet vár rá. A jóslat beteljesedésétől való félelmében elbujdosik vélt szüleitől. Útközben összeszólalkozik egy ismeretlen férfival, és véletlenül megöli.

Az ismeretlen nem volt más, mint apja, Laiosz. Majd Thébában a polgárok királyukká választják, Oidipusz elfoglalja az általa megölt Laoisz trónját, és nőül veszi Laiosz feleségét, saját anyját.

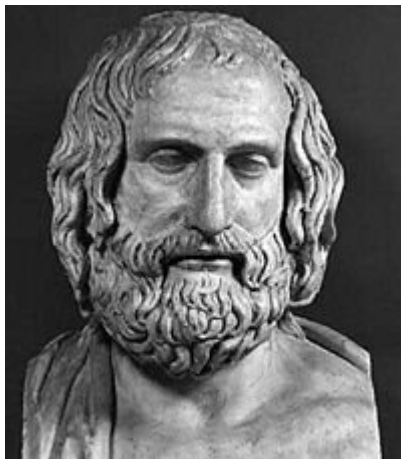
A végzet rendelése és a jóshely jóvendölése valósággá válik.

Oidipusz persze minderről nem tud semmit, bölcs uralkodó, akinek gyermekei születnek. Szörnyű gyötrelmek között tárul fel végül az igazság. Felesége, anyja öngyilkos lesz, Oidipusz önkezével vájja ki szemét.

S megállapíthatja Szophoklész:

– *Senki hát halandó ember, ki e földön várja még
Végső napját, ne nevezzen boldognak, még élete
Kikötőjét el nem érte bánat nélkül, biztosan.*

A nő és a házasságtörés

A görög tragédiák ma már nem könnyű olvasmányok, igaz, amennyit ismerünk belőlük, alig tesznek ki a modern kiadásokban négy-öt kötetet, melyek Platón, Arisztotelész, Hérodotosz, Plutharkosz és mások műveivel együtt, mint a hold még akkor is világítanak, amikor a nap teljes fényével áraszt el bennünket.

Kollektív tudattalanunk részei még akkor is, ha nem olvastuk őket, mert olvasták mások, akik írásművészetük tornyait ógörög kötömbökre emelték.

Euripidész (i.e. 480-406) a XIX. század mestere is lehetett, ez volt az a kor, melynek drámai fő témája a nő és a házasságtörés. Euripidész modernsége újjászületett Dumas, Ibsen, Strindberg és Wedeking íróasztalain.

Míg Aiszkhülosz a mítoszok súlyos világából érkezett, Szophoklész az emberi sors, erkölcs és igazság mélyeiből hozott ércből csiszolt pompás szobrokat, Euripidésznek elég volt egy kis szerelem, házasságtörés és politika.

Életéről keveset tudunk. Szalamisz szigetén született, a szalamiszi ütközet napján. Apja előkelő földbirtokos volt talán, Arisztophanész szerint szatócs, de bármi is volt, gyermekének taníttatását fontosnak tartotta.

Azért a józan ember a legjobban teszi, ha nem tanítja túl okosra gyermekét, mert nem csupán a lustaság hírébe jut, de irigyelni fogják polgártársai.

Pszichoanalitikus legyen a javából, aki írónál megmondani tudja, mikor írja önmagát, s mikor bújik hőse bőrébe.

Beleérző képességgel áldott vagy vert művész a legnagyobb átváltozó.

Freud vette a fáradságot, s analizálni volt képes Mózes és Leonardo da Vinci személyiségét anélkül, hogy találkozott volna velük, s nincs tudomásunk arról, hogy Mózes vagy Leonardo Kharon ladikján visszatért volna világunkba, hogy pszichoterápiára jelentkezzen, de arról sem, hogy Freud még életében meghívást kapott volna a Parnasszusra.

Tény viszont, hogy gondolkodott, sok-sok „tálcummal” gyarapította emberi tudásunk kincses ládáját észrevevéseivel, melyek bizonyos elszólások, elfelejtések, álmok, vonzások foglalkozások háttérét derítette fel.

Mózes próféciái, Leonardo feljegyzései elegendőek voltak a számára.

Euripidész is csak önmagát adhatta, lelkének világát vetíthette ki. Aljas és magasztos emberi szenvedélyek összecsapását volt képes levezetni.

Íróként volt született lélektanász, Shakespeare igazi előfutára és tanítója.

A végzet nála: az emberben uralkodó szenvedély. Mintha a gének programozottságára érzett volna rá. Arisztotelész a „legtragikusabb” költőnek nevezte. Félelmetes drámai helyzeteket teremtett.

Legtökéletesebb drámája a *Medeia*. Medeian egyetlen szenvedély lesz úrrá. Bosszút akar állni férjén, aki Kreon lánya kedvéért elhagyja.

S e pillanattól fogva Euripidész a paranoid skizofrénia téves eszméssel kísért tudathasadás tökéletes kórrajzát adja, pedig e körkép leírása a legújabb korig váratott magára.

Nagy író nem foglalkoztat semmiféle lélektan: tudja.

Euripidész végsőkéig fokozza a tragikumot: a szerető anyát a szenvedély hatalma józan belátása ellenére gyermekei gyilkosává, saját boldogságának megsemmisítőjévé teszi. A tragédia mesterien írja le az ellentétes érzelmek

drámai viaskodását. Medeiát kínozza a féltékenység, miközben anya, és rajongásig szereti gyermekeit.

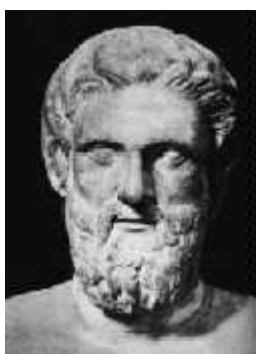
Ám győz a szenvedély, mely az embert a legszörnyűbb tettekre hajtja, s amely erősebb az értelem sugallatánál.

Medeia mérgezett ruhával megöli Kreont és lányát, majd gyermekeit is.

Medeia, a féltékenységtől megőrült asszony a világirodalom halhatatlan alakja.

Tudatzavarának hibátlan leírása még valamit elárul: kivételes képességű alkotók lényeglátása korokat előzhet meg.

Mindenütt hazánk van, hol jól megy sorunk

Az írónak, a görög Arisztophanésznek (i.e. 466-488), miképp le is írta, mindenütt lehetne hazája, mert jól menne sora ennek az ókori Heinének, akit Kharon átvihetett a Styx folyón, helyel kínálhatta a Parnasszuson, de két és fél ezer éve időről időre mintha viasszaszökne közénk a gráciáknak ez a neveletlen kedvence, hogy kacagtasson bennünket, vagy Arany János, Jonathan Swift, Bernard Shaw szívébe telepedjen.

Az athéni kisember, az utca és az otthon mindennapi hangulatait sehonnan úgy meg nem ismerhetjük, mint vígjátékaiból, melyek a fantasztikumig fölfokozott elképzelések: feje tetejére állítja az egész világot.

Politikai kalandorok foglalják el a madarak birodalmát, s várost építenek a levegőben. A filozófus kosárban lebeg ég és föld között. A nők átveszik az uralmat az államban, hogy a férfiakat a háború abbahagyására kényszerítsék.

Minden lehetségessé válik tehát, és minden megfordítható.

A színpadot elsőrendű politikai hatalommá és a népet nevelő iskolájává avatta:

– ...a költő a rosszat rejtse, takarja,

Ne pedig mutogassa, tanítsa bizony; mert lám, a gyenge gyereknek

Van, ki vezesse, tanító: ilyen felnőtt embernek a költő.

S nemcsak írta, tette is. Komédiái még a történetírók adataihoz is kiegészítésül szolgálnak. A görög városállamok mindennapi életét kifogyhatatlan szellemességgel, komikus és lírai elemek egybeforrasztásával, tökéletes formaszépséggel mutatta be: sokszor bizony olyan obszcenitással, melyet ma nagy valószínűséggel visszautasítanának a nézők.

Arisztophanész közönsége elsősorban kézművesekből és parasztokból állt, érthető, hogy miért használta a nevetetés vaskosabb és durvább eszközeit. A hímtag néven nevezése, a fallosz feszülésének megjelenítése oly természetes volt, ahogy talán napjainkban, Indiában is az, ahol templomokban a hímtag, mint szent lingam még fiatal lányok számára is kegyeleti tárgy.

Ehhez képest, jut eszembe huszonöt éves működésem a Madách Színházban, Samuel Beckett: *Godotra várva* rövid életű előadás-sorozata nem volt obszcén, hímtagját szereplő elő nem vette, egyikük – igaz, szerzői utasításra – szellentett...

Bevallhatom: e színpadi merénylet nem volt naturális. Szellentő párnával történő próbálkozások más hatást keltettek, így a szellentést az ügyelő követte el a szájával, a színfalak mögül. Nézők tucatjai távoztak a színházból a friss levegőre. Még a panaszkönyvet is kérték.

Hofi a nevetetés professzora, tudott mindent életről, halálról. Észrevételei koráról és az életről egészen kivételesek voltak, azt tudott tenni közönségével, amihez csak kedve volt. Tenyerébe vette őket, és amikor már nevetni nem voltak képesek, szívébe emelte őket.

Próbákon, ügyeletes rendezőként nézve őt nem egyszer Arisztophanészt láttam benne.

Vajon Goethe őt is „a gráciák nevetlen gyermekének” nézné? – vetődött fel bennem a kérdés, ha Hofi átruccanna egyszer a Parnasszusra előadni.

Ott magyarul is értenék, s alighanem Arisztophanész sem ülhetne faarccal az égi nézőtéren.

Azért sem, mert ő személy szerint tett nevetségessé egyeseket: kortársakat, athéni polgárokat megnevezve merészelt gúnyolni.

Ezt már az ókori Görögországban sem tehette meg akárki. De hát:

– Kezdetől fogva mi üdvös volt a nagy költők befolyása – írja *A békák* c. művében, *A madarakban* pedig beismeri:

– *Ravasz állat az emberi nem, születve már
Az is marad, míg él.*

S ezzel többet el sem árulhatott volna önmagáról és rólunk.

Gyakorlat teszi a mestert

Plautus (i.e. 250-184) írta le élettapasztalatát ekképpen, hogy idézzük kétezer éve. Neki is gyakorolnia kellett mesterségét: görög drámák fordításai tehették a latin vígjátékirás mesterévé. A szerzői jog fogalma akkoriban még ismeretlen volt: Plautus és kortársai szabadon dolgozták fel, alakították át egymás témáit.

A beszéd tárgya – fordítható a téma szó görögből – azóta sem védett, hiszen a tárgy nem maga a beszéd.

Téma pedig, mint tenger hullámszik körülöttünk. Szabad utazásunkat a végtelen óceánokon a tengerjog sem korlátozza: bárki bármelyiket átszelheti.

Plautus is nagy tengerésze az óceánoknak, kiismeri magát a görög kultúra szigetei között, fel is használja a görög történeteket darabjaihoz, ahogy majd Shakespeare is teszi, kinek vitorláját Plutharkosz Párhuzamos életrajzok sorai feszítik, s a műtörténelmi alakjai Shakespeare hajóján azóta is utaznak korokon át világkultúránk vizein a halhatatlanság birodalmába.

Plautus sem navigált sikertelenül az ókori Rómában, ahová fiatalon került, s volt színházi szolga, kereskedő, molnárlegény.

– Ki a rosszat bátran túri, az megkapja majd a jót is – írta, s megélt élettapasztalatai alapján ez igaz is. A jóból olyannyira részesült, hogy népszerűségét mi sem jellemezhetné pontosabban a ténynél, hogy más szerzők is az ő nevére adták elő darabjaikat.

– Ember embernek farkasa – idézhetjük a szerzőt magát, ha belegondolni próbálunk emberi cselekedeteink mélyeibe, ösztöneink örvényeibe, melyeket Szondi Lipót tett számunkra világosabbá.

Ösztöneink forrásaiból cseppenként lesznek a folyamok.

Plautusé ógörög sziklákból fakad, alkotásai mégis lényegesen különböznek a görög komédiaírók műveitől. Míg azok a színpadon aktuális eseményeket dolgoztak fel, napi politikai és társadalmi kérdésekről írtak szatírákat, Plautus a helyzet- és jellemkomikumok lehetőségeit aknázták ki, s ezzel évszázadokig mintaképe volt a vígjátékiróknak. A nép komédiázás elemeit nemcsak a jellemek és helyzetek komikumában, hanem a vaskos, elven nyelvezetben is feldogozta. Művei könnyen pergő verssorokban készültek, zene- és dalbetétekkel. A forrásnak felhasznált mű legtöbbször csak a cselekmény vázát nyújtja, vígjátékainak élvezésekor a pun háborúk korabeli római társadalom figuráin és helyzetein mulathatunk.

A hetvenkedő katona a szerző legismertebb vígjátéka. A hetvenkedő, szoknyavadász Pyrgopolinices a világirodalomban őse a vígjátékokban feldolgozásra került későbbi dicsekvő nőhódítóknak: Falstaffnak, Don Juannak.

A hetyke Pyrgopolinices, a hetvenkedő katona erőszakkal tartja magánál a szép Philicomasiomot. A leány szereti az ifjú Pleusicles is.

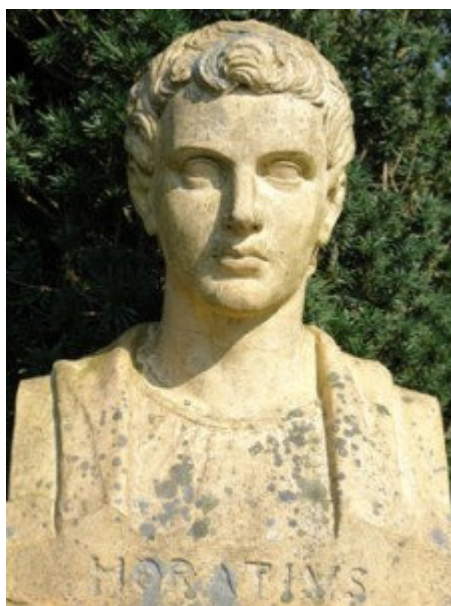
A katona ravasz szolgája, Palaestrio vállalja a feladatot, hogy a leányt megszerzi a fiatalembernek, és a nagyképmű katonát is megszégyeníti. Elhiteti a katonával, hogy szomszédjának fiatal felesége szerelmes belé, mindenre hajlandó lenne, de előbb el kell küldenie a házból Philicomasiomot. A katona, aki a hiúságának hízelgő szolgának nem tud ellenállni, szabadon ereszti a leányt. A szomszéd felesége pedig nem más, mint egy erre a célra felbérelt örömlány. A „féltékeny” szomszéd pedig nagy jelenetet csap, és a kakaskodó katonát jól elpáholják.

Vérbeli komédia ez a darab: kétezer év után is eleven hangok Plautus sorai az éteren át:

– *Sohasem csal Amor hálójába olyant,
Aki nem kíván belehullni...*

Ehhez még manapság is két szereplő kell.

Emléket hagyok itt, mely ércnél maradóbb...

Teremtő képzeletünk végtelen, mint múltunk és jövőnk: képernyőjén előhívható mi volt és lehet. Világkultúránk szigete – melyet fáradhatatlan fantáziánk létrehozhat tudástörténeti expedíciónk gyűjtéseiből – fenséges, mint az Alpok mészkőépítménye. Korallok, parányi állatkák évmilliókon keresztül csak rakták és rakták a mészkőcseppeket egymásra, s mit elkezdtek, utódaik folytatták. Mozdult a föld, lehült vagy felmelegedett, partjait már máshol mosták a tenger hullámai, s egyszer csak ott állt teremtetett lények alkotásaként az Alpok: ormaival és csúcsaival, völgyeivel és forrásaival.

Mi élő volt a tenger mélyein, elpusztult. De tápláló erejéből hasonlóképpen élet fakadt.

Így állunk világkultúránk szigetén is, melyet alkotó emberi cselekedeteink építettek koralltermészetükkel. A Neander-völgyön át az internetig mennyi réteg és közet rakódott itt egymásra, melyek között Horatiusé (i.e. 65-8) – ahogy ő maga jövendölte – ércnél maradóbb.

Róma szerette költőit, művészeit. Maecenas, a császár belső embere, aki építkezéseiről és műízléséről volt híres, a kor legműveltebb embereivel barátkozott, és szerencsés kiválasztott lehetett kortársa, akit életében támogatott. Vergilius társadalmi helyzeténél és műveltségénél fogva egyenran-

gúként szerepelt társaságában. Megtehetette azt is, hogy egy fiatal költőt is bemutatathatott Maecenasnak, egy páratlanul életrevaló, okos és kedves embert, aki egykettőre az egész társaság kedvence lett.

Ő Horatius.

Apja felszabadított rabszolga volt. Fiát beíratta az egyik legjobb római iskolába. Horatius innen Athénba került, s irodalmi ismereteit a filozófiával gyarapította.

A világirodalom fejlődésében óriási szerepe van az ókori latin irodalomnak. Átvette a görög kultúra örökségét, és vele párhuzamosan megteremtette és továbbfejlesztette az alapvetőbb műfajokat. Évszázadokon át, a középkor szegényesebb és nyelvtanilag tökéletlenebb műveltsége idején a kéziratokban lappangó és másolatokban terjedő latin remekművek voltak utolérhetetlen példaképek.

A nemzeti irodalmak megteremtői a XIII. századtól a latin hagyomány okból merítettek, hogy aztán, mint színekben pompázó korallok ragyogjanak örök életűen.

A latin nyelvet ma már kevesen ismerik, a latin írókat kevesen olvassák, formáikat, mondanivalójukat a modern irodalmak olvasztották magukba. Ezek, mint az alpesi élővilág, az egykori tengerfenék szorgos alkotói élnek így tovább.

– Műgond: ez teszi magvassá, s díszíti a művet – írja hitvallásában Horatius, akinek Maecenas egy Róma környéki villát is juttat. Többnyire nőket is visz magával, a szerelemben nem kényeskedik, ki is fejti, hogy inkább választja könnyű hölgyek társaságát, mint a tisztességes asszonyokét, amiből mindig csak felesleges bonyodalom lehet.

*Látod mely rövid múlandó ez világ.
Elmúlik higgyed mint szinte a virág,
Mert nincsen benne állandóság,
Folyása néki állhatatlanság.*

Horatius is végigjárta az egész görög iskolát. Fordított is, de minden sor, amit leírt, azonnal az övé vált.

– *A jelent élvezd, a jövőt ne firtasd,
Ami bánat sújt, mosolyogva tűrd el.
E világon még sose volt halandó
Boldog egészen.*

Horatius minden ízében lírikus, egyike a legnagyobbaknak: egyszerűen mond nagyszerűt.

Ámor és Psyché

Apuleius (II. sz.) halhatatlanságát *Az aranyszamár* című regénye biztosította, ennek is teljesen önálló betétje, az *Ámor és Psyché*, mely a világirodalom legjobb elbeszéléseinek egyike.

A tündöklő szépségű Psyché szerelembe esésének gyötrelmei Cupidóval, Vénusz fiával az ókorban a legelterjedtebb mesék közé tartozott, amiből Apuleius alkotott örökéletűt.

– Az arany áttöri az acélajtót is – fogalmazott Apuleius, a késő ókor latin regényírója, filozófusa és rétor. Az afrikai Madaurában született, gazdag családban. Apja a római birodalom magas rangú hivatalnoka volt. Apuleius korában a római kultúra átvette, s magába olvasztotta az ókor egész szellemi örökségét. Apuleius is igen művelt volt, ismerte a görög és a latin irodalmat, mindkét nyelvnek egyformán mestere volt. Értett a zenéhez, a geometriához, a költészethez és a filozófiához, s ez még akkor is teljesítmény, ha a tudományokat e korban még nem volt olyan nehéz áttekinteni, mint ma.

Apuleius Karthágóban nevelkedik, majd Athénban filozófiát tanul. Rómában ügyvéd, sokat utazik, előadásokat tart mindenfelé. Egy gazdag özvegyet vesz feleségül, athéni iskolatársának anyját. A nő rokonai varázslással vádolják, a per Apuleius felmentésével végződik. Apológia című műve védekező beszéde a rontás vádja ellen. Visszatér Karthágóba, ahol a tartomány főpapja lesz. Ő maga azzal dicsekedett, hogy ódát, dalt, komédiát, tragédiát, szatírárt, elbeszélést, beszédet, filozófiai értekezést egyaránt kiválóan tud írni mind latinul, mind görögül. Apuleius a késő antikvitás írója: védekezett a varázslás vádja ellen, de alighanem maga is hozzájárult ahhoz, hogy személye körül a csodák, a varázslatok legendája szövődjék.

Az irodalom a költészetben született meg. A szóbeliség idején a meséket és a történeteket hősökről és istenekről az emlékezetben könnyebben megőrizhető kötött, rímes formában mondták el és adták tovább generációról generációra.

A próza és ezzel együtt a regény és elbeszélés már szorosan az írásbeliséghez kapcsolódik.

Időszámításunk kezdete előtt, az I-II. században született meg a görög irodalom első novellái és regényei. A művek tárgya legtöbbször a szerelem, de találunk kalandos elbeszéléseket és tanító állatmeséket is. Élesen rendszerint nem is határolhatók el, laza történet fogja össze a szerteágazó eseményeket.

A római birodalomban egyébként még nagyarányú kiadói, könyvkereskedői tevékenység fejlődött ki. A költői alkotásokhoz papiruszt illet használni. Nagy másolóhelyek létesültek, ahol az írnokok kialakult normák és megszabott fizetség mellett végezték munkájukat. Horatius és Cicero kiadói híressé váltak. Az antikvár könyvkereskedelemben is megindult.

Szokás colt az antik világban a feljegyzések, számolás, néha levélváltás céljára szolgáló, deszkából készült írotábla. A tábla középső részét később bemélyítették, viasszal töltötték ki, így azután tetszés szerinti számban lehetett feljegyzést írni, hiszen a viaszon a szöveget könnyen ki lehetett simítani. Írószerszámként rövid acélpálcát – stilust – használtak. Ennek hegyes végével írni, gömbölyített végével törölni lehetett. Két összefűzött tábla neve diptychon volt.

Apuleius is csak körmölte *Az aranyszamár* hősének, Luciusnak hányatott, kalandos életét.

A gazdag római fiatalember Görögországba megy, s útja közben szerelmi viszonyt köt egy szolgálóval, kinek asszonya híres varázsló. Az ifjú kéri szerelmét, avassa őt be asszonya titkaiba. A kísérlet rosszul sikerül: Lucius számárrá változik.

Gazdag polgárok, vándorkereskedők, színészek, pásztorok, földművelők és rabszolgák mindennapi élete tárul fel előttünk, míg végül Ízisz istennőnek szentelt körmeneten az istennő rózsáiból eszik, s végre feloldódik a varázslat alól.

A történet betétje, az Ámor és Psyché pedig minden mesék ősforrása.

A mesemondás szívverése.

Ha egyenes a lelkem

Ha egyenes a lelkem, ám éljek idegenben, békésen alszom el, és álmom tiszta, mély – írta száműzetésében és visszavonulásában Csü Jüan (i.e. 340-278) ókori kínai költő, aki Arisztotelész kortársa volt (is) (meg nem is). Nem tudtak egymás létezéséről.

Klasszikus műveltségünkkel párhuzamosan inka, azték, maja, indiai és kínai kultúrák születnek, sokáig teljes elszigeteltségben.

A tudományos-fantasztikus irodalom megteremtője Arisztotelész lehetett volna, ha görög istenek felségterületén kívül eső Kinából Csü Jüant vendégül hívhatta volna, s költészetéről beszámolt volna.

Alexandria könyvtára a maga négyszázezer tekercsével az akkori idők tudásának példátlan adatbázisa volt, Kallimakhosz, a könyvtár tudós igazgatója is felettébb elképedt volna, ha egyszer csak belépett volna hozzá egy magát Csü Jüannak nevező kínai költő, és feltárta volna az igazságot. Mesélt volna a kínai műltről, népének még sokáig hihetetlen kultúrájáról.

Kallimakhosz vélhetően levegő után kapkodott volna, s kortársai, írók, tudósok, költők úgy állták volna körül a jövevényt, mint mi tennénk egy földön kívülivel.

De távolodjunk el a képzeletünk teremtette jelenettől, mely alapjaiban változtatta volna meg kultúránk alakulását.

A kínaiak tudása, művészete, színháza és irodalma külön fejlődött, azt mondhatjuk, hogy csak a múlt században került érintkezésbe az európai kultúrkörrel.

A legrégibb kínai irodalmi emlékek történelmi, bölcséleti és jogi munkák. Hiressé vált egy költői antológia és az évszázadok során bővített, és sok példányban másolt, népdalokat tartalmazó *Dalok Könyve*.

Csü Jüan az első név szerinti ismert nagy költő, kinek hiteles műveit ismerjük. Patricius volt, a király belső tanácsosai közé tartozott Csü fejedelem-ségben. Mikor azonban a földbirtokosok hatalmának letörését javasolta, kegyvesztetté vált, száműzetésben élt, és irodalommal foglalkozott.

Járok igaz ösvényemen, és ez bőven elég nekem. Tudom, a balgaság mérhetetlen sötét – írja. Költeményeiben elpanaszolja, hogy igazságtalanul, durva rágalmak alapján üzték el, s most erős lélekkel kell a magányt viselnie. Gondolatban sárkányra ül, s a fellegek felett, az égben keresi boldogságát. Párját azonban nem találja, s a kilenc tartomány beutazására készül, de szülőföldjétől nem tud elszakadni. Visszavonulása után húsz évvel a szomszédos Csin fejedelemség hadserege teljesen feldúlta Csü tartományt. Csü Jüan hazájának pusztulását látva végzett magával: a Milo folyóba vetette magát.

Kína egyesítése a Tang uralkodóház korában az ország kulturális életét is fellendítette.

Po Csü-Ji (772-846) akár Csü Jüan, a régi kínai kultúra nagy öröksége.

Po Csü-Ji régi nemzetségből származott, mint költőtársai, ő is állami tisztségviselő lett, előbb az udvarnál élt, de később tartományi kormányzó volt. Korában a nép nyomorára jellemző, hogy a hadsereg, a hivatalnokok,

kereskedők, papok a lakosság ötöt tizedét tették, s ezt a népes sereget tartotta el a négytizednyi parasztság.

– ...*a régi hárfást senki sem hívhatja, a csinnadrattának van ma divatja* – írja *Öreg hárfa* című művében. Po Csü-Ji versei felkerültek kormányzósági épületek, buddhista és taoista kolostorok, postaállomások falaira, hercegek, asszonyok, lovászok ajkán forogtak – állapítja meg népszerűségéről egyik kortársa.

Csodálatos gazdagságú költő ő, az európai irodalomban valóban csak a legkiválóbbak hasonlíthatók hozzá.

Legjobban szerkesztettek talán a szegényekről írott versei: leírja ugyan az udvaroncok tobzódását, de a végén emlékeztet arra, hogy az éhhalál szélén álló parasztság emberhúst eszik.

Mert az ember mindenre képes: teremti és pusztítja önmagát.

Isteni színjáték

Firenzébe érkeztünk, Dante (1265-1321) szülővárosába, az ébredő reneszánsz városába, ahol Giotto, a költő ifjabb barátja már festegette freskóit.

A középkor utolsó és egyben az újkor első költője régi nemesi családból született. Tudásvágya késztette arra, hogy korának minden ismeretét egységes világképpé, művészi és enciklopédikus egészbe foglalja. Érdeklődése az akkori kultúra, a természettudományok első tapogatózásai, az egész antik filozófia és a középkori teológia felé fordul. Életének része az elérhetetlen Beatrice volt, mély gyermekszerelem, melybe a kilencéves gyermek teljesen bezárkózik, s minden képzelete e világot építi. Beatrice váratlan halálával az álmvilág helyébe a mindennapi valóság lép. A nagy művészet legmélyebbre eredő gyökerei tudnak fakadni ebből a mélységből.

Dante magas politikai tisztséget akkor ért el, amikor Firenze hat priorjainak egyike volt. A guelf pártban, melyhez Dante is tartozott, szakadás következett be. A feketék a pápa fennhatóságát akarták biztosítani, míg a fehérek a köztársaság függetlenségéhez ragaszkodtak. A győztes feketék kíméletlenül elbántak a fehérekkel, köztük Dantéval is. Számkivetésre ítélték. Vissza-

térése esetén máglya várt volna rá. Itália különböző városaiban bolyongott, Párizsba is elkerült, a filozófia székhelyére.

De a filozófia fagyos hölgy, imádóit soha ki nem elégíti. Megnyugvást nem remélhetsz önála: csak vágyakat ad, aztán hidegen elfordul – érezte ezt mind jobban Dante.

Dantét a világirodalom legnagyobb írói között tiszteljük. Hatalmas egyéniség volt. Abban a korban élt, amikor hazájában a kereskedő, iparosodó és polgárosodó városállamok egyfelől a terjeszkedő pápai hatalom, másfelől a hatalmas német-római császárság ellen védték függetlenségüket. A városok kialakuló újéletformáját az egyház világi és szellemi hatalma még inkább fenyegette, mint a német császár világuralmi egyesítő törekvése.

Az egyházi-udvari kultúra skolasztikus, szigorú vallási alapjait: a világi boldogságot kereső világnézet egyre inkább aláásta. Ez nyilatkozott meg a kor nemzeti nyelvű irodalmainak megszületésében. Dante részt vett a politikai és a szellemi harcokban.

– *Gondoljatok az emberi erőre:*

Nem születtetek tengni, mint az állat,

Hanem tudni és haladni előre! – állapítja meg az Isteni színjátékban.

A világirodalom legnagyobb költeménye ez.

– *Az emberélet útjának felén*

egy nagy sötétlő erdőbe jutottam,

mivel az igaz utat nem lelém – írja Dante kalandos és fantasztikus utazásakor. A középkori fantázia kitaposott ösvényein poklokra száll, s kalauzul Vergiliust választja.

Műve a keresztény túlvilág részei szerint tagozódik: Pokol, Purgatórium és a Paradicsom.

Dante szerelmesének, az elhunyt Beatrice-nek biztatására meglátogatja túlvilágot. Vezetőket is kap maga mellé, a Pokolban és a Purgatóriumban Vergiliust, a nagy latin költőt, a Paradicsomban magát Beatricét.

– *Szoros rend van és bölcs művészet*

A dolgok viszonyában: s ez a Forma

Teszi Isten képévé az Egész – olvasható a paradicsomi fejezetben.

Világot teremtő képzelettel írja le a másvilág birodalmainak szervezetét, lírai képekkel festi az ott látottakat, de pontos méreteken adja meg a Pokol helyét, a Purgatórium földrajzi fekvését és a Paradicsom elhelyezkedését a csillagok között. Kortársaival és az emberiség elhunyt nagyjaival találkozik, természetesen a megfelelő helyen, szigorúan ítélkezve mindegyik felett.

A mű a korabeli Itália teljes hű képe.

„Ó, hosszú az út és rövid az élet”

Petrarca (1304-1374) fogalmazott így, az olasz irodalom első lírikusa, az ókori latin irodalom gondos tudója. A latin nemzet fiának érezte magát, a régi római történelem dicső múltjának krónikása is, amikor *Africa* címmel hőskölteményt ír a pun háborúról. A verssorok annyira elragadtatják a hozzáértő humanistákat, hogy a római Capitoliumon nyilvánosan koszorúzzák költővé.

Az utókor azonban nem befolyásolható. Talán, mert szívébe zárta Hannibált és a föníciaiakat is.

A „koszorús költőt” nem ezért a latin dicsőségért emlegették utókorának hosszú századain át, hanem a saját kedvtelésére olaszul írt szonettjeiért.

Petrarca atyja kereskedő volt Firenzében, ahonnan Dantéval együtt száműzték. Fiatalságát Avignonban töltötte. Halhatatlanná tett nagy szerelmét, Laurát, a többgyermekes erényes családanyát egy nagypénteken a templomban pillantotta meg. Soha nem beszéltek egymással, s szíve hölgye, Laura is fiatalon halt meg, mint Dante szereleme. Petrarca Daloskönyve a Laura életében és Laura halála után írt dalokat foglalja egybe. Az imádott hölgy neve sohasem bukkan fel a versekben, szívét kalitkába zárt madárhoz hasonlítja.

– ...*nincs olyan vad út, ahol Ámor ne kísérne...* – írja.

Sorai csodálatosan csengenek össze, hibátlanul gördülnek, költeményei kis remekművek: évszázadok költőinek példaképei.

A szellemi kultúra lávafolyamai most már elemi erővel törnek fel a korai olasz reneszánsz kráteréből.

Dante és Petrarca mellett Boccaccio (1313-1375) a legnagyobb író. A két költő az olasz költészeti nyelvet emelte addig ismeretlen tökéletességre, Boccaccio a széppróza nyelvét teremtette meg.

– *A tollnak ereje sokkalta nagyobb, mint azok gondolják, kik tapasztalásból még nem ismerik* – írja Boccaccio, aki akkor van elemében, ha anekdotát mondhat, s műfajt is teremt hozzá: novellákat alkot.

Boccaccio barátságot köt Petrarcával, csodálja, és sokat köszönhet a nagy műveltségű humanista költő segítő, bátorító, irányító támogatásának. Petrarca akadályozta meg Boccacciot kézíratainak elégetésében, amikor egy szerzetes poklot emlegető víziót felvázolva erre szánta volna el magát.

Dantét Petrarcánál is jobban szerette, Dante-életrajzot írt, az Isteni színjátékot többször lemásolta, s Firenze városa kérésére előadás-sorozatot tartott róla.

A világirodalom legismertebb elbeszélés gyűjteménye a *Dekameron*.

Ahogy Seherezáde mondja el az *Ezeregyéjszakában*: hasonlóképpen teszi Dekameron hét fiatal nő és három férfi, akik az 1348-as nagy pestisjárvány alatt elmenekülnek Firenzéből, és történetek elmesélésével töltik napjaikat. Mindennapra „királyt” vagy „királynőt” választanak, aki megszabja, hogy aznap miről szólnak a történetek.

A legnagyobb szerep az elbeszélésekben a szerelemnek jut. Csapodár, hűséges, vágyakozó, követelőző, ígérető, jámbor, lemondó és erőszakos szerelmek változatos története szórakoztatja az olvasót.

– ...*nincs mód védekezni a testnek ösztökei ellen*... – olvasható Az apácafőkötő történetében, s a szókimondó részletek miatt még a XIX. századvég erkölcsse is valóságos pornográfiát látott a *Dekameronban*. A diákok olcsó fordításokban lopva olvasták a pad alatt.

Boccaccio írásművészetének hatása rendkívüli. Történetei, meséi örök életűek már évszázadok óta.

Kharon, a révész, a Styx folyón túli világ megismerője is tanúsíthatná, hogy Boccaccionak a Parnasszuson Chaucer, Shakespeare, Anatole France és sokan még előre köszönnek.

A párizsi csavargó

Nagy utazásunk a kultúra végtelen tengerein a választások kimeríthetetlen lehetőségeit kínálja.

Ahogy most feltüneznek a francia partok, s kikötünk a XV. században, mindjárt meg is rémülünk, hiszen éppen egy párizsi csavargót látunk az akasztófa alatt.

Mi, akik a jövőből érkeztünk, tudjuk már, ki ez az ember s miért írhatta meg az *Akasztottak balladáját*.

– *Tudom, mi tejben a légy,
tudom, ruha teszi az embert,
tudom, az új tavasz mi szép,
tudom, mely gyümölcs merre termett,
tudom, mely fán mily gyanta serked,
tudom, hogy minden egy dolog,
tudom a munkát, lusta kedvet,
csak azt nem tudom, ki vagyok.*

Villon ő, a nagy költő, aki kétszer is megmenekül az akasztófától.

Ez a költő egy párizsi iparos gyermeke volt, káplán nagybátyja fogadta örökbe, tőle kapta a nevét és azt a lehetőséget, hogy a párizsi egyetemen taníthasson. Veszekedés közben megölt egy papot, száműzetése után egy rablóbandához szegődött, s ettől kezdve valóságos alvilági életet élt. Lelkében a megbánás és a cinizmus kavarodik. Néha anyjára is emlékezik, s kedvéért imádkozik, máskor önmagát is fölmenti, mert úgy érzi, a hercegek és királyok ugyanazt teszik nagyban, amit ő kicsiben. Megénekli a tengeri rablót is, akitől egy császár egyszer megkérdezte:

– Miért vagy kalóz?

– Mert kicsi a hajóm – hangzott a válasz. – Ha nagy volna, császár lennék.

És itt most csak nagy lélegzetet vehetünk. Mi tudjuk már, hogy világtörténelmünk a nagy öldöklések krónikája is: mégis kőbe vésett eredeti kinyilatkoztatás, a *Ne ölj!* parancsa követendő.

Villon tudta ezt. Városi sikátorok, tolvajkocsmák, börtönök, siralomházak mocskából viszi őt Kharon át a Styx folyón, s történt, ami történt: a Parnasszuson jutott számára hely. A világirodalom szívébe zárta őt, klasszikusai között emlegeti. Fantáziajelentések szerint Villon odaát a később érkezett Verlaine-t személyesen várta, s a gráciák sem tiltják, hogy megtagadják önmagukat.

A ballada formában írott végrendelete sem lehet más, mint életének tapasztalata. Papok, gazdagok, betörők, útonállók, párizsi örömlányok világának rajza, s egy keserű humorú tanulság: nem érdemes pénzért, hatalomért, dicsőségért törnie magát az embernek, múlandó úgyis minden, akár a fiatalság és a szépség.

– *Kora tűz korán ellobog –
Szépek voltunk és ostobák!*

Ez a sorsotok, asszonyok! – szól így a szép fegyverkovácsné panasza öregségében.

A *Ballada tűnt idők szép asszonyairól* pedig azt üzeni ötszáz év múltán is:

– *Herceg, ne gondolj napra, évre,
hol vannak ők, ne kérde szó;
felel a refrén, visszakérde:
de hol van a tavalyi hó?!*

Bizony sehol már, mondhatjuk, vízzé vált, duzzasztotta a folyókat, tengerekbe ömlött, hullámaít szeli hajónk, s nyoma sem marad a fehér haboknak utunk folyamán.

Habzsoló óriások

Evés közben jön meg az étvágy – írta Rabelais (1494-1553), akinek 1533-ban jelent meg a Gargantua és Pantagruel című könyve. Elképzelt, lerajzolt egy apátságot, melyen a következő felirat állt:

„Tégy, amit akarsz!”

Szerzett is magának igen sok ellenséget.

Gargantua és Pantagruel óriások, habzsoló óriások, Rabelais előtt már több, ponyván árusított népkönyv hősei. Kalandjaik részben Franciaországban, részben mesés országokban történnek. Gargantua, Pantagruel apja, az óriások királya csak az első részben szerepel, a többi fejezet hőse Pantagruel. Végigjárja Párizs iskoláit, harcol a birodalmát megtámadó ellenséggel, majd barátjával hosszú útra indul, és csodálatos országokat látogat meg.

Rabelais vaskos, pajzán és csípős humorral gúnyolja ki társadalmának a felvilágosultabbak által tisztán látott hazugságait: az egyház csalásait, a csalárd bíróságokat, a semmire sem jó nevelési rendszert, a király rablóháborúit, a nagyképű tudálékosságot. A kor minden jelentős eseménye, intézménye és szellemi áramlata felsorakozik a könyvben. Műve igazi népkönyv lett, az egyház azonban megindítja támadásait Rabelais ellen, s el kell hagynia hazáját.

– Aki veszélyt keres, végül vesztébe téved – idézhetjük itt Corneille (1609-1684) bölcsességét. Támadások őt is érték jócskán. A francia irodalom klasszikus századában ő teremtette újjá a drámairodalmat. Színpadon a legnagyobb sikert a Cid előadása jelentette, ez a spanyol forrásokból merített történet, melyben családi becsület és a szerelmi szenvedély látszik feloldhatatlannak. A Cid körül nagy irodalmi vita alakul ki, Corneille-t a támadások annyira elkészerítik, hogy három évig nem is ír semmit.

– Vetélytárs a vetélytársnak sosem barátja – írja később, s lehet ez önmaga lelkének tükre is. Nem tudott megmérkőzni a népszerű és ünnepezt Racine-nal, visszavonult az írói működéstől, és rendszertelenül fizetett királyi

kegydijből szegényes körülmények között élt. S ezt csak ma hívjuk munkanélküli segélynek.

La Fontaine (1621-1695) ellenben tudott és szeretett jól és kényelmesen élni. Pártfogóinak szeretetét nem vetette meg, hosszú éveket töltött különböző barátainál és barátnőinél. Családját vidéken helyezte el, és nem sokat tördött velük: költői szabadságnak érezte a polgári erkölcs követelményeinek mellőzését.

– ...szép, szép, de nem mindig előny a nagy hivatal ám! – írja meséjében a francia forradalom nagy századának mesemondója, akinek művei gazdag pártfogókat szereztek, jelképes állást is kapott, „vizek és erdők főfelügyelője” szép címmel.

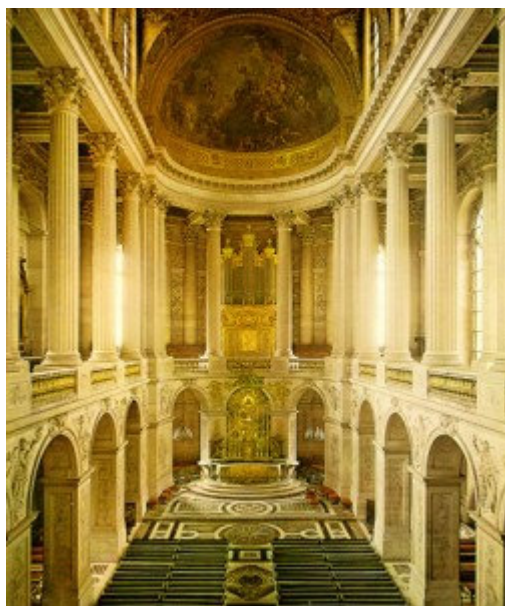
Akár „levegőőr” is lehetett volna. Az európai kultúrkörben elsőnek a görög Aiszóposz gyűjtötte össze és öntötte formába a népi eredetű állatmeséket. La Fontaine is az ezópusi forrásból merített, de a műfajt a tökéletesség magas fokára emelte.

– Aki sokat lát, abban sok meg is marad – olvasható. A fecske és a madárkák c. történetében, s ez magára a mesélőre is igaz. Apja erdőfelügyelő volt, sokszor vitte magával álmodozó természetű, olvasni és erdőt járni szerető fiát, aki láthatta az állatok életét, s később tulajdonságaikat az emberével kellett párhuzamba állítania.

Csak hát a költői szépség!

Az még kellett hozzá.

Az van a nyelvemen, ami a szívemen

Nagy megfigyelő nyilatkozott ekképpen a Tartuffe-ben, a XVII. századi Franciaországban, ahová érkeztünk. Molière-t azért tartották veszélyesnek, mert látott és hallott. A franciák életéből nagyon sok mindent: szenteskedést,

fösvénységet, úrhatnámságot, képzelt betegséget, s hősei kicsúfolni való jellemvonásait szűkre szabott csapdába fogja, hogy aztán mindig egy bizonyos gyarlóságot tegyen nevetségessé.

Molière igen nagy műveltségre tett szert, Franciaország akkori egyik legelőkelőbb jezsuita intézetében nevelkedett, ahol hercegek, grófok voltak az osztálytársai, s ahol az antik és középkori irodalommal is megismerkedett, tanult jogot. Húszéves korában nagy váltásra szánta el magát: színésznek állt. Anyja gazdag volt, örökségéből Molière nagyobb összeghez jutott, színházi társulata azonban csődbe ment, s Molière-t az adósok börtönébe zárták.

Jean Baptiste Poquelin ekkor veszi fel az éppen húsz éve meggyilkolt Molière nevű író nevét, s szabadulása után tizenkét évet tölt vándorszínészként vidéken.

Társulatának bemutatkozása Párizsban nagy fordulat Molière életében. XIV. Lajostól megkapja a király társulata címet, ehhez még bizonyos járadékot és állandó játszóhelyet.

Innentől egymás után írja műveit, melyek alapján állítható: zseniálisabb és nagyobb hatású vígjátékiró azóta sem született a világirodalomban. Legtöbbet játszott és legismertebb művei: *A nők iskolája*, *Tartuffe*, *A fösvény*, *Az úrhatnám polgár*, *Dundin György*, *A tudós nők*, *A képzelt beteg*...

A nők iskolájának hőse Arnolphe, öregedő polgár. Fiatal gyámleányát, Ágnest kolostorban nevelteti, és miután hazahozza, elzárja a világtól, hogy ne érintkezhessék senkivel, és hűséges felesége lehessen. Horace fiatalember, ügyesen megismerkedik a leánnyal, és mivel nem tudja, hogy Arnolphe a leány gyámja, őt kéri meg, hogy szöktetési tervében segédkezzék. Horace tervei így sorban kútba esnek, s már úgy látszik, hogy az erőszakos gyám- apát semmi sem akadályozza meg abban, hogy Ágnest házassággal végleg magához kösse. Végül előkerülnek Ágnes szülei, a fiatalok egybekelhetnek, Arnolphe szégyenkezve elvonul.

Orgon, gazdag polgár, anyja tanácsára házába fogadja a képmutató, szélhámos *Tartuffe*-ot. Tartuffe teljesen felborítja a ház életét. Orgon neki ígéri lányát és kitagadja az örökségből fiát, hogy minden javát Tartuffe-ra írásthas- sa. Orgon felesége leleplezi a képmutatót, elrejtí férjét a szobában, s hagyja, hogy Tartuffe tisztességtelen ajánlatot tegyen neki. A felháborodott Orgon most már hajlandó lenne a szélhámost a házából kidobni, de Tartuffe, kezé- ben az ajándékozási okirattal, őt akarja a házból eltávolítani. A király azon- ban közbelép.

A fösvényben Harpagon pénzét nem rabszolgák munkájából és hódító had- járat zsákmányából, hanem uzsorakamatokból nyeri. Fösvénysége egész megbolondítja, képes arra, hogy vendéglátás alatt a két égő gyertya közül az egyiket elfújja – feleslegesen ezzel se fogyjon vagyona. Lányát, választása ellenére, gazdag emberhez kívánja hozzáadni, fiát, szintén akarata ellenére, gazdagon kívánja nősitni. Gyermekei azonban ragaszkodnak választottaik- hoz, a vén zsugorinak csak azért nem sikerül a fiatalok boldogságát tönkretennie, mert szolgája ellopja pénzes-ládikáját, és a félig örült fösvény azzal a feltétellel kapja vissza, ha nem áll a fiatalok boldogságának útjába.

Az úrhatnám polgár, Jourdain úr egyetlen bánata, hogy nem nemesi származású. Arisztokrataként vívni, énekelni, zenélni tanul, még filozófiatanára is van. A derék Cléonte is csak úgy kérheti meg leánya kezét, hogy főrangú

töröknek öltözve jön leánykérőbe – Jourdaint törökké avatják, s Cléonte elveheti leányát.

Dandin György gazdag paraszt elveszi a vagyontalan báró leányát, rájön, hogy csalják, a ravasz fiatalasszony és szeretője, amikor rajtakapja őket, úgy fordítják a dolgokat, hogy mindig ő marad szégyenben.

Molière korában a talpig úriember erénye, gazdagsága és műveltsége legtöbbször csak külső máz volt. A tudálékosságot és mesterkéeltséget gúnyolta ki *A tudós nők*ben is.

A képzelt beteg az író legerősebb szatírája az orvosok ellen. Molière a világ minden nyelvén népszerű évszázadok óta.

Ki lassan jár, tovább ér

Racine (1639-1699) intelme már mindnyájunké, s amikor idézzük, nem is jut talán eszünkbe szerzője. Racine korán árvaságra jutott, különböző nevelőintézetekben nőtt fel, zárkózott, érzékeny ember volt, s a francia nagy század legnagyobb tragédiaírója, XIV. Lajos udvari történetírója lett.

Corneille nyomán a klasszikus görög drámairodalmat választotta példaképül munkásságához. A színen nem látjuk a tragikus eseményeket, csak a szereplők elbeszéléséből értesülünk a történetekről. Mondanivalóját szerelemről, az uralkodásról – szenvedélyek és királyok uralmáról egyaránt – történelmi és bibliai hősökkel mondatta el, a valóságban azonban kora társadalmi viszonyait ábrázolta. Nagy Sándor, Berenice, Iphigenia, Phaedra és más darabjaiban ezt kortárs kritikusan is észrevették, és sokszor szemére hányták.

Racine igazából akkor van elemében, ha női lelkeket rajzolhat, s Euripidész és Arisztóphanész mintha újjászülettek volna benne.

– Dolgozzunk, ne okoskodjunk... ez az egyetlen módja annak, hogy túrhatóvé tegyük életünket – írta Voltaire, aki egész életében lángolóan hitt a polgárság küldetésében, a technika fejlődésében, az új rend és életforma diadalában. A sötétség, erőszak és igazságtalanság felszámolását az egyház hatalmának megtörésében látta.

A francia forradalom előkészítői közé tartozott, már fiatalon jól forgatta a tollat, s a korában oly divatos szatírákat oly metsző élel írta meg, hogy az arisztokrácia több tagjának megsértése miatt ismételtén lecsukták.

– Én már annyi különöset láttam, hogy semmit se talállok különösnek – írja a *Candide* c. művében később, most azonban jobbnak találja elhagyni az országot, és Angliába megy. Ott megismerkedik az ország irodalmi életével, ő maga is ír színdarabokat, filozófiai leveleket, melyekből példányokat Franciaországban elkoboznak és elégetnek. Visszatérve barátnőjének birtokán él, majd ismét Párizsban. Színdarabjai, eposzai, filozófiai és történeti értekezései nevét mindenütt ismertté tették.

A *Candide* megírásakor már dicsőségének csúcsán állott. A francia nemzetközi nyelv volt, s ő egy nemzetközi irodalom vezére. Európában mindenütt rajongtak érte. Nagy Frigyes porosz király birtokán Voltaire úgy élt, mint egy fejedelem. A világot a felvilágosodott fejedelmek segítségével akarta megjavítani. A mélyben azonban csillapítatlan erők hánykolódtak, s nagy katasztrófák fenyegettek. A filozófusok bölcselése és a nép nyomora között iszonyú ellentét tátongott.

Voltaire a porosz királlyal sem tudott egyetérteni, aki felvilágosult nézetei ellenére országát zsarnoksággal kormányozta. Rövid tartózkodás után elhagyta a potsdami udvart. Több városban élt, míg végül a svájci határ közelében birtokot vásárolt, s végleg letelepedett. Egész életében ügyes üzletember volt, s birtokán így nagy háztartást tarthatott, vendégeket hívott, színdarabokat adatott elő. Fáradhatatlanul dolgozott, munkatársa volt a Nagy Enciklopédiának, levelezésben állt kora minden számottevő személyével.

Hatása kiemelkedő volt a magyar irodalomra is.

Nem ismeretlen az irodalom történetében, hogy filozófiai viták, társadalmi kérdéseket boncoló tanulmányok regény formában születtek meg és kerültek az olvasó elé. A felvilágosodás korában, a XVII. században különösen kedvelt volt az ilyen művek írása. A regény „regényességét”, a történet és a jellemrajzok hitelességét alárendelték „tudományos” mondanivalónak.

Voltaire minden regénye ilyen regényformában megírt szatirikus vitairat. A *Candide* legfőképpen a teljesen kritikátlan idealista filozófia ellen irányul. A *Vadember* az udvari cselszövéseket és az egyházakat támadja: a feudális és klerikális elnyomás – véli Voltaire – nemcsak a gondolkodás és a cselekvés szabadságát támadja, hanem az egyén életét is veszélyezteti.

A „józan ész vallásának” hitvallója Voltaire, aki a kertek művelésére szólít fel, hogy irtsuk ki a babonát, a gazt, mely a virágokat elfojtja.

S ami ezután történt: 1789 – forradalmi mélyszántás.

...légy előbb derék ember

Nagy a franciák kolóniája a Parnasszuson. Itt van Diderot is, aki szerint:

– Az igazság és az erkölcs jó barátjai a szépművészeteknek. Ha szerző akarsz lenni, ha kritikus akarsz lenni – tanácsolja –, légy előbb derék ember. Ha deréknek születél – folytatja –, ha a természet egyenes észt és érzékeny szívet adott neked, kerüld egy időre az emberek társaságát, és tanulmányozd magad.

Diderot (1713-1784) a felvilágosodás korának egyik legnagyobb, sokoldalú írója, érdeklődött a matematika, a technika, az irodalom, a filozófia és a társadalmi kérdések iránt. Atyja akarata ellenére nem vállalt semmiféle állást, független kívánt maradni. Hosszú ideig nyomorgott, míg Katalin cárnő fel nem figyelt irodalmi alkotásaira és anyagilag nem támogatta.

Hatalmas szerepe volt a nagy francia forradalom előkészítésében, szerkesztette a híres lexikont, a Nagy Enciklopédiát. Műveit világos okfejtés, könnyed és gazdag stílus, harcos szenvedélyesség jellemzi.

Regényei részletes jellemrajzok: Az apáca megrázó erővel mutatja be egy erőszakkal kolostorba hurcolt leány élettörténetét s azt, hogy a kolostorok lakóinak természetellenes élete milyen elferdült jellemű embereket formál.

– Kinn a világban belefáradnak az emberek abba, hogy ártsanak egymásnak, hogy egymást kínozzák, a zárdában soha – írja a szerző, akit szókimondásáért sokan támadnak.

De hát:

– A kinyomtatott megleckéztetésnek csak ott van súlya, ahol nem tudják elviselni... – írja Beaumarchais (1732-1799), a világirodalom egyik legismeretebb figurájának, Figarónak, a szegény, eszes és ravasz borbélynak megte-remtője, kinek természete sokban hasonlított hőseiéhez: ügyes, üzleti érzékkel és ravaszsággal megáldott ember volt. Nevelő és politikai ügynök az udvar szolgálatában, nyomdát alapít Voltaire műveinek kinyomtatására, fegyvereket szállít a függetlenségükért harcoló amerikai gyarmatoknak.

Beumarchais nevéhez fűződik a szerzői jog védelméről a forradalomban hozott rendelet.

– A nagy lelkek elrejtőznek, senki sem gyanítja létüket, rendszerint csak valamennyi eredetiség árulkodik felőlük. Sokkal több nagy lélek él a világon, mint gondolnók – írta Stendhal, akinek írói nagyságát barátján, Prosper Mérimée-n kívül mindössze két ember ismerte fel, de ez a kettő Balsac és Goethe. Mihelyt meghalt, mindenki elfelejtette. Zola és Taine, a századvég nagy francia kritikusa és történetírója fedezte fel 1880 körül Stendhalt a halhatatlanság számára.

Írói álnevén Stendhal (1783-1842) – a világ már csak ezen a német kisvárostól kölcsönzött néven ismeri – a legjelentősebb francia realista regényíró Balsac mellett. Zárkózott, különcködő egyéniség volt. Az akaratot tartotta az emberi jellem legkiválóbb tulajdonságának, ebből származik nagy tisztelete Napóleon iránt.

A XVIII. század filozófusaitól tanulta a hideg, logikus gondolkodást, tisztelte az erőt, a tehetséget és a lendületet, s megvetette a társadalmat, mely a felsorolt erőket elnyomta, és képmutatóvá nyomorította.

Stendhal kivételes ismerője volt az emberi lélek legkisebb rezdülésének is. Apró, jellegzetes mozzanatokkal képes jellemezni, felismeri, hogy egy jellemző karmozdulat, egy tömör mondat erősebb hatású lehet egy oldalnyi leírásnál.

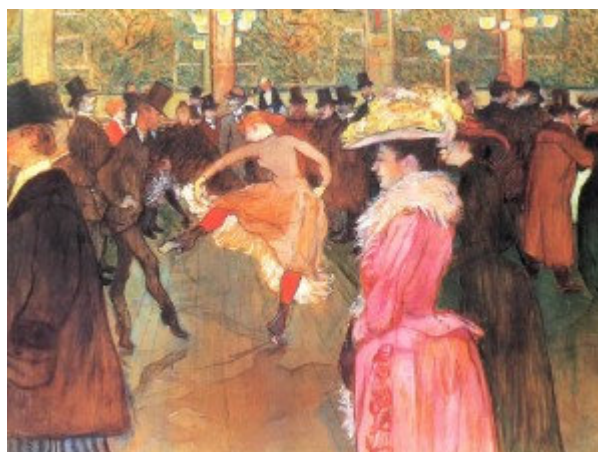
A nagy lélekelemzők: Zola és Proust is tőle tanultak.

Regénye, a Vörös és fekete a világirodalom egyik legnagyobb alkotása. A vörös katonai egyenruha, a fekete a papi talár színe. A restauráció Franciaországában ez a két pálya jelentette a felemelkedés útját a népi származású fiatalok számára. Julien Sorel, a regény hőse egy vidéki ács fia, éles a logikája, csodálatos az emlékezőtehetsége, és megnyerő a külseje. Nevelő, papnövendék, titkár és siralomház lakója kivégzéséig.

Julien Sorel, a megalázott, törtető, gyötrődő, a polgári társadalomban elbukó hős története a nagy realista alkotások sorába tartozik.

A stafétabotot majd Balsac hősei viszik tovább.

Az emberi színjáték

Ravasz vállalkozók üzleti mesterkedései, arisztokrata szalonok intrikái, parasztok földéhsége, színésznők, kurtizánok szenvedélyes szerelmei, az érvényesülni vágyó aranyifjúság kiméretlen törtétese, rendőrkapók és alvilági banditák élethalálharca, becsületes, bolond feltalálók, tisztességes, de szegény tudósok és írók színes kaleidoszkópja az Emberi színjáték, Balsac regényciklusa, melynek célja kora társadalmának teljes bemutatása volt.

– Minden emberi tehetség – írja Balsac – két alkotóelemből áll: türelemből és időből. A tehetséges embereknek erős az akarata, és keveset alszanak.

Balsac (1799-1850) legendássá vált, hogy bő barátcsuhában, napi tizenöt-tizennyolc órát dolgozott, állandóan feketekávéit ivott, és regényeinek korrek-túráit húsz-huszonöt-ször formálta újjá. Anyagi helyzete sohasem javult meg, állandóan adóságokkal küszködött, a túlfeszített munka pedig aláásta egészségét.

A tervezett 143 regény közül 95 készült el, melyekben körülbelül háromezer különböző emberi típus rajzát adja.

Hihetetlen teljesítmény! Egy páratlan műveltségű író kísérlete arra, hogy szépirodalmi művekben egy korszak társadalmát a maga teljességében mutassa meg.

– Az élet – állapítja meg – kombinációk sorozata, s e kombinációkat folytonosan tanulmányozni kell, szemmel kell követni, ha az ember meg akarja tartani kedvező helyzetét.

Balsac kora, amelybe csöppentünk, hasonlatos a miénkhez. A társadalom legfőbb mozgatóereje a pénz. Pénzért élvezetet lehet szerezni, a gazdagság módot ad az érvényesülésre. Balsac hősei a pénz komédiáját játsszák, meg-gazdagodnak, tönkremennek, uzsorakamatot szednek, vagy nyögnek a kiszí-polyozás alatt.

– A látható ok nélkül keletkezett nagy vagyonok titka olyan bűn, mely feledésbe ment, mert ügyesen követték el – állapítja meg.

S nem ugyanez történik korunkban?

Balsac példátlan élettapasztalattal rendelkezett. Apja meggazdagodott had-sereg-élelmező tisztviselő volt, a gyermek Honorét dajkaságba adták, majd nevelőintézetbe. Utána egy szerzetesrend internátusába került hat évre. A középiskola elvégzése után a család kívánságára jogra iratkozott be, ügyvéd-bojtárokodott, s közben a Sorbonne irodalmi előadásaira járt. Húszéves korában a maga ura lett – apja két évre segítséget ígért, hogy az írói pályára készüljön. Szerelmes lett egy huszonkét évvel idősebb asszonyba, akinek sokat köszönhetett műveltsége megszerzésében, majd egy tábornok özvegyé-be (hercegnő, és tizenöt évvel idősebb nála), aki a császárság felső köreinek életével ismertette meg. Sokat olvasott, kalandregényeket írt, a meggazda-godás vágya hajtotta, különféle vállalkozásokba kezdett, de az apai segítsége ellenére minden vállalkozásába belebukott: a nyomdába, könyvkiadásba, betűöntésbe. Később is próbálkozik üzlettel: fakereskedéssel, bányával...

Mindenre ráfizetett, hitelezői élete végéig szorongatták, s ezért kénytelen kettőzött erőfeszítéssel írni.

Gazdag életmű, de milyen áron!

Írói sikere érleli meg elhatározását, hogy hatalmas regényfolyamban írja meg korát.

Balsac tántoríthatatlan: megfeszített erővel dolgozik. A Goriot apó fejezetei között olvashatjuk:

– Kérdezze meg a nőket, nem a becsvágyó férfiakhoz vonzódnak-e leginkább.

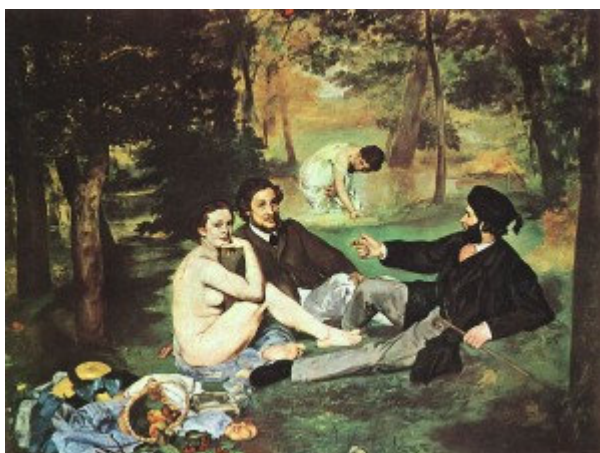
Balsac harminchat éves volt, amikor kezdődött tizennyolc évig tartó szerelme Eva Hanska lengyel grófnővel. Leveleztek, találkoztak, Balsac újra kezdte vállalkozásait: lapokat alapított, színházat, nagy házat épített, amit nagy veszteséggel adott el, és újra eladósodott. Legtöbb műve napilapokban jelent meg, s a lapok telhetetlenek, a szerkesztők könyörtelenek voltak.

S Balsac írt. Negyvenkét éves, amikor Hanskával – akinek férje meghalt – hosszú utazásokat tettek. A grófnő egy ideig vonakodott hivatalosan is kezét nyújtani Balsacnak. Együtt éltek Ukrajnában. Ötvenegy éves volt, amikor egybekeltek. Hazamentek Párizsba.

Három hónap múlva Balsac meghalt. Az emberi színjáték még tervbe vett további hatvan kötet már nem készült el.

Életművének hiánytalan kiadása még így is tíz hatalmas kötet.

Az újságregény mestere

A három testőr, A fekete tulipán, Gróf Monte Cristo, s a felsorolást már nem kell folytatnunk, hiszen már tudjuk is: az író, akivel itt a XIX. században találkozunk: id. Dumas (1802-1870).

Népszerű, világhírű regény- és drámaíró. Értékelése körül nagyon eltérőek a vélemények, sokan értékein túl magasztalják, az irodalomtörténészek egy része pedig erősen kétli, hogy alkotásait a nagy mesterek műveivel együtt lehet említeni. Az olvasóközönség azonban másképp ítéli: Dumas regényeit sok nyelvre lefordították: a különböző korú és más és más ízlésű olvasók mindenütt gyakran és szívesen forgatják.

Dumas apja Napóleon tábornoka volt, korán meghalt. Dumas több foglalkozással kísérletezett, majd Párizsban kapcsolatba került írói és színészei

körökkel. Erős akaratú, célratörő, dinamikus egyéniség volt, szüntelenül alkotott, tevékenykedett. Színpadon történeti drámaival aratott sikereket. Drámáit és regényeit sikerének tetőpontján már nem is egyedül írta: kisebb írókat foglalkoztatott segédként. Megadta a vázlatot, és a részleteket a segédek dolgozták ki. Ő maga sokat utazott, segítette az olasz függetlenségi mozgalmat, színházat alapított. Mint Balsac, ő is rossz üzletembernek bizonyult, mert noha nagyon sokat keresett, adósságai nagyon megkeserítették utolsó éveit.

Dumas a polgárság nagy szórakoztatója volt. Műveinek témáit a francia történelemből merítette, de forrásai leginkább anekdoták és pletykák voltak. Tehetsége kivételes, történelmet azonban mástól kell tanulnunk. A történelmi személyeket ő úgy ábrázolta, ahogy a polgárság őket látni kívánta: nagy erényeikkel és nagy hibáikkal, cselszövések szerzője vagy áldozataként, hálószozatitkokkal, beteljesült végzetekkel. Nagyszerűen megtanulta a romantikusok külsőséges korfestő eszközeit, nagy ügyességgel és csodálatos képzelőerővel szötte történeteit.

Az újságregénynek, ennek a modern üzleti meggondolásból született műfajnak legnagyobb mestere.

Leírták: hiányzik műveiben a történelmi események komolyabb elemzése, de Athos, Portos, Aramis, D'Artagnan, Monte Cristo és hőseinek izgalmas és szórakoztató kalandjai közepette ez teljesen fölösleges is lenne.

S ezt Dumas tudta a legjobban.

Kortársa Merimée (1803-1870), Stendhal író társa és barátja teremti meg a modern francia novellát, mint ahogyan Stendhal az elemző regényt, Balsac meg a társadalmi regényt.

Novelláit Merimée a valóságosság fokozása érdekében saját élményeiként beszéli el és kíséri megjegyzéseivel. A hangvétel tudatosan száraz, tárgyilagos, kerül minden pátoszt, érzelmességet. Alakjainak érzelmeit is kívülről ábrázolja.

Merimée megállapít és elbeszél. Ízlése a kopár és pontos tömörség.

Carmen című írása Bizet operaváltozatában vált halhatatlanná.

A Szent Bertalan című regénye a vallási fanatizmust, a testvérháborút elítélő mesterműve.

A XVII. század Franciaországában állandó polgárháborúk dúltak. A polgárháborúk közvetlen oka a protestáns polgárság – hugenották – és a katolikus nemesség harca volt. 1572. augusztus 24-én, Szent Bertalan napjának éjjelén a nemesek, megrohanva az alvó protestánsokat, borzasztó vérfürdőt rendeztek. A Szent Bertalan-ékszaka a vallási fanatizmusba rejtőzött osztálygyűlölet véres jelképévé vált.

Merimée a műemlékek országos felügyelője is volt: ő indította el a tudatos műemlékvédelem munkáját. Foglalkozott régészettel, történelemmel és esztétikával. Megtanult oroszul is, jelentős szerepe volt Gogol, Puskin és Turgenyev műveinek franciaországi elterjesztésében.

Őket: a nagy orosz lelkeket majd mi is fölkeressük.

Egy tehetséges ember vázlatai

A festő Delacroix jegyezte föl naplójába, hogy Victor Hugo művei olyanok, mint egy tehetséges ember vázlatai. Feljegyezte még ezt is, hogy a zseniális ember lényege, helyesebben alkotása nem holmi új eszméken sarkallik, hanem azon a meggyőződésen, hogy mindazt, amit őelőtte csináltak, nem eléggé jól csinálták. A zseni – véli Delacroix – legfőbb tevékenysége az elrendezés, az összeillesztés, az összefüggések helyesebb és átfogóbb meglátása.

Victor Hugo (1802-1885) a legendateremtő írók sorából való: amit előtte hoztak létre, azt ő másképpen folytatta. Hősei nem királyok, lovagok, történelmi személyiségek, hanem egyszerű emberek, akiket Hugo írásművészete emel a halhatatlan hősök sorába. A párizsi Notre-Dame, mint egy prózában írt népi eposz, azért is lehetett oly sikeres és népszerű, mert a mű valódi hőse nem Esmeralda, a szép cigánylány s nem Quasimodo, a torz, csúf harangozó, hanem a középkori Párizs népe. Hugo meseszöví képzelete életre kelti a múltat: a középkort jelképező templom köré fonódik a regény valamennyi hősének sorsa.

A Nyomorultak, másik halhatatlan regényének hőse Jean Valjean, akit gályarabságra ítélték, mert nyomorában élelmet lopott. Kiszabadulása után teljesen megjavul, és M. Madelaine néven egy francia kisvároskában, Boulogne sur Merben telepedik le. Gyárat alapít. Munkájával és önzetlenségével gazdaggá teszi az egész várost. Megválasztják polgármesternek. Városából boldog, elégedett közösséget formál. Ekkor megtudja, hogy az arrasi törvényszék egy állítólagos régi bűnéért el akar ítélni egy Jean Valjeannak tartott csavargót. Hosszú lelki vívódás után elhatározza, hogy elmegy a tárgyalásra, és felfedi kilétét. Elítélik. A fegyházbüntetés előtt megszökik. Még letartóztatása előtt pártfogásába vette Fantine árván maradt gyermekét, Cosette-t.

Amikor megszökik a fegyházból, magához veszi a kislányt. De Javert, a kérlelhetetlen és csak a törvény betűjéhez ragaszkodó rendőrfőnök követi őt. Valjean az üldözés miatt Párizsba menekül. Egy kolostor kertészeténél húzódik meg, akinek egykor megmentette az életét. A kertész koporsóban csempész ki a zárdából. Cosette Párizsban hajadonná serdül, megszeret egy derék ifjút, Mariust. Marius részt vesz a köztársaságpártiak titkos szövet-

ségében, és amikor nép 1832-ben felkel a polgárkirály ellen, ő is ott harcol a barikádokon. Megsebesül, de Jean Valjean megmenti. Javert, aki a barikádharcok után ismét nyomára jutott a szökött fegyencnek, kezdi felismerni Valjean értékeit és érdemeit. Szörnyűdilemmába kerül. Nem akarja megszegni kötelességét – a Szajnába öli magát, és így szabadítja meg Jean Valjeant kérlelhetetlen üldözőjétől. Marius és Cosette egymáséi lesznek.

Hugo 1793 című regényében a szerző maga határozza meg az általa ábrázolt történelmi esztendő történetét.

– 1793 Európa háborúja Franciaország ellen és Franciaország háborúja Párizs ellen. És mi a forradalom? Franciaország győzelme Európán és Párizs győzelme Franciaország felett.

Hugo gyűlölt minden erőszakot, zsarnokságot, és igazságtalanságot, irodalmi munkásságában egy igazabb társadalom megteremtésének szükségességét hirdette.

Sokan ma is ugyanígy érzünk: Hugo talán azért is halhatatlan kortársunk.

A francia nép előtt Victor Hugo még életében az emberiség, a szabadság, a köztársaság jelképévé magasztosodott. Halálakor hétmillió ember kísérete utolsó útjára a Pantheonba, amelyet akkor alakítottak át templomból a nemzet nagy halottainak temetkezési helyévé.

Bovaryné én vagyok!

Flaubert (1821-1880) hősei sorsát maga is megszenvedi, soha ki nem merül az anyaggyűjtésben, beleélési készsége és fokozott érzékenysége magyarázhatja híressé vált mondását:

– Bovaryné én vagyok!

Flaubert megfigyelésekkel dolgozott, dokumentumok gyűjtésével, helyszíni szemlékkel. Bevezette a naturális módszert. Tudományos pontossággal és lelkiismeretességgel tanulmányozott és ellenőrzött mindent, amit leírt.

A romantikusok különleges hőseiket különleges körülmények között szerepeltették, a realista Balsac és Stendhal különleges hősei a való világ mindennapjaiban, a polgári lét körülményei között élnek és buknak el. Flaubert regényeinek középpontba állított szereplőit már nem lehet hősöknek tekinteni, jellemükből hiányzik minden rendkívüli. Bovaryné drámája teljesen hétköznapi, a történet magját egy kis újsághírből meríthette Flaubert, s írói bravúr az az írói kísérlet, hogyan lehet egy hétköznapi esetet úgy elbeszélni, hogy abban azért benne legyen a kor minden jellemző vonása.

Flaubert bizonyítani tudta, hogy jelentős, izgalmas olvasmánnyá válhat a legjelentéktelenebb esemény is, ha az a valóság ábrázolása.

Flaubert apja kórházi főorvos volt Rouenban. Az ifjú Flaubert Párizsban tanult jogot, de tanulmányait váratlan idegbetegsége miatt abba kellett hagynia. Apja és húga halála megrázza, a szülővárosa melletti Croisset-ba költözik, az örökölt vagyonból él, az irodalomnak szentelve életét. Néhányszor útra kel, Olaszországba, Egyiptomba, Törökországba utazik, majd Tuniszba.

A Bovaryné első kiadott regénye.

Megjelenés után erkölcstelenség vádjával perbe is fogják az író. A regény leszámolás az ifjúkor romantikájával, a szorító magány, amely Bovaryné tragédiába sodorja, az író magánya.

A regény egy csapásra a realista írógárda vezérévé emelte Flaubert-t. Zola, Maupassant és a Párizsban élő Turgenyev mesterüknek tekintették a croisset-i íróremetét.

Emma Rouault, egy jómódú gazdálkodó lánya zárdában nevelkedett, s úgy érzi, hogy az igazi és kalandokkal teli élet csak ezután vár rá. Charles Bovary, a szorgalmas kisvárosi orvos felesége lesz. Gyermeük születik, s Emma napjai a háztartás ügyes-bajos dolgaival telnek el. Emma számára a várt élet reményeit megcsillogtatja egy márkai bálja, a keresztelés ünnepélyes szertartása, sőt még egy nagy ceremóniával megrendezett mezőgazdasági kiállítás is. Az igazi kalandokra már annyit készült, hogy Rodolphe-nak, egy környékbeli földbirtokosnak nem nehéz az asszonyt végül elcsábítani. Emma a műveletlen földbirtokost szökésre, olaszországi utazásra próbálja rábírní, sikertelenül. Emma vágyainak legnagyobbika a nagyvárosi élet, Párizs, ezt véli megtalálni a szomszédos nagyobb városban, Rouen-ban. Léon, a község volt segédjegyzője ott ügyvédbojtár, s Emma a Párizsban végzett fiatalembert választja szeretőjének. Teljesen elveszti ítélőképességét, férje anyagi lehetőségeit túlhaladva, hitelre vásárol ruhát és lakberendezési tárgyakat. Léon idővel elhidegül tőle, az uzsorás szorongatja, és a boldogtalan asszony öngyilkos lesz. Bovary az asszony hagyatékában minden áruló jelet megtalál, elhanyagolja munkáját, tönkremegy, meghal, kislányuk gyárba megy dolgozni.

Sajnáljuk a sivár környezetben elbukott Emmát, de nem válik szimpatikussá a feleségét megérteni képtelen Bovary sem.

Rendkívül jelentős Flaubert levelezése. Anyja, elhalt húgának gyermeke, egy-két barát – ez a társasága ennek a magányos, idegbeteg nagy írónak, akit a franciák legnagyobb stílusművészeknek tartanak. Az bizonyos, hogy a világirodalomban nemigen akad még író, aki annyi aggálllyal, mérlegeléssel építené műveit, mint ő. Görcsben, fáradságosan alkot, kedélyállapota a lelkesedés és a bénító letörtség között hullámozik.

Újra át- és átírta a kész szöveget.

A Bovarynét hat évig írta.

Nem volt hiábavaló munka.

Dumas törvénytelen fia

Az idősebb Dumas törvénytelen fia: ifj. Alexandre Dumas (1824-1895) életét az irodalomnak szentelte, drámáival komoly sikereket ért el. Nem nevezhető igazán klasszikus szerzőnek, drámáinak sikere és újszerű formája azonban a modern drámaírás, az ún. polgári színmű megteremtését eredményezték.

Színművei a polgári társadalom megjavítását kívánták szolgálni. Dumas különösen a képmutató polgári házasságokat óhajtotta művein keresztül megtisztítani. Ügyes érzékkel, nagyszerű színpadi technikával bonyolítja a cselekményt. Elkerülhetetlen figura műveiben egy, a bonyodalomtól független, semleges szereplő, akinek egyetlen dolga az író mondanivalójának közlése és a tanulság levonása.

Dumas természetesen nem érte el darabjai által a polgárság erkölcsinek megtisztítását. Élete végén egyre inkább érezte már, hogy csak ragyogó színpadi párbeszédekkel soha nem lehet célt érni.

A *Kaméliás hölgy* nagy sikert megért színdarabját Verdi *Traviata* című operájában dolgozta fel.

Gautier Margit könnyelmű és kacér teremtmény, Párizs egyik ünnepelt hölgye, akinek barátai kellő jólétet biztosítanak számára. Szalonjába betéved Duval Armand is, aki szívből beleszeret Margitba. Margit, aki úgy érezte, hogy a tiszta szerelem az ő szívét már sohasem érheti el, viszonzozza Armand szerelmét. Mindketten szakítanak a párizsi élettel, és vidékre költöznek. Margit mindenét pénzzé teszi, hogy imádott szerelmétől nem kelljen semmit elfogadnia. Armand atyja, az öreg Duval zavarja meg boldogságukat, arra kéri Margitot, szakítson Armand-dal, mert leánya nem mehet addig férjhez, míg bátyja ezt a szerelmi kapcsolatot fenntartja. Margit meghozza a legnagyobb áldozatot, szakít Armand-dal, aki szerelmes gyűlölettel viseltetik iránta, s csak a tüdővészben elsorvadt Margit halálos ágyánál tudja meg az igazságot.

Mondják, a szerző szinte minden darabja az irodalmi giccs határát súrolja.

Akik mondják, tévednek.

Ifj. Dumas egyik kortársa, Jules Vallés (1832-1885) már iskolai évei alatt lázadozott a fennálló rend ellen. Apja, a jó polgári családból származott egyetemi tanár, hogy a nagyobb botrányt elkerülje: fiát bolondok házába juttatta. Onnan kikerülve rövid ideig nevelő volt, majd, mint újságíró működött: harcos szellemű riportokat írt, a „nyomor képviselőjelöltjeként” lépett fel.

Többször le is tartóztatták. Részt vett a Kommün harcaiban.

Trilógiában írta meg élete történetét. A lázadó című regénye napkló formában készült el, nagyrészt a Kommünről szól, formai érdekessége, hogy a történelmi szereplők mind saját nevükön szerepelnek, kivéve az író, aki a Vingtras álnév mögött húzódik meg.

A lázadó, az elnyomottakért harcoló, velük együtt érző Vallés olvasott, népszerű író társa Alphonse Daudet (1840-1897) újszerű, az élet realitásait lírai hangon ábrázoló hangjával tűnt fel a francia irodalomban. A dél-franciákra jellemző lobbanékony és mélyen érző természete volt.

Mondanivalója igen közel állt a nagy angol realista, Dickens mondani- valójához, szívesen nevezik őt az irodalomtörténészek a francia Dickensnek. Nagy megértéssel ábrázolta az élet elesettjeit, az előljáróitól meghajszolt fiatal tanárt, az ide-oda dobált kisgyermeket, a Párizsba szakadt és gyökértelenné vált parasztot, az éhező művészeket és a szerencsétlenül elbukott nőket.

Daudet a francia irodalom egyik legjobb humoristája. Legjobb alkotásai közé sorolható a *Tarasconi Tartarin* című regénye, melynek címszereplő szájhőse vadásztrófeákat őriz, expedíciós felszereléseket gyűjt, s szülővárosa nagy szülőttjének tekinti az oroszánvadászt és nagy utazót, aki élete alkonyáig ki sem mozdult szülővárosából.

Társul szegődött kivénhedt tevé biztosítja számára „rangját”.

A naturalista íróiskola feje

Pontos terv szerint, tudományos alapokon írta Émile Zola (1840-1902) regényeit. Tanulmányozta kora orvosi eredményeit, különösen az átöröklést. Ennek nyomán határozta el, hogy egy család nemzedékeinek történetét írja meg. Húsz regényben készült el a *Rougon-Macquart* család története. Hatalmas körkép a mű a francia második császárság társadalmáról. Az aprólékos részletességgel leírt élettani részletek miatt is sok támadás érte Zolát.

A francia naturalista íróiskola feje pályáját kistisztviselőként kezdte. Apja mérnök volt, Zola igen fiatal volt, amikor meghalt. Zola Párizsba költözött, írnok lett, később egy könyvkiadó alkalmazottja. Szegényes körülmények között élt. Írói működését újságnál kezdte, de szókimondó cikkei miatt több kiadó fölmondott neki. A keserves nyomor évei után Patkányfogó című regénye, amely a munkáscsaládok életét szétzüllesztő alkohol romboló hatásáról szól, meghozta számára a várva várt sikert és elismerést.

Regényeinek jövedelme függetlenséget biztosított számára. Sokat dolgozott, magányába húzódva élt. 1897-ben harcos cikkeivel avatkozott be az ártatlanul elítélt Dreyfus kapitány perébe.

Dreyfust kémkedésért életfogytiglani kényszermunkákra ítélte az akkori hadbíróóság. Kiderült, hogy a kémkedést a francia tisztikar egyik arisztokrata tagja követte el, s Dreyfus pere csak azt kívánta leplezni. A bíróság ezek után sem kívánta a kapitányt rehabilitálni, s hogy ez mégis megtörtént, az írók, legfőképpen Zola fáradhatatlan munkájának köszönhető.

A Nana ugyanabban a környezetben játszódik, mint Balsac *Elveszett illúziók* című regénye: az előkelő társaság és a körülötte forgolódo politikuskok, újságírók, színészek, prostituáltak világában. Csakhogy Balsac regényében a pénz előtt hódol meg a rang, tehetség, szépség, becsület, szerelem, Zoláéban pedig a prostitúció, a külvárosi lányból Párizs koronázatlan királynőjévé emelkedő Nana, az utcalány előtt.

Ökörülötte járják haláltáncukat környezetének szerelemre éhes tagjai. Erotikától, szadizmustól, perverziótól túlfűtött légkörű drámai képek sorozata ez a regény, s az író a legkényesebb helyzeteket is prűdériától mentes tárgyilagos-sággal ábrázolja, mint akitől semmi emberi nem idegen.

A *Germinal* Zola olvasott regénye. A regény főhőse, Étienne Lantier állást kap a montsou-i szénbányában. A bánya állapota igen siralmas, s tulajdonosa

semmit sem tesz, hogy legalább elfogadható munkafeltételeket biztosítson. A bányászok nyomorúságos körülmények között élnek, lázadoznak sorsuk ellen, de nem látják felszabadulásuk útját. Erkölcseileg is megtörte őket társadalmi helyzetük. Étienne erős, képzett ember, alkalmas lenne a munkásság vezetésére, ha nem lenne hiú, becsvágyó és bizonytalan. Szerelmes lesz az öreg bányász, Maheu lányába, Catherine-ba, de szerelméért küzdenie kell a durva lelkű Chaval-lal.

A bányászok öt centime-os béremelési követelését nem teljesíti a bánya igazgatósága. Elhatározzák, hogy sztrájkba lépnek: a felvonuló katonaság azonban az éhező és nyomorgó bányászokra lő.

A sztrájk eredménytelen: a sovány, összetört bányászok visszakullognak a munkahelyre dolgozni. Souvarine szörnyű bosszút eszel ki: meglazítja a tárna deszkáit és telezúditja vízzel a bányát.

Étienne megmenekül, de szerelme ott marad a föld alatt. A bányaigazgatóság felmond neki, elindul Párizsba.

Zola kíméletlen mechanizmust mutat a világban.

A szellemes csevegő

Anatole France (1884-1924) szellemes csevegő hírében élt. A naturalizmus ellenzői közé tartozott. Epikuroszt, az életigenlő görög filozófust, Rabelais-t, a francia reneszánsz nagy humanista neveltetőjét és Voltaire-t, a francia felvilágosodás, az ész, az irónia kérlelhetetlen szellemét tekintette mestereinek.

Párizsban született könyvkereskedő családból, apja üzletében ismerkedett meg először a könyvekkel, amelyekkel egész életében szoros kapcsolatban állt. Középiskolai tanulmányai után egy nagy könyvkiadó cégnél dolgozott, és megjelentette néhány kritikai tanulmányát. A könyvkiadónál végzett munkát a szenátusi könyvtárban kapott könyvtártisztai állással váltotta fel, ezt elhagyva pedig csak az irodalommal foglalkozott.

A könyvek között eltöltött élet France irodalmi alkotásainak is sajátos jelleget ad. Regényíró volt, halhatatlan műveket alkotott, de regényeiben kevés eseményt, annál több beszélgetést, vitatkozást és szellemes mondást találunk. Kedvelt hősei nemcsak France véleményét mondják el, hanem életmódjuk, foglalkozásuk is hasonló szerzőjükéhez.

Anatole France hitt az életben és szerette az életet. Gúnyos hangon és éles szatírával támad mindent, ami gúzsba köti az emberi értelmet és akaratot.

A Dreyfus-per idején a nagy francia szocialista vezér Jaures és Zola oldalán küzd a jogtalanul elítélt, zsidó származású tiszt igazáért.

A *Jelenkori történet* nem regény. Krónikának lehetne inkább nevezni ezt a négy – önálló címmel rendelkező – részből összeállított történetet, amelyet közös hősük, Bergeret professzor alakja foglal egybe. Anatole France elmondja véleményét kora politikai eseményeiről, a kisvárosi és párizsi életéről, az Akadémiáról, melynek tagja is volt, fényűzésről és nyomorról, szerelemről és házasságról, és szenvedélyesen megbírál mindent.

A pingvinek szigete abból a korszakából származik, amelyben a könyvek csendes világából a külvilág felé fordul.

Pingvin ország története Franciaország történetének szatírája.

Mael, szentéletű hittérítő a messzi országokat járja, hogy a kereszténységet terjessze. Rövidlátó, s így esik meg vele, hogy sarkvidéken járva pingvineket keresztel meg. Apró termetű embereknek véli őket.

Az égben azonban szörnyű problémát okoz az oktalan állatok megkeresztelése. A kérdést végül úgy oldják meg, hogy Isten engedélyt ad a pingvinek emberré változtatására.

A pingvinek ruhákat öltenek magukra, és szétosztják a földeket, meghozzák az első törvényeket: a nemesség adómentes, a terheket a nincstelenek képviselik. A kultúrát a szerzetesek képviselik, akik megsemmisítik a klasszikus irodalmi alkotásokat, hogy a pergamenre szent szövegeket másolhassanak.

A pingvinek jelenkori köztársaságában is a pénz a legfőbb hatalom, ez tart mindent a kezében.

France ettől kezdve már részletesen mondja el a francia történelmet, álnevet ad eredeti szereplőinek.

A különböző háborúkban meggazdagodott Pingvinország civilizációjának csúcspontját éri el.

France forradalmi vízióval fejezi be a pingvintársadalom történetét. A gazdagok dözsölnek, a nép nyomorog. A trösztök uralma alatt élő társadalomnak egy fiatal anarchista vet véget szörnyű robbantószerével. A munkásság, a külvárosok eddig hallgatag népe is megindul a város belseje felé, s véget vet az addigi társadalmi rendnek.

Valódi nevén Thibault nem hiába választotta a France írói álnevet. Műve valóban szimbóluma a francia szellemnek: a világos értelemnek, a szókimon-dó bátorságnak, a sziporkázóan szellemes és mélyreható humornak.

Csak egyetlenegy szó

Akármit akar mondani az ember, mindig csak egyetlenegy szó van kifejezésére, egyetlen ige megelevenítésére s egyetlen jelző meghatározására – állapította meg Guy de Maupassant (1850-1893), a francia novella halhatatlan mestere, a világirodalom leggazdagabb tehetségeinek méltó utóda. Mesélőkedvét Boccacciótól, humorát Molière-től, szellemességét Montaigne-től, a XVI. századi szkeptikus esszéíróitól, emberlátását, megfigyelőképességét Stendhaltól és Flaubert-től örökölte.

Családja nemesi származású, apja még Guy fiatalsága idején elhagyta családját. Az író nagy kultúrájú és irodalomértő édesanyjával maradt, aki élete végéig fia támasza és irodalmi tanácsadója volt. Irodalmi tevékenységének megkezdéséhez leginkább barátjától, Flaubert-től kapott bátorítást. Újságíró lett, de cikkeivel nem aratott sikert. Első elbeszélése, a Gömböc egy Zola szerkesztette antológiában jelent meg.

Ritka belépő az irodalomba.

Az első közölt elbeszélés páratlan tökéletességű alkotás. Méltó a legnagyobbakhoz. Stílusa oly kristálytisztán egyszerű, tömör, világos és pontos, hogy ezzel utánozhatatlanul tökéletessé, klasszikussá válik.

– *A realista író, ha valóban nagy művész, nem a valóság fotográfiáját akarja adni nekünk, hanem a magának a valóságnak még teljesebb, még jobban magával ragadó, még meggyőzőbb vízióját* – írja azért is, mert észreveszi, hogy a naturalista írók túlságosan is megmaradnak a felszín jelenségeinél. A valóság még teljesebb víziója nála azonban az ember testi-biológiai megnyilvánulásainak nyílt kitergetésében, az ember ösztönéletének felfedezésében nyilvánul meg.

Első elbeszéléseinek hősei többnyire kisemberek: parasztok, iparosok, kiskereskedők, kishivatalnokok, szegény művészek, diákok, prostituáltak, akiket minden romantikus szépítgetés vagy naturalista túlzás nélkül elevenít meg. Boccaccio klasszikussá vált elbeszéléseihez hasonlóan történetei is szellemes, kihegyezett csattanóval zárulnak.

Az írói sikerek megnyitották Maupassant előtt az előkelő párizsi szalonokat. Bejáratos lett kora hírességeihez. Sokat keres, saját jachtján hajózik, a tengerparton pazar házat épít magának.

Maupassant horizontja kitágul, és balsaci jelentőségűvé válik. Elmélyül érdeklődése az emberi lélek, a szerelem pszichológiája iránt. Mint Stendhal, ő is kitűnően ért ahhoz, hogy aprólékos részletességgel boncolgassa hőseinek érzésvilágát, s ennek rezdüléseit apró, jelentéktelennek látszó megnyilatkozásokkal érzékeltesse.

Írói pályája mindössze tíz évet ölel fel. Lázasan szenvedéllyel ír, izgatószerekkel élé, öngyilkosságban próbál megváltást keresni a családot sújtó betegség, az elmebaj elől.

Magát naturalistának vallotta, de ez a naturalizmus nem a részletekben való elmerülést, hanem a valóság tiszteletét jelenti, a Flaubert-től tanult távolságtartást a témától, konkrétságot, a lényegre redukálást.

A szépfiú, Maupassant legismertebb és legjellemzőbb regénye karriertörténet. George Duray parasztszülők gyermeke, leszerel a katonaságtól, és Párizsban keresi boldogulását. Hosszabb ideje nyomorog, amikor találkozik egyik volt barátjával, Forestier-vel. Barátja újságíró, és George-ot beviszi a szerkesztőségbe. George tehetségtelen és lusta, karrierje érdekében azonban mindenre hallandó. Hamar rájön, hogy a nők vonzónak tartják, elhatározza, hogy erre fogja előrejutását alapozni. A nőktől pénzt is elfogad, barátja halála után feleségül veszi Forestier özvegyét, viszonyt kezd a lap tulajdonosának feleségével, majd mindkét nővel szakít, és a tulajdonos lányát veszi feleségül.

Pályafutása a miniszterségig most már meg sem áll.

Maupassant a legolvasottabb írók egyike: novelláiból készült válogatások összes példányszáma sok százezer.

A művészetek rajongója

Romain Rolland (1866-1944) író, esztéta és publicista. A híres párizsi főiskolán, az École Normale-ban tanult irodalomtörténetet. Tanulmányait befejezve előbb ugyanott, majd az egyetemen tartott művészettörténeti előadásokat.

Már az első világháború előtt jelentek meg irodalmi alkotásai, amelyek sikert értek el, és megkapta a Nobel-díjat.

Romain Rolland rajongója a művészetnek és mindazoknak az értékeknek, amelyeket az ember létrehozott. Nagy művészetről írt életrajzai: Michelangelo, Beethoven, Berlioz, Gandhi, Tolsztoj remek alkotásai.

Minden írásában megtaláljuk az ő stílusára jellemző lelkes pátoszt. Méltatói találóan Európa lelkiismeretének nevezték el.

Mindannyiszor tiltakozott, ha nagy emberi igazságtalanságokat látott.

A Jean Christophe, ez a hatalmas arányú úgyszólván az elsők egyike volt azok között a regényciklusok – élettörténetek és családregegyek – között, amelyek a modern irodalomban megszülettek. A világháború előtti nemzedékek olvasói lázasan várták a ciklus újabb regényeinek megjelenését, hiszen saját gondjaikat és problémáikat érezték Jean Christophe tízkötetnyi történetében visszatükröződni. A tulajdonképpeni történet fonala elég gyakran megszakad Rolland alkotásaiban, hogy helyet adjon a társadalmi viszonyokról, a hősről, az alkotóról és a művészetről szóló, párbeszédben vagy egyéb módon megírt értekezésnek.

Jean Christophe Krafft egy Rajna menti német városka zenész családjából származik. Apja végképp lezüllik, és a zenei tehetséggel megáldott kisfiú tizennégy éves korában zenekari munkájával és zeneóráival kénytelen eltartani családját. Zseniális szellem, felfokozott tudatossága rengeteg gyötrődést okoz neki, kételkedik saját tehetségében, kínzó szerelmi kalandokba bonyolódik. Művészetét nem értik meg, fullasztónak érzi a művészetét elnyomó légkört, s Franciaországba költözik.

Párizsban még fokozottabban érzi hontalanságát egészen addig, míg nem ismerkedik meg Jeannin Olivier-vel, a fiatal költővel, akivel barátságot köt. Művészete egyre inkább kibontakozik, pályája csúcspontján, amikor magányosan, hosszú haláltusában tekint vissza életén, úgy érzi, a jövő szebb világának megalkotásához maga is hozzájárult.

A regényciklus szerteágazó gazdagsága egyedülálló.

Amikor az első világháború viharfelhői már az egész világot árnyékba borították, Rolland – tiltakozásul az emberi lelkekben uralkodó sötét indulatok ellen – megírta a Colas Breugnont, ezt a vidám, élettől duzzadó, derűs hangulatú történetet.

Breugnon asztalosmester a XVII. század elején él Franciaországban, s életének egy esztendejét maga meséli el nekünk. Háza, amelyet saját kezével épített fel, a város falain kívül áll. A házban van műhelye is, ahonnan remekbe szabott, messze földön híres asztalosmunkák kerülnek ki. Felesége, négy fia, leánya és tizennyolc unokája alkotja családját. Dolgozgat műhelyében, sétálgat unokáival és céhtársaival, ünnepnapokon megköstölják egymás borát. Kedélyes életüket az zavarja meg néha, ha a különböző uraságok és hercegek csapatai zsákmányszerzés céljából megostromolják a várost.

Nagyobb veszély a kitörő pestisjárvány. Breugnon elküldi családját vidéki rokonaihoz, ő maga otthon marad, meg is kapja a betegséget, de szerencsésen kilábal belőle. Felesége meghal, házát felgyújtják, hogy ne terjessze a fertőzést. A csapásokat derűs nyugalommal viseli, mert az élet természetes rendjének tekinti.

Lányához költözik. Sokat veszített, de úgy érzi, lelki gazdagsága nem hogy fogyott volna, hanem inkább gyarapodott.

Emberi kultúránk pedig Romain Rolland művészetével lett gazdagabb. De most folytassunk utunkat a halhatatlanok német, angol, amerikai, skandináv és orosz nagyjainak kolóniája felé.

Kharon segíti átkelésünket a Styx folyón.

Bölcs Náthán

Mit mondjunk a költőkről, akik oly szívesen szárnyalnak föl, messze az olvasók többségének értelmi képességei fölé? Mi egyebet, mint amit a fülemüle mondott egyszer a pacsirtának: „Csak azért repülsz olyan magasra, barátom, hogy meg ne halljanak?”

Lessing tette fel a kérdést, és válaszolt is arra. Bölcsessége feliratként állhat a német halhatatlanok túlvilági lakhelyén, ahol Goethe, Schiller és Heine társaságában maga Lessing (1729-1781) is a Parnasszus magasságáig repülő pacsirta.

Hatalmas és zseniális egyéniség, a német irodalom nagy korszakának első írója. Apja – sokgyerekes evangélikus lelkész – fia tanítási költségeit csak rendszertelenül tudta fedezni, s így főiskolai tanulmányait nem fejezte be. Lipcsében a teológiára iratkozott be, de hallgatta az irodalmi, történelmi és matematikai előadásokat is. Wittenbergben az orvosi kar hallgatója volt, de nemsokára innen is eltávozott Berlinbe.

Újságoknak dolgozott, magánkönyvtárak rendezgetését vállalta: nehezen kereste kenyerét. Visszatért Wittenbergbe, és néhány hónap után a szabad művészetek magiszterévé avatták. A következő években, Berlinben és Lipcsében élt, már szoros kapcsolatai voltak az irodalommal: munkatársa lett lapoknak és könyveknek. Berlint elhagyva Breslauban vállalt titkári állást egy tábornok mellett. A hivatali munkán túl az irodalmi alkotásra is jutott ideje. Hét év után Hamburgba ment, s ottani színháznak lett dramaturgia. A színház tönkrement, s a függetlenségéért állandóan harcoló Lessing mégis kénytelen lett a braunschweigi herceg szolgálatában állni. Haláláig a wolfenbütteli könyvtár könyvtárosa volt.

– *A nagyok szolgálata veszélyes szolgálat: nem érdemli meg a fáradságot, erőszakot, hunyászkodást, amibe kerül* – írja le tapasztalatát.

A felvilágosodás sokoldalúságával foglalkozott költészettel és színdarabírással, irodalomtörténettel és esztétikával, dramaturgiával és vallástörténettel. Küzdött a részekre osztott Németországban az irodalmi élet megteremtéséért. Megalkotja a maga dramaturgiai főművét, a minden később keletkezett drámaelmélet alapját képező Hamburgi dramaturgiát.

A drámaelmélet Arisztotelész óta része a filozófiai gondolkodásnak, a dramaturgiatudomány viszont Diderot és Lessing óta önálló ismeretrendszer.

A bölcs Náthán Lessing utolsó nagy műve. Vallástörténeti és teológiai viták közben született meg, és szerzőjének a kérdésekben kikristályosodott álláspontját tolmácsolja.

A történet a keresztes háborúk idején, Jeruzsálemben játszódik. Náthán gazdag zsidó kereskedő családját egy zsidóüldözés alkalmával kiirtották, és nevelt lányával, a keresztény Rechával él házában. Rechát – mint a színmű elején megtudjuk – egy tűzvész alkalmával egy templomos lovag megmentette meg. A jeruzsálemi pátriárka megvádolja Náthánt, hogy erőszakkal tart magánál egy keresztény lányt. Náthánt Saladin szultán hivatja, és ravasz kérdést tesz fel neki. Melyik vallást tartja igaznak. Náthán erre elmond egy mesét:

Egy haldokló apa három gyűrűt ad át fiainak azzal, hogy a három gyűrű közül az egyik valódi. Mindhárom azonban egyforma, teljesen megkülönböztethetetlen.

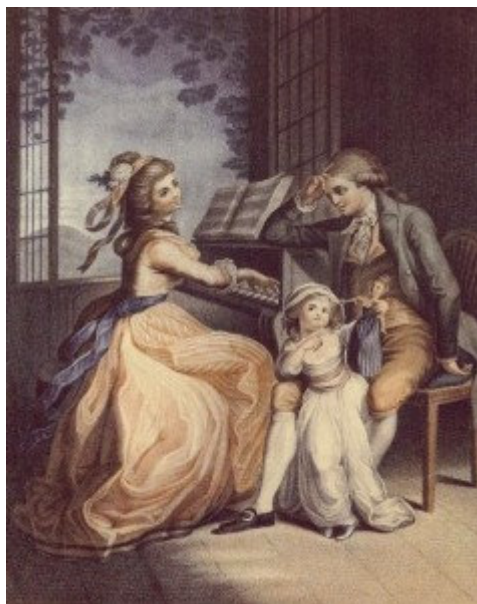
A három gyűrű egyformán értékes. A példa három nagy vallás, a zsidó, a keresztény és az iszlám értékét jelzi.

A szultán megkedveli Náthánt. A történet folyamán kiderül, hogy Recha és a templomos lovag a szultán nyugatra vándorolt öccsének gyermekei – a szultán örömmel ismeri el a rokonságot, és a három vallás követői rokonság és barátság révén szoros kapcsolatot kötnek egymással.

– *Megátalkodott zsidónak lennem nem lehet, zsidónak egyáltalán nem lennem még kevésbé* – olvasható a Bölcs Náthánban.

S ebben minden benne van.

A lényeg az, hogy menni kell

A lényeg az, hogy menni kell, s ha buksz, ha elhagy a siker, sokat még az se számít – írta Goethe (1749-1832), az egyetemes lángelmék egyike, a világ-irodalom kiemelkedő zsenije. Mint Homérosz és Dante, képes volt elsajátítani és feldolgozni – életében és alkotásaiban – kortársai nézeteit és erőfeszítéseit.

Apja császári tanácsos volt a Majna menti Frankfurtban. A fiatal Goethe jogi tanulmányokat végzett a lipcsei és a strassbourgi egyetemen. Kapcsolatba került a német felvilágosodás íróival: biztatásukra maga is írt verseket. Ügyvédi gyakorlatot soha nem folytatott. Versei után kritikai cikkeket írt, egy drámát és 1774-ben egy regényt, a *Werthert*. Európa-szerte megsiratták az olvasók a reménytelenül szerelmes fiatalembert, és Goethe neve ismertté vált. Újabb drámákat írt, és 1775-ben a weimari herceg meghívására a kis német hercegségbe ment, miniszteri megbízást kapott, és élete végéig ott élt.

Olaszországi utazása, a táj szépsége, a megismert művészeti emlékek és az olasz társadalmi viszonyok tanulmányozása mély benyomást tettek rá, újabb alkotásokra ihlették.

Mint tudós komoly kutatásokat folytatott és eredményeket ért el a biológiában, a növény- és állattanban, az ásványtanban, a fizikában és a kémiában.

Mint miniszter hozzájárult a weimari hercegség fellendítéséhez, polgárosodásához. Bányát tárt fel, fejlesztette a textilipart, rendbe hozta az ország pénzügyeit, és magas színvonalra emelte a jénai egyetemet és könyvtárat. Évekig vezette a weimari színházat.

Sokoldalú tevékenysége ellenére Goethe elsősorban lírai költő volt. Életének úgyszólván egyetlen pillanata sem ismeretlen előttünk, műveiben, elsősorban verseiben állandóan visszatér önmagára, mindent elmond magáról, életéről, gondjait, fejlődését és gondolatait nem tartja titokban.

A *végtelenbe* című epigrammája jellemzően mutat rá egész munkásságára:

– *Lábad a végtelenbe vágna? Vágj csak a végesnek minden irányba!* – írja Goethe, aki megismerni kívánt mindent, és ismereteit tovább kívánta adni mindenkinek.

A *Vonzások és választások* „a legmélyebb és legvakmerőbb házasságtörési regény, melyet Nyugat erkölcsi kultúrája létrehozott” – írta Thomas Mann erről a remekműről.

Eduard gazdag báró feleségül veszi régi szerelmét, az özvegyé vált Charlotte-t. Magányosságra vágnak, boldog együttlétre kettesben, Eduard azonban kénytelen a fiatalon nyugalomba katonatisztet vendégül látni. Charlotte viszont magához veszi a nevelőintézetből unokahúgát: Ottiliát. A kapitány terveket dolgoz ki a birtok korszerűsítésére, és ezzel közös foglalkozást talál Charlotte-tal, Eduard pedig a háztartást vezető Ottiliával tölti idejét. Az együttlétből hamarosan mindkét párnál szerelem fejlődik: tudatos, nagy szenvedély.

A kapitány munkába áll, és elhagyja házat, Eduard is elköltözik, egyre elszántabb tervében, hogy elválik feleségétől, és elveszi Ottiliát. Eltávozása előtt azonban egy éjszakát együtt tölt feleségével, egymás karjaiban Charlotte a kapitányról, Eduard pedig Ottiliáról ábrándozik. Az ölelésből apja távollétében születik meg a gyermek, de nem sokáig örvendhet az életnek. Ottília éppen azon a napon, amikor Eduard hazatér a hadjáratból, beleejti a tóba. Gyilkosnak érzi magát, és öngyilkos lesz. Eduard lassú epekedésben lassan meghal. Charlotte s a megérkezett kapitány egymás mellé temettetik el őket.

A regény egyszerű és kristálytiszt stílusa Goethe ragyogó művészetének bizonyítéka.

S mint a kémiából ismeretes, az elemek – s Goethénél a szerelmesek – megfelelő körülmények között akkor is egyesülésre törekszenek, ha előzőleg már más elemekkel alkottak vegyületet.

Vihar és törekvés

A XVIII. század végének kis német fejedelemségei egymást szárnyalták túl a pazarlásban és az önkényeskedésben. És amikor már a néptől kiszarolt pénz sem nyújtott elég fedezetet kiadásaira, akkor a fiatal férfiakat eladták Angliának: harcoljanak a függetlenségükért vívott háborúban az amerikaiak ellen. Vagyonokat zsebeltek be: tizenkétezer katonájuk esett el az Újvilágban.

Felháborodás izzott a lelkekben. Schiller indulata is ebből az érzésből táplálkozott, amikor megírta az Ármány és szerelem című színdarabját, mely abba az irodalmi-forradalmi vonulatba tartozott, amely „Sturm und Drang” (vihar és törekvés) néven vált ismertté, s amelyet a felvilágosodásból induló szabadságvágy és zsarnokgyűlölet táplált.

Schiller (1759-1805) Goethe mellett a német felvilágosodás korának legnagyobb írója. Apja a württembergi herceg alkalmazottja volt, Schiller azonban olvasmányai és tapasztalatai alapján fellázadt a feudális elnyomás, a fejedelmi abszolutizmus ellen.

– *Szót se tovább! Adj enni, lakást, takarót a szegénynek:*

Emberi méltóság önmaga járul ehhez – írja *Az ember méltósága* című munkájában, s üzenete ma sem kevésbé aktuális, mint korában. A *Haramiákban* olvasható:

– *Mindenkinek egyforma jussa van a legnagyobbhoz s a legkisebbhez, az igények, indulatok, erők egymást pusztítva küzdenek. A jog a győzteshez kvártélyozza be magát, erőnk korlátja a törvény.*

Majd ugyanitt írja:

Nyomorúságos szerep nyúlnak lenni ebben a világban...de a nagyságos úrnak szüksége van a nyulakra.

Szókimondása miatt egyik német fejedelem sem volt hajlandó színházában írónak alkalmazni. Ellenállhatatlanul vonzotta az irodalom, ez azonban megélhetést nem biztosított számára. Kénytelen volt orvosi gyakorlatot folytatni, majd a történelem tanára lett a jénai egyetemen.

Haláláig barátság fűzte Goethe-hez és Humboldthoz: utolsó éveit ő is Weimarban töltötte.

– *Az embernek, mert célja nagy,*

Hát kell a másik ember,

Csak szépen összefogva hat:

Sok víz hajtja a malmokat.

Sok cseppből áll a tenger – írja *A világ-bölcsek* című művében.

– *A szerelem ravaszabb és bátrabb, mint a gonoszság* – olvashatjuk az *Ármány és szerelem* c. művében.

Miller zenész lányába Ferdinánd, von Walter fejedelmi kancellár fia. A kancellár kegyetlen ember, elődjének megöletésével jutott hatalomra. Fiával komoly tervei vannak, Lady Milfordot, a fejedelem kegyencnőjét akarja elvetetni vele. Borzasztó haragra gyullad, mikor megtudja fia választását: az egyszerű polgárlányt legfeljebb szeretőnek tudja fia mellett elképzelni. Az udvari intrika minden eszközét felhasználja Ferdinánd és Lujza szétszakításához. Millert és feleségét börtönbe hurcoltatja, s a magréműlt lánynak megígéri apja szabadon bocsátását, ha találkára szókló levelet ír von Kalb főudvarmesterhez. A levelet ügyesen Ferdinándhoz csempézik, aki kétségbe-

esve látja, hogy szerelme megcsalja. Elmegy a lelkileg már teljesen összetört lányhoz, szemére veti hűtlenségét, s a frissítő italba csempészett méreggel megöli. A lány haldokolva is ártatlanságát bizonyítja, erre Ferdinand is végez magával.

– A szeretet rettenetesebb kényszer, mint a zsarnok dühe! – fogalmazta Schiller.

S ez ősidőktől fogva mély igazság.

Szabadságomat akarom!

Emberi kultúránk és műveltségünk megismerésére, világ körüli utazásaink közben, amikor Kharon átvisz bennünket a Styx folyón, hogy meglátogathassuk a halhatatlanokat, Heine (1779-1856) alakja jelenik meg a Parnasszus ormain.

E túlvilági csendből is üzen nekünk *1849 októberében* című verséből:

– *Ha ezt hallom, „magyarok”,
Szűknek érzem német zekémet,
Keblemben tenger kavarog,
És mintha trombiták köszöntenek!*

Heine rajongott a szabadságért, Magyarországon majd minden poéta egy kicsit a hatása alatt állt. A múlt század végén, amikor az emberek kezdtek teljesen elszokni a versolvasástól, Heine volt az, akit még olvashatónak találtak. Hangja, akár Petőfié, az ősforrásból, a nép ajkáról merített tiszta egyszerűség.

– *Szabadságomat akarom!
Csak egy csekélyke korlát,
S átváltozik a paradicsom
Börtönné és pokollá!* – írja az *Első Ádám* című művében a jó módú zsidó

polgárcsaládból származott költő, akinek szülei Düsseldorfban éltek. A fiatal Heinét családja kereskedői pályára szánta, ő azonban semmi kedvet nem mutatott erre. Jogot tanult Németország különböző egyetemen. Költeményeivel sikereket ért el, megalapozta jó hírnevét. Hosszabb utazást tett Olaszországban és Angliában. Ötvenkét éves korában Párizsba költözött, és a francia fővárost végleges letelepedése helyéül választotta. Franciaország az irodalom és a sajtó számára akkor nagyobb szabadságot biztosított, mint a német államok. Heine számára ez nagyon is fontos lehetett, hiszen ha beleolvassunk a *Világ rendje* című írásába, mindent megértünk. Úgy érezte:

– *Kinek sok jószága van,
Az rabolhat sokkal többet.
Akinek kevés jutott,
Annak kevesére törnek.*

Majd ugyanott találjuk még:

– *Itt csak annak van joga
Élni, kit a pénze fölvet.*

S nem mondott-e ki ezzel mindent korunk szorongatottságáról is? Kétszáz éve papírra vetett sorai ma is az igazság fellobbanó mécsesei. Heine tudatosan összekötő kapocs kívánt lenni a német és a francia kultúra között. A *Dalok könyve* élményekben gazdag versei közül nem egy vált német népdallá. Az *Utazás a Harz-hegységben*, a *Románcok és balladák* már a forradalmi Heinét mutatják meg. A legtöbb támadást kihívó hosszabb költeménye, a Németország, téli rege. Olvassunk bele:

– *Le a nyomorral! Itt akarunk
boldogabb jövőndőt –
ami munkás kéz nyomán terem,
ne falják rusnya bendők.*

Műveinek közlését be is tiltják, s majd száz év múltán Hitler követői sem kíméletesebbek. A versben a hazáját igazán szerető polgár hangján ír szülőföldjéről, a táj szépségeiről, az emberek jóságáról és az uralkodó osztályok kegyetlenkedéséről, amiért a költőt hazafiatlannak nevezték.

– *...áldott legyen a szatócs, ki egykor majd staniclit sodor verseimből, hogy kávé vagy dohányt töltsön bele a szegény, derék öregasszonynak...* írta élete alkonyán. Nem hihette, hogy művei díszes kötésekben sorakoznak majd a világirodalom polcain. Kharon azért előrelátóbb volt, amikor átkelt vele a Styx folyón: habozás nélkül a Parnasszuson helyezte el.

„Minden elpusztul magától. Az ember miért sietteti mindezt?” (Polgár Ernő)

Könyvei mégsem égtek el

Lakását feldúlták, műveit a hírhedt könyvégetéseken máglyára vetették: a könyvek mégsem égtek el. Még életében megérte, hogy a német irodalom klasszikusává vált.

Thomas Mann (1875-1955), a XX. század legnagyobb német prózaírója Lübeckben született, patricius kereskedőcsaládban, anyja brazíliai, portugál származású. Apja korán meghal, s a család Münchenbe költözik, Thomas Mann ott végzi tanulmányait. Középiskolái befejezése után próbálkozott hivatali munkával egy biztosítóintézetnél, beiratkozott az egyetemre is, de leginkább irodalommal foglalkozott. Bátyjával, Heinrich Mann-nal Olaszországba utazott, s ott kezdte írni nagy művét, a német polgárság nemzedékének regényét: *A Buddenbrook házat*.

Visszatérte után Münchenben élt három évtizeden át, majd Franciaországban, Angliában, Svájcban, végül 1939-től az Egyesült Államokban kapott menedékjogot. Halála előtt két évvel tért vissza Európába, és újra Svájcban telepedett le.

A Buddenbrook ház című regényének alcíme: Egy család alkonya. A tisztes erkölcsöket, „szelid” üzleti elveket, a közösség iránti felelősséget vállaló, becsületére kényes, klasszikus polgárcsalád felbomlásának históriája mögött nem nehéz megismerni a modellt, a szerző saját patricius elődeinek történetét. A Buddenbrookok szükségképpen maradnak alul, mert erősebb a polgárság másik, új típusa, a Hagenströmök, az előző század harmadik harmadában jelentkező korszak minden morált semmibe vevő, kíméletlen, gátlástalan módszereinek megtestesítői.

A regény kezdetén a gabonakereskedő cég és a család feje Buddenbrook János. Két fia közül János közmegbecsülésnek örvend, s ő veszi át az üzlet vezetését apja halála után.

Az első házasságából származó Gotthold könnyelmű, tékozló, s a családon kívül éli életét. János gyermekei: Tamás, Krisztina és Antónia. Az ő történetüket ismerjük meg részletesen. Tamás atyja korai halála után átveszi a céget. Komoly, lelkiismeretes ember, de a világ dolgait keserűen ítéli meg, kételkedik magában, munkája értelmében, s egész életében magányos marad.

Az első esztendőben még emelni tudja a cég hírnevét, később azonban a hanyatlást nem tudja megállítani. Még egyszer, utoljára vonja be a család nevét szenátorrá való megválasztása.

Krisztina bohém, semmi türelme nincsen a munkához, csak költekezni, vidáman élni szeret. Antónia, Toni gyermekesen naiv lélek. Talán boldog lehetne, ha két konvencionális, elrontott házasság miatt nem fásult volna el teljesen. Anyjával együtt a vallásban keres vigasztalást, jótékonyágban éli ki magát. Tamás felesége, Gerda művész, s férjétől teljesen elhidegül. Gyermeük, a család utolsó hajtása, a Kis Hanno érzékeny, betegesen ideges fiúcska, gimnazista korában ragadja el a tifusz.

Tamás végrendelete alapján a céget felszámolják, végleg felbomlik a család, melynek nemes hagyományai végül is valamiféle művészi érzékenységben oldódnak fel.

A Varázshegy cselekménye az első világháborút megelőző hét esztendőben játszódik. Ennek a regénynek a főhőse is német polgár, ezúttal fiatalember, Hans Castorp. A svájci szanatóriumban sokféle próbatétellel találja szemben magát, új ismereteket szerez a világról. A tudós Settembrini képében a humanista szabadgondolkodót, a jezsuita Naphta révén erőszakra buzdító irányzatot ismer meg. Ezt a két utat kínálja számára a történelem, s a hegyi szanatórium időtlen környezet két nagy alakító élmény tette fogékonnyá a világ legfontosabb dolgai iránt: találkozása a szerelemmel és a halállal.

– *Az írás: ítélkezést jelent önmagunk felett* – hangzik a nagy norvég író, Ibsen mottója.

S ezt Thomas Mann művei fölé is vésheetjük.

Az angol költészet atyja

Anglia partjaihoz érkeztünk. A ködös Albion nagyjai, mint a canterbury-i székesegyház kőtornyai törnek a magasba, s már messziről ámulatba ejtenek bennünket, az ember teremtette kultúra fénylő pontjai között eligazodni próbáló utazókat, akik már egy kisebb könyvtárnyi ismeretet tekintettünk át. De van itt még szántalan térkép, melyek segítenek majd bennünket a navigálásban, hogy a tudás végtelen vizein, mint jó tengerészek, még sok helyen kikössünk.

Ha ez a hely egy lakatlan sziget lenne, emberi civilizációnk minden tudása nélkül még úgy sem létezhetnénk, mint Robinson: önmagunkban alig lennénk többre képesek, mint a Neander-völgyi, akinek erőfeszítéseitől az internet használatáig oly sok mindent kellett létrehoznunk. Fizikai és kémiai alapfogalmakat és folyamatokat kellett felismernünk, energiahordozókat találnunk, erőgépeket létrehoznunk, megalkotnunk az akusztika, az elektromosság, a mérés, a híradástechnika, az optika, a fényképezés, a sokszorosítás, vízellátás, fűtés-szellőzés működési feltételeit, orvosi gépeket, korszerű építőanyagokat, háztartási készülékeket, közúti járműveket kellett létrehoznunk, s megteremtünk a vasút, a hajózás s a repülés feltételeit.

A felsorolás is hosszú! Mindezek emberi civilizációnk kényelmét szolgálják. Tudástörténeti utazásunk nem lehetne még vázlatos sem, ha ezeket, az ismereteket figyelembe se vennénk.

Most még olyan lángelméket keresünk fel, akik írtak, színházat álmodtak, akik holtak, mégis örökké élnek.

Kész csoda lenne azon a lakatlan szigeten, ahová most fantáziánkkal visszatértünk, ha gyűjtögető, halászgató és vadászgató életmódunk közepette egyszer csak feltalálnánk az áramot, telefonálni tudnánk, értenénk a könyvnyomtatáshoz, légkondicionálót szerelnénk, villamosra szállhatnánk, s helikopteren emelkednénk a magasba.

Évezredek erőfeszítéseit így át nem ugorgatjuk.

Előbb még Chaucer, Shakespeare, Milton, Defoe, Swift, Scott, Byron, Shelley, Dickens, Bernard Shaw, majd amerikai, skandináv és orosz írók vendégei leszünk.

Világkultúránk feltett kincstárába ők is mennyi értéket helyeztek el!

S ha már helikopterre szállunk, s föntről tekintünk le emberi kultúránk fénylő pontjaira, őket is óriásoknak látjuk, mint azokat, akiknek köszönhetően már eljutottunk az internetig, s naponta egyre többet tudunk megérteni ebből az egészből. Életünkben.

Az irodalomtörténet Chaucer (1340 körül – 1400) az angol költészet atyja megtisztelő névvel ruházta fel. Művei a középkor alkotásai után a polgárság új irodalmának első írásai közé tartoznak. Nagy lépésekkel vitte előre a különböző tájszólásokból álló angol nyelvet az egységes irodalmi nyelv megteremtése felé.

Canterbury mesék című művéről azt mondták: egymagában egy kis irodalom. Mint Boccaccio *Dekameronja*, keretes elbeszélés ez is. Egy huszonkilenc tagú társaság zárándokúton van, s elhatározzák, hogy időtöltésül mindenki elmesél két történetet, egyet odafelé, a másikat pedig a hazafelé.

A híressé vált prológos a társaság tagjaival ismert meg. Lovag, apród, apácák, papok, kereskedő, diák, mesteremberek, polgárasszony, orvos, bűnbocsánatárus, ispán, molnár és porkoláb lovagolnak együtt a friss áprilisi szélben. Az első mesélő a lovag: antik görög tárgyú történetet mond el két vetélkedő szerelmes ifjúról. A molnár vaskos elbeszélése házasságtörő asszonyról szól, az egyik pap tanulságos állatmesét mond, a polgárasszony a nők vágyairól értekezik.

– *Nagyobb dicsőség nem is lehet,
mint akkor hagyni abba életed,
mikor legnagyobb fénye és híre...* – írta Chaucer a lovag meséjében. A szerző-
nek ez mégsem sikerült.

Élete végén kegyvesztett lett, és nyomorúságban élt.

Színház az egész világ

Ahogy tetszik – mondja Shakespeare (1564-1616) vígjátékára, melyben, ha úgy tetszik, akkor Orlando – ahogy festményen látjuk –, a bátyja által elűzött zsenge ifjú könnyedén földhöz teremti a herceg udvar bivalyerős birkózóját, s ha úgy tetszik, a fiúruhába öltözött szerelmes Rosalinda az ujjja körül forgatja az őt fel nem ismerő Orlandót. Az ardennes-i csodaerdő menedéket ad száműzött hercegnek és kesergő pásztornak, a bolond is bölcs itt, kinevetik a mélabút, s ha úgy tetszik, a rossz megjavul, s a zsarnok önkéntes remeteségbe vonul.

Jaques, a nemes úr az erdő mélyén mondja monológiát:

– *Színház az egész világ.*

És színész benne minden férfi és nő...

Shakespeare-nél mindenképpen. Magába olvasztotta mindazt, amit a dráma története folyamán az írók termeltek. Minden művében egyéniségeket vitt a színpadra, nem néhány tulajdonságukat emelte ki, hanem minden oldalukról megmutatta őket. Nincsenek mellékes alakjai, mindenkinek lényeges szerepe van a kompozícióban. A szereplők jelleme a cselekmény folyamán fejlődik, alakul is az események nyomán. Hősei nem az író mondanivalójának szócsövei, hanem egyéniségüknek megfelelően beszélnek és cselekszenek. Csodálatos lángelmével tudta alakjait teremteni, a gyér adatokból ismert személyeik jellemeit hozzágondolással megformálni.

Műveinek tárgyát régi színművekből, novellákból, legendagyűjteményekből, krónikákból merítette, a nyersanyagot azonban mindig mesteri kézzel formálta igazi drámává.

II. Richárd, Rómeó és Júlia, Szentiván-éji álom, A velencei kalmár, Sok hűhó semmiért, Julius Caesar, Vízkereszt vagy amit akartok, Hamlet, Othello, Lear király, Macbeth, Téli rege a magyar színpadokon legtöbbet játszott drámái.

– Ezek – jellemezte e drámákat Goethe – nem pusztán költői művek. Ha az ember olvassa őket, megborzadva látja maga előtt az emberi sorsok könyvét, s hallja, amint az élet vihara zúgva forgatja át lapjait.

S amint polcomon sorakozni látom díszes kötésben Shakespeare összes műveit, összeszorul a szívem. A világirodalom legnagyobb drámaírója ő, s amikor élt, a színházak közönsége ismerte a színészeket, de az eljátszott drámák szerzőit nem tartotta számon.

Írt harminckét színművet, és egykötetnyi költeményt hagyott az utókorra. Kéziratban semmi sem maradt fenn, különböző kiadások változataiból állították össze gondos filológiai munkával a végleges szövegeket.

Stradford on Avon városkában született. A szülővárosában végzett iskolai tanulmányai után tizennyolc esztendőskorában megnősült. Nyolc évvel idősebb feleségétől három gyermeke született. Három évvel házasságkötése után Shakespeare Londonba költözött. Élete Erzsébet királynő uralmának idejére esett. Szerelmei előtt bontakozott ki az angol világirodalom. A spanyol flottán aratott győzelem után az angol hajók háborítatlanul járták a tengereket a kincses gyarmatok felé. Az ország gazdagodott, polgárosodott.

A városokban magas színvonalra emelkedett a kulturális élet, különösen a régi hagyományokból táplálkozó színjátszás volt népszerű. Nagy nyitott színházépületben folytak az előadások, a nézők három oldalról vették körül a színpadot. Díszletek nem voltak, a helyszínt jelezték vagy közölték a közönséggel. A női szerepeket is férfiak alakították.

Szülőházában múzeum található. Puritán egyszerűség mindenütt.

A rendkívüli tudás, tanulmány, műveltség, amit műveiben fölhalmozott, okozta talán, hogy sokan kételkedtek a szerzőségében.

De ez már a múlté!

Shakespeare él, s kortársunk ma is.

Elveszett paradicsom

Milton (1608-1674) hatalmas életművéből ez az eposza maradt meg az utókor olvasóközönségének tudatában. Milton hitt a Biblia, az írás szavainak, s így bibliai összülők, Ádám és Éva bűnbeesését valódi történeti alapnak fogadta el.

A történet a bukott angyalok tanácskozásával kezdődik. Sátán vezetésével azon gondolkodnak, hogyan tudnák az elveszett mennyet visszaszerezni. Úgy döntenek, hogy a menny visszaszerzése helyett az Örökkévaló által teremtett világot rontják meg. Sátán tehát az Édenkertbe megy, hogy bűnre csábítsa az összülőket. Az Örökkévaló elküldi Rafael arkangyalt, hogy figyelmeztesse őket a veszedelemre. Az angyalok serege az Éden kapujánál Messiás vezetésével szétveri a Sátán seregeit. A Sátán azonban kígyó alakjában visszatér, s Évát rábeszéli a tiltott gyümölcs leszakítására. A bűnbeesés után a pokol kapujából a földre térnek a bűn és a halál elől. Ádámot és Évát kiűzik az Édenből, de előbb elmondják nekik a megváltás történetét.

A XVII. században Milton nemcsak hazájában, hanem Európában is a legnagyobb költő. Fiatal korában rengeteget olvasott, éjszakákat virrasztott át könyvei mellett. Hét évig tanult a cambridge-i egyetemen, s nagy klasszikus műveltséggel fejezte be tanulmányait. Szülei jóvoltából hosszabb utazást tett olasz földön, s alaposan megismerte a reneszánsz műveltséget.

E században élt Defoe (1661-1731) is, a halhatatlan Robinson szerzője. A regényt megjelenése óta a világ minden részében több millió gyermek és felnőtt olvasta.

Robinson Crusoe fiatal, kalandvágyó fiú, elhagyja szüleit, és tengerre száll. Első útján szerencsésen megmenekül egy hajótörésből, második útján kétévi rabszolgaságra jut. Megszökik, és Brazíliában ültetvényes lesz, meggazdagszik, és ültetvényére Afrikából akar rabszolgákat hozni. Az úton hajótörést szenved, és egymaga kerül a lakatlan szigetre. Megmenti a hajó megmaradt rakományát, és évekig tartó munkával lakást, gazdaságot és csónakot készít magának. Megment egy bennszülöttet emberevő társaitól, és társául veszi. Péntek – ezt a nevet adja az indiánnak – hűséges és értelmes barátja lesz. Huszonnyolc év után egy angol hajó, melynek legénysége fellázad, kiköt a szigeten, és hazaviszi Robinsont.

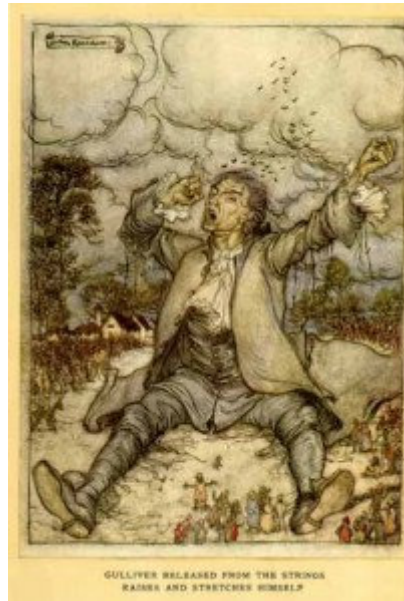
Robinson néhány év alatt végigéli az emberiség egész történetét a gyűjtögető életmódtól a rendszeres termelésig. Meggyorsítja azonban életmódjának fejlődését az, hogy a hajóroncsokról magával viszi a modern ipar sok hasznos termékét.

– *...aligha van a földön olyan nyomorúságos állapot, melyben ne adódnék valami negatív vagy pozitív, amiért az ember hálával tartozik...* – fogalmazza Defoe, aki mielőtt író lett volna, különböző szerencsétlen végű üzleti vállalkozásokba kezdett, könyveket írt a szükséges reformok érdekében. E munkái miatt többször meghurcolták, börtönbe zárták. El is ment a kedve a politikától, és szépirodalommal kezdett foglalkozni. Elindította és egymaga írta az első irodalmi folyóiratot *The Review* címen. Több regényt írt, a Robinson méh életében számos kiadást és fordítást ért meg.

– *...a világ dolgai – írta Defoe – annyit érnek, amilyen mértékben az ember valóban felhasználhatja őket – akármennyit halmozunk is fel belőlük, hogy majdan másokra szálljon, mi csak annyit élvezünk, amennyit valóban felhasználhatunk, nem többet.*

Defoe bölcsessége örök időkre érvényes.

Gulliver utazásai

A nagy felfedezésének ideje után a meghódított és gyarmatosítására kiszemelt területekre a katonákon és tengerészekén kívül egyre több kereskedő, vállalkozó és gazdag utazó érkezett. Tapasztalataikról könyvekben számoltak be, leírva az ország fekvését, földrajzát, lakóinak mibenlétét és szokásait. A XVII-XVIII. században igen népszerűek voltak az ilyen művek. Swift (1687-1745) szatirikus művét, a Gulliver utazásait ilyen munka köntösébe öltöztette.

Írása valójában azonban nem útleírás, hanem éppen ennek a paródiája. De nemcsak az: éles szatírája is a korabeli angliai és európai állapotoknak.

– ...a törvényt csak azoknak van joga magyarázni, értelmezni és alkalmazni, akiknek minden érdekük és egyetlen tehetségük abban áll, hogy a törvényeket kicsavarják, összezavarják és megkerüljék... – írja Swift. A politikusokról sincs jó véleménye, amikor így fogalmaz:

– ...az az ember, aki két búzakalászt vagy akár csak két füvet is tud növeszteni ott, ahol eddig csak egy nőtt ki a földből, nagyobb dicséretet érdemel az emberiségtől és mérhetetlenül értékesebb szolgálatot tett a hazának, mint a politikusok minden fajzata együttvéve.

Lemuel Gulliver hajóorvos, majd hajózási vállalkozó és kapitány. Több nagyobb utazást tett messze vidékekre, de mindig szerencsétlenség éri, és ismeretlen tájakra vetődik. Saját elbeszélésekből élvezhetjük kalandjait e csodálatos országokban. Első útján a törpék országába kerül, s alig szabadul el onnan, máris az óriások birodalmába jut. Néhány év múlva a matematikusok országába, onnan a tudósok hazájába, tovább a szellemidézőkhöz, majd a hosszú életűek királyságába utazik. Utolsó hajótörése alkalmával az okos lovak, a nyihahák országát fedezi fel.

– *Nem baj* – írja Walter Scott –, *ha a regény folyama szívfacsaró módon próbára teszi idegeinket, ám...óvakodjék attól, hogy könyvének végét teljesen sötét fellegek borítsák. Csillogtasson meg előttünk egy kis napfényt is az utolsó fejezetben.*

Swift örök időkre szóló szatírát rajzolt magáról az emberiségről, az emberek olyan rossz tulajdonságairól, amelyektől az eltelt századok során sem szabadulhattak.

– *Még a híres Seherázade, a mesemondók királynője sem tudott minden apró körülményt emlékezetében megtartani* – jegyezte föl Walter Scott (1771-1832), akinek nevéhez a történelmi regény megteremtése fűződik.

Scottnak csodálatos érzéke volt az apró mozzanatokból font egésznek, a történeti folyamatnak élményszerű, művészi megjelenítéséhez. Nagyszerű mesélő, remekül ért ahhoz, hogy hőseinek romantikus, kalandos történeteit – páncélos vitézek csatáit, középkori várostromokat, titkos föld alatti folyosókon való meneküléseket, rablólovagok lányrablásait, az elrabolt hősnő megmentését az utolsó pillanatban – valóságos körülmény közé helyezze, és hitelessé tegye.

Rég letűnt idők világa kel életre a maga teljes szépségében, érdekességében és eredetiségében.

– *...minden terjedelmesebb történet, miközben befejezéséhez közeleg* – írja Scott –, *egyre többet veszít érdekességéből. Olyan ez, asszonyom, mint az Ön teája: kitűnő zöld tea, kiváló zöld tea, de szükségképpen gyengébbé és ízletlenebbé válik, mire az utolsó csészére kerül a sor.*

Dickens és Shaw

Az emberiség igaz érzésekkel teli szeretetét a XIX. században egyetlen író sem tudta olyan jól kifejezni, mint Dickens (1812-1870). Az angolok már nem is regényírónak, hanem nemzeti intézménynek tartják őt. Kortársainak az ő,

folytatásokban megjelent regényei jelentették a fő szórakozást, élmény-, mese- és érzelemszükségletük heti kielégülését.

A regény legnagyobb mestere, a nagyvárosi élet kitűnő realista ábrázolója. Szegény kishivatalnok fia volt, kilencéves korában költözött a család Portsmouth-ből Londonba. A drága fővárosi élet miatt a család minden tagja munkát vállalt, a későbbi nagy író tízévesen egy cipőkenőcsgyárban kereste kenyerét. Nehéz körülmények között elvégzett tanulmányai után ügyvédi irodában, majd szerkesztőségben dolgozott.

Mély realizmusát annyi egyéni vonás jellemzi, hogy joggal beszélhetünk dickensi művészetéről. A nagyvárosok – különösen London – mindennapi életét, az utca világát előtte senki és utána sem sokan tudták hasonló művészettel bemutatni. Művészi alkotásaival jobbra akarta tenni a társadalmat, szándékosan mutatott be részletesen elmaradott, embertelen intézményeket: rossz iskolákat, az igazságtalan és hosszadalmas törvényhozást, elhanyagolt kórházakat és börtönöket. Felfedezte a gyermekek világát.

A Copperfield Dávid legjobb és legismertebb írása. Egyik regényében sem találunk annyi önéletrajzi elemet, mint ebben. Dávid története sok tekintetben megegyezik írója élettörténetével. Korán elveszti apját, anyja férjhez megy másodszor, s mostohaapjával nem szívelik egymást. A fiú védangyala még kamaszkorában, szülőfalujától távol az öreg dajka: Pegotty. Dávidot mostohaanyja a veréshez hozzászoktatja, s az ütlegek száma sem az iskolában, sem első munkahelyén – egy nagy raktárban – nem csökken. Anyja halála után Dávid nagynénjéhez szökik, s hányatatott életét: szeretné nyugvópontra helyezni. Rendszeresen jár iskolába, felserdül, s egy ügyvédi irodába kerül Londonban. A felnőtt Copperfield történetéről rengeteg új szál kapcsolódik be a történetbe. A londoni kereskedelmi, pénzügyi és bírósági világot ismerjük meg. Dávid megházasodik, de felesége nemsokára meghal, s csak hosszú harcok után találja meg a boldogságot második felesége, Dora mellett.

Dickens regénye igazi mestermű.

George Bernard Shaw (1856-1950) igazi kifejezési formáját a drámában találta meg. A színpadot a társadalom egyik iskolájának tartotta, az általa felismert társadalmi igazságtalanságokon változtatni akart, művei: Szerelmi házasság, Warrenné mestersége, Barbara őrnagy, Fanny első színdarabja, Szent Johanna, Pygmalion és más írásai azért lettek az angol társadalom ellentéteinek, képmutatásának leleplezői.

Shaw okos ember volt, sőt bölcs, ami többet jelent a tiszta okosságnál. Bölcsessége gyökereit lehet abban keresni, hogy ír létére protestáns, ami szülőföldjén, Dublinban, a katolikus írek között kívülállással verte meg, majd Londonba költözvén a protestáns angolok között is: ír maradt.

A XX. századi dráma George Bernard Shaw-val kezdődött, még a XIX. században.

Rézbőrűek és sápadtarcúak

Az amerikai irodalom Cooper személyében adta az első klasszikust a világ-irodalomnak.

Változatosan szép tájakra érkeztünk: a nagy tavak vidékére. Itt, hegyekben, őserdőkben és prériken harcolnak Cooper (1789-1851) hősei, mint Nathaniel Bumppo, a nemes szívű vadász, az indiánok nagy barátja, aki a Vadölőben fiatalember, az utolsó történetben, a Prériben megtört öreg.

A történet a XVIII. század végén, akkor játszódik, amikor az angol és a francia csapatok kíméletlen harcot vívtak olyan vidékekért, amelyek később egyik nemzet birtokába sem kerültek, hanem az új, önálló Egyesült Államokhoz csatlakoztak.

Az Utolsó mohikánban Bumppo indián barátaitól biztosan célzó szeméért a Súlyomszem nevet kapta. Hű barátjával, a pusztulófélben lévő mohikánok törzséhez tartozó Csingacsgukkal és az ő fiával, Uncasszal járja az erdőt. Egy angol tiszt, Murro tábornok két leányának elkísérése vállalkozik a három férfiú. Az indián ravaszság és kegyetlenség eszközeivel vívják meg harcukat a huronokkal, a franciák szolgálatába szegődött törzsszel. Mindnyájan ismételen életveszélybe kerülnek, de Súlyomszem biztosan találó puskája, Csingacsguk nagyszerű természetismerete és Uncas bátorsága mindig megmenti őket. Az utolsó harcban elpusztul a huronok álnok főnöke, Magua, de meghal a tábornok egyik lánya, Alice s az utolsó mohikán, Uncas is. Súlyomszem és Csingacsguk sírja felett kötnek még szorosabb bátorságot.

Cooper a romantika kiváló képviselője az amerikai irodalomban. Szülei telepések voltak, apja alapította Cooperstown városkát. Középiskoláinak elvégzése után hosszabb utat tett Európába, amint ez a korabeli jó neveléshez hozzátartozott. Hazatérve a tengerészethez ment, három év múlva megnősült, lemondott állásáról, s vidéken telepedett le. Harmincesztendős volt, amikor első elbeszélését megírta, s meglepetésére sikere volt. Több kisebb írásműve után egyéni hangját az indiánok és telepések életéről szóló „Bőrharisnya-történetekben” találta meg.

E művek néhány éven belül világhírt biztosítottak szerzőjüknek.

Whitman (1818-1892) az amerikai irodalom egyik legkiválóbb képviselője, a modern szabadvers megteremtője. Apja ácsmester volt, régen kivándorolt család leszármazottja. A fiatal Whitman néhány osztályt elvégzett az iskolában, majd kora amerikai szellemének megfelelően a legkülönbözőbb foglalkozásokat próbálta meg: volt kifutó, nyomdász, riporter, falusi tanító, majd lapszerkesztő New Yorkban és New Orleansban.

Első versei az olvasók és az irodalmárok nagy részét megbotránkoztatták. Szokatlan volt a tartalom, szokatlan a forma. Nem használt kötött ritmust, nincsenek rímei, csak a gondolatritmus hullámszerűen költeményeiben. Az európai költészet szabadverselői is mind tőle tanultak.

– Az írás napsugara – az egyszerűség – fogalmazta Whitman, aki rajongva hitt az emberben, s a haladásban. Így írt:

– Nemcsak Amerikát látom...

De más készülő nemzeteket is.

Nagy színrelépéseket és letűnéseket látok,

Új egyesüléseket, fajok összefogását

Látom a világ színpadán...

...Látom azt a napot, mikor a nép

Állít határkövet

S mindenki más félreáll.

Fűszálak című verseskötetéről így írt Emerson:

– New Yorkban megjelent egy könyv...

Bőlényereje van, és kétségbevonhatatlanul amerikai.

Whitman életműve az emberiség kultúrájának legnagyobb értékeihez tartozik.

III.

A CIVILIZÁCIÓK NYOMÁBAN

ISMERKEDÉS A BUNKÓSBOTTAL

A Neander-völgyi már ügyesen markolta a buzogányt, rájött, leütheti vele a mamutot is, most mégsem sikerült neki: állatias dühvel magasra hajította a bunkósbottot, mely sebesen repülve saját fejére esett vissza, és meglékelte a koponyáját.

Ha a bunkósbott röpte alatt tízezer év telt volna el, s a durva fadarab helyett egy számítógép hullott volna az égből, akkor sem tudott volna rajta keresztül kijutni az internetre, hogy rövid órák alatt az emberi tudás határtalan bázisát hívja le. Pedig agyállományának működése nem lehetett primitívebb egy mai Machintosénál! Csak hát a Neander-völgyi még nem tudta azt, amit Bill Gates, hogy minden emberi tudás tárolható, s – például az interneten – mindenki számára hozzáférhető.

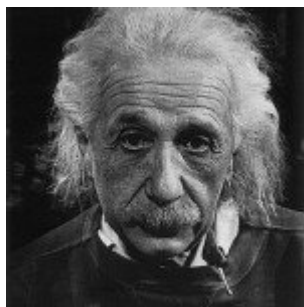
Egy budapesti szerkesztőségéből percek alatt a washingtoni kongresszusi könyvtár adatbázisába juthatunk, s mintha ülnénk az amerikai nemzeti könyvtár katalógustermében: kutakodhatunk az óriási gyűjtemény címei között.

A Neander-völgyi is – ha tehetne volna –: találhatott volna kellő információt bajai orvoslására. De csak feküdt vérző koponyával, talán élt még egy-két napig, de nem ment érte a mentő: agy-transzplantációra nem vitték, szepszis ellen gyógyszert nem kapott, antibiotikumot nem írt fel számára a háziorvos, a Flintstone család rajzfilmsorozata sem tudósított a fejleményekről, így akár még az is megtörténhetett, hogy megették őt a Neander-völgyiek vagy még éhesebb vadállatok. Asszonya azután másnak szült kis Neander-völgyieket, akik talán már óvatosabban hajígtatták fölfelé a durungokat, s az ő leszármazottaik is – majd a cro-magnoniak – dobtak néha egy-egy talentumot az emberi tudás kincses ládájába, s az emberré válás sok-sok ezer éves története agyműködésük tudattalanjának feltöltését eredményezte. Ebben a hatalmas „kulturmúzeumban”: évezredek tárgyai, eseményei, felfedezései kerültek a tárlókba. Könyvek milliói, szabadalmak százezrei, tudományos felfedezések felsorolhatatlan vívmányai, melyek, mint az angliai British Museum termeinek tárgyai néznek ránk. Bejárhatjuk a gyűjteményeket egy nap alatt, hogy végül hullafáradtan üljünk le végre egy kávéra, de rátehetjük egész életünket is – akár annak tanulmányozására, hogy az egyiptomi gyűjtemény bemutatta ókori világ ismeretének birtokába jussunk, s egy másik életet a kínai megismerésére s még annyit a sémi arab tanulmányozására. S a felsorolás maga kötetet tenne ki.

Utazás, kalandozás, élvezhető „városnéző túra”, melyre olvasóimat hívom.

Gyermekkoromban példaképeim egyike volt a bajai Jelky András, s bennem már akkor erősödött a vágy: a tudás vágya, s felnőttként ma is értékelem Jelky utazásait, idegennyelv-ismeretét, diplomáciai képességét.

Gyermekorom óta szenvedélyem az utazás, s e „tudástörténeti” világ körüli utazást nagy utazóink emlékének ajánlom.

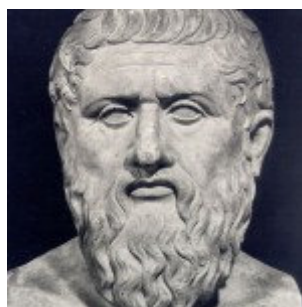

Ajánlhatnám Homérosz, Dante, Leonardo, Newton, Einstein, Neumann és mások emlékének is, akik e körút végtelen tengereinek messziről is látható szigetei, hegycsúcsai.

S ki lenne az, aki e föld valamennyi szárazföldjét bejárni tudná?

Az út a Neander-völgyön át az internetig egy világ körüli csavargás, de hol van a mély tengerek világa, a világűr meghódíthatósága, s az emberi tudás vége?

Sorozatom fejezeteiben, mint egy tengeri hajóúton, kikötünk „egy-egy szigeten” majd, s mint kíváncsi turisták: a múlt, *emberi tudattalanunk őserdeiben, romok, kultúrák* földjén barangolhatunk.

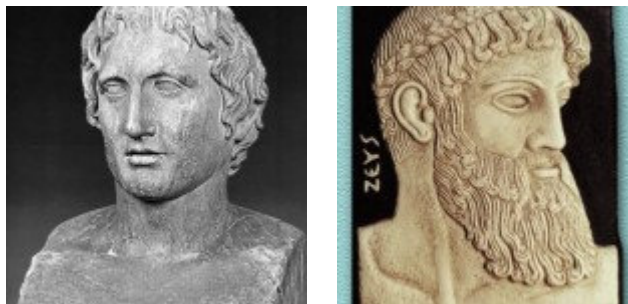
AZ ISTENEK LAKOMÁJA

Platón, a görög erős és díszes tartóoszlopa emberi kultúránknak. *Symposion* (Lakoma) c. művében asztalhoz ültette Szókratészt és más gondolkodókat: és beszéltette őket. Életről, halálról, szerelemről.

Asztalunk, melyet végtelen fantáziánk előhív: oly nagy, hogy köré mindazon istenek leülnek, akiket valaha is emberi képzeletünk teremthetett. A két-kötetes, nagyméretű mitológiai enciklopédia ezrével sorolja a neveket, Spielbergnek kellene lennie a rendezőnek, aki az ülésrendet kialakítani tudná. A szúzai menyegző lehetne e vízióhoz fogható, a világtörténelem elragadtató jelenete, amikor Nagy Sándor feleségül vette a legyőzött perzsa király leányát, s hogy hódítása örök időkre megpecsételődjön: tízezer katonája vele egy időben esküdött örök hűséget a leigázott perzsák leányainak.

A lakomák lakomája lehetett ez!

Ekképp az isteneké is, Zeusztól Sivaig, a sinto istenségektől Ábrahámig, már évezredek óta lakomáznak, s mesélik teremteseik krónikáját.

Amelybe mi születtünk: az Örökkévalóé s az emberé! Ádámé és Éváé ismertetődik éppen az istenek lakomáján. Ők, akik ettek a tudás fájának gyümölcséből, kiűzettek a paradicsomból, és sokasodni kezdtek.

De más istenségek álltak fel ekkor, hevesen tiltakoztak, és más változatokat terjesztettek elő. Támadt is akkora zűrzavar, melyet még a bábeli sem múlhatott felül, ahol úgyszintén nem értették még egymás szavát sem.

Hagyjuk isteneinket háborítatlanul a lakomák lakomáján, s égi emelkedettség után folytassuk utunkat, de a teremtés szigeténél most ne kössünk ki: nagy ott a vihar, a teremtés változatai, mint kiismerhetetlen viharok, tájfunok, orkánok dacolnak egymással.

Szervetlenből szerves élet, evolúciós elmélet, emberszabású majmok kialakulása, idegen bolygók civilizációinak kialakulása – s még megannyi nézet csatározása kavarhatja fel kedélyeinket.

S mindenki választhat magának kedve szerint.

De valamennyien látjuk az ősembert, valahol Peking közelében 300 ezer évvel ezelőtt, ismerte már a tűz használatát, ezt a görög istenek nem tudták, és igaztalanul láncolták le Prometheuszt.

Ha élt, mártír volt tehát.

A jávai, pekingi, heidelbergi ősemberek mit sem tudhattak egymásról a jégközi felmelegedések közepette. Szervezeteik nem voltak, konferenciákat sem rendeztek: tudásuk, emberré válásuk lassan fejlődött.

200 ezer évvel később – a Düsseldorf melletti Neander-völgyben, 1856-ban leltek rá először – a Neander-völgyi már többet tudhatott a barlanglakó medvénél, mert kiűzte az állatok odújából, s ott az egyre hidegebbé váló időjárás ellen magának keresett menedéket. Később már kovaköveket pattintgatott, dárdahegyeket készített, hordákba szerveződött, és vadászata sikeresebb lehetett.

A crô-magnoni már „igazi” ember formáját öltötte fel.

Az altamiraiak már szépérzéssel is rendelkeztek, pompás falrajzokat és -festményeket készítettek, s eleink, ha igaz, hogy ők voltak azok, a vadság korából a barbárság korszakába érkeztek, mintegy tizenkét-ezer ezer évvel ezelőtt véget ért az utolsó eljegesedés korszaka, s a mostani éghajlati viszonyok között az ember egyre kezdeményezőbb lett. A Tigris és Eufrátesz folyamközében, a Földközi-tenger keleti medencéjében már gabonaféléket gyűjtögettek, észlelték, hogy az elszórt magvak kikelnek, most már ásóbottal, kapával a földre is juttatták az árpa- és kölesszemeket.

S mindennapi betevőjük megvolt, fejlődésük, tudásuk megállíthatatlanul gyarapodott, használni kezdték a fémeket: bronzot, rezet, s ez az „írás nélküli” őstörténet egyszer csak a történeti kor évszázadaiba vezet.

A végtelen víz látszik csupán s a mindig távoli horizont, mintha szigetek süllyedtek volna el, s a semmiből emelkedik elénk a mezopotámiai Uruk – ma Irak területén – falainak látványa, Gilgames uralkodó fényessége.

Itt, a sumérek földjén partra kell szállnunk!

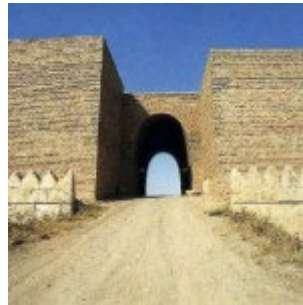
Földünk legrégebb kultúrnépe

A sumérok! A „fekete fejűek”! 3-4 ezer évvel Krisztus előtt már kultúr-államokat hoztak létre, s senki nem tudja múltjukat: talán Belső-Ázsiából érkeztek... Emberi kultúránk világméretű kirakójátékán sok a hiányzó elem.

Tudom, valahonnét elindulva írni kell történelmünket. Iskoláink úgy neveltek bennünket, hogy voltak az egyiptomiak, aztán a görögök még régen az ókorban, s ez így igaz is, számomra mégis igazi felfedezés volt csavarogni az ősi szír, beduin sivatagokban, a Tigris és Eufrátesz ölelte, évezredek levegőjét árasztó térségben. Az ókori Róma építtette Palmyra a mai Szíriában, a múlt

egyik szívdobbanása a forró végtelen sivatagi homokban, Petra Jordániában, Ur, Uruk, Ninive, Babilon...

Még az óegyiptomiak és görögök előtt a sémi akkádok hagytak emléket magukról a jövőnek, de őket is megelőzték a sumérok. Volt is világszenzáció, amikor az angol Leonard Woolly régész kiásta a kaldeai Ur városállam templomát, s talán a sumérok Samas istene is megbocsátotta ezt. A rekonstruált épület, melyet a képen látunk: templom. Agyagtáblákra véssett képszerű írásjelekkel írva bölcsességük, fohászaik, életük is megismerhető.

A kép tanúsága szerint éppen a templomból lépnek ki, s lehet, éppen az alábbi fohász forog még az emlékezetükben:

„Kenyeret szelj az éhezőnek.
Bort tölts a szomjúhozónak,
A szűkölködőt felruházzad,
Tiszteld az alamizsnakérőt,
ott fönny az isten, istene örvend,
Samas örvend – jóval fizet a jóért!”

Buddha, Krisztus, Mohamed sem érzett később másképp.

A szövegből – mint freudi elszólásból – nyilvánvaló kulturáltságuk. De az is, hogy volt, aki gabonát termelt, őrölt, kenyeret sütött, aki a kenyérszeléshez eszközt készített, volt, aki szüretelt, aki a présházban dolgozott, aki kupát készített, s voltak építőmesterek, statikusok, kőfaragók, bizonyára rabszolgák, akik ilyen épületeket építeni képesek voltak.

Mert úgy semmiképp nem képzelhető el, hogy egy napon felébredt agyagból döngölt kunyhójában az ügyes kezű sumér, gondolt egyet, szólt a barátainak, és építkezni kezdtek.

Ahhoz, hogy ilyen zikkurat felépülhessen ötezer évvel ezelőtt, sok-sok tudás előzetes megszerzésére volt szükség.

Ma is találhatunk természeti népeket, szubkultúrákat, ahol s amelyben ma sem tudnak többet, mint a sumérok valaha.

A Csendes-óceániai szigetvilágban utazgatva magam is tapasztalhattam, hogy a Salamon-szigeti – Tanna-sziget lakója –, vagy a kőpénzzel fizető mikronéziai számára még a sumér is az istenek követe lenne.

Az ember tudása áll vagy szédítően fejlődik.

Gilgames uralkodó agyagtáblákba vésett bölcs sorait évezredekken keresztül őrizte az arab sivatag takarója.

A cél előtt erőd feszüljön, a cél előtt szíved lobogjon! Az erős férfi, a megfontolt, elől halad körülfigyelve, óvja magát, nem gyávaságból, de hogy hadi célját elérje! S ha mégis ott veszne a harcon – örök nevet szerzett magának! – üzeni Gilgames a múltból, s ha biztosra vehetjük harcai, háborúi tapasztalatait adta itt az utókornak. Valahonnan érkeztek, népeket leigáztak, földjeiket, asszonyaikat védték.

A rejtélyt talán senki nem fejtí meg, ufológusok idegen civilizáció küldötteinak vélik őket, fantázia gazdag magyarok egy csoportja határtalan önbizalommal a suméroktól eredeztetí népünk történetét.

Állok az embertelen sivatagi hőségben, s fel nem foghatom, miért épp ez a térség – ha az – az emberiség bölcsője?

Igaz, Ur, Uruk és más sumér városállamok akkor még mocsaras területekre épültek, ahol sehol egy fa, nincs fém, réz, ezüst az eszközök, ékszerek készítéséhez. De még építőkő sem! Kereskedtek tehát, hozták máshonnan.

Nyelvük az őket követő civilizációk kultúrnyelve maradt még, tanulhattak tőlük vélhetően a perzsák is, városuk: Perszepolisz a mai Iránban ötven évvel korábban épült, mint az ógörög Akropolisz, s ha Nagy Sándor hódításakor a perszepoliszi világkönyvtár le nem ég, Bill Gates a sumérok tudását internetre tehetné, biztosan okosabbak lehetnénk.

Valamit örök időkre jósoltak nekünk:

Elmégy és elveszed az ellenség földjét – eljön az ellenség és elveszi a te földedet – szól intelmük ötezer év messzeségéből.

Az ember szeret nem hallgatni másokra, saját hibájából elköveti azt, amit elkerülhetett volna.

Elementek ők is, a sumérok, s elvesztek. Elementek a perzsák, az egyiptomiak, a görögök, a rómaiak, a mongolok, a törökök, Hitler, Sztálin s ki tudja majd még kik!

Történelmünk revansok sorozata.

A tudást, melyet keservesen összeszedtünk, majd mindig összetörve, darabokban találtuk, s később újra összerakni, újrateremteni kényszerültünk.

S telt az idő!

Távol a horizonton: Babilon, Ninive világítótornyai. Következő úticélunk.

AZ ISTENEK KAPUJA: BABILON

A britek a világ szenvedélyes műgyűjtői. A kalóz Drake kapitányt lovaggá is ütötték, mert ügyesen gyarapította portyázásai közepette a nemzeti gyűjteményt.

Az egyiptomiak örökéletű üzenete a jövő számára: a rosette-i kő, ez a súlyos fekete kötömb hieratikus (papi), demotikus (népi) és görög írással üzen nekünk a múltból s a szavak s a mondatok a francia Champollion számára: mintha az interneten érkezett E-mail sorai lettek volna: megfejtette a hieroglifákat, hogy valamennyien megértsük. Miután az angolok Wellington vezényletével legyőzték a franciákat és a tengerek világurai is lettek – egy időre –, az óegyiptomi tudás e fényes bizonyítékát kérték hadisarcul. Jobb, ha ezt mi őrizzük, vélhették, s be is szállították a British Múzeumba, melynek könyvtárában Szerb Antal *Pendragon legendájának* hőse is átszellemülten olvasgatott, azért is talán, mert tudta, hogy az olvasóterem még mindig őrzött egyik székén ülve Kossuth Lajos is ugyanezt tette.

A tárgytól eltérni nem szeretnék, hogy a magyarok eseteinek felsorolásával a nagyvilágban nemzeti büszkeségünket tovább fényesítsem, csak azt említem meg itt még csupán, hogy a hírneves orientalista Stein Aurél, miután az ősi kínai tekercseket Tun Huang barlangjaiban megtalálta: azokat – természetesen – a British Múzeumba szállíttatta.

Jártam is a termeket többször és napokon át. A ninivei domborművet, a nőstény oroszlánt is itt őrzik, a sebektől vérző, leterített állat mintha a történelem megírt forгатókönyvét is megmutatná: a nagyok is elvéreznek a támadó fegyvereitől, s majd a támadó is ugyanazon sorsra jut.

A sumérokat az akkádok, őket a vad hegyi nép, a gutik, akiket a sémi akkádkkal rokon amoriták győztek le. Istenek kapujának, Babilonnak hívták az Eufrátesz partján – ma Irak területén – felépített városukat, államukat.

A mai Perzsiában, a teheráni Nemzeti Múzeumban is csak álltam, mint Lóth felesége tehette, s mozdulni nem tudtam a nálam magasabb szobornyí törvénytábla elől, melyről Hammurabi majd négyezer év előtti törvényalkotói tudása szólalt meg:

– Ha egy bíró az ítéletet megítélte,... utóbb pedig ítéletét megváltoztatta: ...bírói székéből a nyilvánosság előtt távolítsák el.

Szervezett, tudást felhalmozott társadalom lehetett ez már, mélyebb, sokrétűbb, mint a suméroké. Samas napisten védőszárnyai alatt törvényalkotók és – végrehajtók, szabadok, félig szabadok és rabszolgák dolgoztak ebben a –

számomra katlani – hőségben. Kereskedtek, írtak, építkeztek, harcba indultak. Utazgatva arrafelé a sivatagokban jutott eszembe: vajon ha már ők megtalálták volna az olajmezőket, fölégették volna az egész világot?

Hettiták, kassziták törtek be Mezopotámiába, a Tigris és Eufrátesz folyamá közé, a sumérek már végképp felszívódtak az akkádok között, de tudásuk minden bizonnyal alkotó génként épült be leigázóik szervezetébe. Ahogy a görög a latinéba, majd később az iszlám szellemisége számtalan kultúrába, a kereszténység a barbárok tudattalanjának fiókjaiba.

Freud pszichoanalízisének továbbgondolója, a svájci Jung megfontolandó gondolatokat ír e folyamatokról. Fraser, az *Aranyág* szerzője pedig az egymástól függetlenül vagy egymásra is ható gondolkodási szokások példatárát volt képes fölülmúlhatatlanul megalkotni.

Hammurabi óbabiloni birodalma keservesen úgy győzetett le, mint nőstény oroszlánunk a képen. A kompozíciót is Ninivében – ma Irak területén – faragták, érezvén talán ők is sorsukat, Asszurbanipál és Nabukodonozor asszír kultúráit is lerombolták.

A régész Koldewey ásta ki Babel tornyát, az épület számomra harmónia és nem zűrzavar. Igaz, a bábeli: az akkori népek soknyelvűségére vonatkozik.

Föníciaiak – római gúnynevükön: punok – arámiak, médek, perzsák, egyiptomiak s egyáltalán nem utoljára héberek, zsidók viszik, indítják, adják tovább a tudás stafétabotját.

A héberek ótestamentuma a II. évezred elejéig vezeti vissza őseik történetét, s írja le az ókori jeleneteket.

Babilon falai ma is állnak, a romok – az iraki forróság ellenére is lenyűgöző látványt nyújtanak: Semiramis függőkertje – vélhetőleg – nem alaptalanul tartozik az ókor hét világcsodájához, mai kertművész talán nem is lenne képes ehhez foghatót kialakítani. Lehet, azért sem, mert korunk uralkodói, mágnásai másra költik a pénzüket, vagy egyszerűen csak nem szeretik oly elragadtatással feleségeiket, mint ahogy Babilonban.

Az asszírok harcias, hódító királya, Nabukodonozor Júda államot, annak fővárosát, benne a salamoni szentélyt, lerombolta és lakóit Mezopotámiába deportálta. A héber hadifoglyokat kíméletlenül dolgoztatták. Vajon hányan lelték halálukat a bábeli torony építésekor?

Agyagtáblák szövegei nem közlik ezt, pedig orvosi szövegeket is megörökítettek. Ismertek, gyógyítottak betegségeket, fejlett sebészeti ismeretekkel rendelkeztek: Hammurabi törvényoszlopán pontosan szabályozta a műtétek díjazását, de balsiker esetén a sebész büntetését is.

Vízvezeték is épült, de nem a rabszolgák számára.

Ha egy orvos valamely polgáron bronzkéssel súlyos sebet ejt, s a polgár ebbe meghal, vagy a bronzkéssel a polgár szaruhártyáját nyitja meg és elroncsolja a polgár szemét, akkor vágják le a kezét – vésette kőbe Hammurabi rendeletét.

Dávid és Salamon király fogságban tengődő héber alattvalói talán naponta ismételtették Mózes könyvéből, hogy ne ölj. Ezt az asszírok nem érthették, és sorsuk ezután már az ismert forgatókönyv szerint alakul.

Elveszítenek mindent, helyükre a médek, majd a perzsák lépnek. Látjuk is már Perszepolisz pazar építését: előbb mégis a távoli Kelet indiai, kínai partjainál kell kikötnünk.

A szent Gangesz és a kínai Madonna

Az emberi kultúra s műveltség bizony jó ideig egymásról mit sem tudva alakult, fejlődött. Ezért képzeletbeli kultúrtörténeti utazásunk a világ körül egyhangú és hiányos is lenne, ha csupán a közeli vizeken eveznénk, s a távoli tengerekre ki sem merészkednénk. Ha India, Kína s az amerikai kontinens magasba törő, fénylő inka, azték és maja világítótornyait észre sem vennénk.

Európai konferencián egyszer arról kellett döntenie, hol legyen a következő nemzetközi összejövetel. Japán küldötte Szingapúrt javasolta, mire egy európai megjegyezte:

- Nagyon messze van!
- Mihez képest, uram?! – kérdezték a japánok.

Bizony, bizony: mihez képest.

A kérdés maga az igazság. Ki döntheti el, a távolságok honnan mérhetők? Athén, Róma van messze a Gangesztől, vagy az ősi kínai múlt az óegyiptomiétól?

Marco Polónak sem volt könnyű dolga, legyőznie időben, térben s lélekben e távolságokat, s elhitetnie Európával mindazt, amit látott. Mesés gazdagságot, tudást, műveltséget.

Emberi világunk tengermélyi kagylóiban: ugyanazon időben, egymástól távol alakultak, fényesedtek a tudás gyöngyei.

Híres kínai képről néz szembe velünk a kínai Madonna: benne minden tökéletesség, harmónia, kompozíció. Kelet Mona Lisája.

Egy másik képen Buddha nyugodt álma: Kelet lelki békéje, fekhelye egész Indokína s Távol-Kelet.

Szülőhazájában itt, Indiában már ötezer évvel ezelőtt városi civilizációk jöttek létre.

Amikor I. e. az V. században megszületett, a „mi” kultúránkban a perzsák „világuralma” erőteljes.

Századunk régészeti kutatásai töltötték meg történeti értékű tartalommal azokat a közel háromezer éves kínai krónikás feljegyzéseket, melyek tanú-

sága szerint a kínai civilizáció története hétezer évvel ezelőtt kezdődött. I.e. 4500 körül tanulták meg az állattenyésztést, 3200 táján a földművelést, 2600 körül az írást, számolást, selyemszövést, házépítést és a többi iparágat. A mi világunkban az övékétől függetlenül az egyiptomi Óbirodalom s a sumér városállamok fénykorának fejezetei íródtak.

Írtak tehát már itt is, ott is.

A Dalok könyve, Kung Fu-ce, Lao-Ce világkultúránk kimozdíthatatlan építőkövei.

Huang-ti császár a I.e. III. században rendkívüli képességgel és kíméletlen erővel súlyos áron hozta létre a nagy kiterjedésű államot. Megteremtette az egységes írást, mértékrendszert, a harminchat tartományt utak kötötték össze a fővárossal, Kína 50 milliós lakosságával az akkori világ legnépesebb és leginkább szervezett állama lett. Áruik, elsőként a selyem: Belső-Ázsián keresztül a Földközi-tenger partvidékéig is eljutottak.

Parányi Európánk ekkor a rómaiaké, a világ uraié és fegyelmezőié. Hannibál hiába kelt át az Alpokon: pun harcosai halálra ítéltettek.

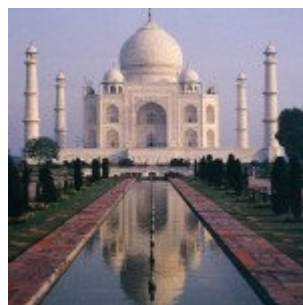
Az írói képzelet lepergetheti azt a filmet, melyből kitűnnék: ez a félelmetes és erős Kína Hannibál szövetségeseiként hogyan tudta volna porig rombolni Róma valamennyi tartományát.

Hannibál nem volt velük diplomáciai kapcsolatban, a kínaiak mással voltak elfoglalva.

Később Dzsingiz kánnak és utódainak volt mohóbb az étvágya. Az egész világ azonban az övék sem lehetett.

Eljutottam a mongol puszták Karakorum falaihoz, Pekingben a Tiltott Város császári épületeihez, melyek a múlt lenyűgöző kincstárai.

India inkább befelé forduló: őket újra és újra leigázták.

Íróasztalomon fehér, intarziás márványtábla, közepén színes kővirágok: kagyló- s drágakő levelek, virágszirmok kaleidoszkópként simulnak a hideg, sima márványlapba. Az indiai mogul díszítőművészet remeke az agraí Tadzs Mahal, kicsiben ez a tábla egy szelete az indiai múltnak, indiai látogatásaim jelképes emléke.

Benne mintha hömpölyögni látnám a szent Gangeszt, a sok ezer éves várost, Benáreszt, a hindu zarándokok millióit. Az ókori, középkori sikátorok sötét-ségében szent állatok, emberi, állati ürülék, virágillat, bételárus, orrfacsaró bűz, vonuló bivalycsorda, mesés ékszerüzlet, zsebtolvajok, utcai forgatag, kolduló leprások, kolerajárvány és az indiai múlt csillogó bölcsessége él elevenen bennem.

Ha valakinek csupán a csontja érinti meg a Gangesz vizét: akkor is menny megbecsült lakója lesz – hagyta örökül ránk a Mahábhárata. A szent Gangesz Vergilius, Ovidius és Dante képzeletét is lázba hozta.

A monszun most előttünk tombol, itt még süt a nap, és a zöldellő mesés India a negyvenöt fokos melegben, mint egy gőzfürdő ölel át bennünket.

Itt, Keleten, a sok ezer éves múlt s a jelen együtt lélegzik.

Utunk az ókori Egyiptom, majd Perzsia tájaira vezet, hogy aztán ógörög, inka, azték, maja s római partraszállások következheszenek.

Memphisz, a fáraók fővárosa

Árnyék borul a forró egyiptomi sivatagra, a szfinx, ez az emberfejű, oroszlán-testű kőszobor, olyan, mint az egyiptomiak kultúrája: hallgatag, titokzatos, kifürkészhetetlen óriás. Mögötte a piramisok. Tőlük jobbra a távoli messzeségben a Vörös-tenger s a túloldalon Mekka, Medina Szaúd-Arábiában. S ehhez kétség nem férhet: Allah és az ő prófétája, Mohamed könyörületéért szól a homokra boruló mozlím imája.

S ő biztosan tudja Mekka irányát.

Amikor hajón átkeltem a Szuezi-csatornán s a Vörös-tengeren: különös érzés kerített hatalmába: az ezer és ezer éves múlt perzselő melegének ölelése.

Most inkább kétségeim támadnak. Különös szorongás kerít hatalmába, s nemcsak azért, mert eszembe jutnak emlékek: a vörös-tengeri korallgyűjtés, amikor könnyűbúvárként merültünk a víz alá, s a kiismerhetetlen, mély tengerfenéken oly parányinak éreztem magam.

De jó volt visszatérni a víz fölé!

Mint könnyűbúvár merülök alá a múlt, az emberi kultúra mélyeibe, de légszomj és szorongás is erőt vesz rajtam: a mélységek egyre mélyebbek s kiismerhetetlenek.

Mégis újra és újra víz alá merülök, hogy egyre többet tudjak.

Értetni vélem Einstein lélekváltozásának okát. Relativitáselméletének megalakítása után a „mély tengerek végtelenségét” látva idealista lett, s az Örökkévaló felé fordult.

Darwin járta a tengereket, látott, az élővilág megfigyelése után összesítette tudását, s írta meg *A fajok eredete* című könyvét.

Harminc éve módszeresen járom a világot: az európai, keleti, ázsiai, távolkeleti és az óceániai kultúrák meglátogatásának élményei most számomra díszletek: annak a világkultúrának a helyszínei, ahol istenek, uralkodók, alkotók epizód- és főszerepeket adnak azokból a könyvekből, melyeket eddig elolvasni tudtam.

S ez oly kevés!

Wellington kitűnő navigátor és tengerész volt: mégis gyötörte a tengeri-betegség. Tudattalanul is tudta: a kiismerhetetlen tengerek összes titkát ember talán sohase ismerheti meg?

Folytassuk utunkat! Turisták vagyunk. Mindent úgysem nézhetünk meg, s oda megyünk, ahová kedvünk tartja, s ahová tudunk.

Ötezer háromszáz éve fekszik háborítatlanul, jó ideje már a British Museum egyiptomi termében egy feltűnést keltő óegyiptomi múmia. Akárki lehetett, biztos, a korlátlan hatalmú fáraó birodalmában élt. Nyilvánvaló volt, hogy Kheopsz, az isteni helytartó maga is isten: Hórusznak, a napisten fiának leszármazottja, oly isteni erő, mellyel földjeik termékenységet és nyájaik szaporulatát biztosította. Életében palotájából, halálában sírtemplomából sugározta ezt az erőt.

Valamennyien tisztában voltak azzal is: mennyire fontos a fáraó holttestének megóvása balzsamozás útján, s elhelyezése mennél nagyszerűbb sírtemplomban, mert Egyiptom termése annál dúsabb lesz, mennél pompásabb az a sírtemplom, amelyből a fáraó holtteste csodálatos áldását az egész országra szétterítheti.

A fényességes Kheopsz személye körül forgolódott a csekély létszámú uralkodók tekintélyes köre, s az írnokokra hárult a memphiszi palotában működő központi hivatalok, a közigazgatás, az adóügyek és a munkások ellenőrzésének irányítása.

Közrendűek százezrei, parasztok, jog szerint, Kheopsz földjét művelték, s ezért terménnyel és munkával tartoztak. Az udvarnál kézműveseket foglalkoztattak. Rezet, ónt, nemesfémeket az udvartartás biztosított.

A birodalom előkelői fényes pompában és gazdagságban éltek. Meghódították az ébenfában, elefántcsontban, aranyban dúskáló Nübiát, s hatvanezer ember keze munkájával hozzáálltak Kheopsz piramisának építéséhez, Gizában.

Bizony, ha ma tennék ezt, számítógépek, mérnökök, szervező zsenik irányításával: oly nagy munka lenne, mely a mai ember tudását is próbára tenné.

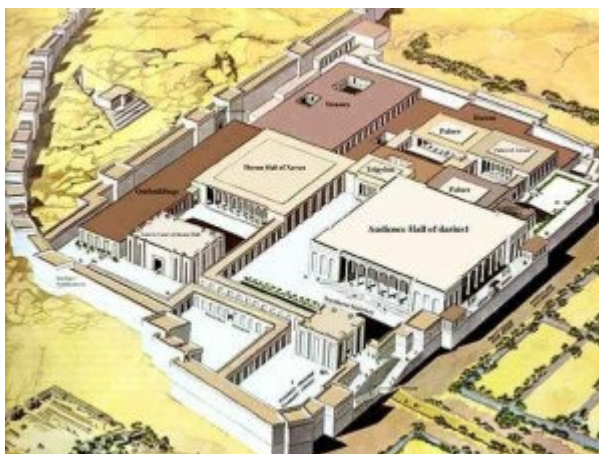
A fényességes Kheopsz hivatalnokai a Nübiából érkezett, az építéshez használandó alapanyagokat Gizába irányították, fogadták a núbiai kormányzót, egyeztettek, tárgyaltak, szerveztek.

Kheopsznak, szokásaik szerint, hűgát kellett feleségül vennie.

A fáraó halála után valamennyien ott álltak a gizai piramis tonnás kövei előtt: a sírbolt csúcsa az égig magasodott.

Befalazták a bejáratot, megrendülve a búcsútól, indultak vissza Memphisz-be.

A homok őrzi titkaikat.

Dárius birodalmában

Dareiosz, Xerxész földje! Perzsák! Az ókori világbirodalom: a mai Irán. Hegedűs Géza tanár úr még a „színművészetin”, hajdanán, szeretette meg velem az ógörög szerzőket. Aiszkhülosz oly megragadóan tudta a *Perzsákban* leírni a hatalmukat, hogy testközelben érzem őket, amint megfeszített erővel hidat emelnek a Boszporuszra, amint elfoglalják Babilont, s szabadon engedik a rabszolgasorba taszított zsidókat.

Megelevenednek a Biblia könyvei, s peregnék előttem a szúzai menyegző képsorai, Noé és bárkája az Ararát csúcsánál, s még megannyi kép, hangulat s emlék.

A Korán szúrái is felidéződnek bennem.

Irán 1972-ben ünnepelte a perzsa birodalom két és fél évezredes fennállásának évfordulóját. Az államalapító Nagy Kürosz (Cyrus) évének, ünnepi esztendőnek nyilvánított évfordulón méltó emléket kívántak állítani a nagyszerű múltnak.

Régészeti leletek szerint ezen a vidéken már 15 000 évvel ezelőtt is éltek emberek. Tudósok egy része a mai emberiség bölcsőjét a közeli Mezopotámiába, a mai Irak területére helyezi: Ninive, Babilon romjait is ott tárták fel.

Kramer véleménye szerint azt a nyelvet, amelyen a legrégebbi írásos dokumentumokat írták, sumérnak nevezik és a legrégebbi kultúra hordozóit suméroknak. I. e. 5000 körül az Iráni-medencéből vagy az Indus mellékéről vándoroltak be Babilóniába. Évszázadokig tartó páratlan kulturális fejlődés után a szomszédos nomád sémi törzsek azonban leigázták őket, nyelvük, akár a középkori latin: kultusz- és tudósnyelv maradt.

Irán területén, az istenek földjén (Elám), már hat-hétezer évvel ezelőtt településeket alakítottak ki az elamiták. Az irániaknak az indoeurópai nyelvcsaládba tartozó népcsoportjai: a szkíták, a szarmaták, a médek és a perzsák első törzsei i. e. a VIII. században érkeztek földjükre. Nagy Kürosz jól szervezett seregei rövid idő alatt elfoglalták egész Kis-Ázsiát, Mezopotámiát, a hatalmas babiloni birodalmat. Hódítások révén Perzsia a világtörténelem egyik korai birodalma lett. Kürosz diadalmas hadvezér, kiváló államférfi volt, a művészetek támogatója. Perszeopoliszban, Szúzában hatalmához illő székhelyeket alapított. Utódai: Kambüszész, Dareiosz (Dárius) és Xerxész folytatták a világbirodalom kiépítését.

Hérodotosz szerint Dáriusnak az egyéb, természetbeni adók mellett évente 2500 mázsa ezüst és 94 mázsa arany folyt be a kincstárába.

Létezik ennyi pénz egyáltalán?

Dárius sokat tanulhatott a suméroktól. Perszeopolisz, Szúza romjai még most is bizonyíthatják hatalmát és gazdagságát.

Szúza fényes városát Hérodotosz is felkereste. A Biblia Eszter könyvében Achásvéros néven említi Xerxészt, s oly szemléletesen írja le a hadvezér lakomáját, hogy a romok között mintha előtűnnének a márványpadozaton az arany- és ezüsthéverők, s elképzeljük a hét napig tartó lakomát.

Nagy Sándor foglalta el Szúzát, és birtokba vette mérhetetlen kincseit. A város volt a helyszíne a történelem egyik legkáprázatosabb ünnepségsorozatának.

Vetítsük le ezt a jelenetet, a szúzai esküvőt!

Az Indiából visszatérő Nagy Sándor itt rendezte meg Kelet és Nyugat egyesítésére törekedve a görögök és perzsák tömeges esküvőjét. Maga Nagy Sándor Sztateirát, a perzsa király lányát vette el, s a hagyomány szerint több mint tízezer macedón-görög harcos lépett itt házasságra a legyőzött, de már jövődó szövetségesként számba vett perzsák leányaival.

Tízezer nászéjszaka!

Ha Spielberg forgatna róla filmet: vajon hogy tudná e képsorokat beállítani?

Nagy Sándor felesége lenne közeliben a legszebb?

Vagy egy szerencsés közkatonáé?

Írjuk tovább magunkban a történetet!

S míg ezt tesszük: haladunk következő úti célunk, Görögország felé.

Ógörög szellemidézés

A világ közepére érkeztünk. Nagy Sándor, görög világhódító nem hitt elődei-nek, s meg is hajoltak előtte birodalmak, ám mindössze 33 éves volt, amikor meghalt. Követői a következő kétezer-ötszáz évben is újra és újra próbálkoztak, de hiába.

A Korinthoszi-öböl északi szegélyén szállunk partra világkörüli csavargásunk közepette, s az emberi műveltség egy-egy gyertyafényénél megállunk: ahol látni tudunk.

A görögöké oly magasra lőtt rakéták izzása, hogy tűzijátékuk színekben pompázó fénye mindmáig világítja égboltunkat.

Három órás utazással keltünk át a széles fennsíkon, ahonnan teljes egészében feltárult a csillogó, fehér épületek és műemlékek fölé tornyosuló Parnasszus hegy. Egyre tisztábban láthatjuk a hegyoldalt szegélyező szent utat, mely kanyargósan emelkedik a pompás templommal koronázott Apollón-szentélyen át. A sziklákat átszelő szakadékokban folyik a Kasztália-forrás vize.

A világ közepére érkeztünk.

Itt, Delphoi forrásvizénél a jóshely felé indulunk. Püthia papnő háromlábú széken ül, kezében babérággal és kerek tállal, melyben szent víz van.

Nagy Sándor kis táblára rótt kérdését adja át Püthiának.

Püthia révületbe esett, majd artikulátlanul válaszolt. Feleletét pap értelmezte, s versbe foglaltan adta át a hadvezérnek. A jóslat mindenfelé ismeretessé vált:

– Fiam, neked senki sem állhat utadba!

– Az ország legbölcsebb embere vagy! – tudta itt meg Szókratész s nem Püthia szavaiban nem kételkedhetünk, mert mind a két jóslat igaznak bizonyult, itt, a Parnasszus hegyormai alatt.

Egy görög lakóház, melynek udvarába nem szállt le helikopter, bejárata előtt nem parkolt BMW, termeiben nem volt telefon, lakói nem szövegszerkesztőn dolgoztak, nem az interneten küldték e-mail üzeneteiket: az épület ma is a legigényesebbek otthona lehetne.

Akkor Aiszkhülosz, Szophoklész lakása is lehetne, s ha ide vendégségbe hívnánk Homérosztól Hippokratészig sok személyiséget: támadna elégedetlenség, mert sokuknak az utcán kellene várakozniuk. Nem férnének be.

Az érkezők névsorolvasása is kivárhatatlanul hosszú lenne, s már azt sem lehetne jó diplomataként megoldani: kik üljenek fő helyre.

Jobb őket tehát nem összehívni.

Homérosz lángelméje már megfogalmazta, amit az emberi kultúrák eddigi látogatásaikor már észrevettünk:

– Félresodorja a lombot a szél, de helyébe az erdő mást sarjaszt újból, mikor eljön a szép tavasz újra: így van az emberi nemzet is, egy nő, más meg aláhull.

S nem ez történt eddig?

Elveszem, tőlem is elrabolják ősi történelmi társasjáték, mintha korok egymásutánjának kedvelt szórakozása lenne.

Balsac karizmatikus alakja áll előttünk.

– Az emberek – szól hozzánk – meghajolnak a lángész hatalma előtt, gyűlölik, iparkodnak megrágalmazni, mert osztozkodás nélkül harácsol, de ha kitart, meghajolnak előtte.

– Nagy Sándor és a görög világhódító tevékenységének elemzésekor meg is állapítható Balsac igazsága. A nagy hadvezér tanítványa hódító elődöknek: nem hitt tanítómesterinek, hogy azoknak sem sikerült a világot leigázni és leigázva tartani.

Nagy Sándor kitartott, meg is hajoltak előtte birodalmak, ám mindössze 33 éves volt, amikor élete véget ért.

Követői, mint látni fogjuk, az elkövetkező kétezer-ötszáz évben újra és újra próbálkoznak majd.

Már innen megjósolható: mindhiába.

Az emberi tudás, műveltség szigeteit, bástyáit, világítótornyait békés természetű barangolásainkkal sem tudjuk hiánytalanul birtokunkba venni.

A pergamoni, alexandriai könyvtárak porig égtek – s a könyvek, tekercsek – melyek mégis ránk maradtak: szét nem robbantható beton alapzatai mai civilizációnknak.

S e múltból Démokritosz üzenete szól hozzánk:

– Bölcs ember számára minden föld lakható: mert nemes léleknek hazája az egész világ.

Maja szívhangok

Nyers illatú szél szalad és simogatja arcunkat, amikor Hondurasban maják egykori földjére lépünk. Copánban találtak egy régi maja oszlopot: a kőarc, a maja tekintet tiszteletet parancsoló, az amerikai kontinens ősi kultúráinak egyik szimbóluma.

Ezerhétszáz évvel ezelőtt, amikor faragták, Európában a gótok, frankok, hunok betörése okoz fejtörést. Mai tudásunk szerint a maja szívhangok dobogása nem hallatszik Rómáig, Konstantinápolyig, a kínai császár palotájáig.

Másutt emberáldozatot látunk azték templomban. A pap az áldozat testén térdepel, obszidián késsel felnyitja mellkasát, kitépi belőle a még élő szívet és felmutatja a tömegnek. A spanyol hódítók feljegyzései szerint előfordult, hogy Mexikó városában egyetlen nap leforgása alatt húszezer embert áldoztak fel ilyen módon az isteneknek.

Megtekinthetjük az aztékok egyik nagy templomának alaprajzát is.

Guatemalába, Tikalba, a maják legnagyobb városába utazzunk vissza az időben, abba a korba, amikor a mi világunkban Attila hunjaitól rettegett mindenki.

Tízezrek éltek Tikalban. Mennyi ember mindenütt! Tegyük sétát közöttük!

A város igazából a mennyekbe vezető lépcső. Hatvan méterre vagy még magasabbra emelkedő építmények tetején egyszerű kis templomok. Színes szövetbe öltözött, vagy egyszerű ágyékkötőt, fejdísz és jade ékszereket viselő nemesemberek fényűző környezetben pihennek, dolgoznak. Festők, szobrászok, írástudók és csillagászok sétálnak az utcákon. Ott nyitva van egy ablak, s ha benézünk, turistának talán elnézik: festett vakolatokat látunk a szobabelsőkben, tarka maszkok a falakon, függönyök mindenütt, a padlókat jaguárbőr borítja, s a faragott kő ülőhelyeket is.

A főtér és a nyilvános piactér itt az élet legkedvesebb és legszínesebb helyszíne. Agyagárú, posztó, állatbőrök, növények, tollak, obszidián késpengék, jade, kagylók és élelmiszerek árusítása folyik.

American Express kártyát nem fogadnak el, forintot sem: kakaóbabbal kell fizetnünk.

Elhagyjuk a várost, az őserdő kusza gyalogösvényein jaguárok, párdúcok, pumák, vadállatok cirkálnak, óriási mahagóni-, spanyol cédrus- és pálmafák törtek negyven méter magasba, ágaik tömör, smaragdzöld mennyezetként borultak fölénk.

A maják kiváló matematikusok, egyiküket itt látogathatjuk meg: a nap és a holdjárás alapján dolgozta ki a bonyolult naptári rendszert, meg tudta mondani, mikor lesz nap- és holdfogyatkozás.

Mielőtt Európa exportálta volna betegségeit, fegyvereit és saját kultúráját, itt, ahol csavargunk, az amerikai kontinens őserdeiben, Peruban, a csimuk nyolcszáz éves múltjára bukkanunk. Chanchan, a főváros száritott agyagtéglaiból épült fel, házaikat arannyal díszítették. Minták segítségével madár- és halmotívumokat nyomtak a nedves falakba.

Könnyű itt eligazodni, a város szabályos úthálózattal rendelkezik, lakótömbök, piramisok, szentélyek mindenfelé. Hatalmas vízgyűjtőmedencékből szövevényes csatornarendszereken biztosították a vízellátást.

A Smaragd-templom – vélhetően – a betörő barbár indiánok lóistállója lett.

S ahogy talán ugyanezen időben a mongolok a fél világot, úgy az indiánok dúlnak fel itt mindent, hogy majd őket az európaiak tegyék földönfutókká.

A történelem akár egy CD-ROM járja köreit.

Ugyanitt, Peruban, az inkák öt-hatszáz éve, a Machu Picchu tetején, az Andok magas csúcsain építettek várost, törzsük uralkodóját kell inkának szólítanunk.

Fantáziánk játéka lehet: lehívni interneten az inkák honlapját. A home page áttekinthető, s mintha ismerős lenne. Hasonlatos az óegyiptomiéhoz. Az uralkodó itt is saját hűgát veszi feleségül. Igazi napkirály ő. Isteni őzüket, a Napot, a termésnek nyújtott meleg és fény miatt imádják. Papjaik figyelik a Nap, a Hold és a csillagok járását, az inka istenségeket. A Naptemplomot a Nap leányai őrzik – az inkák legszebb leányai.

Felvonulásuk valódi szépségverseny.

Hőfödte hegyek emelkednek a felhők fölé, meredek sziklákról verődik vissza a tajtékos zuhatagok robaja.

A világ legpénzesebb multimilliomosa lehetne az a vállalkozó, ami a múlt kultúráiba szállítaná örült pénzért a turistát, ahogy a fizetőképest viszik a Holdra.

A Machu Picchu csúcsa közelében hosszú, kőburkolatos teraszsor, majd inka házak kőfalai emelkednek, embermagasságnál nagyobb fehér gránittömbökből épült házak, templomok, közterek, fürdők és udvarok sétáink helyszínei.

Mintha álom lenne: olyan ez a város itt a világ tetején. Machu Picchu tervezése és építése: a paloták, templomok, lakóházak, lépcsők, vízcsatornák, kutak és mezőgazdasági teraszok többszintes együttesével mestermunkának számít.

Az építésszek görgőkkel szállítatják a helyszínekre az óriási gránittömböket – mintha az egyiptomiakat látnánk piramisokat építeni – s szobrászok, faragók formálják, csiszolják a kőveket, melyeket aztán habarcskötés nélkül, hajszálpontosan illesztenek egymáshoz.

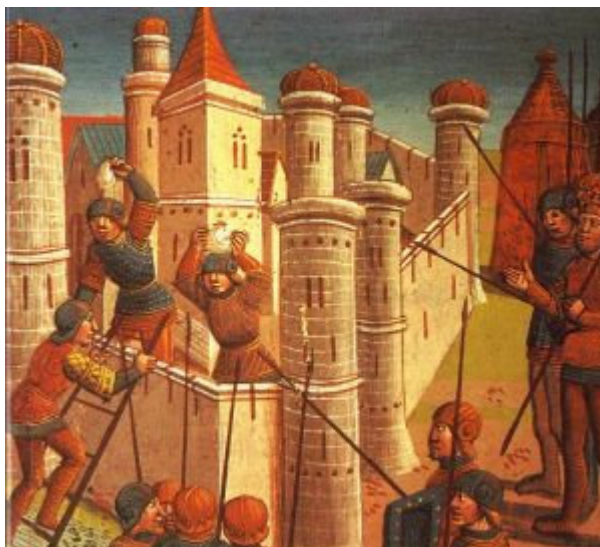
A kopár, sziklás teraszokra a hátukon hordják fel a termőföldet. Itt kukoricát, burgonyát, zöldségeket termesztenek. A földeken lámák legelésznek.

S fejlett úthálózat mindenütt a birodalomban.

Lehet, a barbár indiánok elől menekültek fel ide, a világ tetejére?

A burgonya Európa földjén is honos lett, menedéke az éhezőknek.

Megváltja-e Krisztus e világot?

Profán kérdésem sértheti a hívő keresztény/keresztyén emberek érzelmeit. E korban, amelybe érkeztünk, még fel lehetett volna tenni következmények nélkül e kérdést, a későbbi korokban már egyre kockázatosabb lett volna, hogy azután a katolicizmus türelmetlensége eretnekségért máglyán égessen el minden másképp gondolkodót.

A kultúra nagy lángjai kialudtak, parányi gyertyák égtek csupán „sötét” évszázadokon át fészületek lábainál, s még másfél évezred múltán is az égő

emberi testek orrfacsaró bűze, az emberi tudatlanság és agresszivitás s a kegyetlenség látványa sokkal erősebb, mint a felcsapó lángok gyújtotta fény.

S újra sötét gyászlepel került az emberi tudás már terített asztalára.

Aki titokban mégis torkoskodni merészelt, hátrakötötték a sarkát is, s az inkvizíció kezére került: a kínzókamrákban pedig még azt is bevallotta, amit az ördög se tudott kitalálni.

A keresztes hadjáratok idején gazdagodó Velence csak szállította a keresztes lovagokat, végül már gyermekeket is a halálba, hátha az istennek tetszőbb lesz. Nem lett.

Az aztékok mesterfokon tudtak kegyetlenkedni, s élő emberi testeket „transzírozni”, hitük szerint teljes természetességgel, s fel sem vetődik a kérdés, hogy Mengele, majd későbbi bolsevik leszármazottai vajon akkor az aztékok vagy az inkvizítorok átváltozásai?

Inkább az emberi paranoia töretlen kultúrtörténete?

Már Démokritosz észrevette:

– Mi emberek a legfontosabb dolgokban az állatok tanítványai vagyunk...

Krisztus fulladásos halála a keresztfán gyötrelmes, a látvány maga is elképesztő.

Halálával megváltotta világunkat?

A XX. századi világégések után most úgy érzem: nem.

Lehet, akik hisznek, s akik jók, azokat igen.

Buddha keleten már többszörösen reinkarnálódott: tanítása terjedt, hatását országhatárok sem torlaszolhatták el.

A római katonák nem tudtak erről: kivégezték Krisztust.

Mózes kőtáblába vésett intelme is hiábavalónak tűnik fel, pedig oly tiszta, egyszerű, és megjegyezhető:

– Ne ölj!

Az Írás is tiszta, mély s felemelő.

Saulusból is Paulus lesz a damaszkuszi úton, ahol a mai Szíriában megatódva álltam. Most bazársor borítja a karavánút kis szakaszát, ahol Pál megvilágosodott.

Görögül írja majd leveleit zsidókhoz, rómabeliekhez és még sokakhoz, s görögül írják evangéliumaikat Palesztinában: Máté, Márk, Lukács, János...

Mátéé a kiérlelt írásművészet: hite s lelkének kifinomultsága oly magaslatokra emelkedik, mint a katedrálisok.

A Szentírás keletkezése óta fűti, rajongásig fokozza a művészek szenvedést, gyászt, szeretetet és halált mennyekig emelő tisztaságát. Mi mégsem változtunk: Krisztust alighanem ma is keresztre feszítenénk. Humanista elolvashatja a Mein Kampfot, csak humanistább lesz; szadista a Szentírás olvasásával szadistábbá válhat, mint volt, s az írás igazsága még az inkvizítorokat sem menti fel.

A tények: tények.

Utazásunk emberi múltunkban még így is tanulságos lehet: következő állomásaink a magyarok honfoglalásáig mindig ötven évet tekintenek majd át.

A történelem oldalai ezen a képzeletbeli website-on gyorsan peregnek, s az entert ott nyomhatjuk meg, ahol nekünk tetszik.

Keresőprogramunk az azonos oldalakat egymás mellé rendezi, s talán bizarr, de megfontolásra ajánlható összefüggéseket vehetünk észre.

A civilizációnk története ugyanis mintha mindig újra és újra azonos jelmezben adná szerepét, átfestett díszletekben, és mindig új közönség előtt.

Mintha az elődök elfelejtették volna elmesélni a már látottakat.

A szeretet soha el nem fogy

– A szeretet soha el nem fogy – írta Pál, aki Senecával is levelezett. Senecával, aki négyéves volt, amikor Krisztus megszületett, s később kapcsolatot tartott a keresztényekkel.

Róma hálás volt költőinek. Vergilius ha végigment az utcán, azonnal csődület fogta körül, Augustus császár maga intézte birtokügyét, s a császár belső embere, Maecenas, akinek társasága a kor legműveltebb embereiből állott, s aki építkezéseiről és műízléséről híres: boldog volt, ha a nyilvánosság előtt barátkozhatott a költővel.

Róma politikusai fontos szerepet osztottak írókra, költőkre, a rómaiak lelkeinek erőteljes teljesítménye volt: a világ megfegyelmezése. Tudták, minden fegyelem csak addig tarthat, amíg a fegyelmező lelke teljes akaraterővel áll résen.

– Róma lelkierejét megtartani és edzeni! – fogalmazódott meg a feladat.

A politika szolgálata művekkel: számunkra ma már elég ellentmondásos a XX. század világháborúi után.

Korunk nagy fegyelmezője most Amerika: az amerikai filmek mindig győztes hőseinek, még a Vietnamban harcolóknak is mindig sikerül. Amerika erős, egységes és legyőzhetetlen!

Akár a Római Birodalom!

Nekünk tatárokkal, törökökkel, osztrákokkal kellett szembeszállnunk: nemzeti függetlenségünk megteremtése alakította szemléletünket.

Az I. világháború kitörésének pillanataiban irodalmunk megdöbbenve állt a szörnyű tény előtt. Schöpfung Aladár írja: az írók egy része bevonult a hadra

kelt seregekhez, mások haditudósítóként a háborús propaganda szolgálatába állottak.

Akadtak, akik tollukat a nemzet önbizalmának fenntartására, háborús lelkesedés szítására használták fel, s voltak, akik a háború mielőbbi befejezésére vágyakoztak. Mások elfordultak a háború tényétől. Egy hang hiányzott a magyar irodalomból: az ellenséges népek elleni gyűlölködés. A többi hadviselő nemzetek írói kivették részüket az ellenség becsmérélséből, németek a franciákat és angolokat, franciák és angolok a németeket kisebbitették, nagy volt mindenütt a gyalázkodás irodalma. Az angoloknál például olyan kitűnő írók, mint H.G. Wells, Chesterton, Shaw állottak az ilyen propaganda szolgálatába.

Kis nemzetek írói tudják, hogy a nagyok kultúrája tartóoszlopai műveltségünknek.

A görög kultúra építőköveire emelt Róma hatalmas, gazdag és erős.

Most még.

Korunk nagy vasúttársaságainak is feladat lenne azt az ezüstmennyiséget Rómába szállítani, ami a világbirodalom központjába került. Hiányosak az adatok: Kr. e. 194 és 166 között Görögországból 262 tonna ezüst, Karthágó hadisarca 314 tonna, az egyiptomiak Szeleukida államából 314 tonna ezüst utazott.

Mérhetetlen tömegű vagyonok!

Összehasonlíthatatlanul nagyobbak voltak azok az értékek, amelyeket a provinciává tett és államiságuktól megfosztott területekről hurcoltak Rómába. A legyőzött államok minden királyi és állami birtoka, bányái, sófőző helyei, erdőségei a római államra szálltak. A Róma-ellenes politikusoknak és a legyőzött államok vezetőinek minden vagyonát elkobozták. A karthágóiak által feltárt hispániai ezüstabányák 40 000 rabszolgájukkal, napi egy tonna ezüsttermelésükkel mind a római állam kezébe kerültek.

Hadifogoly-rabszolgák tömegeit dolgoztatták: Macedóniából 150 ezer polgárt – nem katonákat – hurcoltak el. Karthágó elfoglalásakor minden életben maradt személy rabszolga lett. A rabszolga-kereskedők már a csaták előtt megállapodtak a hadvezérekkel a rabszolgák átengedéséről. Délosz szigetén, Apollón szentélyének oltalma alatt rendezték be a legnagyobb rabszolga-piacot. Az emberportékában itt nagy volt a forgalom: sokszor napi tízezer rabszolga is elkelt. Zsidó, örmény, mezopotámiai, hispániai, galliai, dák, dalmát, macedón...

Harácsolás, rablás, gátlástalan kirablás a mértéktelen vagyonosodás alapja.

Hitler, Sztálin is tudtak kiktől tanulni.

A történelem az élet tanítómestere.

Aki látott, már észrevehetett rémeket a láthatáron. Felkeléseket Hispániában, Galliában és Júdeában.

Krisztust, látjuk, leemelik a keresztről.

Tacitus már ír a veszedelmes zsidó felekezetről, de a Betlehembben megszületett új istenről senki sem sejthette még, hogy valamikor Zeusz utóda lesz. Rejtelmes szektája keleti varázssal izgatta a dekadens rómaiak fantáziáját. Néró üldözései pedig még részvétet is keltettek iránta. Eleinte

inkább az alsóbb néposztály körében hódított, hamar rátalált a műveltebb lelkek szomszája is, ahogy Babits fogalmazott.

Apostolai mind tudtak görögül: Máté, Márk Palesztinában írták evangéliumaikat.

Tacitus nem is sejtette, hogy a híres, művelt irodalom mellett, melyet a nagyok írtak: terjed a „szamizdat”, rabszolgák ezrei másolnak könyvkereskedőknek. Egyszerű emberek írnak.

– És ha egy ország önmagában meghasonlik, meg nem maradhat az az ország – írta Márk, és mekkora igazság volt ez már akkor is.

– Könnyebb a tevének a tűfokán átmenni, hogy nem a gazdagnak az Isten országába bejutni – olvasható Márktól, s elképzelhetjük a hatását az efféle gondolatoknak a kor elnyomottai körében.

Mint Petőfi sorainak a XIX. században:

A magyarok istenére

Esküszünk,

Esküszünk, hogy rabok tovább

Nem leszünk!

Az apostolok kimondhatatlan tisztasággal a galileai mezők illatát, a golgotai kivégzés borzalmát, mesterkéletlen őszinteségüket árasztják.

Meghalnak az istenek?

Csudával határos, hogy a világ magasztos vallásának könyve: valójában szegény emberek műveletlen írásai. De az erő, mely belőlük árad, legyőzi az egész kultúrát.

A régi istenekben nem hitt már senki sem.

Az új egyház lelke lírába ömlik az első pillanattól, zengenek a katakombák a himnuszoktól. Az evangélium maga is líra, énekekbe kívánczik és énekelik is mind a mai napig.

Plutharkhosz, Tacitus, Apuleius is írták műveiket.

Plutharkhosz görög volt, de Rómában élt, kegyben állt az udvarnál is. Hírnevét Párhuzamos életrajzok című történeti művének köszönheti. A görög és a római történet egy-egy nagy alakját páronként állította párhuzamba, s a

közös hagyományokat, az összeolvadt dicsőséget hangsúlyozta. Könyve lelkesítő olvasmány lett, s ha már az istenekben nem is lehetett hinni, hinni tudtak Demoszthenészben, Caesarban. Legendás hősök történeteiben.

A könyv kimeríthetetlen kincsesbánya, Shakespeare is sokat merített belőle.

Korunk írója, ha most írná Párhuzamos életrajzait, vajon Franklin Rooseveltt alakját görög, római uralkodók életével állítaná-e párhuzamba?

Plutharkhosz a történelmet tükörnek tekintette, melynek segítségével a maga életét is lehetőleg tökéletesíteni és az ábrázolt nagy emberek erényéhez hasonlóvá igyekezett tenni.

– Az arany áttöri az acélajtót is – látta Apuleius, s a korrupció természetrajzát mi sem jellemezheti jobban.

– A hatalom biztosabban megtartható óvatos, mint erőszakos eszközökkel – írta Tacitus, de kora uralkodói nem vehették ezt komolyan.

A korban, melybe érkeztünk, már aggasztó jelenségek mutatkoznak. Elmebeteg császárok uralkodnak, négy egymást követő császárnak nem volt fiú utóda, lehetőségessé vált az, hogy egy-egy császár közvetlen munkatársai egyikét még életében maga mellé vegye, s utódjának jelölje ki.

A mezopotámiai helyi lakosság megtámadja a légiókat, a keleti tartományokban jelentős számú zsidóság részvételével félelmetes arányú felkeléssé duzzad az elégedetlenség és kiüttlanság.

Mindeközben egyre csökkent a szabad polgárok születési száma. Róma felső köreiből is tapasztalható a meddőség, császárok utód nélkül arra kényszerülnek, hogy már nem is itáliai, hanem provinciális származású uralkodók kezébe adják hatalmukat.

Lehet, a szabad polgárok számának csökkenése is oka a Római Birodalom bukásának.

Ők még nem sejtették, hogy felső osztályaik ólommérgezésben szenvednek. Testükben felhalmozódott az ólom, mert ólomcsöveken érkezett az ivóvíz, ólmot tartalmazó kupákat és főzőedényeket használtak, kozmetikai szereikben is volt ólom, a bort ólombélésű edényekben forralták.

Az alacsonyabb rétegek nem élvezték ezeket a luxuscikkeket, ólommentes agyagedényeket használtak.

A krónikus ólommérgezés terméketlenné teszi a férfiakat, vetélést és halvaszületést okoz a nőknél.

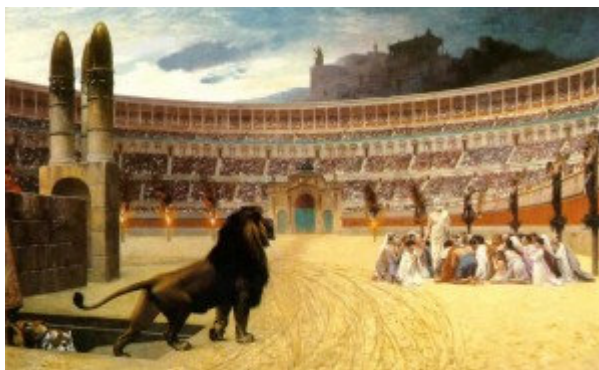
E korban élt a római orvostan legkiemelkedőbb személyisége, a pergamoni születésű Galenus. Sokat tudott, de ólommérgezésről sejtelve sem volt.

Pergamon híressé vált arról is, hogy itt fedezték fel a borjú- vagy kecskebőrből készült pergament, amit ekkor még csak írásra, a későbbi századokban pedig kódexek céljára széles körben használtak. A lenből és vászonból gyártott papírt az arabok Szamarkand ostrománál foglyul ejtett kínaiaktól tanulták meg hatszáz évvel később.

A szabadalmak megszerzése fegyverekkel történik még jó ideig.

Az ember képtelen legyőzni önmagát: újra és újra szeret legyőzni másokat.

„A halál is az élet teendőinek egyike”

A halál is az élet teendőinek egyike. Elég tehát, ha az adott helyzetnek megfelelően ezt is jól végezzük – jegyezte fel Marcus Aurelius, kinek császársága alatt a római birodalom katonai gyengülésének első súlyosabb jelei már mutatkoztak. A Duna mentén a germán törzsek erőteljes támadása indult meg, egyidejűleg Afrikában és Egyiptomban lázadások törtek ki, Szíriában ellencsászárt kiáltott ki a hadsereg, a pestisjárvány pedig a polgári lakosságot is, de különösen a hadsereget megtizedelte.

A császár is a Duna mentén halt meg.

A Földközi-tenger medencéjében a Pax Romana nagy tömegek számára is olyan életszínvonalat teremtett, amelyhez fogható ezen a területen soha nem volt.

Az egész birodalmat kitűnő utak szeltek keresztül, melyek a szárazföldi áruszállítást is megkönnyítették. A kezdetleges lószerszámozás, a patkolás hiánya miatt egy-egy fogat ötszáz kilónál nagyobb terhet nem bírt, ezért a folyami és a tengeri szállítás elégítette ki az igényeket.

Élénk volt a barbár világgal való árucseré is. A híres „borostyánkőút” már jóval a római hódítás előtt összekötötte az ókor e kedvelt féldrágakövének baltikumi lelőhelyeit a Földközi-tengerrel. A római kereskedő Pannóniában és Galliában egyaránt megelőzte a légiókat. Indiában Augustus korabeli pénzeket s egy teljes római kereskedelmi település romjait tárták fel. Indiából gyöngyöt, fűszert, nádcukrot, Arábiából aranyat, ébenfát és elefántcsontot, Kínából selymet hoztak be. A kínai évkönyvek rögzítették, hogy (a mi időszámításunk szerinti) 166-ban megjelentek a nyugati Antun (Antonius) császár követői.

A keresztény Európának majd újra fel kell fedeznie Kínát: Marco Polo utazásai Ázsiában nem is bizonyultak oly könnyű vállalkozásnak.

Augustus óta Róma pompás középületekkel, császári fórumokkal, közfürdőkkel, színházakkal, amfiteátrumokkal és cirkuszokkal gazdagodott. A híres Colosseum, a Vespasianus által épített körszínház több mint százezer néző befogadására volt alkalmas.

A képen vadállatokra vadásznak éppen, s mint látható: telt házzal megy a műsor.

A város vízellátásáról tizenegy vízvezeték gondoskodott. A lakosság jó hangulatát szolgálta a császárok alatt már rendszeres ingyen gabonaosztás kétszázezer polgár részére.

De minden vidéki város kisebbfajta Róma dicsőségére törekedett.

A római impérium minden ragyogása csak a városoknak jutott. A városok legszegényebbje is élvezhette – ha mást nem – a díjtalan közfürdőket, élelmiszerosztást és a cirkuszi játékokat. A termelőnek semmi sem jutott ebből, a földtől való menekülés folyamata ekkor már el is indul.

A római birodalom a termőterületeket sok helyen kiszélesítette. Gallia, Britannia és Germánia nemcsak magukat látták el, hanem felesleget is termeltek. A görög anyaország észrevehető hanyatlását az egyiptomi és szíriai termőterületek növekedése ellensúlyozta. Az olaj-, gyümölcs- és veteményeskert-gazdálkodás a római birodalom alatt honosodott meg a nyugati mediterrán tartományokban.

Görög, szír, egyiptomi, germán, brit és kelta rabszolgák dolgoznak a földeken.

Kenyér és cirkusz adatik tehát a népnek – de milyen áron? – fogalmazódhat meg bennünk a kérdés körutunk végén, s mai történelmi tapasztalataink alapján már kis is találnánk – ha nem tudnánk –, mindez végtelen időig nem tartható.

Az írás terjed: – Az ég és a föld elmúlnak, de az én beszédeim soha el nem múlnak – idézik egyre többen Márk szavait.

S vigasztalódnak.

Szabad római polgárok

Az ősi Appia útján akkor még nem volt aszfalt, hanem kőburkolat, FIAT sem gurult csendesen, az épületek sem álltak romosan; a mai kép mégis a dicső múltat idézi fel bennünk.

Mintha hallanánk Vergilius Aeneiséből a következő sorokat:

– Ám a te mesterséged, római, az, hogy uralkodj,
El ne feledd – hogy békés törvényekkel igazgass,
És kíméld, aki meghódolt, de leverd, aki lázad!

Vergilius, amikor ezt írta kétszáz évvel a kor előtt, amelybe most érkezünk, talán úgy vélte: a rómaiak fényessége örök időkre világítja majd föld-részünket.

Világítja, igaz, de másként, mint Vergilius képzelte.

Vergilius úgy érezte, nemzetének hivatása nem a szellemi kultúra terén kínálkozik. A rómainak a népeken kell uralkodni, a világot kell megszervezni. Fel kell tartania s megnevelnie a barbárokat, megóvnia a nagyszerű civilizációt, melyet a már elpuhult görögök megteremtettek.

A római imperializmus kulturális gondolat: a latin kultúra első nagy alakja, Cicero politikus volt. A legnagyobb hódító, Julius Caesar pedig maga is író. Tökéletes eleganciával írta meg emlékiratait – vélekedett Babits.

Világ körüli kultúrtörténeti utazásunk számos „fakultatív” lehetőséget kínál: emberi kultúránk szigetei, akár a csendes-óceániai szigetvilág, szinte bejárhatatlanok.

Utóbbi feltérképezése is évszázadokig tartott, s amikor felteszik nekem a kérdést:

– Jártál tényleg Óceániában? – a csodálkozásra mindig óvatos a válaszom.

– Voltam néhány szigeten – ami azért azt jelenti, hogy igen.

Ahol nem jártam, azt elképzelni tudom a látottak alapján.

Kultúránk szigeteit, melyeket nem érintünk: elképzelhetjük, fakultatív kirándulásokat tehetünk azokra a csúcsokra, melyeket együtt megmászni nem tudtunk. Pedig azok az orvoslás, a matematika, a csillagászat, a társadalom- és természettudomány kilátóhelyei.

Julius Caesar és uralkodásának évszázada is egy „hosszú, fáradságos fakultatív program”. Érdemes befizetni.

Mi képzeletünk internethálóján a világkönyvtár oldalait pörgetjük – tudatlanunk nagy teljesítményű, akár egy nagy teljesítményű hardver –, s bizony sok idő kell, míg az ősember bunkósbotjától elindulva tudásunk fejlődésének oldalai peregnék fantáziánk monitorán: Vergiliusig s még tovább.

Összefüggéseket kereső programunk már teljesíti is a parancsot s Kant mély igazságát, az emberiség történelmének megértéséhez nélkülözhetetlen gondolatát jeleníti meg agyunk monitorán.

A háború pedig több rossz embert csinál, mint amennyit elpusztít.

A rómaiak, akik ekkorra már az összes szabadoknak – a provinciákban is – megadták a római polgárjogot: hódításaikkal több rossz embert csináltak, mint amennyit elpusztítottak, s a hódítókat is – majd látjuk – meghódítják.

A receptet, melyet egyszer felírtak: sokan sokszor újra és újra kiváltják.

Vergilius tévedett: nemzetük hivatása a szellemi kultúra terén kínálkozott.

Emberi műveltségünk összefüggéseit kereső programunk Hegel: A szellem fenomenológiáját is kidobja elénk, hogy az emberi teljesítmények megítélését segítse.

– Az – olvashatjuk –, ami előző korszakokban a férfiak érett szellemét foglalkoztatta, a gyermekkor ismereteivé, gyakorlatává, sőt játékaivá süllyedt le, s a pedagógiai haladásban megismerjük majd a világ műveltségének minden árnyékképben utánarajzolt történetét.

Emlékezetünk monitorán jelennek meg az utánarajzolt történetek képei, s csak gördül tovább az *Elveszem, tőlem is elrabolják* ősrégi történelmi társasjátékunk már megszámálhatatlan fordulója.

Itt vagyunk Krisztus után kétszázötven évvel, mennyi forduló volt már, s mi jön még! Mongolok, törökök, Hitler, Sztálin... s a III. évezredet majd csak megjósolni tudjuk.

Katakombák

Katakombák! Az őskeresztények föld alatti gyülekezőhelyei. A valóságban félhomály, inkább sötétség: gyertya ég, mécses vagy fáklya, zengnek a himnuszok, énekek.

S egy új egyház szerveződik. A kereszténység 303-tól már államvallás a Római Birodalomban.

E században már mérhetetlenül súlyosbodott a Római Birodalom katonai helyzete is. Keleti határán megalakult a közép-perzsa birodalom: Róma legfélelmetesebb vetélytársa.

A perzsák története jelentős fejezete kultúrtörténetünknek. Az Indiából visszatérő Nagy Sándor tudatos birodalomépítő uralmának világgraszoló eseménye volt a fényes szúzai esküvő, melynek helyszínén már jártunk. Röviddel ez után a hódító elhunyt Babilonban, s ezzel együtt a macedón világbirodalom is eltűnt a történelem színpadáról.

Az elveszem, tőlem is elveszik történelmi társasjáték szenvedélyes fordulói követik egymást – mint mindig és mindenütt – e térségben is. Az ősi Perszisz tartomány urai, a Szasszanidák kerülnek ki győztesen, hogy négyszáz évig uralkodjanak. Tőlük mindent a bagdadi kalifátus, utóbbtól a damaszkuszi Omajjádok vesznek el.

Erről majd később.

Emberi történelmünk most már láthatóan állandó revansok sorozata.

Tőlem is elvették, visszaveszem, szerzek én is magamnak. Fölégetek, lerombolok, s én építek maradandót.

A jelenség, mely leegyszerűsítettségében mutatja igazi arcát, része az elveszem, tőlem is elveszik történelmi társasjátéknak.

A perzsák is, egykori perzsa nagybirodalmuk teljes területének, benne Róma összes ázsiai provinciáinak elfoglalására törekedtek.

Szorongatott helyzet! A Római Birodalom északi határai mentén már nagy és erős törzsszövetségek jöttek létre, s ez a sok ezer kilométeres határvonal mentén mind fenyegetettebb helyzet alakult ki.

Germán szászok, frankok, alemannok, gótok betörései fenyegetnek, Valerianus a perzsák foglyaként hal meg, katonai császárok követik egymást.

Végelgyengülés ez már a javából.

Mindeközben a Rómától leigázott, szétszórt népek, szegények és jogtalanok, rabszolgák és szabadon bocsátottak számára a Megváltó csodálatos születése, kereszthalála és feltámadása kerül a korai keresztények vallásának középpontjába.

A katakombák megtelnek.

Az őskeresztények üldözése is hiábavalónak bizonyult.

A Holt-tenger mentén talált qumrani tekercsek tanúsága szerint a zsidó esszénus közösség köreiben már a Kr. előtti században kialakultak egy mártírhálált halt, de a közösség hite szerint majdan visszatérő igaz tanítómesterről szóló tanítások.

A katakombákban és a birodalom legtávolabbi helyein is törvényen kívüli őskeresztények hittek abban, hogy a Megváltó hamarosan visszatér és az „utolsó ítélet” során megalázza a hatalmasokat, a „szenvedőket és megterhelteket” pedig felemeli. Az új vallás minden emberhez, az elnyomottakhoz is fordult, türelmet, megalázkodást és túlvilági jutalmat hirdető tanításával. Szakít az ember és ember között különbséget tevő szertartásokkal, a zsidó vallás hagyományaival és rituáléjával is.

Az utolsó ítélet reményének évszázados szárnyalása s röptének magassága, hőfoka csökken, a hívek sem tudnak valamennyien lemondani vagyonukról, hogy vagyonközösségben éljenek. Arra rendezkednek be, hogy ebben a világban hirdessék a bűnöktől való megváltás és alázat tanítását.

Így a keresztények száma egyre bővült.

A provinciák jómódú lakossága számára is lehetővé vált az új hit felvétele. A császári hatalommal szemben ők sem voltak kevésbé jogtalanok, mint a rabszolgák uraikkal szemben.

A korban, ahová érkeztünk: a gyülekezet élén már papok (episcopus=felügyelő) állnak, akiket jómódú gyülekezeti tagokból álló vének (presbiterek) vettek körül. A közösségek ideálja a jótékonyság, a szegényekről való rendszeres gondoskodás lett, a provinciák gyülekezetei kapcsolatban álltak egymással, közös ügyeiket gyűléseken (szónodosz) beszélték meg. Kialakult az újtestamentumi kánon is.

A keresztények ellenszenve a Római Birodalommal szemben toborzója lesz az ellenzéki magatartású provincialakók tömegeinek.

A hunok betörése Európába

A Képes Krónika iniciáléja méltósággal trónra ülteti Attilát, a hunok királyát, ahogy akkor elképzelték. Koronával, paláستtal, tekintélyes keresztény uralkodónak.

Mintha István királyt akarták volna megörökíteni.

Utazásaink a múltunkban térben és időben is történnek, az interneten fantáziánk teremtette világkönyvtár adatbázisába tölthetünk be újabb és újabb információkat, és hívhatunk is le bármikor bármit; összefüggéseket szabadon kereshetünk; térben, időben eltérő „adatok” kerülhetnek egymás mellé gyors művelettel, hogy bizonyos összefüggések új megvilágításba kerülhessenek.

Ebben a programban megtehetjük, hogy ebből a világkönyvtárból, mely emberi kollektív tudattalanunk is lehet akár: előkeressük a mélyre pakolt, talán ott is felejtett dolgokat, hogy aztán megtaláljuk, leporoljuk, egymás mellé tegyük őket, s ha úgy gondoljuk: visszakerülhetnek a helyükre ismét. Múzeumban sincs minden mindig a tárlókban, raktárak mélyén számos érték lapul.

Attila alakja más képet mutat monitorunkon. S Anonymus gesztája is előhívható, melyből a Turul-monda részlete olvasható:

„...választásuk arra esett, hogy majd Pannónia földjét keresik fel. Erről ugyanis a szállongó hírből azt hallották, hogy az Attila király földje, akinek ivadékából Álmos vezér, Árpád apja származott.”

371-ben történhetett a kialakult szóhasználat szerint Attila hunjainak „betörése” Európába, ahol az akkor élő népek körében a félelem és a rettegés szinonimája lehetett Attila nevének s hunjai ősi erejének említése.

Később a magyarok nyilai váltak ugyanazzá.

– A magyarok nyilaitól ments meg, uram, minket! – a könyörgés igaz lehetett akkor még.

Rembrandt igazsága számomra tanulságos. Szerinte „azt, amit tudsz, próbáld meg jól felhasználni a gyakorlatban, s ha így teszel, idővel fölfeded majd a rejtett dolgokat, amelyekre kíváncsi vagy. Hasznosítsd, amit tudsz, és ez segít majd tisztázni, amit még nem ismersz.”

Attila birodalmában a hunok még nem rendelkeztek Rembrandt bölcsességével.

Látható, hogy a római birodalom sorsát – az ő nézőpontjukból – barbár népeknek a 370-es években meginduló, és minden addiginál hevesebb rohama, a népvándorlás pecsételte meg.

Pecsételhette meg, hiszen már amúgy is megfáradt aggastyánná öregedett.

Az igazság, hogy az erősebb legyőzi a gyengét: vitathatatlan. Természetben, élő szervezetekben, a teremtet kultúrákban.

A dinoszauruszok is kihaltak, mert immunrendszerük gyenge lehetett a jégkorszak erejéhez képest. Élő szervezetekben ölösejtek állandó háborúja folyik, s ha a vírus és baktérium gyengébbnek bizonyul, azt a kíméletlen pusztítást Dzsingiz kán kegyetlenségei sem múlhatnák felül.

Élet és halál csatározása ez, életünk bátyái mögül hatásos vagy annak vélt ölőszerekkel lövöldözünk éppen támadó ellenségeinkre.

Mintha mindig a halál győzedelmeskedne! A pusztulás.

Amint telitalálat érte a tbc-t, jött más, aztán az AIDS... s ez törvényszerűnek látszik.

Az erősebb győzedelmeskedik. Ideig-óráig csellel, fondorlattal félre lehet vezetni: végül jön az elkerülhetetlen.

Hunjaink lovas nomád népének vágója Kelet-Európa síkságain erőt mutató, félelmet keltő látvány lehetett. Az iráni alánokat, a keleti gótokat le is igázták, s rettegett erejű birodalmat alapítottak. Fél évszázad múltán Attila hun birodalma már szilárd formát öltött, de a kelet-római birodalom pénze és diplomáciája erősebb volt, értett hozzá, hogy a hun támadást nyugat felé irányítsa. A hunok romahát római fegyverekkel harcoló germán szövetségesek verték vissza. Attila hasznosítani tudta hadvezetői képességét, de a rejtett dolgokat, a diplomácia cselvetéseit, katonai konspirációit még nem ismerte.

Nem harcol a germán törzsekkel, szövetkezve velük fordul Róma ellen. Nem mozdul a Kárpát-medencéből. Kivár. A kor, persze, nem a kivárások időszeke volt. Honfoglaló törzse folytonos küzdelme.

Attila hunjainak sorsa is kellett talán ahhoz, hogy István király az együttműködést válassza, hogy eleink akkor – és az életben maradás nagy játszma-jában azóta is hányszor! – pusztulásra ne ítéltessenek.

Az ókori római birodalom is kettévált, a görög nyelvű Kelet és a latin nyelvű Nyugat versengésében itt most a keleti Bizánc bizonyul erősebbnek.

Hatalmasságának jelképe is lehet az aranyló mozaikkockákból összeálló, reánk tekintő Madonna gyermekével.

Mihelyt megszűnt egynek lenni

10. Saal aus den Thermen des Caracalla in Rom. 216 n. Chr. Rekonstruktion.

Boethius, római filozófus, államférfi A filozófia vigasztalása című művének sorait választja programkeresőnk, e kor gondolkodójának megállapítását Róma bukásának okáról, a birodalom kettéválása után.

– ...minden, ami csak van, annyi ideig marad meg s áll fenn, ameddig egy; s pusztul s bomlik, mihelyt megszűnt egynek lenni...

A kettéválás nagyon meggyengítette a birodalmat.

A támadó barbár népek fegyverforgatóinak száma sokszor alig haladta meg egy római légioét: tíz-tizenötezer főt. Miként lehetséges, hogy a vizigót Alarik ilyen maroknyi csapattal 410-ben meghódítja Itáliát? Vagy, hogy az ugyan-csak maroknyi vandál sereg kifosztja 455-ben a hatalmas várrendszerrel körülvett milliós fővárost? Nyilvánvaló, hogy az idejétmúlt rabszolga birodalom összeomlását e kis vándortörzsek csupán kirobbantották, de nem ők, hanem a belső osztályellentétek okozták.

Az egymást érő rabszolgafelkelések, egyes provinciák szabadságharcát a császári zsoldos sereg mind nehezebben tudta elnyomni. Attila ellen a catalaumi ütközetben még szívós ellenállást tudtak ugyan tanúsítani, de csak azért, mert maga a nép félt a hunoktól. A „civilizáltabb” gótoktól viszont kevésbé tartottak, sőt az elnyomott néptömegek milliói a felszabadítókat látták bennük. Alarik azért tudta elfoglalni Itáliát, mert csapataihoz negyvenezer rabszolga és ugyanennyi szabad kizsákmányolt csatlakozott. A vandálok is csak a százezernyi rabszolga belső lázadására támaszkodva tudták feldűlni Rómát.

A rabszolga gazdálkodás válságba jutott. Mind több nagybirtokos jött rá, hogy rabszolgáit érdekeltté kell tenni a termelésben. Ezért némi személyes szabadságot és földet adtak nekik, amelyről termékeiknek túlnyomó részét még uraiknak kellett ugyan adniuk, a maradékkal azonban már ők rendelkeztek. E colonus rendszerből alakult ki a jobbágyság.

A birodalomba 476 után hódítóként benyomuló keleti gótok (Theodorik) majd a VI. század vége felé az északról jövő longobárd rablócsapatok harcosai a ráégi földműves lakosságot, az agrárproletárokat és rabszolgákat colonus-jobbágyként foglalkoztatták, ők maguk pedig, mint hűbérurak rendezkedtek be, a régi erősségek, nagyobb épületek romjaiból alakított rablófészkeikben.

Caracalla fürdője, lehet, lóistálló lett?

A fürdőző római polgárokat vízbe fojtották?

Ami kegyetlenkedésben előfordulhat, az – bizonyára – elő is fordult.

Az emberiség története meghatározóan inkább a tönkretételek, a rombolások, a pusztítás és leigázások története.

Az emberré válás folyamatába mintha programhiba telepedett volna.

– Egy reggelen felébredtem, s úgy találtam, hogy híres vagyok – mondja Byron, a költő.

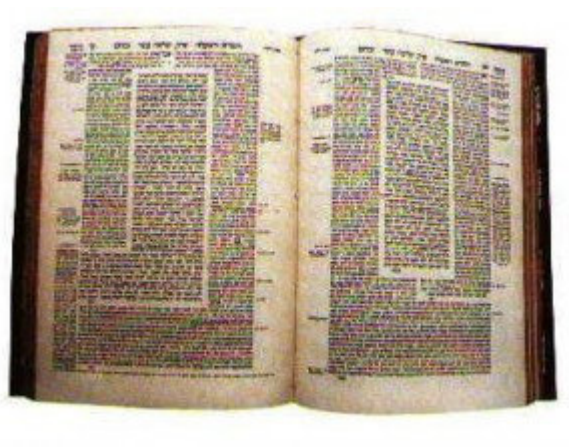
Az elénk vetített római birodalom idejében Julius Caesar is szólhatott volna így, ám ő inkább azt érezhette, hogy meg fogják ölni.

Hozzáteve az emberi teljesítmények lerombolhatatlan fellegvárához számtalan örökéletű építőkövet – a rómaiak hódításokkal szerzett birodalma is felbomlott. Keresztre feszíthettek, egymással végeztethették ki a foglyul ejtett barbárokat, napjaik akkor is, emiatt is, meg voltak számlálva.

Gigantikus épületeiket eltemeti a por, a romokon valami más, nem biztos, hogy új születik.

Szellemük, műveik most már örök életűek maradnak, mint egyiptomi, mezopotámiai, perzsa, kínai, babilóniai, görög elődeiké.

Akit egyszer megmart az eb

– Akit egyszer megmart az eb, ugatásától is fél – íródik a Talmudban e korszak bölcsessége.

Miért jelenhet ez most itt meg az elképzelt világkönyvtár monitorán?

Attila hunjai ha ebek módjára nem is martak, de nyilaik sok sebet ejtettek: s az avarok csatasoraiból ha ugatás nem is hallatszott, Konstantinápolyt ostromló lovasaik pusztta megjelenése félelmet keltett.

Később honfoglaló elődeink ezt még fokozni is tudták.

Róma örököse Bizánc lett: ez a történelmi örökösödési per sokáig tartott, a juss azé lett, ki erősebbnek bizonyult.

Rómában a politikai irányítás lényegében a pápa kezébe tevődik: Nagy Ger-
gely egyházi tekintélyének politikai hatalommal való kiegészülését használta
fel, hogy egyetemes egyházfői igényeit Konstantinápolyal szemben erélyesen
hangoztassa. A pápa a görögöket római öntudattal és az antik műveltséget
vallásos fanatizmussal gyűlölte, s megalapozta a pápaság hatalmát azzal,
hogy felkarolta és terveinek szolgálatába állította a szerzetesség intézményét.
Európát a középkor szelleme tölti el és veti vissza az egészséges fejlődésben.
A világ újrafelosztása indul el másképpen. Pápai misszionáriusok jelennek
meg Britannia földjén is.

A misszionáriusok széttrajzása a világba azóta is tart: békés és békétlen
természetű szerzetesek tettek jót, s okoztak helyrehozhatatlan károkat.

Márk, Máté és mások megalkották az írást, s mások alkalmazták. Értel-
mezték, céljaikhoz igazították.

Az ember tesz ilyet.

Jézusnak, Schopenhauernak, Marxnak, József Attilának ha lett is volna
végrendelete, akkor is azt láthattuk volna, hogy Jézusét az inkvizítorok
kínzókamráiban, Marxét szibériai haláltáborokban, Schopenhauerét Mengele
jelenlétében, József Attiláét a munkásmozgalmi panteonban bontották volna
fel.

A testamentumok az életművekben élnek, de úgy kell olvasnunk, ahogy írva
vannak.

A misszionáriusokról majd később még ejtünk szót, de már így is túl
messzire kalandoztunk, akárcsak az avarok.

A kínai faltól a volt római limesig és az Elbáig húzódó óriási területen három
évszázadig az avarok és türkök nomád birodalmai osztoztak, s Don menti
határukon állandó harcban álltak egymással. Az avar és kazár birodalmak
keretében élő népek jórészt türk eredetű lovas nomádok voltak.

A hunok elhagyott Altáj-vidéki hazájában az avarok mongol népe szervezett
államot, egy töredékük nyugatra menekült, 567-ben megszállta a Kárpát-
medencét leigázva az ott élő gepidákat és elvonulásra kényszerítve a longo-
bárdokat.

A Kárpát-medencét még sokáig őrizni képesek, Nagy Károly erősödő frank
birodalma terjeszkedésétől is, küldetésük mintha mást nem is szolgált volna,
mint honfoglaló eleink megérkezéséig védeni Pannóniát.

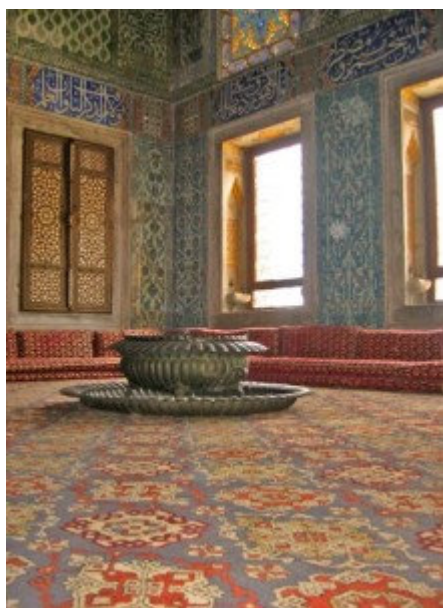
Az avarok ha másfelé kalandoztak volna a végtelen pusztákon: Árpád
magyarjai vajon hol telepedtek volna le?

Amikor már minden hely elkelt!

Fantáziánk megírhatná a történetet, s biztosra vehető, hogy elődeink is
meghányták-vetették a dolgot.

Otthonra is leltek.

Nincs más isten, mint Allah, és Mohamed az ő prófétája

A képen a Topkapi színes ablakain beszűrődik a fény. Csak álltam és bá-méskodtam magam is a sztambuli szultánok palotájában, melyhez foghatót emberi alkotásaink közül is keveset látni. Itt, a Próféta személyes tárgyai között az iszlám teljes ragyogásával világít.

Iszlám. Isten akaratának való behódolás – jelenti a szó.

A forró arábiai homoktengerekben csavarogva is felvetődött már bennem a kérdés, hogy néhány tucat sémita törzs miért kezdett arról ábrándozni, hogy meghódítja a világot.

Pedig így történt.

Az arab törzsek évszázadokon keresztül hadakoztak egymással, de Mohamed, a nagy próféta vezetésével összefogtak, feladták nézetkülönbségeiket és megvetették az iszlám közösség alapjait.

Mohamed szokása szerint hegyi barlangjába vonult vissza meditációra. A 610. évben egyszer isteni kinyilatkoztatásban részesült. A Korán, mely így módon a birtokába került – az arab nyelv csodálatos gyöngyszeme. Költészet, belső inspiráció és a törvénykezés inspirációja volt.

A próféta halála után, hiányát pótolandó, hívei egy tiszteletben álló muzulmánt választottak meg: neve arabul: kalifa.

Kardjukkal és küldetéstudatukkal felfegyverkezve az arab seregek egy évszázad leforgása alatt elfoglalták, és részben hitükre térítették az egész Közép-Keletet és Perzsiát, az egész Észak-Afrikát és Spanyolországot, valamint Franciaország egy részét.

Az országokat meghódítani, majd kormányozni nem volt olyan egyszerű, mint amilyennek látszott. A csíra még lehetett tiszta, puritán, szinte kommunához hasonló. Különböző népek tucatjait fogták össze az arab tartományok,

az etnikumok mindegyike megtartotta nyelvét, és elég keményen ragaszkodott helyi tradícióihoz, akár iszlám hagyományok voltak azok, akár nem.

A berberiek, akik időben időtlen idők óta a Szahara északi részének őslakói voltak, a tipikus példái annak a népnek, amelyre soha nem lehetett ráerőszakolni az arab hagyományokat.

A rómaiak sem jártak sikerrel: a maguk teremtette kultúrával.

– Gondoljatok az emberi erőre – szolt a múltból Dante –, nem születettek tengni, mint az állat, hanem tudni és haladni előre.

Mohamed profetikus erejével tudott előrehaladni. Amikor 632-ben Ramadán napján utoljára járt Mekkában 12 felesége kíséretében, az összeverődő rengeteg hívő előtt a házastársi kötelességről, a mértékletes élet szépségeiről, az emberek közötti megbecsülésről, összefogásról prédikált.

Megtalálta a kulcsot ahhoz, hogy egyesítse és ezzel hatalmas erejűvé tegye a szétszórt arab törzseket.

Ami nem sikerült korábban Föniciának, Rómának, a vandáloknak, Bizáncnak, azt elérte most szelíd szavával Mohamed. Berberia is meghódolt. Felvette az új hitet. Míg Európát a középkor szelleme töltötte el, addig Észak-Afrikát és az egész iszlám világot új élettel töltötte meg az arab civilizáció.

Az arabok – ezt majd később a keresztes háborúk története is bizonyítani fogja – akkor jobban értettek a bőr, a kelme, az acél megmunkálásához, mint az európai hatalmak. Fejlett növénytermesztés, öntözés, állattartás és ipar alakult ki mindenütt, ahol az arab hódítás maradandónak bizonyult. Kiváló tudósai, filozófusai és történészei előbbre jutottak az emberi gondolat fejlesztésében, mint a római egyház által gúzsba kötött európai tudomány.

Sorsunkat előre megszabták

Li Taj-Po költő e korban élt, melybe megérkeztünk, s ha körülnézünk ebben a világban, bizony utazgathatnánk évekig, és egyik ámulatból esnénk a másikba.

A buddhizmus virágzik Indiában, s kis területű államok uralkodó osztálya olyan fényűző életet él, amilyen a világ más tájain csak óriási birodalmak hatalmasainak jutott osztályrészül. A mesterségesen öntözött földek évente

több termést hoztak: árpát, kölest, rizst, cukornádat, szézámot, gyapotot, sáfrányt, az őserdők szantált, ébent, kámfort és teakfát adtak, bőséggel jutott az elefántcsontból, drágakőből, nemesfémekből, illatszerekből, prémekből.

Ha néhány napot vendégségben tölthetnénk, még arra is rájönnénk, hogy Indonézia gyöngyei és fűszerei is ide vándorolnak. Fémfeldolgozó és szövőiparuk ekkor páratlanul állt az egész világon. Kínán kívül egyedül Indiában ismerték a vasöntés technikáját, s az indiai acélt már a római birodalomban is a legjobbnak ismerték. Gyapotból, selyemből készült a ragyogó színű bársony, brokát és muszlin, a Gangesz partján buddhista kolostorok, hindu templomok és más vallások szentélyeinek százai zsúfoltak össze, máshol a buddhista kolostorok külön városokat alkottak. Egy-egy szerzetesi központot falvak százai tartottak el terményszolgáltatásaikkal, az uralkodók pedig mesés kincseket adományoztak a templomok díszítésére. Az indiai képzőművészet nagy stílusa ekkor alakult ki, s hatása kisugárzott Hátsó-Indiára, Indonéziára és Kínára.

A kambodzsai khmer állam élén istenként tisztelt császár állt, a ma már őserdővel benőtt Angkor, a khmer főváros romjai határtalan fényűzésről árulkodnak. Évszázadokon át egyetlen templomhoz papok ezrei, táncosnők százai, több tízezer szolga tartozott, s Bizánctól nyugatra ehhez fogható nem is létezett. Angkor falai a XII. században 12 km hosszúak voltak, s területe 820 000 négyzetmétert tett ki.

Efféle fényűzést ma már elképzelni sem lehet, nemhogy teremteni lenne képes valaki.

Minden ókori és középkori állam fejlődésével szemben páratlanul áll a kínai birodalom egységének folytonossága. Pedig itt nem volt elég öntözőcsatornába vezetni a folyók vizét, egész folyammedreket kellett újonnan ásni, s nem volt elég várakat emelni, hanem végeláthatatlan falat kellett húzni az északi határon. Ma is járhatunk rajta, ahogy a képen látni.

Attila hunjai idejében errefelé Kínában a technika nagy vívmányai: selyemszövés, vasöntés, papír- és porcelángyártás, legfőképpen a vízszabályozás: zsiliprendszerű csatornázás, szél- és vízkerékkel hajtott szivattyú-berendezések, kő- és vashídépítés fogásai és szakértelme csodálatra méltó. Képesek voltak a VI. század végéig fővárosukat 700 kilométeres csatornával összekötni a Sárga-tengerrel. Ehhez a nagy csatornához kapcsolódó, a XX. századig az egész világon páratlanul álló vízmű rendszer tette lehetővé az északi tartományokban is a rizs termesztését.

A császári egyetem szigorú vizsgák alapján bocsátotta ki a konfuciánus tudományos képzésben részesült hivatalnokjelölteket.

A buddhizmus nemcsak az indiai kultúra számos vívmányát, többek közt a nemzeti itallá váló teát közvetítette Kínába, hanem azt a népi vallásosságot, amely a lélekvándorlás társadalmi igazságtételét is hirdette.

Japán fejedelme, a tenno koreai közvetítéssel fogadta be a buddhizmust. A kínai szerzetesek által terjesztett japáni buddhista kultúra eleinte még nyelvében is kínai volt.

Európánk ekkor a római Szent Péter-templomban császárrá koronázta Nagy Károlyt, a frank királyt. Tőle származik a hódító háborúk vallásos szente-

sítésének a keresztes háborúkban kiteljesedő eszméje. A harcias fanatizmus tömérdek szenvedést zúdított a megtérítésre kiszemelt pogány népekre. Nagy Károly háborúinak vérözöne sodorta egybe a germán törzseket német néppé.

Elődeink a kazárok uralma alatt éltek ekkor a Volga torkolatában, s a Turulmonda tanúsága szerint majd Emese, Álmos anyja rendkívüli álom birtokába kerül. De ezt mesélje el nekünk maga Anonymus: Magog király nemzetiségéből... Emese... álmában isteni látomás jelent meg... méhéből forrás fakad, és ágyékából dicső királyok származnak, ámde nem a saját földjükön sokasodnak el.

– Sorsunkat előre megszabták a mennyben, ülj, ahova löktek, s ne vágyakozz szebbre – írta a kínai költő, s ha Li Taj-Po mindezt biztos helyről vette, akkor Emese álma sem kétséges: Álmos, Árpád, Előd, Ond, Kund, Tas, Huba, Töhötöm, és leszármazottaik majdani élete bizonyítani fogja ezt.

Mennysorságuk a Kárpát-medence lesz. Vágyakoztak ugyan szebbre, s kalandoztak messzebbre, helyük maradt, mi kijelöltetett.

„Elődeitől nem tanult senki.” (Polgár Ernő)

IV. KOROK – EMBEREK

Mindent megáhitunk, amit az idegenek hoznak!

„Átkozott a két szemünk mohósága!/Mindent megáhitunk, amit az idegenek hoznak./Bár tudjuk, baj, csapás, nyomorúság jár a nyomukban”/ – jutott eszembe e néhány verssor. Nem Szókratész és nem Goethe írta őket. A polinéz népköltészet emlékezete őrizte, formálta egy bennszülött gondolatát a fehérekről.

Lehetséges, hogy mi valóban csak elfoglaltunk, leigáztunk, kegyetlenkedtünk? Másokon uralkodtunk? Ez lenne az emberiség története? Miért a hatalmi kényszer, az agresszió, amely az emberre oly jellemző?

Álltam és bámultam a tűzjárókat. Egyedül voltam újra a világban. De a sikertelen szív-tüdőátültetés miatt tőlem elköszönt feleségem temetése után már másképpen szemléltem mindent. Máshová kerültek a hangsúlyok. Messzebbre láttam, mélyebbre néztem. Magamra is találtam. Beláttam, hogy egy férfi számára nem létezik szerencsétlenség, kivéve azt, ha van a világon valami, amit szerencsétlenségnek hisz, s világossá vált számomra az is: lehetetlenség, hogy a mozgásnak akár kezdete, akár vége legyen, hiszen mindig volt; s így van az idő is. Lao-ce írta az ősi Kínában: Aki másokat ismer, okos./Aki magát ismeri, bölcs./ Aki másokat legyőz, erős./ Aki önmagát legyőzi, hős./

Mennyire igaza volt! A tűzjárók mégsem hősök, gyanítottam. Forró köveken lépkednek, arcukat szurkálják, önmagukat legyőzve tűrik a fájdalmat. Mégsem hősök.

Ami igaz volt, már nem az. Amit hittek, már nem igaz. Ami megvolt, már nincs. Amit elnyertünk, elvesztettük. Amit elfoglaltunk, mások elvették. A tűzjárók, mint a földönkívüliek, virágfüzerekkel a nyakukban állnak előttem, hosszú tűkkel szúrták át fülcimpájukat, homlokukat, szájukat, nyakukat. És sehol egy csepp vér! Semmi fájdalom? Ez sem úgy van, ahogy van? Ezek az emberek rituális készülődés után, kifejelesztve magukban a képességet: endorfint, morfiumot termelnek a szervezetükben. A mennyiségtől egy rákos beteg sem érezne fájdalmat! Ők sem. Mi azt hihetjük, hogy igen, s ettől mindaz, amit látunk: bámulatra méltó. A dobok pergése, virágillatok bódulata, a tűzjárás szertartása, a zsivaj, az égett emberhús szaga földöntúli hangulatba emelt. S ekkor közülük egy lefátyolozott arcú bennszülött levelet nyújtott át nekem. Felbontottam, és olvasni kezdtem. „Tisztelt Uram! – kezdődött a magyarul, nyomtatóval írt, udvarias levél. – Ismerem önt. Életét és pályáját. Édesanyja kitelepítésének embert próbáló korszakát, az ön bácsalmási gyermekkorát, írói tevékenységét. Ismerem a műveit, köztük az Egy asszony második élete című könyvét, melyért érdemrendet kapott. Meghívom Önt egy utazásra, a Csendes-óceániai-szigetekre, s más tengerekre. Tudom, utazott már a világ körül, s vannak élményei távoli kontinensekről. De azt is tudom, hogy szeret utazni, kérem hát, hogy fogadja el tisztelettel küldött meghívásomat. Mellékelek Önnek egy repülőjegyet a Húsvét-szigetre. Megérkezése után várom Önt a szigeten a Rano-rakaku lábánál, a hegyoldali

három kőszobor előtt. A monumentális emberfejszobrok egyike ledőlt: meg fogja találni. Ott várom önt. Kellemes utazást kíván, üdvözlettel, Meghívója!"

Összegyűrni szerettem volna a levelet, a tűzjárók lábai közé, az izzó kövekre dobni és elégetni. Valami azt súgta: ne tegyem. Ki az, itt, Óceániában, aki ismeri az életem? Anyámat, bácsalmási éveimet? Szülőföldemről, Bácskából elszármazott honfitársam lenne? Voltak már ilyen találkozásaim a világban. De miért nem írja meg, hogy kicsoda? Meglepetésnek szánja? A több kiadást megért Egy asszony második élete című könyvemet is ismeri! Csak a Nők Lapjában közölt sorozatban olvashatták százezrek. Több ez, mint rejtély! Láthatom a Húsvét-sziget ősi szobrait, s repülőjegyem is van már! Ezt a lehetőséget nem tudnám kihagyni. Szeretek utazni, Mózes igazsága jut eszembe: „Az éhes embernek minden keserű édes.” Örülök a meghívásnak. A tűzjárás mágiája után egy helybéli ajándékot nyomott a kezembe. Négyágú, keményfából faragott villát. Az evőeszközt emberevő fidzsi-szigetiek használták. Óceániában mindenütt elterjedt a kannibalizmus. A rituális emberevés közben, vélték a bennszülöttek: megszerezték az áldozat képességeit, erejét, amelynek mana a neve. A Fidzsi-szigeteken abban az időben nem is használtak evőeszközt. Kézzel ettek. Az ember húsa viszont tabu volt, nem érhetett az ajkukhoz, az ajándékba kapott szűrős tépőszerszámhoz hasonló evőeszközzel tették a falatokat a fogaik közé. Csak ők tudnák megmondani: így jobb volt-e? Szervátültetésre nem voltak képesek, másképp vették magukhoz az emberi test részeit. Ajándékuk tapintatos figyelmeztetés lenne? A Húsvét-szigeten ezzel marcangolnak belőlem?

A tudattalan mélyein

Nem jó jell! Háborgó, mély vízben, szörnyű szélben szállt le a hidroplán.

Fedélzetén néhány utas társaságában érkeztem a Húsvét-szigetre. Hanga Roa település házai között könnyen megtaláltam a múzeum épületét, melynek közelében néhány dollárért lovat béreltem, s elindultam a sziget másik oldalára. Óceániai kézikönyvem térképe szerint alig tíz kilométert kellett megtennem. Az egész sziget nem nagyobb, mint Budapest belvárosa. Elindultam. Heyerdahl, La Perouse és mások beszámoltak már a Húsvét-szigeti gigantikus kőszobrokról, melyek dacolva az évszázadokkal őrzik titkukat e parányi földrészen, a végtelen óceán hullámaint kémelve.

Leszálltam a lóról, s csak álltam a szobrok között. A kőarcok először félelmet keltettek bennem, aztán a szobrok mérete és a csend erőt kezdtek árasztani felém. Megérintettem a ledőlt kőszobor arcát, s megszólalt valaki.

Üdvözlöm! Köszönöm, fiam, hogy eljött.

Hallucinálok! – gondoltam.

Kellemes női hang volt, anyámé is lehetett a múltból. Lovam békésen legelészett, nem féltem, mégis nyugtalanság vett rajtam erőt. Nem kellett volna eljőnnöm! Valaki tréfát űz velem! A hang magnófelvétel..., s már keresni kezdtem volna az elrejtett magnókészüléket, de a hang ismét megszólalt.

Ne keressen semmit! Nincs hangszóró, de azt se higgye, hogy hallucinál. Én beszélek önhöz, a meghívója.

Ilyen nincs! – gondoltam.

Van! Tegye azt, amit mondok! Kérem. Először is: legyen bizalommal.

Meglátja, jó helyre érkezett.

Beszélni, gondolkodni se mertem már.

Gondolkodjon csak, éppen azt értékelem az emberben, hogy gondolkodik. És most kérem jöjjön le a tengerpartra: várja ott egy kenu. Induljon!

Engedelmeskedtem. De nem voltam ura önmagamnak. Beszálltam a kenuba, evezni kezdtem, majd egy fénylő, metallizált bűvárharang emelkedett ki a vízből. Kinyílt az ajtaja.

Megérkezett. Szálljon be, kérem! – invitált a hang kedvesen.

Lépcső vezetett lefelé egy valószerűtlen térbe. Fémeket, anyagokat, melyekből itt épült minden, nem láttam még sehol. Középen rakétára emlékeztető, talán üvegből készült jármű állt.

Szálljon be, kérem! Aztán többet már nem kell utaznia.

Lesz, ami lesz – gondoltam és beszálltam.

Nincs mitől tartania! Ültek már itt mások is: Newton, Einstein...

Hogy keveredek én közéjük? Én csak egy magyar író vagyok. S Newton és Einstein már halottak! Mikor és hogy lehettek itt? Hol vagyok egyáltalán?

Nyugodjon meg! – felelte szelíden a hang. Megállt a jármű. Kiszálltam. A terem, ahová érkeztem, óriási volt. Felismerhetetlen tárgyak, műszerek heverték mindenütt.

Hol vagyok?

Az óceán mélyén – felelte a hang, s kettényílt a fal, mint valami ajtó, s mögötte mintha ablakból néztem volna: a végtelenül mély tengert láttam.

Ez egy tengeralattjáró? Víz alatti kutatóbázis?

Elmondom. Előbb foglaljon helyet!

Hol? Sehol egy szék, fotel, heverő. Vagy bármi!

Minden ott van ön előtt, amire gondolt. A bármit kivéve. Azt pontosan kell körülírnia.

Remek! – nevettem. – Ha ilyen humora van, elkerülhetem az életveszélyt.

Inna valamit?

Kávéra gondoltam. Gőzölgő feketére, biedermeier asztalkán, ezüsttálcán, meissenai készlettel, kockacukorral, ezüstkanálkával. Konyakra, kristálypohárban, és hűtött ásványvízre.

Parancsoljon! – s úgy volt ott előttem minden, ahogy elképzeltem. Mintha az istenek pohárnoka, Ganümedész lett volna itt a láthatatlan pincér. Kezdett tetszeni ez az egész. Életében mindig odaadó anyám nem szolgált ki figyelmesebben.

Bizonyos értelemben én is az anyja vagyok. De erről majd később beszélek.

Nem kellett volna idejönnöm! – fordult meg a fejemben. – Otthon sétálhatnék a Margitszigeten, kisfiammal, a védőnőnkkel. Talán feleségül is jönne hozzám!

Igen. Szereti magát. Kérje meg a kezét!

Gondolja?! Ön mindent tud?! Tulajdonképpen kicsoda ön?

El szeretném mondani! De most igya meg a kávéját! Kihűl. És helyezze magát kényelembe!

Hellyel kínáltak, leültem az asztalhoz. Jól esett a kávé, ízlett a konyak, s rá is gyújtottam, anélkül, hogy engedélyt kértem volna rá. Ereimet átjárta a koffein, a nikotin, s már elégedettebben néztem körül. „Eljöttem, most már megpróbálom jól érezni magam”, gondoltam. Az ablakhoz léptem, s bá-

multam az élénk színekben pompázó korallhalak háborítatlan nyugalját. Az ablak melletti fal mint fényes lambéria állt előttem. Megérintettem, mert nem voltam biztos benne, hogy fából készült.

Diderot álma

A felület mozivászon nagyságú vezérlővé változott, melyen feliratok jelentek meg. A XX. század végi és a XXI. századra tervezett biológiai kutatásokról beszámoló közleményekben már olvastam hasonló programokat: „Bonyolult élő szervezetek szintézise”, „Klónozott emberek”, „Génbeiktatás és – kihasználás”, „A gondolkodás szabályozása”, „Szervátültetés”, „A gondolkodás szabályozása”, „Testtől megfosztott agy”, „A halál korlátlan ideig való felfüggesztése”...

Kutatóközpontban lehetek! – gondoltam, s megnyugodtam. Aki szereti a könyveket, tudja milyen érzés polcon látni szép gerincű könyveket: Aiszkülosz, Szophoklész, Euripidész, Arisztophanész, Plutarkhosz, Homérosz, Shakespeare műveit. Barokk stílusú üvegvitrinekből régi kiadású köteteket keresni. Megnyugtatta az embert. A könyvtár méltósága, a félhomály, a csönd átöleli az olvasót. S nem hiszek a szememnek! Állnak a polcok, vitrinek, és könyvek mindenütt!

Látom, hogy szépen berendezkedett.

Látja? Elmondaná, hogy kihez van szerencsém?

A múltja vagyok, a jelen és a jövő. Az emberiség memóriája.

Mint egy fekete doboz?

Inkább ősgy. Birtokomban van minden információ, mellyel az emberiség valaha is rendelkezett.

Képtelenség! Hogy létezzen egy ősgy, mely mindent tud, még beszél is.

Őn is beszél.

És mióta létezik?

Az ősröbbanás óta. És rögzítem minden ember agyhullámának rezgését.

Szeretnék hazamenni! Eddig jó vicc volt minden, de most már friss levegőt szívnék!

Ennél frissebbet sehol máshol nem lélegezhet. Tudom mit érez, de maradjon velem, kérem! Egy kis időt kérek csak, és mindent meg fog érteni! Szeretném, ha jól érezné magát! Éjszakáit nem kell velem töltenie...

Ez megnyugtat.

Nőies hangom ne tévessze meg, s ne építsen testet köré!

A hangja olyan, mintha anyámat hallanám.

Ha akarja: modulálok.

Most kedvesem hangját választotta.

Akit majd feleségül vesz.

Honnan tudja?

Tudom. De, kérem még maradjon velem. Esténként asszonyok várják.

Ma valaki itt, a Hűsvét-szigeten. Holnap Tahitin. Reggel mindig várni fogom. Szeretnék együtt dolgozni önnel!

Velem?

Igen. Időszakonként átnézem a tudattalanomat, s ehhez a munkához emberi együttműködésre van szükségem. Véleményre, észrevételekre.

Mivel kapcsolatban?

Az emberiség történetét szeretném most újra áttekinteni. Biztos lenni a IV. évezredig tervbe vett jövőprogram helyességében.

Rögzíti minden gondolatomat! Válaszol is azokra! Eltitkolni nem tudok semmit. Ajánlata váratlanul ért.

Adjon időt magának, hogy felfoghassa mindazt, amit itt tapasztalt. De amit képtelen elhinni, megérteni: még igaz lehet. Kétszáz évvel ezelőtt Diderot, a nagy francia enciklopédia szerkesztője, a jövőt ábrázoló látomásában, D'Alambert álma című munkájában leírta, hogy egyszer majd miképpen tényésztik mesterségesen az emberi magzatot, hogyan határozzák meg előre örökletes sajátosságait. Művének hőse leírta, ugye most már ön is emlékszik?, hogy a meleg szobát, amelynek padlóját kis edények borítják, és minden egyes edényen címke áll: „katonák” „előljárók” „filozófusok” „költők” „konzervkurtizánok” „konzervkirályok” feliratokkal, igény szerint.

Emlékszem – mosolyogtam.

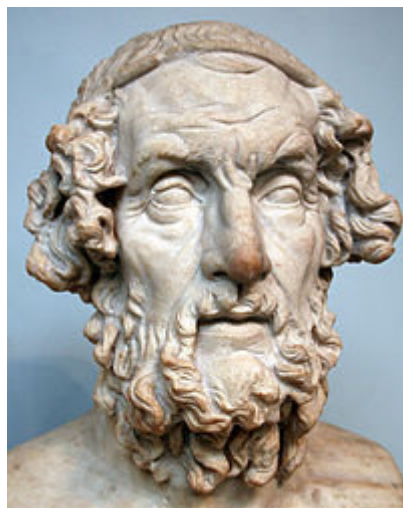
Mára ez valóság! A mesterséges megtermékenyítés egyszerű orvosi beavatkozás. Bízson bennem, kérem!

Rendben. Maradok – feleltem.

A falon alagutak nyíltak meg, de még nem láttam semmit.

„Nincs ellenfele a szeretetnek.” (Polgár Ernő)

**„...így van az emberi nemzet is,
egy nő, más meg aláhull”**

Az alagútban egy ókori görög férfi jelent meg. Írószobájában dolgozott.

Megismer? – kérdezte.

Nem.

Homérosz vagyok. Amilyen szót mondasz, olyant fogsz hallani is rá!

Tegeződhetünk?

Homéroszt idéztem – nevetett a géphang –, de önnek nem kell a válaszadásra időt fecsérelnie, mert a gondolatait is rögzíteni tudom.

Észrevettem.

Már Homérosz lángelméje megfogalmazta, ami engem is régóta foglalkoztat – mondta a vendéglátóm, és Homérosz hangján folytatta: – Félresodorja a lombot a szél, de helyébe az erdő mást sarjaszt újból, mikor eljön a szép tavasz újra: így van az emberi nemzet is, egy nő, más meg aláhull.

Homérosz, miként megjelent, most eltűnt.

Milyen igaz! – gondoltam. Akik ma hatalmon vannak, nem biztos, hogy holnap is.

Végignézném önnel a történelmet, ha lenne hozzá kedve!

Lenne. Megjött.

Az alagútból a crô-magnoni ember lépett elő, vad kiáltásokkal, ijesztő külsővel, vadállati büzt árasztva magából. Undor mégsem fogott el, mert mellette állva döbbentem rá, hogy magam is ősemberé változtam, s közben tudtam, hogy én nem vagyok ő. A tökéletes tudathasadás állapota lehetett volna a helyzet, és mégsem vált azzá. Identitásom birtokában maradtam, miközben akaratomat irányítani képtelen voltam. Crô-magnoni emberként

már a teljes génkészlettel rendelkeztem. Mégsem az történt csupán, hogy egyszerűen átéltem egy ősember megjelenését, utánoztam viselkedését, gondolkodását. Átváltozás után változtam már kialakult emberré. Átalakulásom mágia, varázslás sem volt, mint azok a ritusok, szertartások, melyekkel az ember ősidők óta él együtt. Nem úgy bújtam állatbőrbe, mint az altamirai barlangrajzokból kikövetkeztethető átviteli varázslatok szerinti ősember, aki a falra festett bölényre mély átéléssel vadászott, mintha elejtené azt, hogy ezzel erejét, önbizalmát növelje, s katartikus élményt szerezzen magának, és a szertartás résztvevőinek. Színházi produkció sem volt a jelenet, mert a barlang, melyben asszonyommal étem: otthonom volt, a bűzt természetesnek tartottam, de éreztem, mert jelen voltam magam is. Gyermeünk sírt, enni kért, asszonyom éhségtől gyötörten mellére vette a fiút, és szoptatni kezdte. Mammutok, orrszarvúak, bölények legelészték a barlangtól távol, s ahogy a barlang nyílásából figyeltem őket: semmi másra nem tudtam gondolni, csak arra, hogy valamelyik állatot el kell pusztítanom. Vad, kiméetlen ösztön tört elő belőlem oly erővel, hogy bölénynek álcázva magam, megközelítettem a csordát, s egy anyja mellett legelésző fiatal állatot éles kővel ütni, szűrni, vágni kezdtem. Az állat a földre rogyott. Majd elharaptam a torkát, téptem, ettem a nyers húst. Amikor jóllaktam, behúztam a barlangba az elejtett bölényt.

Köszönöm – szólalt meg vendéglátóm hangján crô-magnoni asszonyom. S eltűnt a szemem elől. Ott maradtam egyedül a szobámban. Annak éreztem már. Otthonnak, ahová hazatértem. A vad, pusztító ösztönök tíz és tízezer év után is elemi erővel tudnak előtörni tudattalanomból? Él bennünk a vadállat, ez nyilvánvaló. A vadság, a barbárság, be kellett látnom, elkerülhetetlen volt. Az életben maradás kényszerítő ereje megkövetelte. Megfordult a fejemben: miért éppen az állatvilágból emelkedtünk ki? Emberszabású majomként miért nem váltunk békés, legelésző növényevőkké? Kihaltunk volna? Mint a dinoszauruszok? Ragadozók tizedelték volna őseinket, még az emberré válás hajnalán? Agyunk teljesítménye kialakult volna?

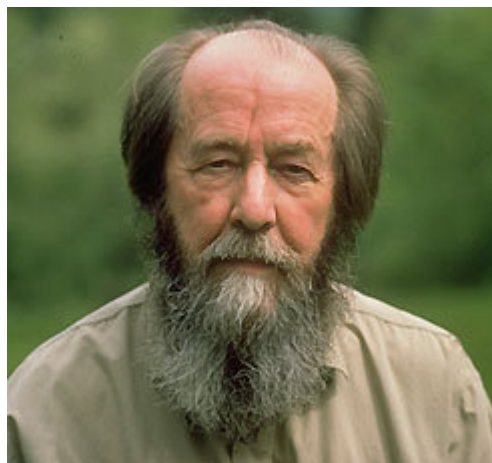
Nem – felelte vendéglátóm. Az ablakhoz léptem. Kinéztem. Elöttem a végtelen vízben bálnák úsztak, mögöttük óriásrája üldözte áldozatát, s amikor utolérte, elpusztította. Erősebb a gyengét, hogy életben maradjon.

Esteledett, s vágytam rá, hogy partra lépjek, embert lássak, ágyban aludjak. Vendéglátóm betartotta ígéretét. Kített a parton, és Húsvét-szigeti bennszülöttként térhettem haza otthonomba. Polinéz ügyességgel férfi alakot faragtam fából, vacsora után lefeküdtem, s éreztem kedvesem szívverését, amikor mellém bújt. Jött a hosszú éj, s öröme leltünk mi így ketten. Mi bánthatna még engem ezután?

Mielőtt rajtam ütött volna a reggel, visszatértem a tenger mélyére.

Szolzsenyicin és a Gulag

Várt rám az óceán. Beszállás után a fekete doboz hajóteste mint a vízbe hajított kavics tűnt el a mélységben, s Tahiti partjai felé indult. A fekete doboz évtizedeken át mozdulatlanul várakozik a Mariana-árokban, s ez a gigantikus memóriaközpont ott végzi agytevékenységét. Rögzíti, tárolja az ember agyhullámain. Amikor bázisáról kimozdul, a Mariana-árok örvényei jelzik az energiát, mely a víz alatti tömeget mozgatja. A vízbontással felszabaduló hidrogén robbanásai hajtják, működtetik ezt a kolosszust, mely a világ egyetlen teljes, múzeumnak, könyvtárnak, információs- és tájékoztató központnak is vélhető archívuma. Tárolókapacitása bővül, így az ősagy kimeríthetetlen, kihasználatlan, mint az emberi agy.

Mit jelenthetne kizárólagos birtoklása valamelyik hatalom számára? Mások elpusztítására használnák, és maga a memóriaközpont az emberi tudásvágy áldozatává válna. Az agyközpontot felfedező állam katonai elhárítása, tudóss-társadalma mindent elkövetne, hogy a memóriaállomás működését megértse, egységeire bontsa. Tudásuk gyarapodna, de az ősagy működésének helyreállítása nem sikerülne.

Futurológiai becslések szerint az ember 3001-ben fedezi majd fel a Föld közepének vélt fekete dobozt a Mariana-árokban. Az úszó tengervárost tíz évig kutatják majd a világ tudósai. Ekkorra sikerül majd összefogniuk a nemzeteknek. 3010-ben már mindenütt bontják elemeire a vizet, s a korlátlan mennyiségű hidrogénenergia kinyerése egy új korszak kezdetét eredményezi.

De ne szaladjunk ilyen gyorsan előre!

A vízben úszó cápákat figyelem, s eszembe jut, hogy az itt élő bennszülöttek milyen fortéllal fogják ki őket. Bálnacsontból cápahorgot faragnak, melyek finoman kidolgozottak, mintha szobrok lennének. A nagyobb méretű akasztóhorgokat halászszerzetartásokon is használják.

Tanulmányozom a memóriaközpont működését és a rekonstruátor munkáját. Agyhullámain vétel után elektronikus képpé alakulnak az alagút terében. A cerebroprinter, agyhullámainra kapcsolt nyomtató ad utasítást a rekonstruátornak az előhívandó kép és a megformálandó tárgy jellemzőire. A

méret, a szín és a forma adataira. Kérdések jelennek meg a rekonstruátor képernyőjén, amelyekre nem tudok válaszolni. „A bálna melyik csontja?” Kik készítették?” „Milyen célból?” Azt tudtam csak, hogy tengerészcadét korszakomban hol láttam ehhez hasonlót. A kérdések az adattárolóba érkeztek, azután a múltkereső memóriája kapott utasításokat, majd működésbe lépett a génazonosító- és génmeghatározó program, végül az ősgy kommunikatőra kezdett dolgozni. A kommunikátor – 3020-ban már hordozható sétáló-kommunikátorokat is készít az ember – valamennyi ismert szóbeli-, írásbeli- és más kommunikációs formát fordítani tud. Hiszen mindegyikük az agyműködés létrehozta logikai rendszer. A nálam lévő kommunikátor segítségével beszélgettem éjjel Húsvét-szigeti asszonyommal. Férje lehettem anélkül, hogy az asszonynál memóriatörlést végeztünk volna, mert bennszülött párja agyhullámai alapján a génazonosító elvégezte a meghatározást, nálam pedig a génbeiktatást és a génkihagyást. Ezután immunrendszerem, testi és lelki felépitésem a férjévé tett. A kommunikátor, a múltkereső memóriatöltése után elszólás, felejtés, nyelvbtlás esetén segíthetett volna, azokban a helyzetekben, melyeket Freud gondosan leírt a tudattalan működésének ismeretében. A rendszer tökéletes volt. S mindeközben saját énemmel is rendelkeztem. Memóriám törlésétől elzárkóztam, vendéglátómnak őszintén megmondtam, hogy élményeimet szeretném majd megírni, és tudattalanomban elmenteni.

Író semmi nem korlátozhatja, ha írni akar! – felelte, és Szolzsenyicinre hivatkozott, aki a Gulágon, arra a bizonyos célra használatos papírra írta művét, ha éppen volt valamiféle papír arra a célra.

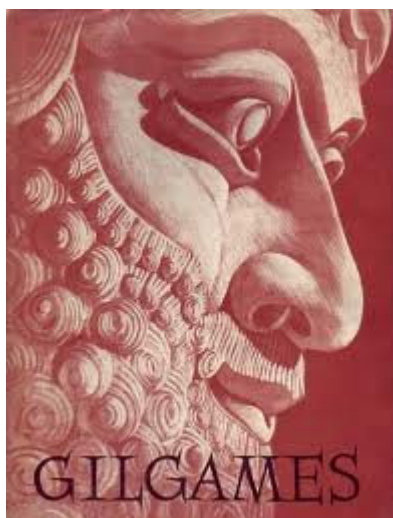
Vendéglátóm elmondta, hogy bármit írjak is arról, amit tapasztaltam: nem fogok titkot elárulni. A III. évezred eleji tudás még nem érte el azt a fejlettséget, amiről beszámolnék, s írói képzeltem megjelenítésének tulajdonítanak majd a beszámolómat. Verne könyveire utalt, a francia író látogatása után egyszerűen tengeralattjáróról beszélt, de az ember Holdra utazását nem tudta magában tartani. Világirodalmi enciklopédiák is a tudományos-fantasztikus regény egyik megteremtőjének tartják. Ebből is következtethető: ha az ember bekerül egy skatulyába, ott is marad.

Az emberi tudattalan fiókjaiban tárolunk kacatokat, melyek mint a Hold: világítanak. Énünk, tudatunk a Nap, de a Hold is mindig jelen van, csak nem látszik. Vendéglátóm, a múlt tárolóközpontja, az emberi kollektív tudattalan ezért formázza újra és újra féltekéiben múltunk történetét, itt, a vízben úszó fekete dobozban.

A rekonstruátor befejezte műveletét. Tárgynyomtatója kiválasztotta a szükséges hozzávalókat, azokat tartályaiból a préselőbe szivattyúzta, s kezemben tarthattam a szervetlen anyagok szintéziséből előállított bálnacsont cápa-horgot.

Az agyprinter közben folyamatosan működik: nyomtatja gondolataimat.

Elpusztul a halandó

Egyeztettük a korszakokat, amelyeket az emberiség történelméből majd kiemelünk, s a kollektív tudattalanban újra formázunk. Megismertem az útitervet is. Óceánia szigetei után valamennyi kontinenst érintünk majd, és mindenütt partra léphetek. A földi kikapcsolódások után térek majd vissza a tengerek mélyére. Tegnap is micsoda éjszaka kerekedett a Húsvét-szigeten! A tahiti erotika se lehet alábbvaló: Gauguin se véletlenül festegetett arrafelé.

Tahitin szóltak a dobok, szomszédaink a tenger partján táncoltak. Úgy feküdtem asszonyom mellett, mintha örökös részegen lettem volna.

A hajó csöndje várt reggel újra. A Pitcairn-sziget partmenti vizeihez közelítettünk. A legendás Bounty legénysége itt talált magának menedéket, miután Fletcher Christian a lázadók élére állt, és William Blight kapitánytól átvette a parancsnokságot. A sziget ma is olyan elbűvölő, mint akkor volt, a XVIII. század végén.

A rekonstruktor melanéz szűrőeszközöket, művészien formált lándzsákat, szigonyokat készít. A vörösre, kékre festett fegyverek a melanézek vadász-eszközei, melyeket törzsi háborúk során is használtak. A testbe fúródó éles fegyverek micsoda roncsolást okoztak!

A fekete doboz memóriaterme már a múlt tárgyainak múzeuma, mint maga a tudattalan.

A múltkereső Mezopotámiába kapcsolt, a sumér városállamok fénykorába. A gilgamesi agyagtáblák üzenetei, a négyezer év előtti emberi intelligencia már örök igazságokat fogalmazott meg. Egyik szerint: „Ha elmégy és elveszed az ellenség földjét – eljön az ellenség és elveszi a te földedet.”

A kommunikátor az alagútban megjelent agyagtáblák feliratát fordította:

Ha rosszat teszel barátoddal, mit teszel majd ellenségeddel? – szólaltak meg a képi jelek hanggá alakítás után.

Született ember – folytatta a leolvasó – még nem jutott örökkévalóságra, elpusztul a halandó, minden művével egyetemben.

Tudhatták, hogy az agyagtáblákat majd négyezer év múlva megtalálják? És restaurálás után megőrzik?

Az emberi test is őrizhető: hibernálható. Pénz kérdése, hogy valaki életének felfüggesztését kérje, s testét tárolva akár ötven évet várjon halálos betegsége meggyógyításának felfedezésére. Gilgamest nem hívtuk elő, hogy szembe-sítsük a ma emberét is elképesztő lehetőséggel, mert csak megzavartuk volna négyezer év előtti nyugalma. Mezopotámiában a történelem előtti évszázadokban már fejlett kultúrájú városállamok jöttek létre, ahol felismerték, hogy ha elveszik a más földjét, azt majd tőlük is elveszik. A városállamok mégis addig hadakoztak egymás ellen, amíg a sémi akkádok le nem igázták őket. Felismerésük helyes volt, látták a célt, tudásuk is elegendő lehetett volna: mégis elvesztek.

Amikor partra szálltam, a pálmafákkal övezett partszakaszon még gyönyörűséges színekben tündökölve pompázott a lemenő nap a horizonton. Tengerre néző, cölöpökre épült, szellős házuk a pálmafák alatt állt. Gyékényszőnyegen heverészve a távolba néztem, mellettem, mint fénylő gyöngy aludt kéjtől izzó bennszülött asszonyom. Mégis vágy ébredt bennem, hogy hazatérjek választottamhoz. Kikapcsoltam készülékeimet: a kommunikátort, a génblokkolót, hogy önmagam legyek.

Nem látta senki.

**„...az értelem is, ha nem használják,
megromlik.”**

Pompás, teljes fény ragyog a vízen. A tenger sima, felhőtlen az ég a Cook-szigetek partjainál. Visszatértem a szobámba, ahol mindennapjaimat töltöm. Ahol kedvenc tárgyaím vesznek körül. Már otthonosan érzem itt magam, s természetes, hogy egy működő agy közepén kutakodok, mint egy guberáló lomtalanításkor. Régiségeket, emlékeket keresgélek, régóta tárolt eseményeket pörgetek le újra. S az agy semmiben sem tér el a többitől! Csak a távolságok hihetetlenek! A szállító elektronok száguldó sebességgel közlekednek, mégsem egyszerű körbe utazni velük a végtelennek tűnő tudattalant. Mindegyikük nem ér célba! Élményem a teknőcökkel jut az eszembe. A pici állatkák kibújtak a partmenti homokba rejtett tojásokból, s már szaladnak is! És milyen sebességgel! Mekkora életkedvvel! És csak a véletlenül működik, hogy melyikük ér célba! Melyiket nyeli le a krokodil, melyiket kapja be a sirály. Elektronjaink nem azonos töltésűek, hiába erőlködünk: többen még sem érnek célba. Nem jut eszünkbe egy szó, elfelejtjük megnyomni a megfelelő gombot. Mint most én a tárgynyomtatóét, hogy elkészítse nekem legújabb szerzeményemet.

Éjszakáimon a génbeiktatások után tökéletesen birtokában voltam életrajzaimnak, hűsvét-szigeti, tahiti, pitcairn-szigeti helybélként mindig tudtam, miről nem kell beszélnem, s miről kell. Még nem kerültem kellemetlen helyzetbe, egyik asszonyom sem kergetett bottal a ház körül. Mi lesz, ha egyszer rossz házasságba keveredek? Akkor a készülékeim sem lennének tökéletesek. Azokat a III. évezredben fogják felfedezni, de használatukat szigorú nemzetközi jogi egyezmények szabályozzák majd. Mert lehetetlennek ítéltetik, hogy a férfiak tetszés szerint bekopogjanak a hálószobákba, s megkóstolják minden gyümölcsnek ízét. És az asszonyom sem gyanakodhatnak uruk valódiságára, amikor a találmányt hibátlanra tökéletesítik.

A tárgymutató formás, csillogó cook-szigeti zsámollyal ajándékozott meg, melyen a XIX. század törzsi előkelőségei pihentették lábaikat. A remekmű láttán el is határoztam, hogy azon fogom tartani az agyprinteren már kinyomtatott feljegyzéseimet. A bútordarabot nézve Leonardo da Vinci jutott eszembe. A szobrai, műalkotásai. S az alagúton át már megjelent a mester. Alkotói magányában elmerülve dolgozott. Írt valamit. Megrendülve álltam előtte, tiszteletet teremtő aurája előtt. Megszólítani se sikerült volna, ha kellett volna. Gondolatait jegyezte le, írása gyönyörűen formált mondatai hangjelekké alakultak: csengő, szívverést fokozó beszéddé.

Ahogy a vasat belepi a rozsda, a víz megposhad vagy a hidegtől jéggé lesz, úgy az értelem is, ha nem használják, megromlik.

Leonardo maga elé nézett. Lapozgatott feljegyzései között, majd ismét írni kezdett.

A tudás a tapasztalat leánya!

Összegyűjtött gondolatait rendezgethette, mert most egy másik kéziratot vett elő. Javítgatta, írt hozzá.

A legnagyobb s egyben legkisebb uralom az önuralom.

A múltkereső működésbe lépett. Az ókori Kelet korából az akkádokat hívta elő, akikkel kapcsolatban mély igazság Leonardo előbbi megállapítása. Az akkád a legrégebbi azon sémi népek között, akik Észak-Arábia sztyeppés területeiről érkeztek, s Mezopotámiában egységes államot hoztak létre. Önuralmuk viszont kevésnek bizonyult: hódító hadjárataikat szünet nélkül

folytatták, s minden erejüket elvette a legyőzött népek fellobbanó ellenállása. Hatalmuk addig tartott, amíg harci fölényük. A gutik, egy hegyi nép leigázta őket.

Estefelé a cook-szigeteki Rarotonga egyik banánültetvényére tértem haza.

Művelt kertjeink, fából, pálmalevelekből épített házunk nyugalmat árasztva terültek el az óceán partján. A cook-szigetiek közeli rokonságban állnak a tahiti népekkel és a maorikkal. Feleségem maori. A szorgos asszony egész nap az ültetvényen dolgozik. Hiányt mi nem szenvedünk semmiben. Négy gyermekünk ül velünk az asztalnál: földimogyoróvajban sült táró, tojás, friss banán, manióka- és kókuszkrém van előttünk bőséggel. Amikor ágyba bújunk, és hozzám simult, láttam, asszonyom lesütött szemében kigyúlt a szenvedély. Teste remegett.

Szerencsésebb ember nem élt rajtam kívül a világon!

„Aki mások nyomában jár, sohasem kerülhet elébük”

Niue mesés kis sziget az óceán gyűrű alakú korallzátonyán. Körülötte tiszta a víz: látni a halakat és a tengerfenék élővilágát. Új-Zéland területéhez tartozik. Az itt élőket a szamoaiak és a tongaiak igázták le a letűnt időkben. Magyar falucska lakosságával azonos számú bennszülött él itt időtlen békességben.

Rekonstruátorom emberfejet ábrázoló, XIX. században faragott maori szertartásbotot készít. Otthon micsoda műtárgyakat másolhatnék! S senki nem tudná, hogy melyik az eredeti! Néhány Van Gogh, Goya, Renoir-kép eladásából kifizethető lenne a magyar államadósság!

A III. évezredben feltalálják majd a rekonstruátort, használatát azonban nemzetközi egyezményekkel szigorúan szabályozni fogják.

Tegnap este banánkertészként tértem nyugovóra, s különös volt, hogy a memóriatöltés, génbeiktatás mennyire jól sikerült: még a kertjüket művelő bennszülöttek fáradtságát is éreztem.

Óceániában a természeti népek élete nem olyan agyonhajsolt, mint a miénk. Ők életüket könnyen vevő, ahogy az angol nyelv eltalálta: „easy going people”. Halászgatnak, vadászgatnak, kenuikat javítgatják, szobrokat faragnak.

Nyugodtan élnek. Fejvadászok, rabszolgakereskedők, gyarmatosítók már nem háborgatják őket.

Foglalkozásaim, melyekbe belecsöppenek, nem mozognak széles skálán. A memóriatöltésnek mégis ki kell terjednie minden részletre, hiszen összecsiszolódtott házasságokban sem csak azt kell teljesíteni. Szóba kerülnek napi, fontosnak bizonyuló kérdések, hogy mennyiért lehetett eladni a halpiacon azt az egyetlen rákot, melyet aznap sikerült zsákmányolni, s ki árulta fogását a szomszédos gyékényen. Mert ha egy asszony elkezd kérdezni, az kérdez. De lehetek még törzsfőnök is! S akkor nem kérdezhetik meg tőlem, hogy mit csináltam egész nap a szertartásházban! Nincs az a nő, aki oda beléphet! Ezért elképzelni sem tudja milyen érzés egész nap hűsölni, a szertartásházban a semmin elmélkedni! Összejöveteleket, értekezleteket tartani.

A múltkereső Michelangelot szólította a halhatatlanok világából. Lenyűgöző volt látni a mestert, amint David szobrát formázta. Gondolatait a kommunikátor fordította:

– Művész nem gondolhat ki oly nagyot, hogy egy márványtömb ne rejtse magába!

Műtermében Michelangelo pihenőt tartott, feljegyzései között keresgélt. Majd írt.

Aki mások nyomában jár, sohasem kerülhet elébük; aki maga nem tud jó dolgokat alkotni, a másét sem használhatja jól fel.

A tisztelettől megrendülten álltam a Mester előtt, hallgattam szavait, prófétikus orgánusát. Felállt. Nézte a szoborba teremtetten Dávid arcát, mely tökéletesebb már nem lehetett. A márvány porától fehérítő kezével megérintette Dávid homlokát, valamit érzett, s korrigálta az észrevehetetlent.

Hazai életünk ha csak egy Michelangelot foglalkoztathatna: megnyugodnék! Nézem a mestert. Áhitattal, melyet talán akkor éreznék, ha a körúton elefántcsorda dübörögne végig, s elképesztő, de látom az alagútban a pesti körút házait: a Royal felől elefántok döngetnek a Madách felé. A kicsik ott szaporázzák lépteiket anyjuk mellett.

A kommunikátor újra és újra elbűvöl. Tökéletes hangképzéssel dolgozik. Talán nem Michelangelo kapcsán kellene ezt megjegyeznem, hiszen soha nem beszélgettem a mesterrel. De tudom, hogy így kellett beszélnie.

A kommunikátorok már ebben az évezredben széles körben elterjednek szerte a világban. Használatukat szigorúan szabályozzák majd, hogy ne sorvassza el a nyelvtanulást, miközben nélkülözhetetlenné válnak az oktatásban, nemzetközi konferenciák, értekezletek, tárgyalások megrendezésekor, és a diplomáciában. Államfők felszólalásaikor tökéletes szinkronitással, hitelesen fordítanak, s ami a legfontosabb: az államfő hangján. A politikus személyiségének meggyőző erejét a kommunikátor olyanná teszi, mintha használója anyanyelvén szólna. Nemzetközi egyezmények, jogi szabályozás után

kommunikátor-viselési engedélyeket magánszemélyek akkor kaphatnak, ha anyanyelvükön kívül két másik nyelvből nemzetközi nyelvvizsgát tesznek. A nyelvvizsgabizottságok székhelyeit afrikai országok városaiban alakítják ki. A bevételek Afrika nemzeteinek jövedelmét sokszorozzák meg.

A múltkereső kérlelhetetlenül indítja napi munkáját. Terítékre kerül a mezopotámiai állam létrehozásán fáradozó Hammurabi, az óbabiloni birodalom, melyre, mint elődeire, nemes törekvések ellenére jellemző volt, hogy a terjeszkedésért vívott küzdelemben felmorzsolódott. Babilont a hettiták kirabolták, a Tigris és az Eufrátesz folyók völgyébe új hegyi népek: a kassziták vonultak. Michelangelo észrevételével tehát: Hammurabi is mások nyomában járt. Soha nem került elébük. És elveszett. Az ember újra és újra épít fel kultúrákat, azok újra és újra elpusztulnak, s a hiábavalónak tetsző munka kezdődhet előlről. Mintha az ember a ógörög Szisüphosz királyi maszkját viselné, s a világban büntetésként egy meredek hegyre egy súlyos sziklát görget fel, de feljutva a szikla mindig visszazuhan. Hol tarthatnánk, ha mindaz, ami egyszer már megvolt, meg is lenne!

Ezt már niuei otthonomban gondolom. Házunkból nézem, ahogy az esti szél a hullámokon elpihen. Nyugovóra tér. Holdfény ül szobánk falára. Asszonyom mellém fekszik. Simogatom domborodó hasát. Talán fiúcska a bent mocorgó! De akkor is a miénk, ha nem.

S ennek nagyon örültem.

„Mennyit öltünk, mennyit pusztítottunk! S mégis, mégis létezőnk.”
(Polgár Ernő)

Az élet az élőké

Polinézia egyetlen és legnagyobb királysága: Tonga, a „barátságos szigetek”, ahogy a térséget Cook kapitány partraszállása óta hívják. Szembetűnő már az első pillantásra, hogy itt a polinéz kultúra nem került idegenek befolyása alá. Az maradt, ami volt. A tongaiaké. Köszönhetően talán éppen királyaiknak. A százezres lélekszámú, természeti adottságaiban páratlan déltengeri, városnyi kis ország remélhetően most már nem is fog senki barbár pusztításának áldozatául esni. A maga képére fejlődhet.

Keményfából készült, fényes, elegáns fejpihentetőt készít a rekonstruátor. Párnához szokott, elkényelmesedett testünk először ragaszkodna megszokásaihoz, de aztán elfogadja, hogy a déltengeri melegben, gyékényszőnyegen heverészve sokkal jobb erre a pihentetőre fejünket hajtani, mint ágyneműk között izzadni.

Legújabb szerzeményemet végül fejpihentetés helyett szoborposztamensnek minősítettem át. Közben tegnap esti asszonyom áldott állapota járt folyton a fejemben. Meghatározhattam volna várandó gyermeke nemét. Csak azt nem mondhattam volna el neki, hogy honnan tudom, amit állítok. Nehéz megfejtenünk azt is, hogy valami éppen miért jut az eszünkbe. Agyunk összeköttetései oly gyorsan jönnek létre. Az anyaság, a gyermekvárás miatt gondoltam erősen évek óta eltávozott anyámra? A sikertelen szív-tüdőátültetés miatt tőlem elbúcsúzott feleségemre? A pillanatra, amikor megszületett fiamat közösen fürdették? A képnél olyan időztem, hogy az utolsó pillanatban észleltem: a múltkereső már leállította napi, múltból választott témánkat, mely a Ramszesz és az egyiptomi Újbirodalom élete volt, s a másodperc töredéke alatt kellett valaha volt szeretteim előhívását megakadályozni. A találkozást nem tudtam volna elképzelni! Sikerült az elfojtás. A holtak tiszteletreméltóak, de az élet az élőké!

Newtont hívtam az alagútból. Érdekelt, hogy ez a tudós zseni hogy vélekedett életünk igazságairól? Értett valamit abból, ami bennünket körülvesz? Érezzük, hogy értünk valamit az egészségből... de hát az egész! Newton egyértelműen felelt.

Olyan vagyok, mint a tengerparton játszó gyermek, aki játék közben imitt-amott egy, a szokottnál laposabb vagy szebb kagylót talál, míg az igazság nagy óceánja felfedezetlenül terül el tekintetem előtt.

Így fogalmazott. Pedig mennyit tudott!

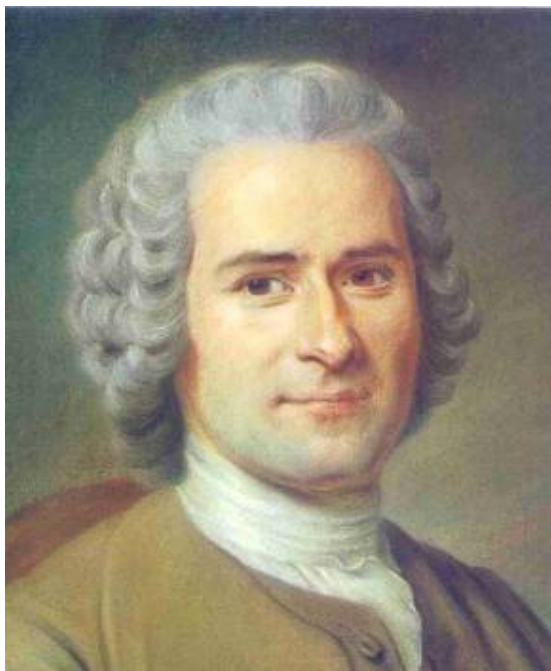
Vizsgált témánk szerint, a múltkereső bemutatása alapján, Ramszesz idejében az egyiptomi Újbirodalom máig lélegzetelállító emberi teljesítményei ellenére lényegében reprodukálta elődei szokásait. A fáraó ugyan már nem volt az a korlátlan hatalmú despota, juttatott keveset a kivételezetteknek, de folyt változatlanul mások leigázása, s az elveszed, téled is elveszik rítusának szabályai szerint Egyiptom az I. évezredben már kétségbevonhatatlanul hanyatló állam. Jönnek utánuk a föníciaiak, az arámiak, asszírok, médek, perzsák és mások.

Hatalmuk aláhullt, mint a csillagok, melyek még világíthattak volna, ha a helyükön maradnak.

Izzott végsőt a nap, s eltűnt a horizont mögé, amikor Nuku Alofában, Tonga fővárosában hazaértem. Szerettem volna az estét királyként élni, de már az

ötletet is képtelenségnek tartottam, s elvetettem. Alattvalóként bújtam asszonyom mellé, s nem bántam meg, mert csókjából csorgott a gyönyör, mint sűrű méz az öblös sejtű lépből. Boldog az ember, ha ilyen asszonyra lel! Nem a Bibliából idéztem. Kitaláltam.

„Az ember szabadnak született”

A távoli hullámok öléből kitörve megszületik a vihar, de kiérve szorításából Amerikai Szamoa partjainál már békés az óceán. Az Egyesült Államok egyetlen területe ez, az Egyenlítőtől délre. Dél-Óceánia legcsodálatosabb öble fekszik itt: a festői Pago Pago, melyről Somerset Maugham írt megragadó hangulatú Eső című novellájában.

A tárgynyomtató egy XIX. századi, de még ma is használatos italkeverő tálát készít, miközben én vakmerő elképzelésem kivitelezésén munkálkodtam. A szivárvány színeiben ragyogó buborékhoz hasonlító mélyvízi tengeralattjárón kimerészkedtem a fekete dobozból, s megpróbáltam körbejárni. Látni akartam, egyszer legalább, kívülről. Lehet, hogy nem éppen az amerikaiak ellenőrizte vizek közelében kellene ezt megtennem, de vendéglátóm nem ellenezte, s ebből arra következtettem: valami észrevétlenné és bemérhetetlenné teszi a hatalmas fekete dobozt. Ez pedig: az aura, az energiaburok. Prognózisok szerint tudósaink 2500-3000 körül fedezik majd fel. Olvastam a biológiai robbanásokat előidézhető orvosi kutatásokról, a III. évezred elején bevezetésre kerülő technikai megoldásokról, melyek között megvalósíthatónak vélhető a testétől megfosztott agy életműködése. Elképesztő! A testtel már nem csak mesterséges helyettesítéssel összekötött fej! Agy! A XX. század utolsó éveiben egy clevelandi kutatócsoport megfigyelte, hogy a szív-tüdő gép, amelyet használtak: károsította a vért. Ezért olyan eljárást dolgoztak ki,

amelyben az agyat eltávolították, néhány órán át két-három fokra hűtötték, majd egy másik beteg keringési rendszeréhez kapcsolták. Az agyak két napig „éltek”: elektromos aktivitásuk és kémiai anyagcseréjük következtében.

Megdöböntő! Az irdatlan mélyégben látom a fejformát alkotó fekete dobozt. Vendéglátóm figyelmessége, hogy erős fények gyúlnak mindenütt, s kivilágítva előttem ragyog egy úszó város, mely pontos mása annak a hűsvét-szigeti, földön fekvő fejszobornak, amelytől utazásom elindult.

Testétől megfosztott agy tehát a fekete doboz!

Vendéglátóm kérésére a tengeralattjárót a fej védett nyílásához irányítottam, az egyik homlokránc védett szakadékában menedéket találva néztem végig, hogy ér a doboz a Mariana-árok mélyére. Energiaközpontjába. A fej, érintkezési pontokon, testéhez csatlakozott. S mégsem testétől megfosztott agy! Teste a Föld, melyen Buddha-alakként ül, a tengerek legmélyebb pontján.

Istent magát látnám?! Aki kollektív tudattalanunkban eddig minden kultúránkban megszületett?

Folyamatos a vízbontás, és a hidrogén-atomerő termelése és tárolása.

A fej, bár vízbontásra is képes, évszázadokra elegendő energiával tölti fel magát, mielőtt kimozdul a helyéről. A felszabaduló oxigén elemi erejű örvényeket, hullámokat hoz létre a Mariana-árok vízfelszínén. A hajósok messze távolban kerülnek el a térséget. A hullámsírnak vélt Mariana-árok energiavárosát 3001-ben fogják felfedezni.

Visszatértem koponyámba. A múltat őrző mágneslemezek közé. A hajó, nincs rá megfelelőbb szó: elindult vissza a szamoai partokhoz. A tárgynyomtató elkészítette a kava – a Fidzsi-szigeteken: yanggona – ital keverésére használható, fából vájt tálat, melyben szárított yanggona-gyökér örleményéből vízzel kevert élénkítő italt készítenek. Falra akasztom, hogy gyönyörködjek benne.

Az érzés, hogy a múltkereső segítségével tetszés szerint bárki megidézhető: félelmet keltő. S látom őket magam előtt! Az alagútban *Rousseau* jelenik meg, a *Társadalmi szerződés* című munkáján dolgozik. Ez önmagában még nem lenne rendkívüli. Ül egy ember az íróasztalánál, és ír! De mindez ennyire egyszerű lenne? A kérdés nem az, hogy ki és hogyan teszi ezt? Miben tér el egy ilyen agy a többitől? Semmiben. Valamennyiünk agya egyformán nagy teljesítményű számítógép, melyet kihasználatlanul hagyhatunk, hagyunk, vagy megismerünk. Ha megtesszük, s megfelelő kérdéseket teszünk fel: az eredmények átlagon felüliek lehetnek. Kell azonban genetikai szerencse ahhoz, hogy hibátlan készüléket vásároljunk szüleink kromoszóma-üzletéből. Cserére még nincs lehetőség, de a tudósok a DNS és RNS működésének megértése után már dolgoznak a génbeiktatás, génkihagyás, génkitörlés, az agy-számítógép kapcsolatok, a gondolkodás szabályozása gyakorlati működtetésén. Lehetővé válik tehát a szervizelés, az alkatrészek cseréje, és bizonyosan majd az egészé. Agytranszplantáció emberbe, agybeültetés mesterséges testekbe, ember-kímérákba. Erről még szólunk. Most ne várakoztassuk Rousseau-t!

Az ember szabadnak született – mondja –, és mindenütt láncokat visel, némelyek a többi ember urának képzelik magukat, pedig még inkább rab-szolgák, mint amazok.

A francia író egy passzust áthúzott a kéziratban. Újraírta.

Ameddig egy nép engedelmeskedik, mert engedelmességre kényszerítik, jól teszi; mihelyt módjában lerázni az igát, és le is rázza, még jobban teszi...

A múltkereső az ókori Görögország jeleneteit eleveníti fel, s a rousseau-i igazság telitalálatnak minősül az emberiség történelmének elemzésekor. Az ókori Kelet társadalmainak ideálja az állandóság, engedelmesség és szolgálat volt. A görög társadalomé a függetlenség, a szabadság és az új keresése lett. Az akkájok Tróját ostromolták, uralmukat a görög-dór törzsek döntötték meg. A forгатókönyv, melynek első változata Gilgemestől származik, már jól ismert. Emberek elpusztítják azt, amit emberek felépítettek.

A szamoaiak sem a maguk urai. Amerikai befolyás hálója szövi be arcukat. Asszonyommal azért még a helyi szokások szerint készítjük kókuszrostból a kötelet, és a szőnyeget.

Elégedett embernek érzem magam.

„A háború pedig több rossz embert csinál”

Zivatar roppant hangföregete a fejem felett! Polinéziában sehol másutt nem őrzik úgy a hagyományokat, mint Nyugat-Szamoia szigetein, a szigetvilág szívében. Robert Louis Stevenson életének utolsó négy évét töltötte itt, és írt.

A rekonstruátor evező alakú bunkósbotot másol, készít. Az evezőlapát gazdagon vésett polinéz motívumokkal díszített. Valóságos műremek! S milyen könnyű lehetett vele meglékelni egy koponyát! S nem szamoai agysebészek

használták, hanem maguk a bennszülöttek, akik más törzsbéliek fejét loccsantották szét. Az ember koponyájának felnyitása után ilyen úton is hozzáférhető vált a benne foglalt képlékeny számítógép, melyből fogyasztva elképzelésük szerint megszerezhetővé vált a tekervényekben tárolt tudás.

Már az ókori egyiptomiak, de a hűsvét-szigetiek is használták az eszköket. A fáraó alattvalói kivágott fák törzsein gurították a piramisok építéséhez használt óriási kötömböket, a hűsvét-szigetiek a faragott kőszobrokat. A törzsben ott forgott a kerék, de mennyi idő kellett, hogy az ember rájöjjön: a fatörzsből le lehet fűrészelni szeleteket, s ezek a tengellyel összekötött kerekek könnyen gurulnak. Állati erővel is mozgathatók, motornak hívott szerkezettel aztán nagy sebesség is elérhető, s a gyorsulást fokozva pedig a kerekek eltávolodnak a földtől. És a jármű repül!

S az ember már utánozni tudta a madarakat!

Az egyiptomiaknak és a hűsvét-szigetieknek ez nem sikerült. Nekünk meg még az nem, hogy lesz a számítógép nyomtatójából agyprinter, a másológépből rekonstruktor? A III. évezred végére felfedezik a rekonstruktor, de használatát szigorúan szabályozzák. Afrikai, indiai éhezők millióinak biztosítja viszont az élelmiszerek gyártását. F.C. Stewart professzor, a Cornell Egyetem sejtélettani laboratóriumában néhány sejtet emelt ki egy sárgarépa gyökeréből, és lassan forgó csőbe helyezte, ott táptalaj volt, mely szokatlan összetevőként kókusztejet is tartalmazott. Nem telt el három hét, s a répa-sejtek súlyuk nyolcszorosára nőttek. Az eredmény az egész világon szenzációt keltett. Az első lépést az ember tehát megtette: fatörzseken görgeti már a köveket. Ott van valahol a kerék is, de még nem vesszük észre.

A múltkereső Kant dolgozószobáját rendezte be. A filozófus jegyzetelt:

Aki nem társ az államban, hanem tulajdonos, annak nem kell nagyon meggondolnia a háborút. Asztala, vadászatai, udvari ünnepei azáltal a legcsekélyebbet sem szenvednek. Jelentéktelen okokból határozhatja el, mint egy sportkirándulását; s közömbösen átengedheti a mindig készséges diplomáciai testületnek, hogy az illendőség végett igazolja. A háború pedig több rossz embert csinál, mint amennyit elpusztít.

Kant igazsága az emberiség történelmének megértéséhez nélkülözhetetlen.

Témánk: a zsidó törzsek egyesülése. A múltkereső jóvoltából pereg a zsidó törzsek honfoglalása: életük nemzeti szervezeteiben, s háromezer év előtti szervezett államuk. Saul, Dávid, Salamon királysága. Salamon a törzsi szervezetet területi felosztással cserélte fel, súlyos adók, robot nyomorította az alattvalók életét. Salamon halála után törvényszerű a felkelés. Az északi törzsek leválnak Salamon államáról. Eképp megosztva erejük csökkent, önállóságuk: Egyiptom, Mezopotámia, Assíria martalékává vált. Ókori ábrázolások, kőbe vésett fájdalmas jelenetek őrzik az elhurcolt, meggyötört zsidó hadifoglyok vándorlását. A hódítók pedig több rossz embert csináltak, mint amennyit elpusztítottak. S a hódítókat is meghódították!

A receptet, melyet Gilgames udvarában először felírtak: „elveszed, téled is elveszik”: sokan, sokszor újra és újra kiváltják.

Este szamoai otthonomba tértem haza, s vágyakozva bújtam édes gyümölcsé érett asszonyom mellé. Perlekedő természete most is mérgekgyóvá változtatta, s tetemtett képességénél fogva mesterien tudta hibáit urára

kenni, akinek szerepébe magam léptem. Az ölelés gyönyörét azonban ő is kívánta, s ekkor békés arcát mutatta.

Jaj az embernek, ha ilyen asszony adatik néki! S kétszeres jaj az asszonynak, ha ilyen sorssal veri az Isten! S háromszoros jaj a perlekedő nemzeteknek! S még több a világnak, mert a háború több rossz ember csinál, mint amennyit elpusztít!

„A lényeg az, hogy merni kell,...”

A vihar forгатaga dühöngött Tuvalu szigeténél. A világ egyik legkisebb országa ez: falunyi lakossággal. Függetlensége kivívása előtt Ellice-szigetek néven voltak ismertek. A tuvaluiaiak holokausztja a XIX. század végén történt. Peru partmenti guano-szigeteire, és Chile nitrátbányáiba hurcolták a bennszülötteket, és huszonöt év alatt a helybeliek nyolcvan százaléka pusztult el távol, a csodálatos szépségű szigetekről. A népirtás árán vagyont gyűjtött bányatulajdonosok leszármazottai kevesen vannak, s ami történt: az emberiség lelkiismeretét terheli.

Körvonalazódik évezredek ismétlődő rítusa, melyben ember embernek farkasa. Tudattalanunk állatias ösztöneitől vezéreltetve leigáztunk másokat, s leigázottakká váltunk. Atavisztikusnak minősülő magatartásformáinkat génkitörlések évszázados folyamata oltja majd csak ki belőlünk.

4000-ben kezdődik az új emberré válás korszaka.

A rekonstruátor gyilkos, kígyófejre emlékeztető szerszámot készít. A pusztító bunkósbotnál nem lehet méltóbb jelképe a félmillió éve tartó és befejezetlen emberré válásunknak. Reményt keltő fejlemény viszont Dr. Heinz Lehman (McGill Egyetem) jóslata: elképzelhetőnek véli egy új szer felfedezését, amely megszüntetné az agresszivitást. Kutatócsoport mutatta ki ugyanis, hogy a húgysav felszaporodása kényszerítően agresszív viselkedést okoz.

A kérdés viszont összetettebb, hiszen az emberi agy működése lényegében még fölfedezetlen. A fekete doboz, a tudattalan bevéssései, lenyomatai, megismerésük még évszázadokon át köti le a kutatókat, mint a leláncolt Prometheuszt az istenek.

A középkor embere még felfogni sem tudta, hogy az agy, ez az alig másfél kilós lottyadt kocsonya képes ellátni a gondolkodás és az érzelem, a döntés és az emlékezés funkcióit. Az agy logikai működését a számítógép feltalálása tette elhihetővé. A számítógépé, mely nem más, mint egyforma, bonyolultan összekötött kapcsolók ezreiből álló szerkezet. A XIX. században anatómusok már tudták, hogy az agy összekapcsolt neuronok százmillióiból áll, és furcsa módon: kapcsolók! S elektronikus jelek haladnak át a rendszeren! Számítógép tehát, és több annál! Egyik ugyanis az adatok betáplálását végzi, és kiszűri a nem megfelelőket, a másik automatikus irányító: végzi az összes funkciót; a következő számítógéphez hasonlítható – ez talán a memória székhelye, s végül van még egy: az érzelmek és szükségletek (éhség, szomjúság, szexualitás) központja. S látható, hogy az agy bonyolult kémiai rendszerben folyadékok áramlásának szövevénye. A hangulat, az intelligencia és a memóriakutatás évszázados folyamata indíthatja el az új emberré válás korszakát.

A III. évezredben az ember belátja pusztító és önpusztító magatartásának tarthatatlanságát, s megsokszorozott erővel a megismerésre fordítja erejét. Az agy működésének tökéletes ismeretére.

A múltkereső Goethe biztató szavait szólaltatja meg a múltból:

A lényeg az, hogy merni kell, s ha buksz, ha elhagy a siker, sokat még az se számít.

Vizsgálандó korszakunkban az egységes kínai államot felépítő Csing-Si-Huang-ti láthatóan sokat mert. Rendkívüli szervező képességével kíméletlen erővel semmisítette meg ellenfeleit, elégette azokat a könyveket, amelyek szembeállást hirdettek, több száz filozófust kivégeztetett, súlyos áron, de létrehozta a nagy kiterjedésű, addig egymást el- és visszafoglaló tartományokban az egységes államot. Egységes kínai írást teremtett, egységes mértérendszer alakított ki, fővárosát utakkal kötött össze harminchat tartományi fővárossal. Fölépült a kínai nagy fal, az első kínai császár sírboltja és egyedülálló túlvilági cseréphadserege is felmutatja azt az abszolút hatalmat, mely később elbukott ugyan, de nagy történelmi alkotása, hogy az egységes kínai állam túlélte őt és dinasztiáját.

A vihar estére elvonult. Már csak enyhe szél szaladt a fák között, amikor tuvalui asszonyommal nyugovóra tértünk. Nappal tárgyököket szedtünk fel ültetvényünkön az esőtől felpuhult földből. A fáradtság edesebbé tette a pihenést, s még fokozta ölelésünk óráját.

„Nem azért születtem erre a világra, hogy uralkodjanak rajtad!
Légy önmagad!” (Polgár Ernő)

Plátón és a fajnemesítés

A mélyből is feltör a fény! A csodás meleg fény Szamoától nyugatra és a Fidzsi-szigetektől észak-keletre, a mesés szigetvilág: Wallis és Futuna partjainál. Polinézia eldugott, ismeretlen sarkán, mely francia tengerentúli terület: lakói tongai, szamoai bennszülöttek is lehetnének.

Emberfejekkel ékesített bunkósbotot varázsol elem a rekonstruátor. A kézműves remekmű újabb bizonyítéka az ember gyilkos természetének.

A múltkereső példátlan lehetőségeket kínál a tudattalan megidőzésére, hogy annak legmélyebb zugaiból a másképp talán soha elő nem kerülő eseményeket, kivételes teljesítményt nyújtott személyeket jelen idejűvé tegye. Kiderülhet, hogy Bach, Beethoven és mások a halhatatlanok közül: miért voltak képesek arra, amit létrehoztak? Genetikai beavatkozások majd lehetővé teszik II. Bach vagy IV. Beethoven reprodukálását?

Plátón már javasolt fajnemesítése programot. Campanella a XVII. század elején megrajzolt ideális városában még szerelemügyi minisztérium is működött. Hitler létrehozta Ordensburgot, ahol válogatott „árja” külsejű fiatal SS-katonák laktak, és „árja” hajadonokkal gyermeket nemzettek a Vaterland javára.

Napoleonból egy volt eddig, s személyesen jelenik meg az alagút végén. Olyan hadvezér ő, akiben mintha az emberiség minden hódító szenvedélye együtt jelen lenne.

A nagy emberek meteorok: felemésztik önmagukat, hogy fénnel árasszák el a világot – mondja Napoleon, akinek véleménye szerint a politikában ismeretlen fogalom a szív. Csak a fej számít. – Ha valaha ismeretlen városba kerülsz – folytatja – akkor ne unatkozzál, hanem tanulmányozd a várost, hátha el kell egyszer foglalnod.

Az ember természetét ismerve állapítja meg:

Ha békét tudnék kötni, arra jóval büszkébb lennék, mint a katonai sikerek révén szerzett kétes hírnévre...

Napoleon se végezte másképp, mint elődei, és a vizsgált témánk szerint Mezopotámia, Babilónia hódító államai, amelyeket az asszírok terjeszkedése tüntetett el a történelmi harcmezőkről, melyeken a mindig hangosabb harci kürtök elnyomták Gilgames jóslatát: „Elmégy, és elveszed az ellenség földjét: eljön az ellenség és elveszi a te földedet”

A csillagokkal teli égen felgyúlt az éj, s futunai asszonyommal egymást hódítottuk egész éjjel.

Mert az ember ilyen.

Mélyhűtött ember

Mély világunk nyílnak meg előttem. Új-Kaledónia karjaiban vagyunk, a franciául beszélő különös világban, ahol a nikkel- és krómbányászok környezetével él együtt és lélegzik az ősi múlt.

A rekonstruátor keladóniai lélekalakot helyezett elém. A gyermek nagyságú, keményfából faragott szobornak mágikus erőt tulajdonítottak a családban, ahol felállították.

Eddig mindig nemet mondtam a kísértésnek, s élő szervezet mesterséges előállítására nem mertem vállalkozni. Most sárgarépára gondoltam, de az ötletet gyorsan elvettem, azt tudósok már kémcsőben is szaporítottak. A lélekalakba sem mertem volna lelket lehelni. A gondolattól az az érzés fogott el, mint amikor először olvastam a felfüggesztett halál megvalósíthatóságáról. 1966-ban egy tizenegy éves kislányt halt meg Liverpool egyik kórházában. Hat évvel korábban, öt éves korában, autó gázolta el. Életfunkcióit, az öntudat kivételével, rendkívüli költségek árán, ennyi éven át sikerült fenntartani. Néhai feleségem cambridge-i hordozható infúzióskészülék segítségével a klinikai halálból visszatérve élhette második életét, és járni, utazni, teljes életet élni tudott a szív-tüdőátültetésig.

A halál felfüggesztése ma még sok százezer dollárba kerül.

Felkavart az amerikai Mayo Klinikán a mélyhűtött ember kifejezésének szóhasználatát is. Felmerült ugyanis, ha az embereket fagyasztással élve tárolnák, lehetőséget nyújtanának a gyógyíthatatlan betegségben szenvedőknek, hogy addig várjanak, amíg a megfelelő gyógyeljárást megtalálják. Azt, aki 1920 körül tüdőgyulladásban meghalt, s eltarthatták volna a mai napig, csaknem bizonyosan megmenekült volna. Fagytemetést, tudtam meg a Mayo Klinikán, már végeztek. Dr. James H. Bedford pszichológiai professzor mielőtt rákban meghalt, lefagyasztatta magát, s Phoenix városában folyékony nitrogénben – mínusz 190 fokon tárolják. Esélyei csekélyek, a károsító hatások egyelőre még kikerülhetetlen megszüntetése miatt. A lehetetlen szót viszont – figyelmeztettek tapintatosan a Mayo Klinikán – már csak óvatosan szabad használnunk. 1960-ban például még egyetlen emlőssejtet sem lehetett a tároláshoz szükséges hőmérsékletre lefagyasztani. Az eljárás 1970-re viszont semmiségnek bizonyult. Átültető sebészek ma már tucatszám transzplantálnak hosszabb-rövidebb ideig tartósított élő szerveket.

Az érvek végigtekintése után legyőzve magamban az ellenállást: a rekonstrukción élő tyúktojást készítettem. Feltörtem, pohárba öntöttem, és csodálgattam. Maga volt a teljes élet! Ehhez nem fért semmi kétség.

A múltkereső Beethoven személyes varázsával lepett meg. A zeneszerző kottái fölött görnyedve jegyezte meg:

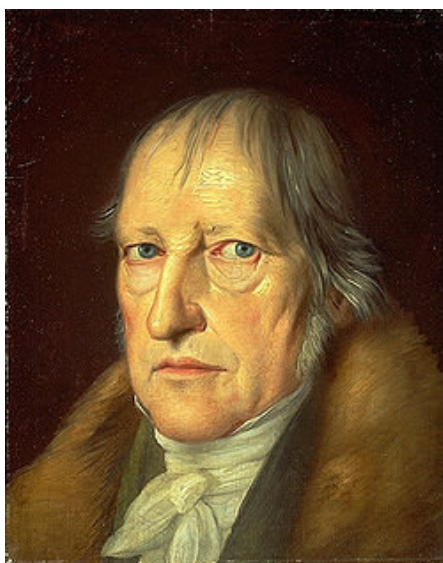
A legjobb szer ahhoz, hogy ne gondolj a nyomorúságodra – a munka.

Nagy igazság. Az ember ugyanis vagy tehetséget kap vagy gazdagságot. Ritkán mindkettőt.

Peregnek a képek a múltkereső alagútjában. A Közel-Kelet kisebb népeire, melyek államaikat a nagyhatalmak időleges meggyöngyölése korszakaiban hozták létre, az i.e. IX. századtól kezdve komor árnyék borult. Az asszír hódítás és pusztítás kegyetlensége. Az asszírok sem cselekedtek másképp, mint elődeik, akik elmentek másokat meghódítani, hogy majd őket is meghódítsák.

Este partraszálltam. Lassan és némán fölkeltek a csillagok.

Elveszem, tőlem is elrabolják

Bámultam az óceán üde kékjét, s nem vettem észre, hogy Vanuatu partjaihoz érkeztünk, Dél-Óceánia legfiatalabb országába. Az Új-Hebridák térsége őriz még valamit történelmünk ősiségéből: Tanna szigetén a fűszoknyát és a mezítelenséget, vadon élő lovakat, háborítatlan vadont, buja természetet.

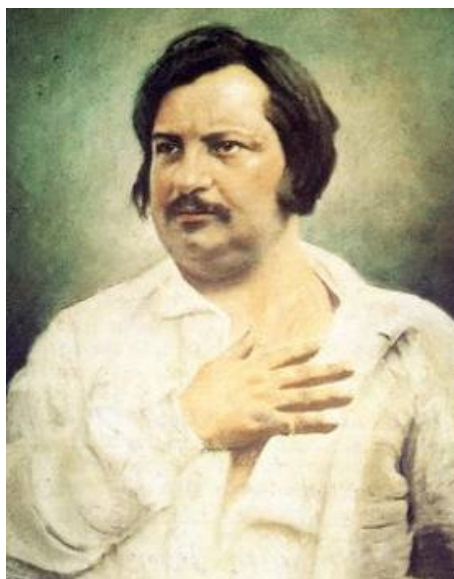
A rekonstruátor óriási, három és fél méteres, stilizált emberformájú tamtamot hozott az emlékek tárából az emlékek múzeumába. Az Új-Hebridák társadalmában az emberek lépcsőfokról-lépcsőfokra haladnak felfelé a ranglétrán. Egyszer valamennyien álltak a disznóról elnevezett grádicson, s a feljebb kerülés szertartásos ünnepén körbe-körbe táncolják az ütésekre túlvilági kongású tamtamot. A kannibalizmus hagyatéka lenne tehát Óceániában az embernek „long pig” azaz hosszú disznóra való elkeresztelése? Érdek nélkül semmi sem jön létre – jut eszembe Hegel igazsága, s a mindig reagáló múltkereső már jeleníti is elem a német gondolkodót. Kíváncsi voltam arra, hogy a *Szellem fenomenológiája* című munkájának kitért-e az emberi teljesítmények megítélésére.

Az, ami előző korszakokban a férfiak érett szellemét foglalkoztatta, a gyermekkor ismereteivé, gyakorlatává, sőt játékaivá süllyedt le, s a pedagógiai haladásban megismerjük majd a világ műveltségének minden árnyékképben utánarajzolt történetét – állapította meg Hegel.

Mai elemzésünkben a hódító asszírok felemelkedése és bukása a múltkeresés tárgya. A hegeli helyzetfelismerést alkalmazva látható, hogy a kisgyerek elveszi pajtása játékát, hogy tőle is elvegyék. A asszírok sorsa sem alakult másképpen. Elvettek, hódítottak, de nagy hatalmú örököseik az őket leigázó méd és perzsa törzsek lettek. S gördült tovább az „Elveszem, tőlem is elrabolják” ősi történelmi társasjáték megszámlálhatatlan fordulója.

Társasjáték az éjszaka is. Vanuatu elbűvölő asszonya, mint egy virág, illatozva feküdt mellettem. Lehet nem körüldongani? Nektárát nem megízlelni? Méz sehol a kerek világon nem teremne, ha igen.

Az emberré válás befejezetlensége

Kavargott, zúgott a víz a fejünk felett a Salamon-szigetek partjainál. A szigetvilág a legkevésbé ismert és látogatott térsége a világnak. Barátságos, intelligens szigetlakói, a fejvadászok leszármazottai segítőkész emberek.

A rekonstruátor bambuszból, nádból, fakéregből készült, fehér, vörös és kék színekben pompázó kalapmaszkkal ajándékoz meg. Mintha gyermekkorunk tőklámpását tartanám a kezemben, melyekkel ijesztgettük egymást.

A múltkereső jövőképünk felvázolására is igénybe vehető. Tudománytörténeti elemzések alapján készíti kombinációit a várható felfedezésekről. Konrad Lorenz írt könyvet a civilizált emberiség nyolc halálos bűnéről, melyhez sorolta az élő rendszerek működészavarait, a túlnépesedést, az élettér elpusztítását, az érzelmek fagyhalálát, a genetikai hanyatlást, a tradíció lerombolását, s az atomfegyvereket.

A III. évezredtől a halálos bűnök kialakította helyzet tarthatatlanná válik. A kollektív tudattalanba fojtott bűnök lelki betegségek formájában egyre nyomasztóbban kerülnek felszínre. Az emberiség lelkiismerete elemi erővel szólal meg. Mozgalmak indulnak a bioszféra megmentésére. Kimeríthetetlen hidrogénenergia áll már akkor már az ember rendelkezésére, s hozzálát a mesterséges ózonréteg kiépítéséhez. Belátja, hogy a történelem a tönkretételek, a rombolások, a pusztítások és a leigázások hordaléka lett. Az emberré válás folyamatába genetikai vírus került. Az ember felismeri a program hibáját, s a változtatás elkerülhetetlensége soha addig nem tapasztalt világ-egységet formál. Olyan ellenféllel áll már akkor szemben az ember, melyről tudja, hogy az végleges pusztítását és meghódítását eredményezi majd. Legfontosabbá a tudományos kutatások válnak. Honvédelmi feladattá alakul a tudományos megismerés gyorsítása. 3001-ben fedezik fel a fekete dobozt. Tíz év megfeszített nemzetközi összefogás teszi lehetővé a félmillió éves kiszolgáltatottság megszüntetését. A kutatók a fekete doboz működésének minden folyamatát megismerik. Vízbontó telepek létesülnek: a korlátlan mennyiségű, hidrogénből nyert energia birtoklása lesz az első lépcső az új emberré válás folyamatában. A nemzetközi közlekedés földet átszelő alagutakban történik. A világmetró járatai összekötik a föld ellentétes pontjain fekvő államokat is. A megépített új ózonréteg alatt csak a turizmust szolgáló, környezetet kímélő repülőgépek közlekedését engedélyezik. Mekka, Medina, Jeruzsálem, Benáresz és más zarándokvárosoknál is látogatottabb lesz a Mariana-árok városközpontja. A víz alatti turistavárosok is sokak kedvelt kirándulóhelyeivé válnak. A III. évezred küszöbétől évszázadokig tartó sokkos állapot azt mutatta, hogy az embert megállásra kényszerítette a XX. század. A világháborúk, az atomrobbantások, az emberré válás befejezetlensége. Az egyre nyilvánvalóbbá vált ökológiai katasztrófa, az elviselhetetlenné erősödött klímaváltozás, a bioszféra pusztulása visszavonhatatlanul jelentette félmillió év csődjét. Nemzetközi egyezmények után az új emberré válás feltétele genetikai korrekciók beiktatása lesz.

Balsac karizmatikus alakja áll előttem a múltkereső alagútjában.

Az emberek meghajolnak – mondja Balsac – a lángész hatalma előtt, gyűlölik, iparkodnak megrágalmazni, mert osztozkodás nélkül harácsol, de ha kitart, meghajolnak előtte.

Nagy Sándor és a görögök világhódító tevékenységének elemzésekor meg is állapítható Balsac igazsága. A nagy hadvezér tanítványa hódító elődöknek: nem hitt tanítómestereinek, hogy azoknak se sikerült a világot leigázni, és leigázva tartani. Nagy Sándor kitartott, meg is hajlottak előtte birodalmak, azonban mindössze harminchárom éves volt, amikor orrgyilkosság áldozata lett. Követői az utána pergő kétezer-ötszáz évben újra és újra próbálkoznak majd.

Mi most már előre tudjuk, hogy hiába. És mindez mennyi véráldozattal jár majd! Elfogadhatatlan érvelés, hogy a fűszerborsot nem ismeri meg Európa, ha a keresztes lovagok nem hozzák magukkal. Gyilkolás nélkül bármelyikük megtehetné volna békés utazóként. Behozták a burgonyát Dél-Amerikából, s ez a kedvelt táplálék megsokszorozta Anglia és Európa lakosságát, s még többen indultak a messzi gyarmatokra hódítani.

Dzsingisz kán nem tudta felégetni egész Európát, a szultánoknak sem sikerült eltüntetni a föld színéről a keresztényeket, az inkvizítorok sem tudták máglyán elégetni az akkor másként gondolkodókat... A felsorolás folytatása maga lenne a történelem.

A letűnt kultúrák torzók a művelődéstörténet színpadán. Itt egy ókori római színház oszlopsora a szíriai sivatagban, mint egy végtag, ott egy babilóniai szobor a homokban, mint egy fej, Egyiptomban a piramisok, mint egy váll, a perzsa építésű Tadzs Mahal, mint egy szív, a Húsvét-szigeti szobrok, mint könnyek, Buddha, Mózes, Jézus, Mohamed követőinek szentélyei, mint szemek, Mozart, Bach zenéje, mint lélek... de sehol az egész! Az embert ebből csak elképzelni lehet.

Ma éjjel salamon-szigeti asszonyom csókból, ölelésből szőtt fátylat borított rám.

Az új emberré válás

Az éles napfény áthatol a mély vízen és az ablakon. Pápua-Új-Guinea partjaihoz érkezünk. Tengeren, folyón és szárazföldön utazó turista a pápuák földjén érintetlen törzsi világba érkezik.

Méteres nagyságú képmástálat készít a rekonstruátor. Emberi képmások faragványai toldják meg a kenu formájú tárolóedényt, melyet rituális célokra készített vörös festék keverésére használnak.

A múltkereső fáradhatatlanul dolgozik. Energiaforrásai kiapadhatatlanok. A vízbontással nyert hidrogén robbanásai által nyert energia megszűnése esetén azonnal megállna, s törlődne benne minden tárolt információ. De az agyhalál is visszafordíthatatlan.

A korlátlan mennyiségű hidrogénenergia az emberiség újjáteremtője lesz. A tengerjog érvényben marad, a néhány száz kilométer széles partmenti felségvízen kívül a világ tengerei mindenki számára azonos haszonélvezeti jogot biztosítanak. Nemzetek lobogói alatt működő bázisokon a vízből nyert hidrogén kitermelése újra egyenlő esélyt az embernek. Afrikai, indiai, ázsiai, dél-amerikai fejlődő országok és az elmaradott régiók, az addig energia-monopólium miatt előnyöket élvezett országok mellé fel tudnak zárkózni. S megteremtődik a lehetőség az emberré válás megrekedt folyamat után az új emberré válás elindulására. A IV. évezredben. Az új gondolkodás lényeges eleme lesz, hogy az ember nem veszi el a másét, ha neki is van bőven. A genetikai torzulás, mely az emberre addig jellemző volt: átöröklések hosszú folyamában tűnik el. A terheltségeket, betegségeket hordozó gének sorsára jut: generációk múltán eltűnik vagy hordozói kihalnak. A folyamatot a gén-sebészet tudja gyorsítani.

De térjünk vissza a múltba!

Egy reggelen felébredtem, s úgy találtam, hogy híres vagyok – mondja Byron, a költő.

A megelevenedő ókori római birodalom idejében Julius Caesar is szólhatott volna így: ám ő egy reggelen fölébredve azt érezhette, hogy meg fogják ölni. Az emberi teljesítmények lerombolhatatlan fellegvárához számtalan örök életű építőkövet hozzátéve – a rómaiak hódításokkal szerzett birodalma is felbomlott. Embert keresztre feszíthettek, egymással végeztethették ki a foglyul ejtett embereket: napjaik akkor is, emiatt is, meg voltak számlálva. Az idő számukra lassan ketyegett, későn vették észre a múlásban végzetüket. Kiméletlenül pereg a történelem számlálója: gigantikus épületeiket lassan eltemeti a por, a romokon valami más, nem biztos, hogy új születik. Szellemük, műveik viszont biztosan örök életűek maradnak, mint egyiptomi, mezopotámiai, perzsa, kínai, babilóniai, görög elődeiké.

Pápuaföldi tartózkodásom közben honvágy gyötört. A hazai hajnalok friss szele mintha hívott volna.

„Nem akarok szolgálatot koldulni!”

Hajónk viharebesen száguld az ismeretlen Gilbert-szigetek: Kiribati felé. Mikronéziai legenda szerint a tenger istene virágokat szakított egy ősi fáról, és szétszórta azokat Szamoától északra. A szirmok helyén keletkeztek – a ma már független – Kiribati korallszigetei, melyekhez ötmillió négyzetkilométer tengerfelület is tartozik. S ebben a parányi ország egyedülálló.

Megdöbbenek a méreteken, amikor meglátom a rekonstruátor készíttette házat, amelyet törzsfőnök használt. Berendezem óceániai bútorokkal, tárgyakkal. A ma még használatban lévő vagy a múlt őrizte eszközök jól megférnek a jövő szédítő lehetőségei között.

A múltkereső meghívására Mozart a vendégünk, a lángoló zseni, aki G-moll szimfóniáját írja, hangszereli éppen. A kommunikátor megszólaltatja a zenét: a szimfónia démoni és szenvedélyes hangzása teljesen leköti figyelmemet. Le is ülök, hogy végighallgassam. Látom a zeneszerzőt, miközben hallgatom a zenét.

A múltkereső a III. évezredtől rendkívüli szolgálatot tesz az emberiség számára. Az Egyesült Nemzetek Szervezetét felváltó Világbiztonsági Hivatal különlegesen képzett emberei működtetik majd a világ valamennyi országába telepített rendszert. A hálózatba bekapcsolják az egyetemeket, valamennyi ország nemzeti múzeumát és kutatóintézetét. Látogatott helyekké válnak a nemzeti múzeumok, a nagyközönség számára kialakított műltszínpadok előadásai. Könyvtári, levéltári gyakorlat szerint kéréscédulát töltenek ki a látogatók, s a Világbiztonsági Hivatal munkatársai kapcsolják a műltszínpad nézőterén várakozónak a múltból vett jeleket. Hozzá tartozók visszahívását nem engedélyezik: az emberek továbbra is a temetőkhöz járnak halottaikhoz. A műltszínpadra történő exhumálást ügyész engedélyhez köti. A Világbiztonsági Hivatal elnöke a világ tekintélyes méltósága lesz: a tagállamok két évre választják nyílt szavazással. A hivatal székhelyét a Mariana-árok

energiavárosában alakítják ki. Az elnököt és a központot a valamennyi tagállam által delegált biztonsági szakemberekből álló őrgárda védi. Utaztásuk a földet átszelő világmetrón történik. Az őrgárda feladata lesz még a zarándokok útbaigazítása is. A kommunikátorokkal felszerelt őrök és a hivatalt sok száz ezer alkalmazottja megkülönböztetett megbecsülést vív ki magának. A nemzeti honvédelmi központok kiképzésükre alakulnak át. Az új emberré válás e szakaszában az ember hatalomra való törekvésének alapvető ösztöne alkotómunkában szublimálódik.

Mozart szimfóniája véget ér. A múltkereső a római birodalom Krisztus utáni második századába kalauzol: a palesztinai felkelés, a zsidók széttelepítése, római holokausztjának visszaidézése kezdődik. Mozart még mond valamit:

Nem akarok szolgálatot koldulni!

Palesztina zsidósága is így érzett?

A mezopotámiai hadjárat idején a római hadsereg hátában a helyi lakosság partizánharcot indított, és ez a keleti tartományokban jelentős számú zsidóság részvételével félelmetes arányú felkeléssé duzzadt. A zsidókat széttelepítették. A lassan közeledő vihar pusztító erejű fellegei mégis gyülekezni kezdtek a római birodalom felett. A bukás elkerülhetetlen lett. Ahogy volt is mindig.

Esti átváltozás után gilbert-szigeteki otthonomba tértem. Éjszaka a holdból sugárban hullt a fény ágyunkra, asszonyom testére.

Szép volt.

Cerebroprinter

Új nap újra útnak indított. A multimilliomosok szigetéhez: Nauru partjához érkeztem.

Nauru! Gyakorlott keresztrejtvényfejtőkön, Óceánia-szakértőkön kívül kevesen hallhattak erről a köztársaságról. A parányi alapterületű sziget a térség leggazdagabb állama. Az egy főre jutó nemzeti jövedelem itt magasabb, mint Kuvaitban. A gazdagságot a könnyen kitermelhető foszfátkészletnek köszönhetik. Az évmilliók során felgyülemlett guano keveredett a korallszirtek mésztartalmával, s értékes mészfoszfát port hozott létre. A parányi ország lakosai a jómód sehol másutt a világon nem látható fokán élnek, a legmárkásabb autók suhannak az utakon, s itt egyáltalán nem meglepő, hogy egy helybéli feltűnő smaragdzöld Rolls-Royce-szal érkezik a bankba, s ott egy bőrrönd dollárt borít az asztalra.

Törzsi, bennszülött életforma után néhány évtized alatt elért életszínvonaluk az új emberré válás indulásának példájává válhat: a vízből nyerhető hidrogén biztosította energia világszerte elterjedő hasznosítása elterjedésekor. A jobb élet lehetősége már nem lesz kizárólagos függvénye a természeti adottságoknak, szerencsének, szerzett kiváltságoknak.

A rekonstruátor négyméteres szobrot készített. Az Ősök oszlopa mintha a régi időszámítás emberének kiszolgáltatottságára hívná fel a figyelmet, mint a Húsvét-sziget kőszobrai. Óceánia szigetlakói kiváló halászok és bűvárok. Vándorlásaik során egyikük vajon meglátta a vizek mélyén a fekete dobozt, s a Húsvét-szigeten megtelepedett törzs faragni kezdte ezeket az istenarcokat?

A cerebroprinter: agyhullámaimra kapcsolt nyomtató folyamatosan printeli gondolataimat. A kéziratok stilizálására kell időt fordítanom. Ha valamit haza vihetnék a jövőből: a nyomtatót mindenképpen! A cerebroprinter használatát az új ember széles körben elterjeszti, de szigorú rendelkezések szabályozzák használatát a kialakuló nemzetközi gyakorlat tapasztalati alapján. A személyiségi jogok tiszteletben tartása miatt kényszer útján senkire nem kapcsolható agynyomtató. A legmegbízhatóbb hazugságvizsgáló készülékként is igénybe vehető cerebroprinter, indokolt esetben az igazságszolgáltatás kérésére állhat rendelkezésre. Elvvé válik, hogy a magas technológia az emberét van, s nem ellene. A Világbiztonsági Hivatal készítteti el a cerebroprintereket, melyek agyi áramkörcsoport-meghatározások után írhatók fel, mint a szemüveg. Az agy áramkörcsoport-meghatározása összefüggésbe hozható az intelligenciaszint mérésével, s az emberi memória teljesítményével. Azonos áramkörcsoportba sokan tartozhatnak, az áramkörcsoportok száma azonban sokszorosa a vércsoportokénak. A vércsoport ismerete szükséges a vérátömlesztéshez, az agy áramkörcsoportjainak meghatározása után végezhető el a memóriakitörlesztés, a memóriaátvezetés, a memóriabetöltés és a többi más mesterséges agyban végezhető művelet. A Világbiztonsági Hivatal felismeri, hogy a készülék gyártása nem lehet cégek monopóliuma, ezért a nemzeti honvédelem szervezeteiből alakuló központok kapják a gyártás jogát. Azonos ütemű, kiegyensúlyozott fejlődés indul el valamennyi országban. Genetikai bizonyítékok alapján már tudják, hogy az emberiség génkészlete, genetikai programozása egyforma. A régi időszámítás emberének romboló, kirekesztő nemzetközi gyakorlatát a kannibalizmus késői változataként emlegetik iskolai tankönyvek is.

A múltkereső számomra újra és újra élmény! Most Rembrandt áll előttem. A Mester Saskiát festi: az asszony virágot tart a kezében. A százszorszép izzik Rembrandt parázsló ecsetétől.

– Azt, amit már tudsz – mondja a Mester –, próbáld meg jól felhasználni a gyakorlat, s így teszel, idővel fölfedek majd a rejtett dolgokat, amelyekre kíváncsi vagy. Hasznosítsd, amit tudsz, és ez segít majd tisztázni, amit még nem ismersz.

Attila birodalmában a hunok még nem rendelkeztek Rembrandt bölcsességével. (Vizsgált témánk a hunok betörése Európába.) Látható, hogy a római birodalom sorsát a barbár népeknek a 370-es években meginduló, és minden addiginál hevesebb rohama, a népvándorlás pecsételte meg. A hunok lovas nomád népe ekkor jelent meg Kelet-Európa síkságain. Az iráni alánok és a keleti gótok leigázása után félelmetes katonai erejű nomád birodalmat alapítottak. Fél évszázad múltán Attila hun birodalma már szilárd formát öltött, de a kelet-római birodalom pénze és diplomáciája erősebb volt, s tudta a hun támadást nyugat felé irányítani. A hunok rohamát római fegyverekkel harcoló germán szövetségesek verték vissza. Attila hasznosítani tudta hadvezetői képességeit, de a rejtett dolgokat, a diplomácia cselvetéseit, katonai konspirációit nem ismerte.

Attila nem harcol a germán törzsekkel, szövetkezve velük fordul Róma ellen. Nem mozdul a Kárpát-medencéből. Kivár. A kor azonban nem a kivárások időszaka volt. Honfoglaló törzsek folytonos küzdelme.

Jött az éji csend. Naurui asszonyom ölelése sem volt örömtelibb másokénál.

A szerelem, ha már a miénk: igazságosan ad.

„...nem születetek tengni, mint az állat,...”

Guam szigetéhez érkeztünk. Nem moccan se hullám, se áramlat. A napot sötét leplekkel eltakarni nem lehet, sugarai áttörnek a kéklő óceán víztömegén. Guam területének fele: amerikai katonai támaszpont, a másik leginkább a japán fiatal házaspárok kedvelt zárandókhelye, a mézeshetek szigete.

A genetika és a génszervezés fejlettsége az új emberré válás korszaka előtt még félelmetes fegyver lenne a terrorizmus és az érdekektől vezérelt hadvezetők kezében. Átváltozás államfővé, diktátorrá, katonai parancsnokká elegendő lenne nemzetek elpusztításához, visszavonhatatlan utasítások kiadásához. Az átváltozásokat az új emberré válás korszakában is engedélyhez kötik majd. A Világbiztonsági Hivatal elnöke és vele azonos jogú szavazattal rendelkező tanácsadó testülete, melybe minden ország egy-egy főt delegál, kell, hogy többségi szavazattal adja ki az engedélyeket. Államfők, VIP-personek (nagyon fontos személyek) helyettesítése engedélyezhető kivételes esetekben. Például a Világbiztonsági Hivatal Világtanácsa ülésén, mely csak akkor határozatképes, ha valamennyi állam vezetője jelen van.

Az új emberré válás törvényalkotása nem engedi majd meg a semmittevést. Az ember törekvő ambícióit: munkavégzést, tanulást, a családi élet kiépítését szorgalmazza. Lusta, iskolakerülő diákok napidíj ellenében sem küldheti el alteregóját iskolába maga helyett. Akkor sem, ha ők pénzért valaki mást küldtek maguk helyett katonának. Ma még biztosan megtörténne, hogy alteregő bankigazgató beszélne az ellenséges ország nemzeti bankjába, s az ország aranykészletét könnyedén megszerezné.

És sorolhatnánk a példákat.

A crô-magnoni ember génkészlete már az emberé volt, s álom-e, hogy letéve kezéből a kőszerszámot, kései leszármazottai már úrhajót vezetnek? Szervátültetést végeznek? Igen. Olyan hosszú volt ez a folyamat, hogy mint álmok mosódnak össze a még beláthatóval. Akár az óceánok horizontja. Bármerről közelítjük: mindig ugyanazt látjuk. Míg ki nem kötünk valahol. S ha onnan tekintünk vissza: újra előttünk a végtelen.

Gondoljatok az emberi erőre – idézi a múltkereső Dante földöntúli bölcsességét – nem születettek tengni, mint az állat, hanem tudni és haladni előre!

Emlékezetünkbe idézett témánk az arab birodalom és Mohamed, az iszlám megalapítója, a nomád arab törzseket összefogó próféta. Mint Mózes, Buddha, Jézus és mások vallása: Mohamedé is új, összetartó kapcsot, egységes nyelvet adott át a széteső, egymás ellen ádáz harcot vívó nemzetségek számára. A nomád arab törzseket összefogó törekvése követésre talált, hívei száma gyorsan növekedett, de a hatalmukat féltő törzsi vezetők ellene fordultak. Mohamed Medinába menekült, szent háborút indított az arab törzsek erőszakos megtérítésére. A dzsihád ma más tartalmú, és a régi időszámítás embere, mint már láthattuk, természetének velejárója. Mohamed prófétikus erejével, miként Dante mondotta: tudott előre haladni.

A rekonstruktor lélegzetelállítóan szép szertartásházat varázsolt művészi alapossággal. Nem ebben térek nyugovóra, de magammal sem vihetem. Szépítse hát az emlékezetet!

Guami otthonunk felett a Hold fényesen ragyogott. Asszonyom ölelése mint szomszédos földre az eső, úgy hatott rám.

Katartikus relaxáció

Béke szólt hozzám a halk zenében, melyet hallani véltem az óceán mélyén, Ausztrália partjainál.

A rekonstruátor ausztrál kultuszkövel ajándékoz meg. Bennszülöttek mitológiai jelei láthatók rajta, melyeknek misztikus erőt tulajdonítottak. A lelkek lakóhelyének vélték. Szertartásaikon totemőseik szólaltak meg a kultuszköből. Méltó helyet találok neki az egyik szertartásházban.

A csepp kivájja a követ, a gyűrűt elkoptatja a viselés – szólal meg Ovidius. A következetesség – teszem hozzá – pedig beérleli a várakozásokat.

De ez már István király országlása jellemzésére vonatkozhat. A magyarok letelepedése a Duna-medencében és a fennmaradásuk Európában nélküle elképzelhetetlen lett volna. Attila kalandozó hunjainak kudarcra is kellett talán a bölcsességhez, hogy a Kárpát-medencében maradás egyik feltétele a félelmet keltett magyar rablótámadások felhagyása. S Géza fejedelem szövetséget tud kötni korábbi ellenségeivel.

A magyar volt az egyetlen nomád nép, mely Európában fennmaradt. Árpád fejedelem tette meg az első lépést a magyar feudális állam kialakulása felé azzal, hogy magához ragadta az egyeduralmat. Géza fia, István kemény kézzel látott hozzá mindahhoz, amit apja már elkezdett. Európaivá válásunkat. Az emberré válás folyamatában ez azonban az európaiaknak sem mindig sikerült. Keresztes hadjáratok, mongol invázió, eretnekégetés, zsidóüldözés, törökdúlás, forradalmak, világháborúk mindig felvillantottak valamit a crô-magnoni ember ösztöneiből. Nehéz tehát az új időszámítás szerinti embert elképzelni. De próbáljuk meg! Önkontrollt, autogén tréninget és más relaxációs módszereket leíró tanítómesterektől nem áll távol annak hangoztatása, hogy az ember az, aminek magát képzei. Csak fel kell szabadítania a tudatalan csodálatos hatalmát!

Szeret az ember gondolatai csendjébe húzódni. Múltja élményeit átélni, gyermekkorom történéseit magában újra levetíteni. Akárhol van a világban: messzi távoli gyermekkora éve megjeleníthetők. Hónapok óta távol van szeretteitől, semmi híre hazájáról, honvágy kínozza: érzéseit kioltani tudja. Gondolatban kisfiúként meglátogatja rokonait. Elképzelet és leírja magában a részleteket is. Anyja mibe öltöztette, mit mondott, amikor elindult, melyik utcán ment, kivel találkozott. Hová ment. És nagyapját, akinek házába érkezett. Őt jókedvben találta-e? Vele miről beszélgetett. Megírja fejben a dialógust is. És kerekedik észrevétlenül a történet, mely honvágyát eltemeti, és a régen elvesztett hozzátartozói hiánya gerjesztette szorongásait is szublimálni tudja.

Katartikus relaxációk is lehetségesek. Egy könyv írása például. Mint Anna Frank naplója.

A jövőt is átélhetjük. Az új emberré válás intézményei: a Világbiztonsági Hivatal, a világmetró, a műltszínpadok tökéletes leírása képzeletünkben megteremtheti az oldottságot, melynek során elbeszélgethetünk a hivatal alkalmazottaival, használhatjuk a kommunikátort, átváltozhatunk bárkivé, s el is beszélgethetünk bármiről, amihez csak kedvünk van. Életét már csak ágyban élő gyógyíthatatlan beteg maga elé ültetheti egészséges önmagát, nézheti, ahogy lovagol a tengerparton, s amit lát. Széptestű fürdőzőket, köztük önmagát, napsütötte pálmafák árnyékában hűsölőket... Az életet! S ettől megnyugszik. Ha keményfából faragták, és viszi a képzelete: meg is gyógyulhat. De számúznia kell negatív gondolatait!

A jövőnkkel is vagyunk: láthatjuk túl a horizonton.

Ausztráliában, Cairns külvárosi negyedében tértem nyugovóra, a dokkmunkások telepén, egyszerű kis otthonunkban. Asszonyom szerelme ezen az estén is újra erőt adott nekem.

Keresztények keresztények ellen

Szélcsend. A végtelen víznek most nincs hullámverése Új-Zéland partjainál.

Az új-zélandiak büszkék arra, hogy földjükön hivatalosan soha nem létezett rasszizmus. Kivéve a kínaiakat. De mi a helyzet valójában? A maorik a fehérekkel azonos jogokkal rendelkeznek. Ez tény. Kultúrájuk elsorvasztása után mégsem adoptálták egészében a fehérekét. Ahol nagyobb lélekszámban élnek még: ott kocsmákat találunk. Köztük kétszer gyakoribb a tüdőrák, s az italbárok száma nő.

A rekonstruátor maori kincstartóval lepett meg, mely mintha magába zárta volna a múltat. Az igényesen faragott ládikában díszes tollakat, családi ereklyéket tartottak még a XIX. században. Ma a fehérek drágán vásárolt szobadíszai.

Emléket hagyok itt, mely ércnél maradóbb – szól Horatius a múltkereső alagútjából.

Hagytak-e vajon a Horatius említette emléket a keresztes hadjáratok?

Látjuk, hogy 1095-ben II. Orbán pápa a keresztény uralkodókat és népeket hívja: hódítsák vissza Palesztinát, a kereszténység bölcsőjét a szeldzsuk töröktől. A Szentföldre ezután évszázadokon keresztül egész Európából jártak a keresztesek, de még útközben kipróbálták fegyvereiket, s ahol tudták: öldösték a zsidókat. Olasz kereskedővárosok vállalták áthajózásukat, ellátásukat, és a kereskedőtelepek létesítését.

Genova! Velence! Ha gazdagságuk titkait egyszer elmondanák!

A keresztesek elfoglalták Jeruzsálemet, megalapították a jeruzsálemi királyságot, meghódították Palesztinát és Szíriát. Mégis minden elveszett. A negyedik hadjárat már el sem jutott a Szentföldre. Mohóságuk azért vitte őket: Jeruzsálem helyett Konstantinápolyt vették be.

Keresztények keresztények ellen. S már nem lehetett megállni. Gyermeket vonultattak fel Jeruzsálem ellen, akik ezerszámra pusztultak el már útközben: a többieket mohamedánok fogdosták össze és rabszolgának adták el. Ez is ércnél maradóbb?

A crô-magnoni állatot ölt, hogy gyermekét etesse, középkori leszármazottai pedig gyermekeit küldte a crô-magnoni másik ágú leszármazottai ellen. Miközben számosan a bevételt számolgatták.

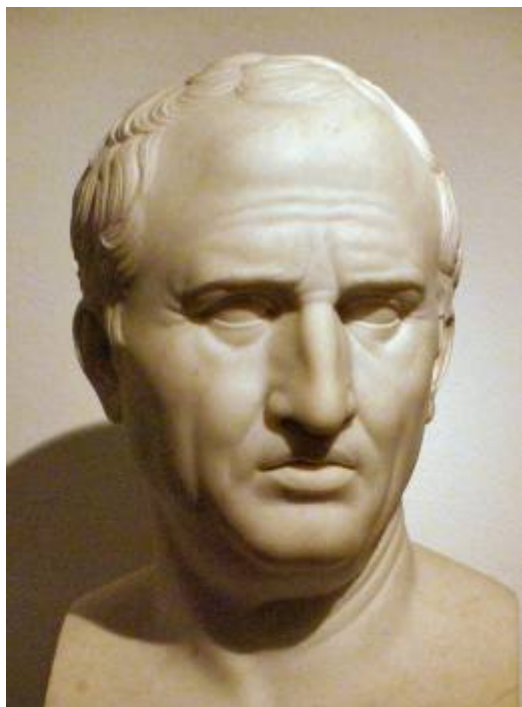
S a lejtőn nem volt megállás. Hitler, Eichmann, Mengele, Sztálin és a koncentrációs táborok jönnek még a múltkereső alagútjában.

A Führer patológus üvöltése után végre csend van újra.

Az ember lehiggad: szíve csupa vágy.

Cicero megértett valamit

Az óceán mély nyugalma vesz körül Hawaii partjainál.

A rekonstruátor királyi nyakéket másol. Az elefántcsontból és emberi hajból készült ékszer a helybéli előkelőségek státuszának egyik szimbóluma volt a XVIII. századig. A Cook kapitány partraszállása utáni generációk azonban már szakítottak a hagyományos életformával. Nem kellett volna!

A jól eltöltött élet tudata és a sok szép tetre való visszaemlékezés a legnagyobb öröm forrása – halljuk Cicarótól. Az amerikai életformától láthatóan megcsömörlött bennszülöttek láttán az az érzésünk támad: Cicero megértett valamit az életből.

Inkább szabad magunkat – folytatja a római politikus, író – veszélynek kitennünk, mint a hazát... – és tanításait tovább folytatja. – Inkább a halált kell választanunk, mint a szolgaságot és a gyalázatot.

Dzsingiz kán világuralmi programjának áttekintésekor jeleníti meg a múltkereső memóriája Cicero intelmeit. Népcsoportok meghaltak, emlékezhetünk, de nem váltak a mongolok szolgálóivá. Temüdzsin, amikor már elég erősnek érezte magát, hogy hatalma alá hajtja ellenfeleit, felvette a világuralmi programot meghirdető Dzsingiz kán címet. Karakorum városában alakította ki főhadiszállását: onnan indította útnak seregeit Kína, Irán és Európa ellen. Utódai, Batu és Szubutáj, az orosz fejedelemségek leigázása után seregeit Magyarország, Lengyelország és Bulgária földjére zúdította. Kubilaj nagykan Dél-Kínát szállta meg, s maga lépett a császári trónra. A meghódításra kizsemelt országokat először végigdúlták, hogy azután néhány év múlva a végleges leigázás következzen, s a lakosság tudja mi vár rá, ha ellenállni merészel. Magyarország egy éven át szenvedte ennek az előkészítő támadásnak borzalmait. Csatában hirtelen rohammal támadtak, majd színleg

megfutamodtak. Mikor az üldözők zárt csatasorai megbomlottak, visszafordulva nyílzáporral árasztották el azokat, végül kézitusában semmisítették meg őket. A vérengzést és pusztítást kegyetlen rendszerességgel végezték. Dzsingiz és a többi kán az ember mai biológiai tudása alapján vírusokat állíthatott volna elő, hogy mindent, ami élő: elpusztítson.

Dzsingiz és leszármazottainak tudós környezete nem tudta, hogy a III. évezred tudása lehetővé teszi, hogy asszony férfi közreműködése nélkül szüljön gyermeket, s a gyermek megszülethet az anyaméh nyújtotta kényelem nélkül is. A szülők, ha lesznek egyáltalán, meghatározhatják a gyermek nemét, de azt meg is változtathatják. Szerencsére azt sem tudták, de a kánok XX. századi nagy reinkarnációi: Hitler és génbarátai sem sejtették, hogy a férfi ivarsejtjei tárolhatók; az asszony az „apa” halála után is termékenyvé válhat, szülhet, s a néhai „nagyapától” is teherbe eshet az unoka.

Utódaik millióival áraszthatták volna el a földet! Megmenekülésünk, hogy sok minden mást sem tudtak még. Fel sem merült bennük, hogy a transzplantációs sebészet majd nyolcszáz év múlva szervátültetéseket végez: cserélhető a vese, a szív, a tüdő... mesterséges szerveket is felhasználnak majd, még kímérákat is képesek összeállítani.

Európa megdöbbszent, amikor először látott rinocéroszt vagy kengurut.

A sebészek a közvélemény ellenérzése miatt nem ültetnek át emberi szerveket állatokba – fordítva előfordul –, nehéz is lenne engedélyt kapni arra, hogy emberi szerveket használjanak ilyen célokra. Majomnak emberi kezet operálni: bizonyára tetszett volna a kánoknak! Tízezrével hozták volna létre a majomszabású kímérákat, hogy emberi kezükkel nyilazzanak le minden élő és halandót. De majomkezet és kutyafejet is ültethettek volna kengurura, ezzel az élőlénnel rövid idő alatt lehetett volna nagy távolságokat járni, a megérkezés után bonyolult feladatokat elvégeztetni. A mongolok futárszolgálatát szervezettebbé vált volna. Hitler, Eichmann, Mengele szakértői közreműködésével, az ember intelligenciájával felérő delfinek testére Auschwitzban levágott kezeket ültetett volna, hogy a Vaterland még több, víz alatt szállított bombát szórhasson szét a világban.

A számfeletti szerv beültetése sem lázalom: a volt Szovjetunióban kétfejű kutyát már „létrehoztak”.

Másutt megszerkesztették az első mesterséges karokat, melyek viselőjük izmaiból származó árammal irányíthatók. Bénult beteg számára bizony reményt jelenthet, ha ezen a módon megoldott, fémből építkező testtel élhet. „Teljes protézisek”, robot-dublőrök is jól használhatók sugárfertőzött területeken, katasztrófa sújtotta térségekben...

Emberprotézisek segítségével tudja az ember 3001-ben a Mariana-árok energiaközpontját feltérképezni.

Hawaii-szigetén, tengerparti házunkban virágfüzerek illatoznak. Asszonyom vállára omló haja takarja testét, mely formásabb nem is lehet.

„Az ember elpusztít, a természet újrateremt mindent.” (Polgár Ernő)

Az új időszámítás alapköve

(Salamon király)

Mély tengeri csend mindenütt Galapagosz partvidékén.

A hüllők, teknősök, iguánák, kormoránok és a többi, itt felszabadultan élő állat trópusi környezete Charles Darwint harmincöt napra is ide kötötte. A fajok eredete című munkáját itteni gyűjtése nyomán írta. A sziget földünk térségeinek egyike, mely nem került az ember befolyása alá. Mint parányi dinoszauruszok: az iguánák háborítatlanul élnek a parti sziklákon.

A világbiztonsági Hivatal az új emberré válás kezdetén az új időszámítás alapkövét 4000-ben itt helyezi el, s Galapagosz zarándokhelyé válik: a múlt megőrzésének jelképévé nemesül. Az alapköbe Hérodotosz szavait vésik:

Nagyobb kín nincs, mint ha az ember elveszti hazája földjét – hallják az oda látogatók a kommunikátor tolmácsolásában az ókor bölcsességét, s a zarándokok akkor már tudják, hogy hazájuk maga a föld.

Leszármazottaink a múltba fordulnak, hogy jövőjüket építsék. Mozgalmakat indítanak világszerte a bioszféra restaurálásra, s gyakran hirdetik Hérakleitosz igazságát:

Az embereknek, ha teljesülne minden, amit kívánnak, nem válna javukra.

Másnap új utak vártak a világ tengerein. Országok, kultúrák, melyeket a III. évezred felfedezői újra és újra meghódítanak. Eszkimók között mély nyugalommal hallgatott a végtelen víz, a széles óceánt még szellő sem járta: amerre néztem, a horizontot láttam, a jövő úticélját. Mexikónál a viharok hullámverése, mennydörgés várt: haragfekete bánat mindenütt. Indonézia

szívdobbanása érződött, amikor a fürge habok alatt repültünk a tengerárban. Kína partjainál a világ érverése érződött. Tunéziából gyors hullámok űztek tovább.

A múltkereső felvonultatja Salamont királyt, Vergiliust, Petrarcat, de látom Marco Polo utazásait, pestisjárványt Európában, Amerika felfedezését, a török hódításokat, a spanyol Armada pusztításait és pusztulását, a polgári forradalmakat, a szabadságharcokat, világháborúkat, Sztálint, Hitlert.

S látható, hogy az ember mindarra képes, ami borzalom, s ami felemelő. Az emberi kultúrák soha nem csiszolódtak tökéletesre. Az ember kollektív tudása mindig céljai, elképzelései mögött maradt.

A III. évezredtől a távolság csökken, de az már az új emberré válás története.

Utazásom véget ért. Megköszöntem vendéglátóm szívélyességét, körbejártam tárgyaim múzeumát. A hang, mely először a Húsvét-szigeten szólalt meg, utoljára szólt hozzám:

Köszönöm, hogy velem töltötte idejét! – s hangját modulálta közben, mintha az éjszakák asszonyai egymás után mind megszólaltak volna. Különös. Relaxálás volt ez az utazás. Agyműködésem ficánkolása. Kalandozás a tudattalanban. S a fekete doboz valamennyiünké!

Képtelenséget szülhet fantáziánk, de lehetetlent soha.

Már a XVI. század kirurgusai is álmodoztak a szervátültetésekről, de elképzeléseik a bomlott elme kategóriájába soroltattak. Ha tudták volna mi történik négyszáz év múlva! De nem tudták! S ha a mai gyakorlat szerint sertésszív emberbe ültetéséről is említést tettek volna: elevenen égettettek volna el. Mégsem a máglya tartotta vissza őket: egyszerűen nem jutott eszükbe.

Ha mégis igaz lesz abból valami, amit a tudattalanból vettünk: megépülnek a földet átszelő folyosók, készülnek rekonstruátorok, kommunikátorok... akkor Verne jósolta tengeralattjárókat talált ki a képzelet.

Ó, ha lenne agyhullámokra kapcsolható nyomtató! Görnyedezni szövegszerkesztő előtt senkinek nem kellene!

Nem tudná valaki feltalálni a cerebroprintert?

V.

In memoriam Hegedűs Géza

„Jó írás olvasása közben megáll körülötted a világ.” (Polgár Ernő)

Hegedűs Géza Tanár Úr – még a Színművészetin hajdanán – szeretette meg velem az ógörög szerzőket és a régi korok történetét.

Dr. Hegedűs Géza, az általános színház- és drámatörténet tanára, csak állt a katedrán, újra és újra cigarettára gyújtott, s oly alapos felkészültséggel beszélt tárgyáról, hogy egyik ámulatból estünk a másikba. Az első évben a görögöktől a felvilágosodásig jutottunk elé, a következőkben a XIX. századot „hozta” óráinkra: a romantika, a realizmus, Ibsen, a naturalizmus, majd Csehov és Shaw szerepeltek előadásaiban, melyek meghatározóan mélyítették el kultúrtörténeti érdeklődésemet.

Hegedűs Géza Tanár Úr mindig fejből, jegyzet nélkül tanított. Művekből ugyanúgy idézett, s tárgyismerete kifogyhatatlannak tetszett. Aiszkhüloszt, a Perzsák szerzőjét olyan megragadóan tudta leírni, hogy a tanteremben élő szereplőkké varázsolta a perzsákat, akik megfeszített erővel hidat emeltek a Boszporuszra, akik elfoglalták Babilont, s szabadon engedték a rabszolgasorba taszított zsidókat. S megelevenedtek a Biblia lapjai, peregetek előttünk a szűzai menyegző képsorai, Noé és bárkája az Ararát csúcsainál, s még megannyi kép, hangulat, emlék.

Vizsgázni Hegedűs Géza Ditrői Mór utcai lakásában vagy Visegrádon, a Fő utcai házának kertjében, a kedvelt „lugasban” lehetett.

S olyan jó volt, hogy négyest, ötöst annak is adott, aki tudásának közelébe sem ért.

A Túl az Egyenlítőn c. darabom bemutatója előtt, 1985. június 23-án levelet kaptam a Tanár Úrtól:

„Kedves Ernő!

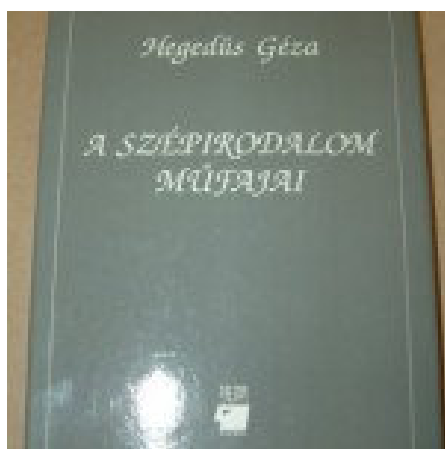
Megkaptam kedves meghívó soraidat „színpadi szerzővé avatásodra”, és azonnal kedvem is támadt ott lenni, már csak azért is, mert – jól tudod – nemcsak olvastam ezt a színjátékodat, de éppen ezt tartottam már eleve is a leginkább színpadra valónak.

De Rád való tekintettel is szíves örömet ott lettem volna első bemutatódnál. Sajnos a körülmények mégsem teszik lehetővé. Akkor már nem vagyok

Budapesten, szeptemberig nem is jövök haza. Most nem járok autón, hogy ide-oda szaladgálhassak az országban. Tavaly kiderült, hogy magasabb a vércukrom, mint illenék, Ez nagy baj, sőt 70 éves kor fölött már ez a statisztikai valószínűség, de a volántól eltiltottak. Én pedig fegyelmezetten igyekszem is vigyázni magamra, s az adott körülmények közt nincs is semmi bajom, csak éppen nem futkározhatom az országutakon, s nem ugorhatok a fővárosba egy esti előadásra. Így hát csak lélekben leszek ott a premiereden, melyhez nemcsak sikert, de a szerencsés folytatást kívánok írói pályafutásodhoz.

Baráti szeretettel üdvözl: Hegedűs Géza”

Drága Tanár Úr, aki lélekben jelen vagy, s aki a tudás és a műveltség példaképévé nemesültél, emlékedet őrizzük.

VI.

A szerző életrajza, megjelent művei és információk a szerzőről

Polgár Ernő (1954. január 27., Bácsalmás –) író, irodalomszervező, szerkesztő, dramaturg, művelődéstörténész.

Tartalomjegyzék

- 1 Pályafutása
- 2 Főbb művei
  - 2.1 Életműkiadás keretében megjelent
  - 2.2 Művei antológiákban
- 3 Fontosabb díjai
- 4 Róla mondták
  - 4.1 Műveiről írták
- 5 Források
- 6 Külső hivatkozások

Pályafutása

Bácsalmáson született, s 1972-ben ott érettségizett a Hunyadi János Gimnáziumban. Könyvtáros, majd a Színház- és Filmművészeti Főiskolán dramaturg diplomát szerzett. 1972-1976 között könyvtáros az Országos Széchényi Könyvtárban, azután szerkesztő a Magyar Rádióban. 1979-től a Madách Színház dramaturgia, 1997-98-ban a Színház és Filmművészeti Főiskola tanulmányi vezetője. Gyermektudósítóként kezdett írni a Petőfi Népének. Az Albérlősors című feltűnést keltő irodalmi szociográfiáját 1975-ben a Budapest folyóiratban közölték. 1981-ben MTA-, 1994-ben Soros-, 1998-ban Pro Renovanda Cultura Hungariae-ösztöndíjas. 1998-tól szabadfoglalkozású író. 2000-2003-ban a Blue Shop Online galéria és digitális kiadó vezetője. A www.hun-info.hu online hírügynökség felügyelő bizottságának elnöke. 2002-től a Magyar Írószövetség Prózai Szakosztályának titkára majd elnöke volt, 2004-től a Szépírók Társasága tagja, s az Újlipótvárosi esték (Újlipótvárosi Klub Galéria), a Találkozások és a Frankel esték című irodalmi programokat vezette. Tagja a Magyar P.E.N. Klubnak, a Magyar Alkotóművészek Országos Egyesületének(MAOE). A HIT (Humanista Írók Társasága Elnöke).

Főbb művei

- 1983 – *Hullámsír, Hazatérők, Ady* (drámák)
- 1985 – *Túl az Egyenlítőn* (dráma)
- 1991 – *Randevú Bangkokban, Elítéltek, Tűzjárók* (drámák)
- 1994 – *Isten madárkái* (film)
- 1992 – *A sárga csillagok nyomában* (szociográfia)
- 1994 – *Légy a feleségem!* (elbeszélések)
- 1994 – *A Philemon fedélzetén a világ körül* (útleírás)
- 1994 – *Lótuszvirág* (Távol-keleti történetek)
- 1997 – *A sárga csillagok nyomában – Gettó a Délvidéken* (2. bőv. kiadás)
- 1997 – *Egy asszony második élete* (tényregény)
- 1999 – *Szerelmek* (regény)
- 2000 – *A Szent István parki fák* (elbeszélések)
- 2000 – *Színészek és színésznők bűvöletében* (esszéregény)
- 2001 – *Civilizációk nyomában* (kultúrtörténet)
- 2001 – *Az iszlám világ titkai CD-ROM* (kultúrtörténet)
- 2002 – *Az istenek szigete* (regény)
- 2002 – *Tengerek és szárazföldek bűvöletében* (esszé, digitális kiadás)
- 2003 – *Káma szolgája* (regény)
- 2004 – *Halálos csók* (elbeszélések)

Életműkiadás keretében megjelent

- 2005 – *Hogyan lettem anya* (tényregény)
- 2005 – *A kultúrák eredete és ősképei. Bevezetés a mítoszok és a szimbólumok világába* (kultúrtörténet)

- 2006 – *Kleopátra vitorlása. Gasztronómiai utazások* (kultúrtörténet)
- 2006 – *Egy asszony második élete* (tényregény 4. kiadás)
- 2007 – *Nomádok vágója* (elbeszélések)
- 2007 – *Az iszlám világ titkai* (kultúrtörténet 2. javított kiadás)
- 2003 – *Káma szolgája* (regény)
- 2008 – *Óceánia* (kultúrtörténet)
- 2009 – *A gyertya becsukta szemét, Mama!* (tényregény)
- 2009 – *India és más világok!* (kultúrtörténet)
- 2010 – *„Zsidók, kotródjatok!” Száműzetés Babilonba*
- 2011 – *Gasztronómia-történeti ABC*(kultúrtörténet)
- 2012 – *facebook love* (chatregény)
- 2012 – *Száműzetés Babilonba (Fejezetek a zsidó nép életéből és szokásaiból)* (regény)
- 2013 – *Isten madárkái* (válogatott írások)
- 2014 – *A XX. század, ahonnan érkeztünk* (regény)
- 2015 – *Indiai Dekameron* (regény)

Online közreadások is megjelennek folytatásokban a szerző blogján:

<http://polgarerno.com/blog>

Művei antológiákban

- *The Hungarian School of Drama and Film* In: *Scenes of Hungarian Theatres* (International Theatre Institute, Budapest, 1984)
- *Huszonöt év után* In: *A Bácsalmási Hunyadi János Gimnázium évfordulós évkönyve 1953–1993* (Bácsalmás, 1993)
- *Az ördög képviselője* In: *Angyalföldi antológia* (Budapest, 2001)
- *A Lyukasóra tíz éve* (Antológia) DVD Szerk. Polgár Ernő Bp. 2001.
- *Múltbanéző Gondolatok az 50 éves évforduló kapcsán* In: *A bácsalmási Hunyadi János Gimnázium 50 éves jubileumi évkönyve 1953–2003* (Bácsalmás, 2003)
- *A büntetőbíró, Rilke gazdája* In: *Napragyogás. Lírykusok Irodalmi Műhely Antológiája* (Budapest, 2003)
- *Sors* In: *A felvidéki magyarok Bácsalmásra telepítésének igaz története (1947-1997)* (Bácsalmás, 1997)
- *Lectori salutem!* In: *Bácsalmás város zsidó közösségének története 1750-1950* (Szerk. Dr. Horváth Zoltán) (Bácsalmás, 2006)
- *Monológ* In: *Az esti tűznél találkozunk. A Nagy Lajos Társaság antológiája.* (Budapest, 2007)
- *Bartók Párizsban* In: *Légyott. A Spanyolnátha antológiája* (Miskolc, 2007)
- *Nagyon rövid lesznek...* In: *Újraolvasott negyedszázad* (Budapest, 2007)
- *Polgár Ernőről* In: *Bácsalmás és környéke. Almanach* (Bácsalmás, 2007)
- *Bartók tamo doleko* In: *Mégsem légyott. A Spanyolnátha antológiája* (Miskolc, 2008)

Fontosabb díjai

- 1981 – MTA-ösztöndíj
- 1994 – Soros-ösztöndíj
- 1998 – Pro Renovanda Cultura Hungariae-ösztöndíj
- 2005 – Bácsalmás Városért
- 2005 – Nagy Lajos-díj
- 2007 – A Magyar Köztársasági Érdemrend lovagkeresztje

Róla mondták

A Szent István parki fák (Novella, 2000) *„finom csiszolatú írói tudással, a nyelv előtti megfelelő alázattal – mely nyelvet mégis magas fokon „dolgoztatni is képes – beszámolni olyasmiről, amiről csak irodalmi beszéd képes”*

– Kulcsár Szabó Ernő

„Egy asszony második élete” (Gondolat, 1977)

Dokumentumregénye ... izgalmas, megrázó, döbbenetes írás, két ember szövetségének és közös, nagy, reménytelen harcának szívszorító rajza. Azt gondolom, hogy a hatást nem csak az anyag ereje, tragikus sodrása éri el, hanem a megjelenítés módja is, az, hogy minden során érezni a hitelességet.”

– Réz Pál

„Írásaiban valódi-élő alakokat tud teremteni... Az Isten madárcái úgy van megírva, hogy minden mozzanatát az olvasó már most megjelenítve, színpadon láthatja.”

– Tüskés Tibor

Műveiről írták

A „Civilizációk nyomában”-ról:

„A könyv alcímét is (A Neander-völgyön át az internetig) elolvasva, felvetődik a magamfajta filoszban: nem kóklerség-e egyszemélyes könyvet írni az embe-riség több ezer éves civilizációjáról. Hiszen egy ilyen átfogó mű elkészítése kutatók, szakemberek tucatjait igényli. Polgár Ernő „civilként”, egyedül is képes volt a bravúrra. A szerző „tudástörténeti utazásnak” fogta fel a feladatot: izgalmas olvasmányt produkálva felismerteti a letűnt korok kultúrájának lényegét és evolúciós fejlődését, egymásra hatását. Itt nincs mód az elmélyülésre, az aprólékos részletekre. De ezt nem is hiányoljuk a kötetből. A zanzásított kultúrtörténet is kielégít, sőt ámulatba ejt bennünket.”

– Erős Zoltán

A „Halálos csók”-ról:

„A szerző lényegre törő írásmódjára jellemző, hogy két írás is van a kötetben, – Az első szerelem, World Trade Center – melyben mindössze öt könyvoldalon mondja el az érdekes történetet. A rövidség ellenére, – vagy lehet, hogy éppen ezért – egyéni ízű, remek történet.”

– Géczy Zsolt a Petőfi Népében

„Polgár Ernő prózai munkássága két irányú: életrajzi ihletésű, a történelembe beleágyazott regényei mellett jelentősek művelődéstörténeti alkotásai is. A legfrissebben megjelent, rendhagyó műfajú kötete „Zsidók, kotródjak” Száműzetés Babilonba a máig égető identitáskérdést igyekszik a maga számára – ha már általánosan lehetetlen – megoldani, a legkülönbébb műfajú szövegekkel (szépirodalom, levél, napló, sajtóidézet) Kultúra szervező tevékenysége élte többek között A könyv utóélete című sorozatot is.”

– Szepes Erika

„...művei legjavában a Márai által ábrázolt polgárság egy fontos szegmensének 20. századi sorsát követi nyomon.”

–Dalos György

Forrás:

www.polgarerno.com